

HELYÜNK ÉS SORSUNK EURÓPÁBAN

**IRTA:
BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE**

1941
GERGELY R. KIADÁSA
Budapest, V., Dorottya ucca 2

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-74-9 (online)
MEK-13651

TARTALOM

Bevezetés.

I.

AZ ELTÉVEDT LOVAS

Hol vétettük el az utat?
Pillantás az önismeret kistükrébe.

II.

EURÓPA ELLENÜNK ÉS ÖNMAGA ELLEN

A világtörténelem legnagyobb kontárai Trianonban.
Intermezzó.

III.

DUNAI KIBONTAKOZÁS FELÉ.

Bécs vagy Buda?
Magunk kötelességei.
Mit várunk Európától?
Utószó.

Bevezetés.

Mérhetetlen terjedelmű és mélységű emberi válság s egy minden eddiginél kegyetlenebb európai háború kellős közepén, már-már az új világháború küszöbén, írtam ezt a könyvet.¹ Nem irodalmi becsvágy sarkalt, hanem a fiúi aggodalom mindnyájunk édesanyja, Magyarország sorsáért.

Ezekben az időkben azonban csak kétféle magyar politikai könyvet lehet írni. Vagy olyant, amely siet jó korán elébe hódolni ennek vagy annak az - egyelőre csak elképzelt - győzőnek. Vagy olyat, amely a magyar lét örökkévalóságának szemszögéből igyekszik lemérni multat, jelent és próbál alászántani a jövőnek. Ez az írás az utóbbiak közé tartozik.

Keserű magyar önismeret és önbírálat kísérlete következik itt. De egyben: tanuságtétel a magyar „glóbusz” ezeréves valósága, öntudata és halhatatlanságának jogosultsága mellett...

Azt akarom itt éreztetni és megértetni mindenekfölött, hogy *a magyar célokon egyszerűen nem lehet változtatni. Ezért minden magyar korszak és nemzedék annyit ér, amennyire hű marad az árpádi és szentistváni örökséghez.* Tehát a szélesebb távlatú multat és a közeli multat egyaránt ezeknek az örök magyar céloknak mércéje alá kell állítanunk, leginkább pedig a magunk korszakát. Semmiféle új európai vagy világháború, semmiféle világnézeti mérkőzés, sem ilyen, sem olyan háborús győzelem, sem trianoni, sem más újabb békeszerződés, sem kívülmaradásunk a háborúból, sem belesodródásunk, sem győzelem, sem vereség, sem a magunk győzelme, sem a magunk veresége: egyetlen hajszállal sem másíthatja meg a magyarság, a magyar nemzet, a magyar állam évezredes európai hivatását, dunai „elszülött-ségét”, ősi pusztai ihletű szabad életrendjéhez és függetlenségéhez való bensőséges hűségét. *Az európai és világesemények legfeljebb jobb vagy rosszabb kompromisszumokra szoríthatnak bennünket.*

Volt idő, mikor a Dunavölgyének minden más népe beleélte magát, vagy beletörődött, - történelmének bizonyos hosszabb és lényeges korszakaiban - az idegen protektorátus gondolatába, helyzetébe, kényszerébe. Ausztria elképesztő módon tudta kiszolgálni, mint „örökös tartomány”, a Habsburg-császárokat. Csehország a fehérhegyi csata előtt (1620) legtöbbször s utána végképen: legalázatosabb kiszolgálójává idomíttatta magát a bécsi uralomnak. Szerbia az első rigómezei csata után (1389) fogcsikorgatva szolgálta az ozmán birodalmat s résztvevett Bulgária leigázásában is, a török oldalán. A román vajdaságok, Moldva és Havasalföld szolgálták a magyart, a törököt, újabban az oroszot, mindaddig, míg a berlini kongresszus önálló állammá nem nyilvánította őket. Bulgária is a középkorban sokszor és sokáig szolgálta Bizáncot, volt államtagja a szent koronának is, leigázott tartománya az ozmán birodalomnak és II. Sándor cár fölszabadító hadviselésének köszönheti föltámadását elsősorban. Csak a magyar nemzet nem feküdt le, legtragikusabb korszakaiban sem, a nyugati - német -, s a keleti - besenyő, mongol, bizánci, török, orosz - hódító igény és világhatalmi túlsúly előtt. Hanem megkereste a módját, hogy *szükség esetén egyszerre mindkettő ellen is keményen védekezzenek.* Erdély vállalta a török Porta látszatfelelősségét - Béccsel szemben. A királyi Magyarország pedig harcolt a török ellen és másfél század alatt valósággal felőrölte az ozmán hatalom nyugatra törő erőit. Bocskai először Béccsel tart a török ellen, aztán fölkelést szít és hadat vezet Bécs ellen, mert onnan érzi a fenyegetőbb veszedelmet. A költő Zrinyi Miklós a török megszállók leghatalmasabb üldözője, de ugyanakkor új nemzeti királyságon álmodozik, hogy egyesíthesse a magyar erőket és egyben védekezhessék a nyugati veszedelemmel szemben is...

¹ Könyvemet 1940 júliusában fejeztem be, csak néhány azóta történt eseménnyel egészítettem ki utóbb.

Mindig csak taktikát jelentett az igazi nagy magyarok számára, vagy éppen helyzetet - a nyugatiak Bécsre szorultak inkább, a keletiek Isztanbulra - kívül szövetkeznek, ki ellen. *A lényeg mindig: a magyar hivatás, önállóság, függetlenség megmentése vagy visszaszerzése volt.* Európa legnagyobb belső elválásai, megrázkódtatásai, korok és korok szellemének váltása, reneszánszból barokkba, barokkból rokokóba, rokokóból ampirba, ampirből bidermájerbe való átsiklása nyomtalanul mult el a magyar célok fölött. Szent István, Kálmán király, Hunyadi Mátyás, a jogász (és nem a politikus) Werbőczy, Bethlen Gábor, Zrinyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos: a világtörténelemben páratlanul tiszta *egyenes vonal.* És Kossuthon túl Ugron Gáborig és Ady Endréig. E gyönyörű ezer éves szellemi egyöntetűség és diadalmas következetesség megtörése csak Ugron és Ady idejében következett el...

A kuruc-labanc vita és harc, negyvennyolc és hatvanhét ellentéte is csak ebben a *magyar glóbuszt*, hivatást és magyar önálló életet valló és védő magatartás elháríthatatlan törvényszerűségében kapja meg igazi értelmét. De a hatvanhetes kiegyezés után az osztrák-magyar dualizmus korszaka, sőt a világháború óta eltelt jó két évtized magyar története is.

Munkám három részre tagolódik. *Az eltévedt lovas:* ezt a címet adtam az elsőnek, Ady mélyen szimbólikus versébe ágyaztam történetpolitikai szemléletemet. Semmi sem fejezheti ki tisztábban és élesebb hangsúllyal azt, amit könyvem e harmadában elmondani akarok, mint ez a két szó. *A magyar nemzet eltévedt hosszú európai története során, talán először igazán, a kettős monarchia félszázados életének úgy a fele táján. Letévedt az ősi útról.* Inkább, mint Mohács után. Akkor még nemcsak emlékezetébe, hanem szemébe és idegeibe süített volt Werbőczy nemzedékének az alig hogy lebukott mátyási nap fénye és melege. Zápolyai János nemzeti királysága, ha gyarló módon is, megalkuvásokkal és alázkodásokkal a török felé, mégis fönttartotta a magyar állam önállóságának gondolatát, akaratát, tudatát. De I. Ferdinándnak, a másik, a nyugati magyar királynak hívei közül is a jóhiszeműek és igaz hazafiak minden erejükkel képviselni, védeni, menteni igyekeztek a magyar nemzet és az ország függetlenségének, önálló államiságának nagy ügyét. Sőt mintha maga Ferdinánd is tétovázott volna egy darabig, ne *vállalja-e a szent koronával annak eszméjét és küldetését is.* Werbőczy hatalmas Hármas Könyve akkor már készen volt és a magyar jogalkotó szellem, akarat és tekintély szívárványát vonta a mohácsi csatatér fölé...

Legszentebb meggyőződésem szerint az osztrák-magyar dualizmus kora a századforduló körül gondtalanabban és végzetesebben tévelyedett le gondolatban és gyakorlatban egyaránt a történelmi magyar küldetés és önállóság útjáról, mint a tragikus mohácsi nemzedék. A mohácsi nemzedék - rettentő szociális bűnei és mulasztásai mellett is - komolyabban fölmérte Mohács tragikumát, mint a kiegyezés második nemzedéke a 48-49-es szabadságharc nagyságát, dicsőségét és Világos jelentőségét.

Nem könnyű dolog, érzem, ezt a fölfogást vallani egy korban, mely - élén iránymutató és nevelő történetírói - valósággal lelkesedik a hatvanhétért. Holott erre a legigazhitűbb hatvanhetesek sem igen vetemedtek, mikor még a kiegyezés nemcsak elv, konstrukció, hanem valóság is volt. *A dualizmus korának fokozatos eltompulása* a magyar külön birodalmiság kérdései, föladatai, a magyar állam függetlensége, külpolitikai és alkotmányjogi föltételei és szükségletei iránt: azóta valósággal megsokszorozódott. A tompultság süketséggé és vaksággá fokozódott a mai magyar közvélemény széles rétegeiben.

De ugyanakkor szemben találok magam három divatos véleményyel.

Az egyik - nagy szellemi befolyású történetírók nyomán - a török hódoltságig viszi a mai magyar bajok okait. Ez a szemlélet egészben véve azt sugalmazza a magyar nemzeti lélekbe és lelkiismeretbe, akaratlanul is, hogy fájdalom, Szulejmán szultán bevágta a teljesen önálló

magyar államiság és dunai magyar birodalmiság útját, bele kell törődnünk a nyugati szomszédság felé önállóságunk rovására súlyos engedményeket jelentő kompromisszumokba. Így lehet aztán gátlástalanul dicsőíteni a dualizmust és korát s mentegezni - a magunk nemzedékét.

A másik a szociális egyoldalúság és együgyű ortodoxia nevében mai és tegnapi mulasztásainkért *Werbőczit veszi elő s nem győz eleget méltatlankodni azon, hogy a gonosz kapitalista Werbőczy a XVI. század legelején, - nem olvasta Marx Kapital-ját.*

A harmadik: a hazafias igazhitűség nevében minden felelősséget a trianoni nyomorúságért Károlyi Mihály és Kun Béla nyakába akaszt, hirtelen fordulóban a fal felé s egy új horkolási szonáta rázendítése előtt. Magam nem megyek Mohácsig a politikai felelősség keresése közben. Sem Werbőczyig a szociális igazságtéves hiányosságainak vizsgálatában. De az olcsó Károlyi-Kun Béla formulával sem sietek a könnyű fajsúlyú hazafiság segítségére.

Valaminő értelmes *középarányost* keresek a távoli multba vesző törökellenes politikai és Werbőczy-ellenes szociális óvatos túlzásokkal, valamint a nagyon is közeli okokban megrögződött, szólásokban élő „új nacionalizmussal” szemben. *Lelkiismeretes érveléssel a múlt század 90-es éveitől számítom a következőkben - és igyekszem bizonyítani - lejtőre sodródásunkat.*

A második rész *Európa ellenünk és önmaga ellen* címet viseli. A trianoni békeszerződés és a nyomában kelt nyugateurópai politika szörnyű eltévelyedéseit vázoló föl benne. Főleg nem magyar, hanem két ellentétes idegen világszemlélet, politikai kultúra, látás, érdek világánál: *a cseh Benes Eduárd és a francia Bainville Jacques vallomásai nyomán.* Ez a része könyvemnek kétharmadában szinte Benes és Bainville „vitája”. Magam csak szerény rendezője vagyok ennek a vitának. Így is mondhatnám: a magam magyarsága itt csupán a görög tragédia kóruszerepét játssza. Összefoglalja és megkiáltja a nagy elemi igazságokat, tanulságokat, a két főhős, Benes és Bainville szava, érvelése, cselekvése nyomán...

Valóban tragédia az a darab világtörténet, mely e húsz év alatt lejátszódott: *Európa tragédiája.* Bár mostanáig még csonka, a végkifejlés csak ezután következik. De annyi bizonyos már most, hogy e szomorújáték a végén sem változik vígjátékká.

S e tragédia kialakulásában szinte fölmérhetetlen része, szerepe, jelentősége van a Dunavölgye mai anarchiájának, mely egyenesen következett a páriszkörnyéki békeszerződésekből. S ha az én fölfogásom eltér némileg a Bainvilleétől, főleg ott tér el, hogy szerintem *Versailles-nál is sokkal inkább Trianon* s vele százmillió ember együtt és egymás mellett való élésének szörnyű igazságtalanságai, belső egyenetlensége, rendezetlensége: lazította föl Európa talaját az új világomlás elé. Egy *értelmesen és természetesen,* az igazi erők *szerves* és nem *mechanikus* számbavételével újjárendezett Dunavölgye Lengyelországot nem szolgáltatva volna ki papíroszerződések - például a lengyel-román szövetség - bizonytalanságainak és az orosz-német szomszédság irtóztos nyomásának. *A Dunavölgye természetellenes elrendezése leghatalmasabb s valójában egyetlen igazi szövetségesétől fosztotta meg ezt az óriási területet s vele más, érdekekben idekapcsolódó nemzeteket, országokat: az önsegélytől!*

A harmadik részben valaminő józan, ésszerű, szerves és éppen ezért tartós kibontakozás *elvi, eszmei* alapját igyekszem tisztázni és fölvázolni. Konkrét - államjogi, nemzetközi jogi - tervek „hadijátékába” nem bonyolodom. Ki is merne jó lelkiismerettel ilyesmire vállalkozni a mai időkben? De egyetlen dologban nem hagyok kétséget: *lehetetlennek tartok minden dunavölgyi kibontakozási tervet, ha annak gerince nem a magyar-délszláv együttműködés.*

Nem titkolom őszinte rokonszenveimet a délszláv népek - szerbek, horvátok, szlovének - iránt. *Egyéni* viszonzása ez csupán annak az alig rejtegethető *kollektív* rokonszenvnek, melyet a délszlávok minden törzse, talán leginkább a szerbek, a magyar szellem megnyilatkozásai, elsősorban népi zenénk iránt minden más idegen népnél elemibb erejű természetességgel tanúsítanak. Elképzelhető-e, hogy *sorsszerű* ellenségünk lehessen egy nép, amely ennyire szívébe fogadja a magyar egyéniség legösztönösebb szellemi megnyilatkozását, népdalunkat?...

Sokat tünődtem, füstölögtem magamban a délszláv-magyar kérdésen. Nem mai „konjunktura” ez az én délszláv tájékozódásom. 1930-ban megjelent *Nemzeti Radikalizmus* című politikai programkönyvemben már a magyar külpolitika egyik legfőbb feladatákként hangoztattam a magyar-szerb-horvát kiegyezés és együttműködés megvalósítását. Egyben a természetes közvetítést az Adria két partja között az akkor igen erős olasz-jugoszláv feszültség idején, írván: „A magyar külpolitika két vezérelvének: a dunai népek érdekegyezésének és kiépülő szolidaritásának, valamint a magyar és olasz nemzet további barátságának, ennek a két ma még ellentétesnek látszó érdeknek összehangolása különösképpen magyar államférfiúi föladat.”

Azóta is szüntelenül érdekel, foglalkoztat, izgat a délszláv-magyar kérdés.

Volt idő, mikor látván szerb szomszédaink nagyhatalmi ábrándjait, igényeit, nyilvánvaló nagyzolásait, Csonkamagyarországgal és az elszakított magyar kisebbséggel szemben tanúsított rideg, sőt ellenséges maguktartását, ugyanakkor érthetetlen alkalmazkodásukat a prágai kisantant-vezénylethez, azt gondoltam: olyan nép ez, amelyet a maga természetes medrébe visszaszorítani csak erőszakkal lehet. Ki kell hát lesni a jó alkalmat és meg kell őket verni mindenáron, a magyar-délszláv kérdést csak ez döntheti el. Utóbb rájöttem - nagyon számottevő délszláv vélemények is ebbe az irányba tereltek -, hogy egy magyar-délszláv mérkőzés hasonlítana az Hugo Victor Századok legendájában Roland és Olivér eldönthetetlen bajvívásához.

Ahogy Hugo Victor versében végül is megbékéltek az egymást legyőzni nem tudó hősök, ekként kellene - idejében - megtalálniok egymást magyaroknak és délszlávoknak. Magyarország belátható időben nem lehet többé nagyhatalom önmagában. *Jugoszlávia még kevésbé.* Bainville világosan látja Jugoszlávia nehezebb helyzetét Magyarországnál. Mindkét oldalon *elemi erejű szükség* tehát a kölcsönös kiegyensúlyozás, megértés, összefogás. *Magyarok és délszlávok együtt a maguk hatalmas és szinte hasonlíthatatlan katonai értékük révén eldönthetik egész Délkelet-Európa sorsát.* Semmi kétség nem lehet afelől, hogy magyarok és délszlávok együtt szilárd és diadalmas dunai nagyhatalom, politikailag és katonailag egyaránt. Olyan erejű, amilyen az osztrák-magyar monarchia sohasem volt.

Talán még mindig nem késő kölcsönösen levonnunk a tévedések következményeit...

Az itt következő történetpolitikai tanulmány tele van a nemzeti önismeret lázas keresésével. Indulataim is benne forrnak. Nem keresem, de nem is kerülöm a sötét színeket a közelmúlt és a jelen bírálata közben. Annál inkább a legutóbbi években divatossá vált fanyar pesszimizmust - a magyar jövő tekintetében.

Szuverén nép a magyar, a szó legfönségesebb értelmében. Nem született segédnépi szerepre, mások kiszolgálására. A magyarra ráillik Rostand Cyranojának vallomása:

*...csúszo inda szerepet
Nem vállalom halálomig... Lehet:
Tölgy nem vagyok, nincs bükktermézetem,
De e g y e d ü l növök, ha már magasba nem!*

I.
AZ ELTÉVEDT LOVAS

.....

Hajdani, eltévedt utas
Vág neki új hinárú útnak,
De nincsen fény, nincs lámpa-láng
És hírük sincsen a faluknak.

Alusznak némán a faluk,
Multat álmodván dideregve,
S a köd-bozótból kirohan
Ordas, bölény s nagymérgű medve.

Vak ügetését hallani
Hajdani, eltévedt lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

(Ady: Az eltévedt lovas)

Hol vétettük el az utat?

A magyar negyvennyolc - ezer év távlatában.

Annak, aki - magyar vagy idegen - csak kissé is belemélyed nemzetünk több mint ezeréves európai történetébe, mindjárt az eleje táján valami rejtelmes, erős, szinte kozmikus fény süt a szemébe: Szent István.

Árpád, a honfoglaló, bizonytalannal nagyszerű hadvezér és finom elméjű diplomata volt. Szövetsége Bizánccal a keleten útjában álló bolgár hatalom ellen, másik szövetsége Arnulf német királlyal, a későbbi császárral, az új ország északnyugati befészkelődött morva hatalom ellen, a honfoglalás katonai céltudatossága és bravurja s a nemzetiségek letelepítésének nagyvonalúsága: bizonyítják e képességeit.

Utána Bulcsú „hadnagy” - a nyugati világ rettegett, legendás Bulgio-ja - ragyogó lovas hadmenetek szervezője és vezére, a „motorizált” hadviselés első technikus és művésze Európában, egyben lángeszű diplomata is: tartja tovább az árpádi színvonalat.

A valóban attilai méretű egyéniség és attilai stílusú államférfiú azonban nem Árpád, nem is Bulcsú vezér, hanem Szent István. Az utolsó vérbéli is szintiszta magyar Árpádfi, a magyar nemzet legnagyobb szabású politikai lángelméje ezer év alatt. Igaz, Géza fia István nem sokkal gyarapította birodalmának területét, mindössze a Lajtától tágította ki újból a magyar határt a Bécsi Erdőig. De nem is világhódító terv, akarat és lendület állítja őt Attila mellé, hanem *a szellemi színvonal, az értelem különös fénye és ragyogása, az egyéniség országhatárokat és korokat túllépő varázsa, valamint az államszervező, hadvezető és diplomáciai tehetség sokoldalúsága és összhangja benne.*

Szent István alakjának és művének áttekintése közben az ember nem tudja, min ámuldozzék inkább. Azon-e, hogy rengeteg, nehéz, de mindvégig diadalmas háborui közepette mégis ő volt ezer év alatt a legnagyobb építkező, nagyobb Mátyás királynál is? Vagy azon a zsenialitáson, ahogyan ez az alig megkeresztelkedett keleti kán tüstént a Cluny-i kolostor tisztult reformkereszténységének áramába kapcsolta a maga népének frissen épített egyházi életét? Vagy azon, hogy a maga lelkes és odaadó, elmélyült nyugati kereszténységét mégis az első perctől kezdve külön tudta választani birodalmának külpolitikai, diplomáciai és honvédelmi feladataitól? Vagy azon a lángeszű kezdeményezésen, hogy a tengeri kalózkodás izgalmaitól és bizonytalanságaitól irtózó szentföldi zarándokok számára szabad és biztonságos szárazföldi utat tárt Magyarországon keresztül és megnyitotta a maga vadonatúj keresztény országát ekként az „idegenforgalomnak”? Vagy hogy valóságos „collegium hungaricumokat” épített Rómában, Ravennában, Bizáncon, Jeruzsálemben: templomokat, rendházakat a magyar követek, zarándokok, tanulni vágyó fiatalok számára? Vagy hogy a mindössze százéves, rendkívüli vérvesztések miatt belsőleg legyengült s a nagy keresztény átalakulás - mondhatnánk forradalom - megrázkódtatása révén is bizonytalanná vált sorsú s amellet a háromnegyed évszázados nyugati portyázás és fosztogatás miatt Európaszerte gyűlöletessé vált s egyébként is nagy világerők diplomáciai harapófogójába került nemzetét és országát olyan hallatlan erővel és eredménnyel tudta védelmezni, miközben elég baja akadt a maga belső pogány ellenzékével is? Vagy azon a valóságos csodatételén, hogy annyira gyűlölt nemzetét a maga személyének és politikájának, tetteinek varázásával először tudta népszerűvé tenni Európában? Vagy azon a csodálatos politikai éleslátáson, amellyel elutasította magától és népe életéből a hűbériség alapvető formáit s inkább Nagy Károly - Charlemagne - 200 éve halott törvényeinek formái között keresgélte népének keresztény mintákat, csakhogy a szomszédos németiség magánjogias hűbéri formáinak átvételével adódó távoli függőségi lehetőségeket is elhárítsa

népe feje felől? Vagy azon a kíméletlen erélyen, ahogyan sógorának, Szent Henrik német-római császárnak Bajorországával - a salzburgi érsekséggel és a passauai püspökséggel - elszakította fiatal magyar-keresztény egyházának, érsekségének és püspökségeinek minden ú. n. „missziós egyházi” - szervezeti és hatósági - kapcsolatát? Vagy az igazán nagy forradalmár ama hűvös józanságán és bölcs mérsékletén, a keresztény apostol ama fölényes elfogulatlanságán, az évszázadokra előre tekintő és látó államférfiú ama mély hagyománytisztelőtén, amellyel mégis megtartotta a pogány magyar hagyományból, a pogány magyar intézményekből, állami és társadalmi szerkezetből mindazt - elsősorban a nemzetiségi rendet -, ami alapvetésül beleillett óriási birodalomépítő terveibe s fenntartotta a magyar élet folytonosságát? A nagy rombolónak és a nagy építőnek ama különös államférfiúi bölcseségén és mértéktartásán ámuljunk, hogy lefoglalt ugyan a nemzetségek szállásföldjein kívül minden területet az országban s megépítette ott a várispánságokat, székhelyükön a királyi várakat, de ezt az új királyi szervezetet és hatalmat *nem a nemzetiségek ellen, hanem a nemzetiségek mellé* rendelte, különben hogyan is tudta volna a nemzetiségek haderejét felvonultatni és diadalra vezetni rengeteg háborújában? Vagy azon a szellemi felsőbbbségen, amellyel e legnagyobb magyar forradalmár, a lángész szuverén módján és a magyar ember ítéletének biztosságával válogatott a „koreszmék” között, enyhén szólva dobván azokat közülök, amelyek a magyar nemzet és az új keresztény-magyar birodalom szellemének és érdekeinek nem feleltek meg?...

Szinte a végtelenségig folytathatnánk e kérdéseket, olyan mérhetetlenül gazdag a szentistváni szellem, élet és mű. S mind e kérdés és a bennük adódó felelet valósággal csodaszzerű megvilágításba állítja az első magyar királyt. Annál inkább, mert éppen az ő uralkodásának évtizedeiben különös erővel ragyogott föl Európa fölött újból az egyetemes keresztény római szent birodalom eszméje s természetesen támadhatott a maguk pogányságán keresztül a magyar multat, az attilai örökséget féltő és védő konzervatív törzsfőkben és nemzetségfőkben az az aggodalom, hogy ez a túlfűtött apostolkodó király könnyen sugalló ereje alá kerülhet a szomszédos s abban az időben valóban nagy egyéniségek vezetése alatt állott német-római birodalomnak. Könnyen érthető és megmagyarázható Koppányék és Gyuláék belső lázongása, attól tartottak, hogy királyuk beleszédül kora rajongásába és a keresztény egyetemesség *világ-nézeti* sodrától elragadtatva megfélemezik ősei, a pusztai hódítók, politikai hagyományairól s az apostoli tűz talán el is vonja pogány alapítású birodalmának önvédelmi feladataitól. Szent István azonban, mikor a középkornak talán legnagyobb német-római császára, II. Konrád, Bizánccal keresett szövetséget és zavarta a magyar-velencei diplomáciai terveket, valósággal kihívta maga ellen a császár támadását: nem engedte összeroppantani új keresztény birodalmát két nála erősebb nagyhatalom harapófogójában. Ezért 1030-ban irgalmatlanul végzett Konrád császár hatalmas birodalmi seregével: az ősi magyar pogány hadászati és harcászati módszerekkel Bécset újból elfoglalva, megkerülte a császári sereget s azt a szó szoros értelmében megsemmisítette.

Azóta minden nagy magyar uralkodó, államférfiúi és igazán jelentős magyar korszak ezt a *szellemileg nyugati tájékozódású, de politikailag Magyarország függetlenségét, dunai szerepét és birodalmi önállóságát életre-halálra mindenkiel szemben védelmező szentistváni leckét mondja és folytatja. A módszerek sokszor változnak a magyar történelem során, a cél sohasem.*

A *módszer* mindenesetre gyökeresen kellett, hogy megváltozzék a magyar birodalomnak Mohács után való széttöretésével. Az a magyar nemzet, mely az ifjabb Andrassy Gyula gróf nagy történetpolitikai művének - „A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai” - rendkívül szigorúan tárgyilagos érvelése szerint is 600 éven keresztül a politikai realizmusnak valóságos iskolapéldáit ragyogtatta a sokszor teljesen zűrzavaros Európa felé. Mohács után beleszoríttatván a török-német harapófogóba (amihez hasonlóból

olyan roppant elszántsággal és fényes sikerrel bontakozott ki Szent István), lelkében elválasztja a pusztá - egyelőre érvényesíthetetlen - jogot a ténybeli állapottól, ökölrel csap a törvénykönyvre - a magyar Corpus Jurisra -, vallván erős elhatározással, hogy mostantól fogva: ez Magyarország. Werbőczy nagyszerű kódexétől, a Hármaskönyvtől, nem tágít többé. Időnként, fanyalogva, nem tudván megbirkózni a túlnyomó erővel, látszólag beletörődik ugyan a ténybeli helyzetbe, a Bécsből vagy Isztanbulból való irányítatás állapotába, de arra már nem kapható, hogy ezt a ténybeli állapotot a maga alkotmányos beleegyezésének pecsétjével lássa el és jogállapottá is rangosítsa. A Bocskai, Bethlen Gábor, Rákócziak felkelései és szabadságharcai viszont annyit mindig elérnek, hogy Bécsben a „római” császárok újból és újból elismerik Magyarország külön államiságát, függetlenségét, ősi alkotmányát. Az 1723-as Pragmatica Sanctio a korábbi magyar felkelések szerzte új nemzeti tekintélyből táplálkozva állapítja meg Magyarország állami függetlenségét és szuverenitását, mint ahogyan II. József politikai bukása és halála után az 1790. évi X. t.-cikk s vele az alkotmány helyreállítása, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában gyökeredzik. Ezt a korszakot már csak egy félszázad választja el Széchenyi reform-korszakától és annál alig másfél évtizeddel hosszabb idő Kossuth 48-as parlamentáris alkotmány reformjától, amely megint csak lerögzíti az ősi alapokon a magyar államiság teljességét, minden más államtól való függetlenségét, tehát - az uralkodó személyének közös volta révén - a perszonalisuniót is Ausztriával.

Még a magyar köztudatban sem él elég tisztán az a tény - nemhogy az európai köztudatban élne! -, hogy a magyar nemzet egészen 1867-ig konok és szinte megátalkodott szívóssággal tartott ki az osztrák örökös tartományokkal való leglazább kapcsolat, a perszonalisunió mellett. Nemzetünk a legnehezebb és legkatasztrofálisabb helyzetekben is óvakodott attól, hogy *szabad beleegyezésével* bármit is elalkudjon Magyarország befelé és kifelé szóló felségjogaiból. Kossuth Lajos joggal hivatkozhatott az előző 9 és félszázad magyar történetére s benne a magyar állam közjogi teljességének és folytonosságának soha el nem alkudott elvére, mikor később szembeszállott az osztrák-magyar kiegyezés reáluniós tervével. De hiszen maga Deák Ferenc is a 48-as törvények csorbíthatlan érvényességét, perszonaluniós csorbíthatatlanságát védte és vitatta egészen 1865-ig s vele a nemzet színe-java és zöme.

Világosra azonban a gyakorlatban Magyarország alkotmányának teljes eltörlése következett. Haynau rémuralma, majd a Bach-korszak s vele rendszerbe foglalása a habsburgi abszolutizmusnak. A nemzet túrt, szenvedett, de nem adta be a derekát. Miután pedig a kardot, puskát kiütötték kezéből, elővette a másik ősi fegyverét: a passzív ellenállást. De továbbra is a 48-as törvények alapján s a nemzet zöme, különösen a jobbágyságból felszabadított parasztság, változatlan hűséggel Kossuth Lajos személye és eszményei iránt.

Mi sem természetesebb mégis, hogy akadtak kitűnő hazafiak, értékes magyarok, akik Világosban Széchenyi István jóslatainak igazolódását látták, véres szemrehányásokat tettek Kossuthnak és politikai vezérkarának, újra fölvtették a Széchenyi-Kossuth-vita fonalát s azt tovább szőtték a régi alapon: a belső megerősödés vagy az állami teljesség és függetlenség előbbrevalóságáról, a szabadságharc kockázatának káros vagy elháríthatatlanul szükséges voltáról. A Kossuthot kárhoztató politikai „ellenforradalomnak” volt szellemi vezére a nagytehetségű, nagyműveltségű és mélyen magyar szellemű Kemény Zsigmond báró. Könnyen érthető, hogy a gyöngébb idegzetűek, a pesszimizmusra hajlamosak - amilyen maga Kemény Zsigmond is volt dúlt idegrendszerével -, de általában a politikai kompromisszumra hajlók, a labanc hagyományok őrzői s a mindenkori „réalpolitikuskok” valaminő *végzetes* nemzeti katasztrófának látták nemcsak a világosi bukást, hanem magát a szabadságharcot is. Mai szemmel tekintve vissza a multba, valósággal nevetségesnek tűnik fel az osztrák-magyar monarchia szétesése és Ausztria megsemmisülése után, hogy történelempolitikailag tájékozott, művelt magyar ember még most is Kemény Zsigmond teljesen elhibázott „Egy szó a forradalom után” című politikai tanulmányára, Kossuth ellen írt vádiratára, hivatkozhassek s

Kossuth Lajos egy és más esetleges tévedésével magát a *kossuthi eszményt* és *kossuthi 48-49-es teljesítményt* akarja megerősíteni. Holott az nemzetünk lelkéből és történelméből lelkezett és szinte mátyási fénytől sugárzó...

Persze nekünk ma könnyebb kilenc évtized távlatából megítélnünk az akkori dolgokat, mint Kemény Zsigmondnak közvetlenül a szabadságharc után. De a mai magyar nemzedéktől annál inkább el lehet várni, hogy az azóta eltelt idő és azóta történt világesemények távlatába állítsa a magyarság nagy sorskérdéseit, 1848-49-et és Kossuth Lajost is. Egyébként is: minden nagy magyar dolgot csak az évezredes magyar történet eszmei, szellemi és politikai egységében lehet helyesen meglátni, megvilágítani, megítélni. Főleg azt nem szabad elfelejtenünk, hogy ma úgyszólván Európa és a művelt emberiség szemében, de a magunk legbensőbb önbizalma szempontjából is, elsősorban azért élünk, vagyunk és jelentjük a középső Duna-völgyében Európát és van erkölcsi jogunk a magyar szabályára fölírunk Zrinyi Miklós jelmondatát: „ne bánts a magyart”, mert Kossuth lángeszű ihlete és akarata érvényesült 1848-ban és 1849-ben, szemben még Széchenyivel és Deákkal is. *Utoljára és Hunyadi János, Mátyás király óta legtisztábban a 48-49-es szabadságharcban lendült fel a nemzet Szent István oroszláni magyar birodalomvédelmének, szellemi színvonalának és európai népszerűségének magasságába.*

A mai magyar nemzedék, melynek oly sok és nagy belső és külső kérdésben kell állást foglalnia, egyetlen percre sem feledheti, hogy a 48-as alkotmány jelenti közjogilag és politikailag az addig lefolyt kilenc és félszázados magyar történethez és az addig nyolc és félszázados magyar Corpus Jurishoz való visszatérést; és a 48-49-es szabadságharc jelenti a nemzetnek ezen az immár majdnem évezredes alapon való katonai helytállását, tehát a magyar katonai géniusz utolsó világraszóló fellángolását; de jelenti negyvennyolc egy egész évezrednek talán legnagyobbyszerűbb magyar nemzedékét is. Mit érhetnek és jelenthetnek mindezzel szemben a szegény idegbeteg Kemény Zsigmond elavult vádjai s a Világos után elkövetkezett sötét évek átmeneti pesszimizmusából merítkező ítéletei?...

A Bach-korszak - az „összbirodalmi” centralizáció és a nagyjórésztben cseh hivatalnokok seregével erőszakolt új germánosítás -, valamint az összbirodalmi félpármentarizmus kísérleteinek kudarca, súlyos külpolitikai és katonai vereségekkel tetézetten - Lombardia elvesztése 1859-ben és a königráti csata 1866-ban - s nem utolsó sorban a szabadságharcban megmutatkozott magyar politikai és katonai erő, tekintély eltörölhetetlen szuggesztíója, némán is hatékony fenyegetése: megérlelték együtt az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést. Azóta is folyik negyvennyolc és hatvanhét vitája, egészen napjainkig.

Ez a vita nem egyszerűen csak folytatása Széchenyi és Kossuth, Kossuth és Kemény vitájának. Mindenekelőtt nem szabad elfelejteni, hogy Deákot Kossuthtól sokkal kevesebb elvi ellentét választotta el, mint Kossuthot Széchenyitől. Negyvennyolc és hatvanhét ellentéte bonyolultabb is, elmosódottabb is és - jövőnk szempontjából - fontosabb is a Kossuth-Széchenyi-vitánál. Elég jelentős ahhoz, hogy megpróbáljuk kibogozni.

Miért fontos nemcsak a magunk számára, hanem a külföld felé is, megvitatnunk és tisztázunk a kossuthi 1848-49 és a deáki 1867 viszonyát, jogilag és politikailag egyaránt, a magyar történet világánál? Elsősorban azért, hogy sem önmagunk előtt, sem a külföld előtt ne lehessen kétség afelől: *a szentistváni magyar állameszme és dunai konstrukció mint nagy középeurópai rendezési és szervezési elv nincs és sohasem is volt életre-halálra összekapcsolva Ausztriával.* Hiszen a 67-es osztrák-magyar kiegyezés csupán tökéletlen, fölülte hiányos érvényesülését engedte a szentistváni gondolatnak. És maga a dualista osztrák-magyar rendszer is főleg azért bukott meg, mert nem fogadta meg Savoyai Jenő herceg, Gentz Frigyes és Bismarck tanácsát s nem tudott idejében átnyergelni a szentistváni gondolatra. Azaz: nem tudott visszatérni igazán és teljesen a 48-as közjogi alapra, a perszonális unióra.

Mielőtt azonban negyvennyolc és hatvanhét viszonyát konkrétabb vizsgálat alá vetnénk - némi kiegészítésül a Kemény Zsigmond báróról imént elmondottaknak -, nemzetlélektani alapozását próbálok néhány vonással fölvezetni ennek a talán világvégéig tartó negyvennyolc-hatvanhetes vitának.

Negyvennyolc és hatvanhét vitája tulajdonképpen csupán megújulása a XVII. és XVIII. századforduló kuruc-labanc belső ellentétének és háborúskodásának. Titkolni lehet, de végképpen eltitkolni aligha, hogy azóta való ez a látszólagos kettéhasadása a magyar léleknek, *mióta a magyarság nem tudja egyedül, a maga népi erejével megközelítőleg sem olyan mértékig kitölteni a szentistváni birodalom kereteit, mint tehette még Mátyás király, utoljára, jó négy és félszáz esztendővel ezelőtt.* Mátyás pénzügyi politikájának és adóigazgatásának följegyzett adataiból nagy valószínűséggel, majdnem bizonyossággal állíthatjuk, hogy az ő uralma idején legalább 75-80%-a a szorosabb értelemben vett Magyarország lakosságának: magyar volt. Szám szerint mintegy 4 millió magyar! 200 évvel később, ez az európai mértékkel is nagyhatalmat jelentő száma a magyarságnak nem a kétszeresére emelkedett, vagy háromszorosára, mint ahogy normális fejlődés során kellett volna, hanem lezsugorodott egy és negyedmillió lélekre... Nem nehéz elgondolni, hogy ilyen szinte mesebeli népi pusztulás nyomot kellett hagyjon nemzetünk történelmi önbizalmán. *Amióta az árpádi, anjoui és hunyadi Magyarország lehanyaglásával ilyen kevés a magyar, azóta vannak kurucok és labancok, később negyvennyolcasok és hatvanhetesek.* Ki-ki alkata, egyénisége, sokszor tiszántúli, erdélyi, tiszta-dunaközi, dunántúli származása, beidegzettségai szerint. A „nyugati” magyarok, talán vérség szerint is kevésbé törökök vagy ugorok, labancságra hajlamosabbak inkább és hatvanhetesekre, a „keleti” magyarok inkább kurucságra és negyvennyolcasságra. A kettő együtt adta ki századokon át a magyar lélek belső egyensúlyát.

A magyarság lelki világának eredendő kettősségét: keleti származásának ösztöneit, tudatát, ihletét, bizonytalan, de örök sóvárgását napkelet felé, és a nyugati világgal való vallási és művelődési összekapcsolódását, az Árpádok, az Anjouk és Hunyadiak gyönyörű dunai birodalmának egysége, egészsége, belső tüze és hatalma össze tudta olvasztani. Mikor azonban a birodalom széttrőtt, - egyszerre újból külön életre kelt a magyar lélek ez ősi kettőssége: keletre és nyugatira. A kurucságban a magyar keletiség szólalt meg világszemléletileg és történelmileg, a labancságban a magyar nyugatiság. Épp így negyvennyolc is inkább kelet zseniális ihletét, remek lovas-robogását jelenti, hatvanhét inkább egy kis kesernyés - „reálpolitikus” - alkalmazkodását a gyalogos „vasasnémet” formákhoz.

Egyet azonban, ha igazságosak akarunk lenni, mind a kuruc-, mind a labancvilág, mind negyvennyolc, mind hatvanhét iránt, sohasem szabad szem elől tévesztenünk: az ősi magyar állameszme, alkotmány, tehát a csorbíthatatlan magyar politikai életforma, a 900 éves magyar Corpus Juris, az abból kinőtt fölséges Szent Korona eszme, az önálló dunai nagyhatalmiság, tehát *az igazi* nagymagyar elgondolás: a kurucoké, Kossuthé és a negyvennyolcas szabadságharcé s a negyvennyolcas törvényeké. A legnagyobb labancok és legnagyobb hatvanhetesek elgondolása is legfeljebb csak az élet realitásaival számoló *kényszerű kompromisszum* volt és lehetett.

S ha ez a szembeállítás kurucságnak és labancságnak, negyvennyolcasságnak és hatvanheteségnek kissé sablonosan és bizonytalanul is hangzik: két dolog bizonyossággként él bennem.

Az egyik a kiindulópont: *a magyarság belső és számbeli legyöngülése termelte ki a kuruc-labanc s a negyvennyolcas-hatvanhetes ellentétet.* A másik: *a kuruc és negyvennyolcas gondolatvilágban a katasztrófákon is átmentett, alapjában ép nemzeti önbizalom jelentkezik, amely, ha látja is nemzete pusztulását és a megromlott nemzetközi viszonyokat, nem tud és nem akar kiszakadni a szentistváni birodalmiság gondolköréből és kereteiből s ha már segítséget keres, nem kívülről keresi azt, hanem a többi dunavölgyi térbeli és sorsbeli társak-*

ban, a régi magyar birodalom társországainak népeiben. Míg a labancság és hatvanhetesség sem a bennszülött magyar erőben nem bízik eléggé, sem a többi kisebb dunai nemzetben, ezért próbálja odatámasztani a magyar államiságot a szomszédos német világ falához.

Szerintem tehát kurucság és negyvennyolc a magyar történelem eszmei irányvonalának töretlenségét jelenti, bizonyos magyar „maximalizmust” a maximalizmus minden előnyével és hátrányával; labancság és hatvanhét pedig a helyzettel való megalkuvást, a magyar erők nagyarányú lecsökkenésének és aránylagos összezsugorodásának tényével való belső leszámolást, de erősen pesszimista irányban, tehát bizonyos magyar „minimalizmust”, a minimalizmus minden „harcászati” hátrányával.

S ha ebbe az egyenletbe nem is lehet beleállítani minden kurucot és negyvennyolcást az egyik oldalon, minden labancot és hatvanhetest a másik oldalon, annyi bizonyos, hogy az Esterházy Miklós-féle nagyvonalú és igazmagyar labancok és maga Deák Ferenc, az Eötvös József báró és idősebb Andrassy Gyula gróf stílusú elvbarátaival együtt, csak ennek az ellentétnek világánál érthetők meg. A „nagy nádor” Esterházy Miklósnál kevés kuruc dörmögött, szitkozódott és tiltakozott többet a bécsi abszolutizmus ellen. És Deák Ferencről illik tudni, hogy egészen 1865-ig, híres húsvéti cikkének megjelenéséig - 1861-ben mondott felirati beszédeiben még igen kiélezett formában is - tántoríthatatlanul a negyvennyolcas törvények, tehát az Ausztriával való perszonális unió elvei alapján állott. Sőt mondhatni: *lelki adottságai és politikai műveltségének mélyen és szigorúan jogászai alapozása révén tisztán gondolati síkon Deák negyvennyolcasabb volt Kossuthnál is.* Mert hiszen negyvennyolc a magyar történet folytonosságát, megszakíthatatlanságát, a magyar állam csorbíthatlan szuverenitását és teljességét jelentette, *azt a jogfolytonossági alapot, amelyen Deák páratlan szellemi erővel és logikai, történetpolitikai felsőbbbséggel szállott szembe Lustkandl professzor silány közjogi és nemzetközijogi rabulisztikájával és minden nagyosztrák, nagynémet, abszolutista elgondolással, elmélettel.* Deák abban az időben, mikor Kemény Zsigmond báró híres Kossuth-ellenes iratát kiadta, nem elvi kérdésekben, nem az Ausztriával való perszonális vagy reális unió dolgában, nem a negyvennyolcas törvények értelmezésében és értékelésében állott szemben Kossuthal, hanem csak az erőviszonyok politikai mérlegelésében, vérmérsékletben, a nagy kockázattól húzódozó természetében és a Habsburgok trónfosztásának elítélésében. *Míg Kemény Zsigmond Széchenyi István nyomdokain a magyar közjogi önállóság döntő jelentőségét vonta kétségbe s közvetlenül a szabadságharc után a közjogi megalkuvást mint valami magasabb bölcseséget, nem pedig mint kényszerű, keserves kompromisszumot vitatta.*

Egyetlen percig sem lehet kétséges, hogy Deák nem azért tért át 1865-ben egy nagy államférfíúi élet minden addigi megnyilatkozásával ellentétben a negyvennyolcas alkotmány és vele egy sokszázados történelmi multú szigorú perszonálisunió elvi alapjáról, mintha a reálisuniót jobbnak, vagy éppen egyetlen lehetséges megoldásnak gondolta volna a magyar nemzet és a magyar államiság számára, hanem mert a Világos után bekövetkezett abszolutizmus lassan felőrölte a passzív rezisztencia erőit és mert nem remélte, hogy Ferenc Józsefet és a bécsi udvart - állandóbb érvénnyel - nagyobb engedményekre rá lehessen bírni. Maga Deák a kiegyezést elfogadtató 1867-es nagy beszédében azzal érvelt, hogy *többet egyelőre nem sikerült elérni a nemzeti szuverenitásért vívott harcban.* Tehát nyilvánvaló, hogy többet szeretett volna elérni. A vármegyék kiegyezésellenes agitációjával szemben pedig 1868-ban azt hangoztatta, hogy még a közjogi ellenzéknek sem volna szabad „gyűlöletessé tenni azon törvényeket, melyeken állunk s melyekből kiindulva továbbhaladhatunk”. Tehát Deák igenis tovább akart haladni hatvanhétből kiindulva, negyvennyolc, azaz a perszonálisunió felé.

És hogy Deák Ferenc a kettős monarchia formáját külpolitikailag sem tartotta örökérvényűnek, abban az értelemben, hogy annak pusztulásával Magyarországnak is pusztulnia kell, talán legtisztábban 1867 március 28-án tartott képviselőházi beszéde világítja meg, amelyben többek között ezeket mondta:

Azon aggódnak némelyek, hogy az osztrák birodalmat fölbomlás fenyegeti és azért nem kívánják Magyarország sorsát hozzákötni. Állítják, hogy ha egykor Európa politikai szükségnek tartotta is az osztrák birodalom fönnállását, most ezen nézet nagyrészt megváltozott...

És ha kiszámíthatatlan események ezt a katasztrófát egykor előidéznék, mi volna jobb reánk nézve, az-e, hogy ezen katasztrófa Magyarországot rendezett állapotban találja, vagy az, hogy erejében megfogyva, a folytonos provizóriumok zavarának közepette kelljen szemben állanunk a végzetserű eseményekkel. Az első esetben könnyebben és biztosabban szolgálhatnánk szilárd magvával egy új alakulásnak, a másik esetben csak rendezetlen anyagnak tekintenének bennünket, más építkezésre használnának fel és ez ellen aztán sikertelenül hivatkozánk törvényeinkre és alkotmányos függetlenségünkre.

...ha a birodalom felbomlanék... vagy mint önálló állam, teljesen erejében függetlenül, alakulna Magyarország, vagy több népekkel egyesülve új szövetségi államot alkotna.

Az elsőt nem számítom a politikai lehetőségek közé.

Az államok ereje nem abszolút fogalom. Lajos és Mátyás korában nemcsak azért volt Magyarország nagy és erős, mert fejedelmei bölcssek, népe vitéz volt, hanem azért is, mert akkor Európa legnagyobb országai közé tartozott. Anglia Skóciával nem volt egyesülve, a mostani Franciaország több részre volt szakadva, Németországnak, Olaszországnak sok ura volt, Poroszország Lengyelországgal nem bírta megküzdeni, csak a török erő volt hatalmas és tekintélyes. Most azonban mily nagyok az európai államok dimenziói! A húszmillióos Olaszországot értelmes népével, virágzó kereskedelmével, sok jó kikötőjével még nagyhatalomnak sem tekinti a világ. Fönn bírna ezek között állani Magyarország, beékelve a hatalmas Orosz- és Németbirodalom közé?

Deák Ferenc e beszéde nemcsak ennek a robusztus magyar elmének széles történetpolitikai szemhatárára és közmondásos bölcsességére jellemző, hanem az időtlen magyar politikai gondolkodásra is. Deák e gondolatsorban egyfelől azt érzékelteti, hogy *a magyar állam állandóbb, időtlenebb alakulat Ausztriánál* s hogy Magyarországnak akkor is élnie kell, ha az osztrák birodalom netán összeomlanék. De egyben józanul és okosan mérlegeli a magyar erőket és valójában kimondatlanul is egy olyan *dunai összefogás* felé tereli - Ausztria katasztrófája esetére - a magyar gondolkodást, amely legalább is távoli eszmei rokonságot tart Kossuth Lajosnak, nagy ellenfelének dunakonföderációs tervével. Ha nem is kifejezetten dunai szövetségre gondolt Deák, mikor hangoztatta a független Magyarország önmagában való hatalmi elégtelenségét a német és orosz túlnyomó erőkkel szemben, alig kétséges, hogy messzemenő szövetségi politika lebegett szeméi előtt, a magyar állam önállóságának és a magyar nemzet szabad fejlődésének biztosítására. Olyan „új alakulás”, melynek „szilárd magva” mi magyarok volnánk...

Mindezt negyvennyolc történelmi, külpolitikai, közjogi alapjának erősségére és hatvanhét *átmeneti, szinte epizódszerű* jellegének bizonyítására hozom föl. Hibás érvelés kell legyen tehát az, egyben kétségtelenül káros is, amely úgy állítja szembe negyvennyolcat hatvanhéttel, Kossuthot Deákkal, mintha hatvanhét jelentené az évezredes magyar államiságot, a szent-istváni gondolatot s negyvennyolc csak a nemzeti illuziót, valaminő túlméretezett epizódot. S mintha a kettős monarchia összeomlása Deák optimizmusát igazolta volna, nem pedig Kossuth sötét Cassandra-jóslatait.

Mindamellett megvallom, nem érzek elég erőt magamban ahhoz, hogy határozott állást merjek foglalni Kossuth Lajos és Deák Ferenc 1867-es nagy vitájában. Elvileg ugyan nem kétséges, Kossuth Lajosnak volt igaza, amikor rámutatott, hogy a készülő realuniós kiegyezés és benne az önálló hadügyről és külügyről s részben az önálló pénzügyről való lemondásunk volna az első magyar alaptörvény, amely belenyugodnék a magyar állam teljességének és szuverenitásának megcsonkulásába. De viszont nem merem vitatni, hogy a hatvanhetes kiegyezésből kiindulva *törvényszerűleg és okvetlenül* a századfordulós hanyatlásba és *Trianonba kellett* belezuhannunk s nem lett volna mód és lehetőség hatvanhét továbbfejlesztésére és negyvennyolccá való fokozatos kiteljesítésére, ha csak megközelítőleg is hasonló értékű nemzedék lép a negyvennyolcas nyomába hatvanhét után. Valóban el lehet képzelni olyan hatvanhetes nemzedéket, amely igenis ki tudta volna verekedni a negyvennyolcas, perszonáluniós kossuthi alapra való fokozatos visszatérést, a kiegyezési alapon dolgozván tovább. De egy újabb, csöndes és békés szabadságharc megvívásához óriási hit, mérhetetlen nemzeti erőfeszítés s a negyvennyolcas betlehemi csillagnak e nemzedék szeme előtt való szüntelen ragyogása kellett volna.

Lehet tehát, hogy nem maga a kiegyezés volt az alapvető baj, de annál teljesebb bizonyosság, hogy a magyar-osztrák dualizmus rendszere csak addig válhatott be magyar szempontból, míg szakadatlan a negyvennyolcas cél, szellem és mérték termékenyítő és erősítő átsugárzása az új korszakba, míg elevenül él ez új korszak nemzedékeiben az osztrák-magyar kiegyezés *kompromisszum*-volta, míg a dualista keretek között is érvényesülni tudnak jelentékeny mértékben a magyar állameszme és birodalmiság évezredes külön céljai és szempontjai a monarchia külpolitikájában s míg az állami élet átmeneti csonkaságát valamiképpen kiegyensúlyozza a nemzet belső erőgyűjtésének, gazdasági és szociális kibontakozásainak nagy lendülete. Egy nagy és hősi nemzedék, sőt nagy és hősi nemzedékek sorozata kellett volna...

Deák és az idősebb Andrássy kora.

A negyvennyolcas szabadságharc előestéjén sok jó magyar embert megdöbbenhetett, mikor Széchenyi szinte a világosi bukás rémét idézte jó előre Kossuth fejére: „Vér és vér mindeütt... ó az én füstbement életem!” El lehet mondani, hogy Kossuth Lajosnak Deák Ferenchez írt úgynevezett Cassandra-levele viszont valósággal a nemzet zömét döbbenetette és hökkenetette meg, közvetlenül az osztrák-magyar kiegyezés küszöbén. Kossuth Széchenyiné sokkal világosabb és meggyőzőbb érveléssel, sokkal konkrétebb formában, sokkal nagyobb szabású összeomlást jósolt a kiegyezés végső következményéül. Ha a két nagy ember megrendítő jósigéit mai szemmel és mai tapasztalataink birtokában összevetjük, nem nehéz megállapítani, hogy Széchenyi feldúlt idegállapotában kétségtelenül eltúlozta a megsejtett bukás méreteit. Hiszen ma már szinte bizonyosra vehető, hogy a szabadságharc óriási nemzeti és nemzetközi teljesítménye nélkül, a negyvennyolcas törvényekért, alkotmányért és függetlenségért való nagyszerű katonai kiállításunk nélkül nem sikerülhetett volna a kiegyezés mértékéig sem biztosítani Magyarország számára az önálló államiséget és fejlődési lehetőségét. Hanem valószínűen mindjárt valaminő szelídebb „Bach-korszak” következett volna, ha 1848 nyarán meghátrálunk Jellacsich, a bécsi kamarilla és az osztrák tábornokok előtt. *Széles történelmi távlatban épúgy nem volt és nem lehetett Világos nemzeti katasztrófa, mint ahogy nem az a finn szabadságharc csodái után megkötött moszkvai béke a mi dicső testvérnemzetünk küzdelmes életében.* Míg Kossuth aggodalmai, szenvedelmes figyelmeztetései és jóslatai - ezt Trianon után be kell vallanunk - hátborzongatóan beteljesültek.

Párisban 1867 május 22-én az osztrák-magyar kiegyezés megkötésének úgyszólván előestéjén, Deák Ferenchez írott nyílt levelében többek között ezeket írja Kossuth:

...nemzetünk életrevalóságának amaz óriási revelációja (a szabadságharc) - melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott -, annyit mindenesetre eredményezze, hogy úgy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben, a magyar nemzet, még bukásában is, azon öncélú életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem progresszusában számolni lehet, számolni kell, s melyeknek a történelem logikája jövődőt ígér, hacsak a história önálló tényezői sorából öngyilkos kézzel maguk magukat ki nem törlik.

Nagy vívmány ez, barátom, melyet feladni bűn! S a nemzet, mely oly körülmények közt is képes volt ez állást kivívni, annyit legalább megérdemel, hogy önállóságának megvédése s jogainak valósítása körül ereje iránt ne essenek kétségbe vezérei.

Midőn 1861-ben felirataidat olvasám, melyek nevedre annyi dicsfényt özönlöttek, megnyugtatót kerestem s találtam a gondolatban, hogy a nemzet önállóságából s alkotmányos jogából, miket nem kevesebb férfiassággal, mint bölcseséggel világosságba helyezel, nem fogsz engedni egy hajszálnyit is semmi áron.

Mert olyannak ismertelek, ki mérséklettel szab határt kívánalmainak, komolyan megfontolva, a mit követel; de a joghoz, melyet így megfontolva követelt, tántoríthatatlanul ragaszkodik.

Nem vélek hibázni, midőn állítom, hogy azon nagy, azon példátlan befolyás, melyet a nemzet határozataira gyakorolsz, azon álláspont következése, melyet 1861-ben választottál. S nem vélek hibázni, midőn állítom, hogy a roppant erkölcsi hatalomnak, mely kezeidben van, kulcsa abban fekszik, hogy a romlatlan nép ösztönszerűsége Téged, a nemzeti jogok békés úton visszaszerzésének terén vezérét, még mindig az 1861-iki jogalapon vél állani.

Pedig már régen nem állasz ott. A jogvisszaszerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére jutottál s mert minden álláspontnak megvan a maga kérlelhetetlen logikája, e téren annyira látom vive a dolgokat, hogy mély fájdalommal kell kérdenem, mi marad még feladnivaló a nemzet önállóságából? mi marad még feladnivaló mindazon jogokból, melyek az alkotmányos állami élet lényegét s biztosítékait képezik, s melyek hazánk sajtóságos helyzetében még nagyobb beccsel bírnak, mint oly országokban bírhatnának, melyeknek fejedelme nem más országoknak is uralkodója, melyek tehát nincsenek azon veszélynek kitéve, hogy idegen érdekeknek eszközeivé sülyesztessenek?

A magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé decretáltatik s annak nemcsak szervezete s vezénylete, de még alkalmazása is a magyar miniszteri felelősség alul elvonatik és a magyar országgyűlésnek nem felelős birodalmi kormány rendelkezése alá bocsáttatik.

A hadi költségvetés megvizsgálásának s megszavazásának joga a magyar országgyűléstől elvonatik s a birodalommal közös delegációkra ruháztatik át s így idegen avatkozásnak, szavazásnak, határozásnak vettetik alá.

Ez által elveszti nemzetünk az alkotmányos állami élet legfőbb, legpraktikusabb életbiztosítékát. Elveszti azon tehetségét, hogy a népekre annyi szerencsétlenséget árasztható háborújogot saját nemzeti érdekei szempontjából önállólag fékezhesse vagy a nemzetközi viszonyokat ellenőrizhesse.

A közözügyi munkálatnak egyéb, nemcsak a nemzet állami életére s önállóságára, de még anyagi felvirágoztatására is sérelmes intézkedéseit nem is említve, maga ezen két tény elég arra, miszerint tagadni ne lehessen, hogy Magyarország mindazon magasabb

attributumokból kivetköztetik, melyek egy országnak állami típust adnak; hogy a legfontosabb ügyekben idegen avatkozástól menten, önállólag nem intézkedhetve, idegen érdekek vontató kötelére akasztatik; hogy a nagyon alárendelt szerepre kárhóztatott magyar minisztérium többé teljességgel nem független s hogy ezen jogfeladások mellett a magyar országgyűlés alig lehet egyéb, mint egy megszaporodott megyegyűlés...

Engedd meg, hogy emlékeztesselek a multakra.

A mit most a közösügyi munkálat az úgynevezett birodalmi egységnek s nagyhatalmi állásnak áldozatul hoz, az lényegében éppen az, a mi 1848-ban Jellasics betörését megelőzőtt ultimátumkép tőlünk követeltetett.

Ultimátum volt, barátom! fegyver éléről nyújtott ultimátum, nekünk védteleneknek. És támogatására fel volt szitogatva ellenünk a szenvedelmes beháború s határainkon invasionsális seregek álltak csatarendben.

És e veszéllyel szemben volt-e a minisztériumban, melynek mindketten tagjai voltunk, volt-e az országgyűlésen csak egyetlen hang is, mely azon most annyi készséggel elfogadott követeléseket csak tárgyalásra is méltónak tartotta volna?

Nem volt. Az egész minisztérium, Te és Eötvös ép úgy, mint én, s én úgy mint az egész országgyűlés, indignatióval utasítottuk vissza a jogtalan, a nemzeti öngyilkolást kívánó követelést. Te visszavonultál, Eötvös a vihar elől külföldre vonult; én védelemre határoztam magamat; de a követelt jogfömláldozást egyikünk sem írta alá.

Jött 1861. Az osztrák hatalom akkor még bizonyonnyal erősebb volt mint 1867-ben. Mit feleltél a megújított követelésekre? Saját felirataidra utallak. Úgy ismerted akkor is a *pragmatica sancti*ót, mint most; de megemlékezel az 1790: X. cikkről is s a jogtalan követelésre a jog, a teljes jog követelésével feleltél; és megmondottad a közös érdekű viszonyokra (melyek hiszen egészen különálló országok közt is létezhetnek, annál inkább az egy fejedelmet ismerők közt), megmondottad, hogy esetről-esetre majd intézkedendik az ország önállóság, miként joga hozza magával, lojalitással, miként mindig tevé.

És most állasz reá, mit akkoron elfogadni sem szabadnak, sem kénytelenségnek nem ítélte?

Most, Szadova után, most mondod azt, hogy el kell fogadni, mert többre nincs kilátás?

Megfoghatatlan! -

...a magyar nemzet éppen azon percet választja kétségbe esni állami jogainak teljes valósíthatása felett, midőn minden nemzet, a nagy Angliától a kis Crétaig, érzi, hogy a kor szelleme, a kor iránya s a politikai viszonyok a jogvisszaszerzésnek vagy a jogfejlesztésnek kedvezők.

Ilyenkor mond le Magyarország legbecsesebb állami jogairól és lemond oly módon, lemond magát oly politikának eszközéül szegődtetve, mely szomszédainkat úgy nyugat, mint kelet felé ellenségeinkké teszi; a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását, a Horvátországgali kiegyezést lehetetleníti s szemlátomást közalgó európai bonyodal-maknál hazánkat a vetélkedő ambícióknak céltáblául tűzi ki...

Lassan fellebben a fátyol a béccseli alkudozások titkairól. Úgy látszik, mind ez már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett tényt regisztrálja.

De én e tényben a nemzet halálát látom...

Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyből többé a jövőnek nem lehet mestere!...

Majd a még szintén 1867-ben, augusztus 6-án Torinóból a jászladányi kerület választóihoz írott levelében folytatja Kossuth ezt az *elvileg* verhetetlen érvelést és ostromot a már akkor megszavazott kiegyezés ellen.

Az én vezérelvem tehát az: hogy hazánk állami függetlenségét s nemzeti önállását feladni, vagy annak megcsönkítésébe beleegyezni nemcsak nem kell, de nem is szabad semmi körülmények közt, semmi nyomás miatt, semmi áron...

Nem is oly elv ez, melyet csak mi állítottunk volna föl 1848-49-ben; mi csak védtük azt törvénnyel előbb, midőn fegyverrel lőn megtámadva. Az elv oly régi, mint a magyar név Európában. Alapelve az a magyar államjognak. Őseinknek ezredéves szent hagyományja, a jövő nemzedékeiknek elidegeníthetlen öröksége, melyhez ragaszkodni elengedhetetlen kötelesség, mint őseink ragaszkodtanak rendületlenül.

Mert csak ismert dolgot említek, midőn emlékeztetem önöket, hogy bármi viszontagságokon ment is keresztül nemzetünk, bármi változatokat fogadtak is el őseink a királyi szék betöltése körül, bármiként módosították is időnként a kormányzati rendszert s az intézményeket, de az állami függetlenségből, a nemzeti önállásból soha egy hajszálnyit sem adtak fel...

A legfőbb államköltségek megalapításának s megadásának joga, melyet minden idegen beavatkozástól menten kellene gyakorolnunk, az országgyűlésről közös birodalmi delegációkra lőn átruházva.

Tehát a hadügy, külügy, s legnagyobb részben a pénzügy és ezekkel a háború, béke, szövetségek, nemzetközi szerződések és általában az államkormányzat mindazon magas attributumai tekintetében, melyek egy országot statussá, egy népet nemzetté tesznek - hazánk állami personalitása eltöröltetett, s Magyarország részint alávetetett a birodalmi minisztériumnak, részint az osztrák birodalommal politikailag egy állammá összeforrasztatott.

Mindezek folytán az államkormányzati hatóságból kivetkőztetett, tehát teljességgel nem független, s miniszteriális elnevezésre alig is érdemes a magyar minisztérium, számára csakis a tartományi beligazgatás van fenntartva, de ama roppant jogfeladások logikájánál fogva, még ez is nem azon szabadsággal, melynek körét s irányát kirekesztőleg hazánk saját érdekeinek kellene megszabni, hanem csak annyiban, amennyiben a közösügyek birodalmi politikája megengedi...

Baljóslatú indulás volt a kiegyezés, mindenestre, a kor legnagyobb és legtragikusabb sorsú magyarjának ilyen veséig ható bírálata s ilyen iszonyú jóslata terhével a vállán. De Deák - egyelőre - megbirkózott vele. Nemcsak megszerkesztette és nyélbe ütötte az osztrák-magyar kiegyezést, ami önmagában is fényes államférfiúi és jogászi teljesítmény volt, hanem olyan magyar belső és külső politikát is sugalmazott a maga olimposzi tekintélyével az új országgyűlésen, amely még tele volt negyvennyolc ihletével. Az első hatvanhetes miniszterelnök is, Andrassy Gyula gróf - „le beau pendu”, „a szép akasztott ember”, ahogyan becézték őt később nyugaton a szabadságharc után való jelképes felakasztatására célozva - maga is Kossuth huszárezredese volt, majd Isztanbulban követe, lelkes szabadságharcos, nyilván még mindig hatása alatt ifjúkori nagy 48-49-es élményének. Deák és Andrassy s velük egész sor kiváló tagja a szabadságharc nemzedékének, főleg e nemzedék fiatalabb korosztályainak, Eötvös József báró, a nagy történetbölcse és művelődési politikus, Kemény Zsigmond báró, Ghiczy Kálmán, a 48-as alkotmány jeles kodifikálója, Szalay László, máig legnagyobb történetírónk, a fiatalok közül az akkor még tüzes negyvennyolcas Tisza Kálmán és mások, úgy indítják útnak az új korszakot, a kipróbálatlan reálisuniót Ausztriával, hogy mai szemmel nézve is Deákot látszanak igazolni az események, Kossuthal szemben.

Deák és Andrássy nemzedéke valóban az utolsó nagy magyar politikus nemzedék volt. Nem ért ugyan föl a reformkorszak és a szabadságharc szellemi és erkölcsi színvonaláig, főleg hősiességéig, de nem méltatlan folytatója volt a 30-as és 40-es évek óriási kezdeményezéseinek és páratlan lendületének.

Ez a nemzedék alkotta meg Deák Ferenc nagyszerű nemzetiségi törvényét, amelynek bölcs és gyors, határozott végrehajtása sok minden későbbi belső veszedelmet elhárított volna a fejünk felől. Ez a nemzedék nyújtott át „fehér lapot” a horvátoknak, hogy írják rá követeléseiket s ezzel utat nyitott egy olyan magyar-horvát kiegyezésnek, amely kiindulópontja lehetett volna az egész magyar-délszláv kérdés későbbi egészséges és szerves megoldásának. Ennek a nemzedéknek éppen legfőbb vezéralakja, maga Deák, olyan messzemenő és magasrendű szociális szemlélet képviselője volt s olyan tisztán látója a magyar parasztkérdésnek, hogy már az 1834-es rendi országgyűlésen is bátor szót emelt a jobbágyság érdekében, követelte a hitbizományok teljes eltörlését s maga zalamegyei birtokán még a jobbágyság eltörlése előtt fölszabadította jobbágyait. Ez a nemzedék Deák Ferencnek - az ország hivatal nélkül is első emberének - és Andrássy Gyula gróf miniszterelnöknek, majd osztrák-magyar külügyminiszternek szellemi irányítása mellett még külpolitikát is olyant tudott sugalmazni a monarchiának és csinálni Magyarország számára, amely a dualizmus keretei között is meglehetősen biztosítani tudta a magyar nemzet és Magyarország külön szempontjait, érdekeit s a reálisunió formái között is tovább őrizte a szentistváni birodalom dunavölgyi önállóságának, történelmi küldetésének folytonosságát, hagyományait.

Itt-ott mutatkoznak ugyan már a kiegyezés körül is a belső hanyatlás távoli jelei, de azért ez mégis erős és egészben véve ép nemzedék, a nemzeti hivatás tudata eleven, az ősi hagyományhoz való ragaszkodás még töretlen benne, a 48-as tűz még nem hamvadt el lelkében. Nagy alapvető törvényeinek szelleme és színvonala tartja a rokonságot a Széchenyi és Kossuth még nagyobb korszakával. A magyar parasztság ekkor még virul, bár a nagybirtokos rendszer lebontását máris el kellett volna kezdeni, mert népünk egészséges szaporodása gyors ütemben kezdi kitermelni a mezei földtelen proletárság amaz aránytalan nagy számát, melynek előjelei - a már akkor túlságosan nagyszámú zsellérségben - mutatkoztak a 48-as jobbágyfelszabadítás korában is. Egészében véve azonban ekkor még egészséges és erőteljes nemcsak parasztságunk, hanem középosztályunk is. Megindul a polgárosodás, a zsidóság számaránya és szerepe a magyar gazdasági életben ekkor még nem veszedelmes, a nagy galíciai beözönlés el sem kezdődött, az új kapitalizmus pedig még csak csírázik és fordulhat egészséges irányba is. Belső politikánk ekkor még összhangban van külpolitikánkkal, melyet Deák szellemében Andrássy már mint magyar miniszterelnök szinte olyan mértékben érvényesít a monarchia hivatalos külpolitikai akcióiban, mintha perszonálisunióban volnánk Ausztriával...

Andrássy magyar miniszterelnöki és osztrák-magyar külügyminiszteri külpolitikájában még tisztán jelentkezik az ősi magyar birodalmi szemlélet, mely a dunai és balkáni területet s e terület sorskérdéseit nem engedi át tőle nyugatra eső erők érdekeinek és túlsúlyának. Andrássy politikája Törökországgal szemben pontosan megegyezik a száműzött Kossuthéval és lényege az, hogy egyfelől Magyarország és Ausztria nem szolgálhatja az ottomán birodalom mindenáron való megsemmisítését, tehát nem egyengetheti Oroszország balkáni hódításának útját; de ugyanakkor nem állhat útjába a török uralom alól felszabaduló keresztény népek önállósági törekvéseinek sem. Andrássyban megvillant a horvát területek egyesítésének gondolata is és ugyanakkor egy kifejezetten szerb-barát elgondolás is, amely Szerbia jelentékeny erősítését szívesen látta volna az orosz-pánszláv politika akkori balkáni exponensének, Bulgáriának túlságos megnövekedésével szemben. Andrássy nyilván e szerb-barát elgondolás érdekében sokáig ellenezte Bosznia elfoglalását s az annexiót sikerült is megakadályoznia a nagysztrák katonai körök ellenére. A berlini kongresszus pedig az ő kezdeményezésére és

heves diplomáciai sürgetéseire tessékelt ki Oroszországot a san-stefanói békeszerződés megváltoztatásával a Balkánról.

De Andrassy nyugat felé is magyar külpolitikát csinált, miniszterelnökként csakúgy, mint osztrák-magyar külügyminiszterként. A magyar miniszterelnöki székből akadályozta meg 1870-ben a monarchia háborúba szállását Franciaország oldalán s a Bismarck-féle úgynevezett „kisnémet”-porosz megoldás és törekvés ellen, mert ez nyilvánvalóan kevésbé fenyegette porosz győzelem esetén is a magyar állami önállóságot és függetlenséget, mint egy osztrák vezetés alatt álló nagynémet elgondolás győzelme, amely az új habsburgi nagynémet keretekbe olvasztotta volna Magyarországot és megsemmisítette volna a 67-es kiegyezést.

Ugyanez az Andrassy Gyula, aki tiszta magyar eszének biztos tájékozódása szerint sem délkelet felé, sem nyugat felé nem engedte érvényesülni a külön nagyosztrák szempontokat a magyar szempontok rovására: *gondosan vigyázott arra, hogy az 1879-ben megalakult magyar-osztrák-német védelmi szövetség francia-német háború esetén ne fordíthassa Franciaország ellen Magyarországot és a monarchiát.* Más szavakkal: *Andrassy biztosította az ősi magyar külpolitikai utat a távolabbi nyugat, elsősorban Franciaország és Anglia felé. Ugyanez az Andrassy, aki megakadályozta volt a Beust-féle nagyosztrák beavatkozási gondolat érvényesülését Franciaország oldalán.* A magyar szellemi fölény és a magyar önálló külpolitika utolsó nagy győzelme: az idősebb Andrassy Gyula külügyminisztersége és annak teljesítményei. Ez a külpolitikai irány és stílus világosan 48 felé mutatott, a magyar államiság és birodalmiság önállóságát hangsúlyozta és igyekezett érvényesíteni külpolitikailag, a kiegyezés kereteiben is. Mérhetetlen szellemi felsőbbsséggel az akkori osztrák államférfiakkal szemben.

Andrassy után még egy másik ősmagyar nemzetség sarja, kinek családja azonban elmorvászódott, Kálnoky Gusztáv gróf külügyminiszter, üti nyélbe 1882-ben a hármasszövetséget, teljesen Andrassy alapvetése nyomán, *továbbra is meghagyván a kettős monarchiának és benne Magyarországnak külpolitikai szabad útját Németországon túl a nyugatra.* Bismarck szerette volna már ekkor védő- és dacszövetségként megalakítani a hármasszövetséget, de ez a terv elsősorban Magyarország és a magyar államférfiak ellenállásán megbukott. Tisza Kálmán magyar miniszterelnök világosan megmondotta, hogy a magyar közvéleménnyel lehetetlen volna megértetni, hogyan fenyegethetné Franciaország valaha is Magyarországot. Ez a magyar ellenállás a német birodalommal való védő- és dacszövetség gondolatával szemben a 80-as évek elején: vízváltató az önálló magyar külpolitika és annak a kettős monarchia mesterkéltségébe és azon túl a német birodalom mindegyre inkább érvényesülő túlsúlyába való végzetes felolvadása között...

Még a monarchia andrassyas - magyar - szellemű külpolitikájának keretébe tartozik a Romániával 1883-ban létrehozott védelmi szövetség és a Szerbiával kötött majdnem szövetségszerű barátság. Az ifjabb Andrassy Gyula gróf a kiegyezés külpolitikai jelentőségéről írván, nem titkolja, hogy a dualizmus szerinte csak akkor jelenthet igazán európai és magyar értéket, ha kiegészül a szomszédos dunai és balkáni országokkal való természetes együttműködéssel. Fájdalom, ezt a leckét, melynek föladója valójában még az idősb Andrassy Gyula volt, a századforduló kora már nem értette s a 80-as évek derekán kezdődő rohamos hanyatlás korszaka nem tudott többé életet és tartalmat vinni sem a Romániával, sem a Szerbiával kötött barátság mind üresebbé váló formáiba...

A lejtőn.

A világháborús tapasztalatok birtokában szinte hihetetlennek tetszik, hogy a századfordulóhoz közeledő magyar politikus nemzedék nem vette észre: a kiegyezés műve is, az ország is lassan a hanyatlás lejtőjére kerül. Még hihetlenebb és érthetlenebb, hogy ebből a tragikusra

forduló helyzetből vezető államférfiaink, kormányférfiak és ellenzéki vezérek, köztük igazán kiváló, nagy intelligenciájú, széles és mély műveltségű politikusok, sem vettek észre a világon semmit. Sem a Tiszák, sem Szilágyi Dezső, kinek mint a magyar képviselőház elnökének Ferenc József királyhoz intézett valóban monumentális ezredév-ünnepi üdvözlő beszéde szinte kibékíti az embert a millenium hátborzongatóan üres dagályával, sem Apponyi Albert, sem az eredeti és mélyen magyar politikai gondolkozó ifjabb Andrássy Gyula... Holott ma már legfeljebb arról eshetnék vita: *mikor* következett be ez a fordulat.

De ha a *mikorra* nem is lehet egészen pontos időt mondani, annál könnyebb megtalálni a biztos választ a *miértre*.

A lejtőre érkezés időpontját a múlt század 80-as éveinek derekára tehetjük... Fél százados múlt, onnan - máig. Milyen fél század! Ámbár hiszen ki tudná pontosan megmondani, mikor, miben jelentkezik először kétségtelenül egy ország, egy nemzet, egy politikai rendszer hanyatlása? Döntők e kérdés körül a szempontok: magam elsősorban külpolitikai vízvonalat keresek. A 80-as évek közepétáján hull hamvába a Deák-Andrássy-féle erősen magyar szellemű, szempontú, színeződésű dualista külpolitika, ezért számítom innen a rendszer hanyatlását. Ez az az időpont, amikorra kiég a magyar politikából a 48-as fényforrás, hőforrás...

Andrássy után gyöngé osztrák bürokraták kerülnek a monarchia külügyminiszteri székébe. Kálnoky még továbbviszi ugyan, aránytalanul kevesebb szellemmel, tehetséggel, talpraesettséggel, sokoldalúsággal, rugalmassággal és európai tekintéllyel Andrássy iskoláját, de utána már a teljes megtestesült mindenkori jelentéktelenség ül a felejthetetlen első osztrák-magyar külügyminiszter hivatali örökébe, sorozatosan, rendszeresen, törvényszerűen, szinte változhatatlanul. Dehogyan is juthatott az ifjabb Andrássy Gyula atyjának örökébe, pedig talán sok bajt jóra fordíthatott volna tiszta magyar eszével és ítéletével... Ámbár hiszen ő sem látta elég világosan a rohanást közeledő bajokat.

A monarchia külpolitikájának gyöngé osztrák kezekbe jutása erős magyar markokból: valójában csak egy baj a sok közül. A bajok azonban könnyen párosulnak. S e további bajok közül való volt, hogy ennek a szürkévé, stílustalanná, alárendelt szelleművé és érdektelenné vált osztrák-magyar hivatalos külpolitikának nem volt többé számottevő magyar ellenzéke sem. Egyre inkább terjed a 67-es orthodoxia magyar oldalon, mely lassan kifelejt a kiegyezésből annak eredeti kompromisszum voltát s érinthetetlen tabunak kezdi tekinteni Deák művét, melyen annak alkotója „tovább akart haladni”. S miközben gyöngé s a magyar ügyet semmiképpen sem értő külügyminiszterek intézték az idősebb Andrássy géniusza helyett Ausztria-Magyarország külpolitikáját s tétován, szinte bambán nézték, hogy ne csak a szent korona országainak külön politikai szempontjai süllyedjenek el a monarchia külpolitikai iránytalanságában és tehetetlenségében, hanem az egész kettős monarchia is beleveessen a hármasszövetség révén még távolabb és még idegenebb célokba: a magyar kormányok s a magyar országgyűlés, sőt a függetlenségi ellenzék külpolitikai bírálata sem vetett számottevő gátat e beteg fejlemények elé. Szinte resteli az ember leírni, annyira hihetetlenül hangzik, úgy hangzik, mint valami rémregényből vett részlet: az ezeréves politikai kultúrájú Magyarország vezető politikusai kormányon és ellenzéken észre sem vették, hogy Magyarország és a monarchia egyszer csak védő- és dacszövetségbe került a hármasszövetség többi államával, lényegében főleg a bismarcki, majd a vilmosi német birodalommal. Észrevétlenül morzsolódott fel a magyar ellenállás, mely a 80-as évek elején még meg tudta akadályozni ezt a végzetes irányvételét a hármasszövetségnek, illetőleg az abban irányadó és döntő német birodalmi politikának. Az érdektelenség és értetlenség szörnyű porfellege takarta el már ekkor a századforduló felé közeledő magyar nemzedék szeme elől Andrássy nagy művét, mely eleven és hatékony barátságot keresett és talált volt a török uralom alól fölszabaduló keresztény népekkel, a szent korona egykori vitéz szövetségeseivel és társországaival, a monarchia

védelmi szövetségét Németországgal úgy alkotta volt meg, hogy az nem állított bennünket ellenségesen szembe a nyugati nagyhatalmakkal s a hármasszövetség megalakulásával Olaszország csatlakozása révén új, történelmileg és természetszerűleg magyar-barát nagyhatalmi tényezővel számolt, melynek érdeke, hogy inkább Magyarország erősödjék, mint az Isztrián keresztül az Adriára nehezedő Ausztria s a magyar függetlenség inkább, mint a nagyosztrák centralizmus. S amilyen észrevétlenül sikkad el Andrassy minden nagy kezdeményezése, erőfeszítése és sikere egy eltompult külpolitikai értelmű és meggyengült magyar ösztöniségű, lelkiismeretű nemzedék kezén! Ugyanilyen magyar érdektelenség és észrevétlenség leple alatt alakul ki és indul el hódító útjára a bismarcki külkereskedelmi imperializmus, amely aztán teljessé teszi Németország irányító és döntő, a monarchiát minden külpolitikai önállóságától megfosztó túlhatalmát a hármasszövetség keretei között. Sem a magyar kormányelnökök és gazdasági szakminiszterek, sem a közjogi vonatkozásban árgusszemű 48-as ellenzék nem vette észre, hogyan zárult el az osztrák és magyar külkereskedelem elől éppen az a Balkán, amely legközelebbi, legtermészetesebb és történelmileg is legjobban kipróbált piaca kellett volna maradjon elsősorban Magyarországnak. Csakhogy ahhoz, hogy egyáltalán magyar külkereskedelmi politika alakulhasson ki, az önálló, szentistváni birodalmiság gondolatának, öntudatának töretlen továbbélése kellett volna a kiegyezés második nemzedékében. Németország azonban úgy szerezte meg magának a balkáni piacokat, hogy a magyar - és osztrák - konkurrenca, legalább is a monarchia gazdaságpolitikájában, szinte nem is jelentkezett...

Még kevésbé vette észre ez a második kiegyezési nemzedék, hogy a német birodalmi gazdasági nyomásnak *továbbadása* volt kelet felé valójában az az agrárius elzárkózás magyar részről, mely olyan sokat rontott a magyar-szerb kapcsolatokon és segített minden messzebbmenő jelentőségétől megfosztani a monarchia külpolitikai barátságát Szerbiával. A nyugati szomszédság felől szorongatott magyar és osztrák gazdasági élet az agrárius vámok mértéktelen magasságával igyekezett magát körülbástyázni, végzetesen megrontván a léghört elsősorban Budapest és Belgrád között. Kelet felé és a Németországon túl való nyugat felé egyszerre romlott meg súlyosan a monarchia és vele Magyarország viszonya, a szentistváni gondolatnak magyar és osztrák együttes semmibevevése miatt.

A szentistváni gondolat nyitott kaput jelentett szellemiekben és gazdaságiakban nyugat felé és szoros együttműködést a régi árpádi birodalom népeivel és társországaival. Mindennek éppen az ellenkezője irányába fordult a monarchia és benne Magyarország politikája, a 90-es évek óta...

Azt mondhatná minderre valaki, micsoda túlzás és mekkora elfogult egyoldalúság: egy „kis nép” életét, haladását vagy hanyatlását külpolitikai finomkodások mérlegén ítélni meg. Hát a gazdasági, hát a szociális, hát a művelődési kérdés, művészet, tudomány, egészségügy, mind függvényei volnának vitatható kisebb-nagyobb külpolitikai mulasztásoknak vagy ballépéseknek? Mária Terézia kora nem volt a magyar belső megerősödés és virágzás kora a XVIII. század derekán s egyben a magyar katonai presztizs és dicsőség újjáéledésének is kora, holott ha nem is közjogilag, de annál ténylegesebben az osztrák „összbirodalom” - tegyük mindjárt hozzá - igen megbecsült része voltunk?

Több okból is elhibázott és jogosulatlan ez az ellenvetés vagy bármi hasonló. Azért, mert

1. a népeket és nemzeteket csak vagy főleg lélekszámukkal mérni: együgyűség és a magyar ember számára örökre idegen gondolkodás; egyébként éppen a *nagyhivatású kisebb nemzetek* életében jelent aránylag legtöbbet a jó vagy rossz külpolitika;
2. nem külpolitikai árnyalatokról adtam itt számot, hanem olyan méretű, alapvető elkanyarodásról - letévelyedésről - az ősi magyar küldetés útirányából, amely szükségszerűen kellett hogy befolyásolja egész egyéb közéletünket is;

3. erősen sántít a Mária Teréziára való hivatkozás, mert az ő korszakában volt ugyan bizonyos magyar erőgyűjtés, de nem volt magyar *jogi érvényű* lemondás állami életünk teljességéről, szuverenitásáról, függetlenségéről; viszont a XIX. és XX. század fordulója táján volt ugyan joglemondás, de - mint ahogy röviden előadom a következőkben - nem volt belső megerősödés és népi virágzás Magyarországon.

Önkéntelenül Kossuth jóslatai jutnak eszünkbe s föl kell vetődjenek a magyar gondolkodás és lelkiismeret előtt a kínzó kérdés: *vajjon nem állami életünk tudatos, akart, vagy legalább is elfogadott csonkasága s éppen a magyar politikai géniusz österületeiről, az önálló külpolitikáról és az önálló hadseregről való lemondásunk s ezzel a magyar szemhatár és tevékenységi kör összeszűkülése, leszokásunk arról, hogy Európával közvetlenül érintkezzünk diplomáciailag s a külpolitikai és katonai csonkaság átterjedése szellemiekben más területekre is: volt az oka vagy legalább is legfőbb oka az általános magyar hanyatlásnak, szociális, gazdasági, művelődési vonatkozásban egyaránt?*

A kiegyezési korszak első félideje Deákot látszott igazolni, érveinek gyönyörűen felépített erődrendszerével, néhány alapvető s szinte örök érvényű törvényalkotással, szerencsés kezdeményezéssel, a magyar szempontok és érdekek bátor és eredményes védelmével. A második félide - fájdalom - inkább Kossuthot igazolta, a világháború, összeomlás és háború után termelt „neobarokk” még inkább. Csak az a kérdés s ezt senki emberfia megnyugtatóan és kétségtelenül nem tisztázhatja többé: vajjon a dualizmus rendszerének önként vállalt csonkamagyar államisége volt-e igazi oka az általános hanyatlásnak a századforduló körül, más szavakkal, a rendszer rontotta-e meg a nemzedéket, vagy éppen fordítva, egy gyöngye nemzedék vitte végül is bukás felé az alapjában véve nem rossz és helyesebb használatra is alkalmas rendszert. Magam - ismétlem - nem merek és nem tudok ebben a kérdésben határozott állás foglalni. Az a körülmény, hogy Deák és az idősebb Andrássy kora *tudott méltó folytatója lenni* külpolitikailag éppúgy, mint belpolitikailag a reformkor és negyvennyolc nagyszerű alapvetésének, ha rövid időre is, Deák kiegyezési optimizmusát látszik inkább igazolni. Az az ellentétes tény viszont, hogy egy kétségtelenül tehetséges és őszintén hazafias nemzedék, törvényhozási és kormányzati tevékenységének minden magas színvonala mellett is, egyenesen érthetetlen rövidlátással, mondhatni vaksággal engedte magát mind külpolitikai, mind belpolitikai vonatkozásban végzetes lejtőre sodortatni, *pontosan úgy, ahogy Kossuth megjövendölte volt*, hatalmas bizonyító erővel érvel a nagy száműzött kiegyezési pesszimizmusa mellett.

Akárhogyan is van s akár a nemzedék az igazi bűnös, akár a rendszer, akár mind a kettő együtt, magát a hanyatlást nem lehet letagadni. Főleg pedig nem lehet kétségbevonni: az 1867-ben remélt belső megerősödés nemcsak nem következett el, holott egyesegyedül az menthette volna kétséget nem tűrő módon a kiegyezés reáluniós megalkuvását, hanem e reménykedéssel éles ellentétben *belső legyöngülésünk párhuzamosan következett be alkotmányos és külpolitikai önállóságunkról való lemondásunkkal*.

A legfájdalmasabb lehet mégis a deáki elgondolás, módszer, magyar magatartás rajongó hívei számára annak felismerése, hogy a haza bölcse minden nagyszerű kezdeményezését és minden alapvető törvényalkotását éppen a legorthodoxabb 67-es kormányok és országgyűlések engedték valósággal ebek harmincadjára. Deák horvát „fehér lap”-ja s az annak nyomán megtörtént magyar-horvát kiegyezés sem a magyarokat, sem a horvátokat nem elégítette ki, a ráépített politikai gyakorlat még kevésbé. A horvátok nagy része teljes állami függetlenséget akart volna, a magyar 67-es világ közvéleménye pedig mindinkább sokalta a horvát bánáság különállásának és önkormányzatának mértékét is. S hogy nem jöhetett létre, valóban mindkét felet megnyugtató kiegyenlítődség, annak nem egyedül a horvát túlzók és szeparatisták az okai, hanem igen nagy részben az akkori magyar hivatalos politika s a 67-es közvélemény sokféle

kicsinyessége és rövidlátása is. *Nem ismerték föl a horvát nemzetnek - a magyarságéhoz hasonlóan - lélekszámát meghaladó nagy dunavölgyi jelentőségét s alapvető fontosságát a szentistváni magyar birodalom fönmaradása s új korszerű kibontakozása szempontjából.* Valljuk csak be: a deáki „fehér lap” szellemét a századforduló magyar nemzedéke, hivatalos és nem hivatalos kormányzati és ellenzéki politikája éppoly kevésbé értette és tette magáévá, mint Deák másik nagy kiegyenlítő kezdeményezését az 1868. XLIV. törvénycikket, az új, bár ősi alapozású nemzetiségi jogrendezést. Valóságos virtuskodó gyakorlata fejlődött ki mindkét - igazán szentistváni szellemű - alapvetés és állásfoglalás ügyeskedő megkerülésének. S ezt a méltatlan, a magyar történelmi szellemmel oly kevésbé összeegyeztethető „virtust” és olcsó hazafias „intranszigienciát” éppen az a korszak termelte ki, mintegy a maga rossz lelkiismeretének elcsitítására, amely az igazán nagy nemzeti dolgokban olyan gátlástalanul tudott megalkuvó lenni a bécsi és berlini hatalmasokkal szemben s általában a nemzeti önkormányzat közjogi és nemzetközi kérdéseiben. Bánffy Dezső báró milleniumos karakánsága, sovinizmusa a nemzetiségi kérdésben, valamint nagyfokú pártpolitikai kíméletlensége a nemzeti ellenzékkel szemben: mélyen jellemző e kor furcsa, külsőségekben tobzódó hazafiságára, mely új állampolgársági törvényében hivatalosan is hontalanná nyilvánítja - közvetve - Kossuth Lajost s Bécs felé való túlzott előzékenységét a szentistváni elvek további semmibevevésével, a kisebbségi kérdésben való olcsó magyarkodással igyekszik - szebbé tenni.

Mélységesen jellemző nemcsak e szomorú korszakra, hanem általában a nemzeti hanyatlás lélektanára is, hogy az elfogultság, a kicsinyességekbe menekülő sovinizmus, mint az önáltatás mákonya termelődik ki a nagyobb és legnagyobb dolgokban való megalkuvás, behódolás titkolt fájdalomnak és belső szégyenének elaltatására, a néplélekben való külsőséges ellensúlyozására, leplezésére. Talán nem is okvetlenül tudatosan, mint a kétségtelenül forrószívű magyar Bánffy Dezső báró esetében...

Mégis furcsa véletlen, hogy éppen az a kormányzati rendszer rekeszti ki Kossuth Lajost jogilag a nemzeti közösségből - állampolgársági törvényével, nem mervén vagy talán nem is nagyon akarván valamiféle különleges törvényhozási vagy végrehajtási kivétel beállításával segíteni ezen a szégyenletes dolgon - s az helyezkedik a magyarosítás olcsó népszerűségének álláspontjára, amelynek a legkevesebb érzeke van a nemzetiségi kérdés Deák és Eötvös József szellemében való okosabb és emelkedettebb rendelkezéséhez, a horvát testvérnemzet iránt való megértés és a deáki „fehér lap” szellemében való magyar-horvát lelki és jogi kiegyezés nagy kérdéséhez, a magyar alkotmányosság felsőbbrendű megértéséhez és korszerű alkalmazásához, főleg pedig a magyar parasztság politikai, gazdasági, szociális életkérdéseire...
Vagyis:

1. megromlik a horvát-magyar viszony és zátonyra fut a gyakorlatban a deáki „fehér lap” kezdeményezése;
2. megromlik a magyarság viszonya a szorosabb értelemben vett Magyarország nemzetiségeihez;
3. Deák 1834-es radikális parasztvédő és hitbizományellenes politikája a hitbizományi rendszer s általában a nagybirtok további megerősödésének, gazdaságpolitikai reneszánszának közös vámterület, délkelet felé agresszív, a német birodalom felé érdektelenséget színlelő, valójában alázatoskodóan megalkuvó rendszerévé torzul, a kiegyezés keretének és formáinak körömszakadtáig való védelmezése közben;
4. s miközben a magyar parasztság rohamos elproletarizálódása és kivándorlása a neomalthusiánus bölcsesség természetes mentőeszméje fényében tündököl, egyetlen lépés nem történik valaminő józan földreform irányában; ellenkezőleg, a nagybirtok és a vele gazdaságpolitikai szövetségben élő új, túlnyomórészt zsidó nagytőke a nagybirtok érdekeinek szolgálatában

lemond az önálló vámterület *természetes és önkéntelen* iparvédelméről, illetőleg az erre való hajthatatlan törekvésről, viszont a nagybirtok - részben az új ipari, kereskedelmi, banki szervezetbe és érdekebe közvetlenül is belekapcsolódva - lemond ez új kapitalizmus módszereinek, stílusának, erkölcsének szigorúbb vagy akár csak lelkiismeretes bírálatairól;

5. a szociális kérdés pedig úgyis mint parasztkérdés, úgyis, mint ipari munkáskérdés, úgyis mint a kisipar ügye, úgyis mint a szellemi munka védelme, a nagybirtok és nagytőke szövetségének árnyékában tengődik s benne, vele a legtisztább, legtörzsökösebb magyarság...

Ez az a korszak, amelyben a legtöbbet beszéltek a magyar állameszméről s legtöbbet vétkeztek ellene. A nemzetiségi törvény rendelkezéseinek főleg apróhivatali - s ilyen színvonalú - megkerülése és a horvát kérdés kicsinyes kezelése épügy a magyar állameszme nevében történt, mint a népszerűtlen 67-es kormányok szolgálatában fölburjánzott és kitanult, az őszinte alkotmányosságot, teljes érvényű parlamentarizmust megcsúfoló, máig elpusztíthatatlan kortesszellem és apparátus kiépülése, a választójogi rendszer elavult és mélyen reakciós szelleme, mely legjobban mindig a nyakas és rendíthetetlenül 48-as „kossuthiánus” magyar parasztságot sujtotta. Sőt, a magyar állameszme nevében zárkóztak el az egymásra következő késői 67-es kormányok a szociális kérdés korszerű megoldása, helyes módszerei, főleg pedig minden komoly birtokreform elől, valójában szűkkörű csoportérdek nyers anyagi önzésének szolgálatában és a soha népszerűvé válni nem tudó 67-es kormányok uralmának pártpolitikai biztosítására.

Pedig így visszatekintve e félszázados multra, az az érzésünk támad, hogy még ekkor, a századforduló körül sem volt valójában semmi véglegesen elveszve. Ekkor még mindig volt idő és mód rá, hogy azt a jó 7,200.000 kataszteri holdat, amit a világháború után az „utód-államok” óriási túlnyomóságban nem magyarok közt osztottak szét az egykori magyar nagybirtokból, elsősorban a természetellenes méretekre földuzzadt magyar mezei proletárság kapja. S ugyanakkor a Trianonban utóbb meghagyott földön, Csonka-Magyarország területén vagy 3-4 millió holdat. 10-11 millió holdat kellett volna legalább is túlnyomó részben a magyar paraszt kezére adni idejében és akkor még azt sem mondhatta volna senki jogosan, hogy ez igazságtalanság az ország nem magyar népeivel szemben. Hiszen ki volt már akkor zömében proletár ebben az országban, ha nem a magyar? A nemzetiségek mind sokkal kisebb arányban váltak földnélküli proletárokká s a századforduló körül valóságos nemzeti vészféjlődött kivándorlás is legnagyobb mértékben a magyarságból szedte áldozatait.

Egy nagyszabású és igazságos földreform a világháború előtt a nemzetiségi szempontok teljes félretételével is, egyszerűen az osztó szociális igazság legszigorúbb érvényesítésével: legalább 8-9 millió kataszteri holdat kellett volna a színmagyar parasztságnak kezére juttasson. E mellett még mindig jutott volna 2-3 millió hold a nemzetiségeknek. Milyen távlat ez így, visszavetítve a közelmultba: a magyar birodalom 11 millió holddal gyarapítja a magyar, horvát, szerb, román, tót és rutén nép földjét, töméntelen új kis- és törpebirtok, még töméntelenebb házhely és szórványosan középbirtok teremtésével!...

Mind ennek az idejében - legalább a katasztrófa előtt az utolsó pillanatban - való fölismerése azonban mindvégig késett. Hogyne késett volna, mikor a korszak egyszerre árulta el tudatosan, vagy hagyta cserben öntudatlanul, 67-eseiben Deák Ferencet, 48-asaiban Kossuth Lajost!

Ez a kettős - csupán politikailag és nem erkölcsileg értendő - árulás valóban egy nagy nemzeti tragédia forrása és egyben baljóslatú előjele.

Mialatt Deák és Andrássy szellemi öröksége „tékozló fiak” kezére kerül vala, Kossuth Lajos is elmondhatta élete alkonyán a kuruc vers Rákócziájával:

*Hová lött, hová lött
Az én szép táborom?*

A kossuthi örökség sem járt sokkal jobban a Deákénál a századforduló körül a 48-as és függetlenségi pártok birtokában. Nem mintha nem lettek volna e pártokban kitűnően készült, tehetséges, lelkiismeretes politikusok, vezetői között valóságos szellemi nagyságok - Apponyi Albertet a világháború után genfi szereplése révén kiváló franciák mondották emberkatedrálisnak, - de valahogy a kossuthi nagy szintézis bomlik részeire kezükön, elkallódik a szociális nagyvonalúság, elmosódnak a külpolitikai alapvonalai és színek s csak a közjog marad, az is legtöbbször közjogászok szörszálhasogatás formájában.

Igen, a perszonális unió mint cél, döntő fontosságú volt, de a kossuthi szociálpolitika, önálló magyar gazdaságpolitika és külpolitika nélkül az egész 48-as elgondolás eleve reménytelen. Hiányzik belőle az igazi nagy sugalló erő, e magyar - és nem magyar - tömegek felé. S e hiánnyal az a méretű támogatás, a nép részéről, amely már hősi áldozatkészségig fokozódhat szükség esetén. De eszmeileg is vértelen, vagy fehérvérű, az olyan 48-asság, melyből kimaradt a külön magyar - élesen szentistváni, dunai jellegű - külpolitika, a külön, emelkedett és inkább radikalizmusra, mint maradiságra hajló szociálpolitika. Egy pártnak - pártoknak -, akár pártok fölött való szellemi mozgalomnak, mely Kossuth nevét írja zászlajára, az agrár-demokrácia, a földreform, a szociális haladás s az öncélú magyar külpolitika és külkereskedelmi politika bátor, mondhatni vakmerő szószólójának kellett volna lennie...

De csak egyetlen ember akadt - egy mégis akadt, mint annyiszor történelmünk folyamán -, aki úgy volt Kossuth-párti, hogy szellemi folytatója, továbbépítője tudott lenni a kossuthi gondolatnak, ugyanakkor akként volt 48-as, hogy Deák szellemi örökségét is tisztábban képviselte, mint az ortodox 67-esek maguk. Ez a kivételes, érdekes, eredeti, magános útú magyar politikus, szerintem a legnagyobb a dualizmus századfordulós korszakában: Ugron Gábor volt.

Ugron hasztalan kiált...

Nem olyan nagy szégyen, mint ahogy divatos korszerűsködők minduntalan föltüntetni szeretnék: a mi „jogásznemzet” voltunk. A magyarság őseredeti racionalista gondolkodását és mélyen járó, amelletts finom intellektualizmusát, főleg pedig rendkívül fejlett igazságérzetét bizonyítja. *Eredeti jogot alkotni csak a legnagyobb szellemű népek tudtak*, - tudhattak - köztük a mi nemzetünk, a magyar.

Nem is merőben véletlen, hogy Ugron Gábor a közjogi megnevelők táborából érkezett. Hiszen a józan magyar gondolkodás és a magyar történet ismerete csak azt a fölfogást igazolhatja, hogy elemi erejű magyar érdek volt és maradt Magyarország és a magyar birodalom *államszervezeti* különválasztása Ausztriától. Egyfelől azért, hogy Magyarországnak és a magyar nemzetnek ne kelljen a történelmileg is bizonytalanul megokolt német túlsúlyt támogatnia mindenáron a Lajtán túl, sőt lehetősége nyíljon annak, hogy a magyar nemzet odaát egy természetes és történelmileg is előkészített föderáció útját egyengesse; ugyanakkor minél jobban elkülönítse magát, legalább államszerkezetileg, mint tette egy évezreden át, az osztrák vezetés alatt álló *szomszédos* nyugattól és a szentistváni elvek és a magyar elsőség alapján igyekezzen berendezni vagy átrendezni a középső Dunavölgyét. Ez a közjogi meg nem alkuvás tisztán látta, hogy a kettős monarchiát valójában tartósan, európai konstrukcióul megmenteni és megtartani csak akkor lehet, ha egy perszonálisunió éles cezúrát von a Lajtán innen és a Lajtán túl között, mint ahogy tette azt maga a történelem.

Igen, Ugron innen jött, a perszonalisunió közjogi harcosainak táborából. Csakhogy *teljes kossuthi*, szociális, külpolitikai, gazdaságpolitikai fegyverzettel érkezett, az örök magyar történelmi folytonosság megbizonyítására, egyik rendkívül fontos láncszeméül. Olyan korban, mikor e folytonosság végképpen való megszakadása fenyegetett.

Megvallom, nagy élmény és különös gyönyörűség volt számomra: fölfedeznem - magamnak - és olvasnom az egykori osztrák-magyar delegáció naplóiban Ugron Gábor külpolitikai beszédeit. *A természeti erő, a magyar örökkévalóság, eredetiség és szépség hangulatával hatottak rám ezek a beszédek.* Szegény Ugron Gábornak - a magyar ember férfias szemérmességével, hangtalanul és panasz nélkül viselt - egyéni tragikuma eszembe sem jutott azon való nagy-nagy örömben, hogy íme, *egyetlen pillanatra sem szakadt meg a magyar történelem folytonossága, még e végzetet hordozó korban sem.* Mit jelent ekkora ügy szolgálatában az egyéni sors balvégzete?

Ezek a beszédek természetesen elsősorban külpolitikai és gazdaságpolitikai természetűek, de megvillan bennük Ugron mély szociális szemlélete is.

1896 június 25-án, a parádés ezredévi emlékünnap évében, Ugron Gábor többek között ezeket mondotta a delegációs ülésen:

Nekünk magyaroknak saját külön külügyi politikai érdekeink vannak, különösen a keleten. Itt az az érdekünk, hogy ne az történhessék meg, ami eddig történt, hogy az összes keleti balkán népek előtt mindig a magyarokat teszik gyűlöletessé, mint akik az ő fejlődésüket, az ő állami létük alakulását akarják megzavarni, meg akarják akadályozni... minden helyesen és okosan gondolkodó politikus azt akarja, hogy a kelet politikája akként legyen vezetve, mint a Hunyadiak korában, hogy a magyar nemzet legyen az apró nemzetek fennmaradásáért folytatott küzdelemben a zászlótartó, ő, mint idősebb, legnagyobb és legerősebb, legyen azoknak védelmezője... őt kell, hogy ezek a kis nemzetek szeretettel körülvegyék, mert jövődjő biztosításukat sem Ausztriában, sem Németországban nem találhatják fel, hanem egyedül Magyarországon, amelynek létérdeke épúgy fenyegetve van... Aki meg akarja védeni Ausztriát és Magyarországot az állami kapcsolatot megbontó törekvések ellen, annak meg kell védenie a Balkán-népek önállóságát és függetlenségét és nem szabad engednie, hogy a török birodalom a nagyhatalmak osztozkodásának képezze tárgyát.

Ugron Gábor szava ez? Valójában Szent Istváné, Kálmáné, III. Béláé, IV. Béláé, Nagy Lajosé, Mátyásé, Zrinyi Miklóse és Kossuth Lajosé, Deák Ferencé és Andrássy Gyuláé - *a magyar állameszméé, a magyar birodalomé s bennük egy nagy európai gondolaté, amelynek elhallgattatása egyik legfőbb végső oka a mai középeurópai zürzavarnak.*

De hallgassuk csak meg ennek a meg nem értett nagy magyarnak szavát, amely Bécsben, 1889 december 27-én hangzott el ugyancsak a delegáció ülésén. Ezeket mondotta többek között:

- Én azt látom, hogy a mi politikánk sarkpontja a hármasszövetség és azt kérdelem, hogy az mi hasznot hoz reánk?... mi ezen szövetségben nem a vezért, nem a mozgó elemet képviseljük, a mi sorsunk olyan, mint az uszályhajó, melynek megvan a külön testalkata, megvan a maga külön kormánya, *de mivel nincs rajta egy központi mozgó telep és erőforrás, nem mozog önmagától, hanem csak azt a mozgást tudja végrehajtani, amelyet az a hatalom, amelyhez csatolva van, neki megenged s amely irányban az működését végzi.* Ez a politikai háttérbe szorítottság bennem bizalmat annál kevésbé ébreszt, mert azt tapasztalom, hogy mi a szövetségért csak az áldozatokat hozzuk meg és mikor szó van az áldozatok megfizetéséről, akkor különösen Magyarországot állítják előtérbe... a magyar nyeresztermények a német birodalomban nem részesülnek abban a

kedvező elbánásban, amelynek az orosz nyerstelemek örvendenek. Pedig, ha jól emlékszem, a hármas szövetségnek szövegére, amely egykor közzé tétetett, ez a hármaszövetség azért alakult, hogy Oroszországgal szemben kölcsönösen egymást szolgálják Ausztria-Magyarország és Németország... Különösnek találom tehát, *hogy míg a német birodalom a maga privát kedvéből az orosz terményeknek megnyitja a maga piacait és kedvezményeket nyújt azoknak, addig a magyar nyerstelem és a magyar állatkivitel a legszigorúbb rendszabályokkal szoríttat ki a német birodalomból...*

Ki ne érezné ezekben a hömpölygő mondatokban a szentistváni gondolat, az önálló, független magyar politika vergődő szárnycsapásait? Ugron Gábor 1900 január 12-én a delegáció bécsi ülésén élesen szembekerült Szilágyi Dezsővel, a hármasszövetség kérdésében. Mai szemmel nézve a dolgokat, elámul az ember azon a kiferdült közvéleményen, amely a terméketlen nagy vitatkozó Szilágyi Dezsőt realpolitikusként ünnepelte a magyar politikai géniusznek e korban utolsó csodálatos fellángolásával, Ugron Gáborral szemben.

Reszkető idegekkel olvassa az ember a mai nagy kérdések és a mai sok útvesztő zűrzavarában e magános, de valójában az egész magyar államalkotás és történet értelmét és célját hordozó nagy magyar - még idejében elhangzott - beszéde során e vallomást:

T. Országos Bizottság! Én tudom és elismerem, hogy a magyar közvéleménynek nagy része nem gondolkozik úgy, mint én, mert még eddig nem vizsgálta meg a helyzetet akként, mint én és nem gondolkodott akkora aggodalommal nemzetünk jövő sorsa fölött, mint amennyi aggodalommal eltelve azt én tekintem. Nagyon jól tudom, hogy minálunk a közvélemény még el van ámítva és konvencionális fogalmaknak nyügében szenved. Azt is jól tudom, hogy a nemzetnek ezen elaltatásához hozzájárult egy pohár bor is; de én nem vitatom a szavakat, hanem vizsgálom a tényeket, ítélek a tényekből és következtetek akként, hogy Magyarország a hármasszövetség érdekében Ausztriával együtt meghozza a maga áldozatait. És ezen áldozat nem áll, hogy kevés volna, amint azt Szilágyi Dezső t. képviselőtársam kifejtette, mert annak terhe alatt népünk roskadozik és roskadozásának nyilvánvaló jele az, hogy a kivándorlás ma mindkét államban oly nagy mérveket öltött. Mert abban tiszta igazsága van Szilágyi Dezső t. képviselőtársamnak, hogy nem az invenció, nem a pénz, nem a tőke, hanem *a nyomorúság az, ami a vándorbotot adja a kezükbe azoknak, akik elmennek Amerikába, vagy elmennek idegen országokba úgy Ausztriából, mint Magyarországból. Ahol pedig a társadalomnak legalsó rétegei nem bírják megélni, és nem bírják magukat fenntartani, az azt mutatja, hogy ott az anyagi erő a végső megfeszítésen is túlment.* Én nem szeretném, hogy az a politika, amely eddig folytatott és követtetett, továbbra is abban nyilvánuljon, hogy Ausztria-Magyarország itt lebegő politikai állást foglaljon el tétlenségben... *nekünk meg kell maradnunk öncélúaknak, mert elfajul minden olyan szövetség, amely szövetségben nem egyenlők, nem egyenlően respektáltak a szövetséges felek, ahol egyik szövetséges alárendelt helyzetbe kerül a másikkal szemben, mert az a szövetség, amely kezdetben önkéntes volt, később szükségessé válik, azután kényszerűséggé, végül függőséggé... Minden államnak kell hogy célja legyen, nem elég az, hogy házasságok és birtoklási viszonyok útján összeszerezzenek. Ausztriának és Magyarországnak nem elégséges az, hogy egy családnak uralkodási területét képezze; kell hogy célja is legyen és ez a célja meg is van; ez a cél csak érvényesítendő. Egész korunkat és Európát az az eszme uralja, hogy a nagy fajok egyesüljenek. A nagy fajok uniója fenyegeti a kis nemzeteket és Ausztria és Magyarország arra van hivatva, hogy a nagy fajok uniója közben alkossa meg a kis nemzetek szövetségét a maga vezérlete és hegemoniája alatt. És ha kívánom diplomáciánknak tevékenységét, azt kívánom, hogy az a tevékenység oda hasson, hogy a Balkán-félszigeten és mindazok között a kis nemzetek között ébressze fel azt a tudatot, hogy az ő önállóságuknak nincsen különb védelmezője és oltalmazója,*

mint mi vagyunk. De akkor, tisztelt Képviselőtársam, le kell mondani minden hódítási törekvésről és vágyról, vonzóerővel kell ezt a birodalmat felruházni és nem kell abban a hitben ringatózni, hogy az Oroszországgal való, előttem teljesen ismeretlen megegyezés következtében most már teljes nyugalom és békesség van. Ne tulajdonítsuk ezt a mi diplomáciánk sikerének... Az a nyugalom, amely most a Balkánon van, szintén csak időhaladék addig, míg Oroszország el van foglalva a szélső keleten, nekiünk arra kell törekednünk, hogy ezek a keleti tartományok a maguk önállóságát, nemzeti létüket minden idegen befolyástól menten annyira kifejlesszék, annyira megerősödjenek és alkotmányos jogaik és szabadságuk annyira megszilárdulhasson, hogy azoknak önálló léte biztosítsa azt, hogyha majdan megtámadtatunk, bennük fogjuk megtalálni a pajzsot és biztosítsuk őket, hogyha őket támadják meg, mi elég erősek és képesek leszünk őket megvédeni.

Nagyon természetes, hogy ilyen politikához arra van szükség, hogy Ausztria és Magyarország elég vonzóerőt gyakoroljon. Vonzóerőt pediglen csak úgy gyakorolhat, ha szakítva a régi osztrák tendenciákkal, a szabadságnak lesz oltalmazójává és védelmezőjévé. Mert csak a szabadság képes itt Ausztriában és Magyarországon rendet csinálni. Mert amit mesterséggel megoldani nem lehet, amit kiegyenlíteni semmi tudás, semmi varázsló nem tud, azt a történelem tanúsága szerint kiegyenlítette mindig a szabadság. A szabadságnak pedig létföltétele az egyenlőség és a szabadságnak módszere az alkotmányosság... A tiszta és teljes alkotmányosság, a népjogoknak tisztelete és az alkotmányosságnak az a módszere, amely módot és alkalmat nyújt arra, hogy a népek differenciáikat egymással elintézzék, megszerzi a mi számunkra ezt a tiszteletet a Balkán-félszigeten, megszerzi ezt a rokonszenvet. És akkor a politikánknak egy másik erős alapja, amely képessé teszi arra, hogy maga Ausztria és Magyarország ne legyen más politikai rendszernek alárendelt része, hanem ő maga képezzen egy külön naprendszert, amelyben az ő fényében az ő bolygói is részesülnek és az ő hatalmának védelmében, vonzó és taszító erejében a maguk pályafutásában megzavartatni nem fognak.

Ilyen külügyi politika pediglen úgylátszik nagyon távol áll a vezető köröktől és én magamat ebben a tekintetben úttörőnek tekintem, mert jól tudom hogyha ezek az eszmék és elvek érvényesülnek, akkor nem mondhatja még Szilágyi Dezső sem, hogy hol fogunk kapni szövetségest. Mert egy állam, amely belső ügyeit rendbe hozta, amelyik szomszédait a maga hatalmi körébe be tudta vonzani, azoknak szeretetét megnyerte, Európának bármelyik népe által szívesen látott szövetséges lesz és akkor nem kell nekünk a mi politikánk ingadozása és tétlensége miatt panaszkodnunk...

Ugyan mit tudhatunk ma ehhez a tiszta és felsőbbbbséges érveléshez bármit hozzáadni? Nem tudom, Ugron Gábor mennyire ismerte nagy vonalaiban és részleteiben a magyar históriát. De bizonyos, hogy ez a gondolatmenet és ez az érvelés egészen csodálatos módon illeszkedik bele a magyar történet évezredes gondolkörébe, a magyar állam alapvetésébe, az időtlen magyar politikai lángész ritmusába.

Ezek voltak a szentistváni eszmének és a magyar európai hivatás lelkiismeretének utolsó nagyszabású megnyilatkozásai az osztrák-magyar dualizmus korában. Utánuk, elsöpörtetésükkel, csak az özönvíz következhetett...

Ady - „A halottak élén.”

Az idősebb Ugron Gábort a maga kora, fájdalom, épúgy nem értette meg, mint teszem a nagy költő, fényes hadvezér és államférfiú Zrinyi Miklóst a magáé. Tiszta és érces kiáltása beleveszett a nagyparádés, milleniumos magyar süketségbe. A maga kora Ugron Gáboron

legjobb esetben elnézően mosolygott, az akkori „korszerű reálpolitika” szent nevében, még az elnézés is inkább csak nagy szónoki tehetségének szólt, s röviden romantikusnak bélyegezte a maga valójában egyetlen igazi nagy reálpolitikusát.

Mikor Ugron Gábor elhallgatott, a történelmi magyar szellem és tiszta gondolat e bűnösen és gonoszul félreismert és lebecsült, félreállított hőse, az Arany László idézte „déliabok hősének” igazi nagy, toldimiklósi erejű természetes ellenfele: akkor jelent meg a pusztulás küszöbén a költő, az időtlen magyarság másik küldötte, Ady Endre, hogy útját állja még az utolsó órákban, még mindig el nem késve, a bibliai halál angyalának. Milyen különös és gyönyörűen magyar dolog: a nagy költők és nagy politikusok e staféta-futása!

De a századvégi délibabok hőse egyet-kettőt kurjantott s a pusztuló ember durva röhejével utasította el az utolsó figyelmeztetést, a szívremegtető, véres torokból harsogó kiáltást... Ady Endrében nemcsak a „nemalkuvó” Petőfi kiáltott és nemcsak Kossuth és nemcsak Rákóczi, nemcsak Zrinyi Miklós, nemcsak a „fekete” Báthori és nemcsak Mátyás király kiáltott, de maga első királyunk, Szent István is, sőt elsősorban ő, a birodalomalapító, a magyar dolgoknak évezredekre szóló értelemmel és hatalommal való igazi elrendezője.

A költő új énekes Vazulnak mondotta magát, de a magyar história ismerője és a magyar sors krónikása kell, hogy tisztán lássa: Adyban ugyanaz az ösztönös és századokra szóló önvédelem találta meg a maga lángeszű kifejeződését, mint a XI. század küszöbén Géza fia Istvánban. Csak iskolás szemlélet áthat áthidalhatatlan szakadékot a komor birodalomépítő nagy államférfiú és hadvezér s a szegény, hajszolt kései utód, a Vazullal és Koppánnyal cimboráló költő közé, aki pedig csak azért állott - szavakban - emezek mellé, mert nem ismerte amazt s nem tudta, hogy Szent István nem magyarságban volt kisebb hazai ellenfeleinél, hanem tehetségben és jövőbelátásban nagyobb és több náluk.

Valójában nemzetünk és évezredes európai küldetésünk szolgálatába állított államiságunk egyetlen nagy tömör és szerves egység Árpádtól Bulcsu vezéren át Szent Istvánig, Szent Istvántól III. Béláig, III. Bélától Mátyás királyig, Mátyástól Báthori Istvánig és Bethlen Gáborig, Bethlen Gábortól és Pázmány Pétertől Zrinyi Miklósig, Zrinyi Miklóstól Rákóczi Ferencig, Rákóczitól Kossuth Lajosig, Kossuthtól Deák Ferencig, Deáktól a II. Andrássy Gyuláig és Ugron Gáborig, Ugrontól Ady Endréig. A világtörténelem szereplő nemzetei közül bizonytalannal nem soknak életében alakulhatott ki ehhez fogható gyönyörű és szerves szellemi egység. Akik manapság nemzeti egységet emlegetnek és idegen, mechanikus módszereket erőltetnek: erre *a történelmi egyöntetűségre*, fenséges *szellemi egységre* gondoljanak, ennek tudatára ébredjenek s egyszeriben megtanulják a köteles tiszteletet, mondhatni alázatot, a nagy magyar ügy igazi szolgálatához.

Ady Endre politikai szemléletében és politikai magatartásában nem azokat a pártpolitikai kiállásait kell elsősorban tekintetbe venni, amelyek jórészt az ő politikai vonatkozásban való visszhangtalanságának és félreszorítottságának eredői voltak, hanem egész népi és nemzeti szemléletének s mélységes magyar „sorsérzésének” szemhatárába kell őt belefoglalni, így kell őt látnunk és hallgatnunk. S egyszerre érezzük keserűségének minden ízét és fájdalmának minden mélységét, tisztánlátásának gyakorlati reménytelenségét, mikor az önmagához írott versek egyik legszebbikében - „Fajtáddal együtt átkozlak” - panasolja:

*Hahogy haragszol, nem az anyádért,
Nem hét gulyára szóló tanyádért,
Hanem haragszol romlott hazádért,
Grófok és papok uraságáért.*

*Nem gyermekidért fájtak a dolgok,
Nem tenmagadért nem voltál boldog,
Hanem megnyiltak gyászos mennyboltok,
Hanem haragra sok másért volt ok.*

*Jaj, hogy nem lehetsz te most az élen,
Bátran, durcásan, hősen, kevélyen,
Minden magyarnak bús szívéen, mélyen,
S rólad az ellen aggva beszéljen.*

*Be kár teérted s be kár miattunk,
Amit gyűjtöttünk, őriztünk, adtunk,
Amit nagy gyáván másokra hagyunk,
Most az lett a mi vádoló fattyunk.*

*Ha te még hinnél, ha te még szólnál,
Piros neveknél pirosabb volnál,
Pirosabb lennél a piros bornál,
S véresebb lennél véres bíbornál.*

*Hogyha lehetne, be ütnél széjjel,
Be hajnalodnék a magyar éjjel,
Rimmel és karddal, szóval, fekélyel,
Égetnél, dúlnál mindent víg kéjjel.*

*Te volnál akkor életnek sója,
Úri bűnöknek nagy bosszulója,
Magyar deákok nagy pártolója,
Mindeneknek hős ostorozója.*

*Jaj, hogy haragszol s hiába minden,
Vér fogyatkozik szitt ereidben,
Magyar dühödre elég düh nincsen:
Fajtáddal együtt verjen az Isten.*

Gondoljuk csak el, milyen más irányt vehettek volna a magyar sors útjai, ha a századforduló után Ugron Gábor és Ady Endre magyarsága, népi szemlélete, nemzeti sorsérzése s a bennük megnyilatkozó örök magyar célok érvényesülhettek volna közéletünkben. Belpolitikánkban és külpolitikánkban egyaránt! Ugron Gábor aligha tudta, Ady Endre bizonyára nem, hogy Szent István milyen csodálatos előrelátással s milyen páratlanul lángeszű szellemi sokoldalúsággal tette Európaszerte népszerűvé a maga pár évtizeddel azelőtt még gyűlölt, pogányságában és vakmerő száguldozásaiban pokolra kívánt nemzetét. De mindketten, egyik a politikus művészi eszközeivel, a másik a költő művészi eszközeivel: ugyanezt a szentistváni föladatot folytatta: *megtartani magyarnak e nemzet minden szellemi megnyilatkozását és még rezdülését is, de beleépíteni a nagy európai szellemi szemhatárba, sőt azon túl, az emberiség szemhatárába.*

Mi sem természetesebb annál, hogy Ugron Gábort épügy kinevette a maga dekadens kora, a százalmas úgynevezett reálpolitikusok egész hadát vonultatván föl a magyar szellemi és uralmi gondolat e megmaradt utolsó bölénye ellen, mint ahogy valósággal a hazafiatlanság, a nemzetárulás vádjával illették a „hivatalosak”, a „nemzetiek”, a „konzervatívok”, szegény Ady Endrét. Henye illúziók szellemi kontárjai reálpolitikusokként üldözték a közéletben Ugron Gábort, az irodalmi életben nemzeti irodalomként Ady Endrét. A „reálpolitika” azt jelentette, hogy még Deák Ferencből is csak azt kell elfogadni, ami a napi opportunizmussal összeegyeztethető, a „nemzeti irodalom” pedig, hogy még Arany Jánosból is ki kell sikkasztani a „Walesi bárdok” értelmét s úgy kell Petőfi Társaságot csinálni, hogy szép lassan ki-

aludjon Petőfiből éppen a legfontosabb és a legszentebb: az örök magyar ügy érdekében világraszóló lángot vetett forradalmi tűz. Szegény Tisza István és a fényes tehetségű pénzügyi szakember, de annál gyarlóbb államférfiú Wekerle Sándor Magyarországa, mint belpolitikai és külpolitikai „realitás”, szemben Ugron Gábor imént idézett magyar politikai „romantikájával” és Pekár Gyula Petőfi Társasága, szemben az igazi Petőfi szellemi világával és annak örökösével, Ady Endrével: ez a párhuzam sok mindent megmagyaráz.

Olyan ez a párhuzam, mintha a Dante Poklának fölírása sütne a szemünkbe és égetné a lelkiismeretünket: „Dobjatok oda minden reményt!”...

...Azaz hogy mégsem. Ady nemcsak a halált jósolta a „habzó szájú és ködevő” magyarkodás nemzeti hejehujái közepette, hanem az özönvíz kellős közepéből ő hirdette legelsőnek a szabadulást is. Soha sem hitt a nemzet végső pusztulásában. „Ad az Isten” című versében írja:

*Fordulj, kedvem,
És ha leszakad az Ég is,
Marad magyar mégis-mégis
Ősi szép és rémületlen.*

Ady e rettenthetetlen magyar önbizalmának igazolására, mely végül is győzedelmeskedik benne a pusztulás előérzetén, hadd idézzem Földessy Gyulának, Ady elfogulatlan és tisztánlátó lélekismerőjének hozzám írt leveléből a következő sorokat:

Ami Adyban legcsodálatosabb, az a magyarság *kori s történelmi* sorsának - valójának - megérzése és megértése. A magyar életnek ő a legösszefogóbb prófétája és *tudósa* (persze: intuitív alapon elsősorban, de hát az igazi tudósnak még a természettudományban és matematikában is, nem az intuíció, a hirtelen, pillanatnyi ihletes belátás az alapja?). Az Ady magyar hitének legheroikusabb és legtragikusabb kifejezése a *Nótázó, vén bakák a Halottak élén*-ben:

*Hogy zúg, zuhog, árad a nóta
Valamennyi vén fiú torkán:
S hogy ölte órákig az orkán
Künn őket a próba-mezőkön.*

*Magyarok, öregek, nótások,
Bakák, búsak: dacosan, hősnön,
Puskaport még alig szagoltak.
De hősök már, mint hősnön-holtak.*

*Igy járnak a Végezés ormán
Ezer és ezer évek óta,
Mindig a Halálba loholtak
S el nem hagyta őket a nóta.*

*Miért? kiért? mikor?: erősnön
Állták, mert így rendeltetik el
S be szép ilyen végzetes néppel
Ugyanaznak tudni magunkat.*

*Ez a regéknek ősi népe
S hősi népe túl minden hősnön,
Rosszkor jöve s rossz helyre téve
Átugrik Sorsot, Jelent, Voltat.*

*Fátum és dal népe, ha voltak
Sirok: te megbirtál a véggel,
Búsultál, ütöttél, nótáztál
S halsz és élsz: így rendelteték el.*

Persze, Adyban bőven lehet válogatni a „magyar”-sors-versei között - írja tovább levelében Földessy -, hiszen igazában költészetének legnagyobb része efajta vers, ugyanilyen megragadó versei pl. a *Délibáb-ősöm Köd-városban* (a *Vér és Arany*-ban) a magyar sors labilis és mégis mindig biztos voltáról („lép bátoran toronyról-toronyra”), vagy a *Szép magyar Sors a Menekülő élet*-ben és egy csomó más...

A Földessy idézte *Délibáb-ősöm Köd-városban* első versszaka így hangzik:

*Fekete, komor árnyát
Láttam a Hortobágyon, az Égen,
Száz tornyú Köd-város előtt
Strázsált vad-kevélyen.*

Utolsó strófája pedig:

*Köd-város ingott-ringott,
„Jaj, szétszakad mindjárt ezer rongyra,
Atyám.” Rám néz s lép bátoran
Toronyról-toronyra.*

Ez volna a „halál költészete”, aminek még Mikszáth Kálmán is mondotta Ady korszakzáró és új korszakot nyitó életművét? Hiszen a *nemzeti öröklét*, az *időtlen magyarság*, a *magyar nemzeti nagyság* látomásai ezek! Túl az illúziókon, túl az esetlegességeken, túl minden magyar bűnön és gyöngeségen, túl a jó korán és egyedül megérezett, magánosan megkiáltott pusztuláson - a *megújulás*, a *kibontakozás*, a *fölemelkedés jóhíre is!*...

Az összeomlás évében adta ki Ady utolsó verseskötetét ezzel a különös, szívremegtető címmel: *A halottak élén*. Jó húsz esztendeje ennek. Talán csak most kezdjük megérteni, hogyan gondolta ő a maga utolsó lovaglását a *halottak élén*. Én úgy érzem, hogy valami belső hang, valami időtlen távolból és elérhetetlen mélységből érkezett szózat adta értésére a költőnek, hogy immár a halottak élére került: a nagy, a legnagyobb magyar halottak élére, a meghalni nem akaró magyar géniusz minden nagy képviselőjének élére, akik az ő életének utolsó hónapjaiban mind-mind a föld alatt porladtak már testi mivoltukban. A halottak élén: csak azt jelenthette ez a büszke cím, hogy a nagy magyar halottak, kiknek íme élére áll a maga testi halálát tisztán érző és látó költő: *ők és egyedül csak ők képviselik e rettentő pusztulásban a magyar életet, a föltámadást, a jövőndőt*.

A halottak élén: hangzott a gögös felírás, s nyomában e sorok:

*Hát ahogyan a csodák jönnek,
Úgy írtam megint ezt a könyvet.
Se nem magamnak és se másnak:
Talán egy szép föltámadásnak.*

De hol késik még mindig ez a szép föltámadás?

Belesodródunk a világháborúba s benne továbbssodródunk.

Nehéz nyomról-nyomra követni ama gyászos menetét eseményeknek és mulasztásoknak, melyeknek során előbb lassan, aztán rohamosabb ütemben valahogy elmosódott a kiegyezési korszak második nemzedéke szeme elől a szentistváni állameszme. Bizonyos azonban, hogy e politikai elszikesezés fő okát ott kell valahol keresnünk, hogy ez a nemzedék megfeledkezett amaz apáitól - és Kossuthtól, Deáktól egyszerre - örökölt nagy feladatról, hogy negyvennyolc felé, vagyis az Ausztriával való perszonálisunió felé sűrítse és szorítsa a fejlődést.

Az az újból kísértő fölfogás, hogy negyvennyolc közjogi győzelme a 67-es kiegyezés után a monarchia fölbomlásához vezetett volna, már a világháború előtt, nemcsak téves, hanem pontosan ellenkezője az igaznak: *csakis a perszonálisunió menthette volna meg a monarchiát.* Mert megszüntette volna a sziámi ikekhez hasonló biológiailag közös életét Magyarország és Ausztriának s lehetővé tette volna e két állam egyéniségének, *történelmileg és szerkezetileg más* fölépítésének érvényesülését, egymás mellett. Éppen csak egy perszonálisunió esetben támogathatta volna a magyarság és a magyar politika Ausztria föderalizálásának természetes folyamatát a magyar dolgokra való bomlasztó visszahatás veszedelme nélkül. Mert csak egy perszonálisunióval egybekapcsolt Ausztria és Magyarország rendezkedhetett volna be a maga történelmileg fejlett módján és életformái szerint külön-külön, anélkül, hogy az egyik belső rendszere hasonló rendszert sugalmazott vagy követelt volna okvetlenül a másik államban. Ferenc Ferdinánd uniformizáló torz tervei meg sem születhettek volna egy osztrák-magyar perszonálisunió keretei és életlehetőségei között.

Pedig Ferenc Ferdinánd sok belső baját a monarchiának helyesen ismerte föl. Elgondolásai-ban, még hírhedt trializmusában is, mely pedig nem kellett sem a magyaroknak, sem a délszlávoknak, mindig volt valaminő, sajnos félreértett, félretaposott igazságmag. Afféle aránytalanul kisebb tehetségű, mondhatni korlátolt új II. József volt ő valójában, a dinasztikus hivatás megszállottja, a nagy „kalapos király” mechanikus, merev módszereinek híve, e szellemi elődjének mélységes humanista ihlete nélkül. Ferenc Ferdinánd emellett valósággal kifordította a Savoyai Jenő herceg, Gentz és Bismarck tanácsát és úgy akart új rendezést a habsburgi országokban, hogy az a magyarságnak jelentsen kivédhetetlen sakkot... A csodálatosan üres tekintetű trónörökös csak a dinasztikus gondolatot volt hajlandó elismerni államokat és népeket rendező elvül a habsburgi országokban s még elődeinél is kevesebbet értett a szentistváni eszméből. A magyarokat nemcsak furcsa kispolgári lénye révén gyűlölte nagy természetességgel, hanem azért is, mert érezte, hogy az ő látszólag új rendszerű, valójában gyötrelmesen őshabsburgi, minden történelmileg adott dolgot, eredményt tűzre tevő, pusztán dinasztikus alapozású trializmusának nem lesz keményebb és ádázabb ellensége, mint Magyarország és a magyar nemzet. De a magyarságban is jelentkezett jókorán az elv és egyéniség kettős ellenszenve e baljóslatú s a magyarnak olyan halálosan idegen szellemű, lelkiségű trónörökös iránt. Az az érzése az embernek, hogy az ellenzéki obstrukcióval küzködő Tisza Istvánnak első miniszterelnöksége idején tett ama kijelentése, hogy jöhet ideje még a dinasztiaival szemben való ellenállásnak is, de akkor el kell menni a golyóig és az akasztófaig, valójában Ferenc Ferdinándnak szólt.

Nem kétséges, hogy Ferenc Ferdinándnak még az is sok volt, ami a századforduló után megmaradt jól leplezett romként, főleg külsőségeiben, a szentistváni magyar önállóságból s azt még maradványaiban is ki akarta irtani II. józsefi történelemellenes érzéketlenséggel és fanatizmussal, a magyar államnak az új hármis *Gesamttmonarchie*-ba való beolvasztása útján.

Tragikus halála azonban elmosta a magyarság sok tekintetben gyermeki lelkéből a haragot s kiütötte férfiúi kezéből az önvédelem már-már fölemelt szablyáját. Azaz hogy ezt a szablyát a magyar nemzet nagy nekibúsulással, különösebb töprengés nélkül fordította hamarosan a

halott Ferenc Ferdinánd délszláv ellenfelei ellen s forgatta megint inkább a dinasztia, mint önmaga védelmében - valójában gondolatlalanul...

A magyarság élesen állott szemben Ferenc Ferdinánd terveivel, ennyire még futotta a nemzedék erejéből, hiszen oly rikoltó módon voltak magyarellenesek a trónörökös elgondolásai. De ezt a pusztán negatív, védekező és csupán kezdetlegesen önvédő századfordulói magyar magatartást egy egész világ választotta el attól az építőszellemű, termékeny és rendkívül magas színvonalú magyar politikai magatartástól, amely mint az ősi vonal korbeli folytatása jelentkezett Ugron Gáborban.

Ez a Ferenc Ferdinánddal szemben álló és szembeszállani mindig kész magyar magatartás volt a mértéke - negatív és elégtelen voltában - a kor politikai színvonalának. Holott pedig ennek a nemzedéknek újból döntenie kellett Magyarország sorsa fölött.

Ki tudná ma már megmondani, hogy Tisza István lelkében, ki a vesztét érző nemzet kínzó aggodalmait, töprengéseit, belső nyugtalanságát és lázas kibontakozáskeresését oly megrendítő módon tudta kifejezésre juttatni a maga sötéten izzó férfiasságának mélyen magyar pátoszával, a mohácsi Tomori érsek halálba rohanó örök *lovasmagyar* göggyével: fölrevült-e a gondolat, hogy ez az egész ferencferdinándi agyrém valójában hazajáró torz kísértete csupán az igazi szentistváni gondolatnak, silány pótszere a valódinak és *csak azért jelentkezhethet a történelem porondján egyáltalán, mert a magyar állameszme elvesztette uralmát a magyar lelkeken és a kifelé oly sokáig érvényesült varázsát...* Mint ahogy II. József eltorzítva, belső természetességéből kiforgatva akarta visszahozni - Nagy Frigyes szellemi árnyékában -, a Mátyás népkirályságát, magyar nagyvonalúság és mátyási géniusz nélkül!

Bizonyos csak az, hogy semmiképpen és semmi irányban sem volt rendben a szénánk, mikor megindult a világháború. Sem a Dunavölgye meghitt, ősien megszokott kereteiben, sem a dunai tér és Magyarország önállóságát nyugat és kelet felől fenyegető erőkkel szemben, sem a tulajdonképeni Nyugateurópával szemben. De még a magunk szorosabb értelemben vett Magyarországának népi kereteiben sem.

A horvát-magyar viszony végzetesen megromlott, és pedig egészen kicsinyes - valljuk be, főleg a mi oldalunkról kicsinyes - okokból. Holott a deáki „fehér lap” gondolata és szelleme lehetett volna kiindulópontja egy általános magyar-délszláv kibontakozásnak és kiegyezésnek. Ép így megromlott a magyar-szerb viszony, sokkal inkább, mint a monarchia hivatalos viszonya Szerbiával, egyrészt a magyar nagybirtok önző és kicsinyes agrárvámos túlzásai miatt, másrészt a szerb kérdés külpolitikai semmibevevése miatt. Megromlott a magyar-román viszony is, egyfelől Magyarország külpolitikai jelentőségének és befolyásának csökkenésével a hármasszövetség keretei között, másfelől a magyar belső erő és tekintély apályával. Ugron Gábor delegációs beszédei súlyos dokumentációval figyelmeztetnek a Románia felé való nemzetközi helyzetünk teljes bizonytalanságára és veszedelmeire, a magyarellenes román agitáció üzelmeire, az egyre inkább papírossá váló osztrák-magyar-román szövetség kulisszái mögött... II. Vilmos Németországa is bizalmatlan velünk szemben, mert érzi, a magyar gondolat és állameszme útjában van, könnyen útjába is állhat a nagynémet terveknek s az ezt előkészítő délkeleteurópai német gazdasági terjeszkedésnek. Ugyanakkor végképen elromlik viszonyunk Franciaországgal, miután elejtettük az Andrássy külpolitikai vonalát, mely biztosította volt a monarchiának s benne Magyarországnak szabad szellemi lélekzetvételeit és diplomáciai kapuját a nyugati hatalmak felé. A hármasszövetség ugyanis szinte észrevétlenül védő- és dacszövetséggé alakult át s ennek a baljóslatú átalakulásnak évtizedei alatt hajszálnyi közeledés sem történt Magyarország és Olaszország között sem, minden természetes érdekpárhuzamosság és multbeli kipróbált együttműködés természetes sugalmazásai ellenére. Holott a hármasszövetség módját adta annak, hogy kereteiben komoly szóhoz juthasson a sok évszázados magyar-olasz barátság. De megromlott baráti viszonyunk még a

lengyel testvérnemzettel is, mert túlságosan azonosítani tudtuk magunkat a bécsi szellemmel és meg sem kíséreltük nagyobbarányú korszerű kiépítését az ősi lengyel-magyar kapcsolatoknak. Ha mindehhez hozzáadjuk a magyar-orosz és a magyar-cseh viszony fagyos negatívumát, sőt határozottan ellenséges alakulását, végül pedig az 1868. évi nemzetiségi törvény hiányos végrehajtása miatt kisebbségeink nagy részében támadt, kívülről is vaskosan fűtött ellenszenvet és ellenhatást és az ezekből táplálkozó titkos aknamunkát a szentistváni birodalom léte ellen: elmondhatjuk, hogy szellemi, lelki, politikai elszigeteltségbe kerültünk. Szemben a szentistváni gondolat előírásaival, gyakorlatával és hagyományával és fájdalmasan éles ellentétben Szent István, a Hunyadiak és Kossuth Lajos Magyarországnak európai, sőt világnépszerűségével. Sehol, sem szellemi, sem eszmei, sem politikai, sem gazdasági támaszpontunk, az évezredes magyar belső öntudat és külső presztizs elomlóban, tervszerű és tudatos rágalomhadjárat eredményesen nyaldossa föllazult partjainkat, a magyar nép maga sem Kossuth népe többé, korteshadjáratok megtépázták, belső gazdasági elproletarizálódása színét, magvát kezdte ki e magyar évezredes erőnek...

Igy kerültünk bele a világháborúba, miután előbb többé-kevésbé elvesztettük magunkat Európa forgatagában.

Azaz hogy közvetlenül a világháború küszöbén volt még egy pillanat, amikor Tisza István nagy magyar lelkében újból, jóidőre mintegy búcsúzóul, megmutatta fényes ábrázatát a mélyen elborult magyar politikai géniusz. De a Tisza István magános tiltakozásának a háború ellen nem volt - és nem is lehetett már - igazi visszhangja.

Tisza István gróf tisztán látta, hogy ránk magyarokra nézve szerencsétlenséget rejteget a háború s ezért becsületes magyar lelkiismeretének szavára egyesegyedül szállott szembe azon a bizonyos 1914 júliusában tartott sorsdöntő koronatanácson a Szerbiának szóló ultimátummal. De fájdalom, Tisza mögött nem állott erős nemzeti közvélemény, főleg nem állottak a magyar nép tömegei, holott pedig egyedül ők adhattak volna kellő nyomatókat Tisza háborút ellenző szavának.

Tisza István sajnos, korábban kevés érzéket mutatott a magyar földkérdés és a magyar szociális kérdés sürgős föladatai iránt. Ő maga nemeslelkű földesúr volt, a legnemesebbek közül való, aki ezen a magyar földön élt, de nem tudta átlátni, hogy sem a magyar földkérdést, sem az általános magyar szociális kérdést nem lehet a nagylelkű földesúr és a jószívű munkaadó szemszögéből nézni és megoldani. Ez a kiváló magyar elveszítette bensőséges kapcsolatát - politikai értelemben - a napfény felé törekvő nagy magyar paraszti rétegekkel s a 67-es kormányok különben is elszoktatták a magyar közvéleményt attól, hogy sokat törődjék külpolitikai dolgokkal. És mikor arra lett volna szükség, hogy a magyar miniszterelnök helyes fölismerése és bátor kiállása mögé hatalmas népi tömeget kapjon, amely szükség esetén ellene is szegül egy olyan háborúba való belesodródásunknak, amelyben csak veszíthetünk, akkor mögötte nem állott *teljes lélekkel és mellel* jóformán senki, vagy csak nagyon kevesen.

Nem volt megoldva 1914 nyarán a magyar belső bajok ős gyökerének kérdése, a birtokreform, világnyi távolságba sodródtunk a nyugati népek színvonalától a szociális korszerű feladatok szolgálatában, a szociális bajok miatt a magyar honvédelem ügye is beteg volt, mert a magyar nép nem fejthette ki egész katonai erejét idegen szellemű hadsereg kereteiben és formái között.

Túlságosan nagy volt már az uralmon lévő rétegek eltávolodása a széles népi dolgozó tömegektől. Túlságos sok volt a keserűség, ami fölhalmozódott a magyar néplélekben. Túlságosan nagy volt az üresség, ami évtizedek alatt támadt a magyar külpolitikai gondolkodásban. Túlságos mértékben vették át a magyar élet irányítását azok, akik a maguk osztálybeli, csoportbeli és egyéni érdekét talán nem is mindig rosszhiszeműen, hanem inkább egy beteg

fejlődés, nagy erkölcsi és szellemi lecsuszamlás eredőjeként mindúntalan összetévesztették a nagy és egyetemes nemzeti érdekekkel. A nemzedék megromlott, a századforduló nemzedékében megcsappant a honfoglalók vére. Mérhetetlenül megduzzadt a zsidóság számaránya és számarányán felül is politikai, szellemi, gazdasági hatalma. Ugyanakkor az elzsidósodás mellett elárjasodásnak vészes jelei is mutatkozni kezdtek. Földbeli gyökerét veszítette a régi birtokos nemesi középosztály. Mind távolabb sodródott a középosztályba való fölvetetés reményétől és lehetőségétől a magyar faj nagy őstörzse, a parasztság. S egy olyan középosztály kerekedett, amelyben legkevesebb szava éppen a törzsökös magyarságnak maradt. A magyar vér megcsappanásával párhuzamosan történt a magyar politika színvonalának süllyedése, a nagy ősi célok és szempontok elhalványodása, a magyar politikai ösztönök elernyedése, a magyar államgondolat és európai hivatás tudatának megroppanása.

Igy történt, hogy mikor Tisza István valami mélyről fakadó ihlet hatása alatt rátalált az ősi útra és minden más tényezőjével a kettős monarchiának szembeállva, tiltakozását jelentette be a magyar birodalom sorsát - egyelőre - megpecsételő háború ellen, akkor az ő tiszta lelkiismeretének szava visszhangtalanul, magánosan kongott a magyar űrben... Rettentő végzet ez, a görög tragédiák könyörtelen törvénye jelentkezik ebben a visszhangtalanságban: egy fél évszázad elkövetett hibái, mulasztásai, bünei fogyasztották el jóelőre Tisza István bátor, hősi kiállásának érvényesülése előtt a magyar levegőt...

Szövetségi helyzetünk a világháborúban.

A világháborúba valójában külön magyar célok nélkül, inkább csak belesodródtunk. *A magyar lelkiismeret előtt fölrévül a kérdés, a kínzó, gyötrelmes kérdés: vajjon II. Vilmos nem azért támogatta-e a Tisza István részéről ellenzett, Szerbiának küldött ultimátumot, mert már az egész kettős monarchiát a maga hatalmi prédájának tekintette és a maga világhatalmi terjeszkedésének tervét és e terv sikerét féltette.* Senkisem felelhet erre a kérdésre teljes bizonyossággal, de annál nagyobb bizonyosság, hogy a 70-es éveknek az id. Andrássy Gyula személyében képviselt magyar politikája egészen másként fogta volna föl Magyarország és Szerbia később kiélesedett viszonyát. Ne beszéljünk most erről, más lapra tartozik. A háborúba belesodródtunk s nagy önfeláldozással és hűséggel vállaltuk és vittük kényszerű szerepünket. Egészen a megszakadásig. S ahogy Tisza István mellé nem állhatott a nemzet, mikor a háború ellen foglalt állást, mert a nagy magyar dolgozó tömegeknek lelki kapcsolatuk nem volt a tragikus sorsú magyar miniszterelnökkel és mert egy gyökerében elhibázott politika hatásaként a magyar közvéleményben félig-meddig kialudt a külpolitikai gondolkodás és éberség, akként a háború alatt sem vettük idejében észre, *mikor szűnt meg végképen minden értelmű a hadakozásnak nemzetünk számára.* Ismétlem, világos magyar külpolitikai célok nélkül, idegen hatalmi gondolat pórázára fogva sodródtunk bele a világháborúba, de abban mégis föl kellett ismernünk az egyetlen magyar önvédelmi célt: az orosz birodalom nyugati terjeszkedésével való szembeállást. Ámbár nagy kérdés, vajjon a történelmi Magyarország és a történelmi magyar politika olyan élesen került volna-e szembe Oroszországgal, ha folytatja legalább az idősebb Andrássy délszláv-barát külpolitikáját a hármasszövetség keretében is. De függetlenül ettől: mihelyt Oroszország le volt győzve, mikor az orosz front végső fölbomlása elkövetkezett, ezzel egyidőben kiégett az utolsó szikrája a magyar esetleges érdeknek is a háború továbbvitelében. Ekkor kellett volna nagy erővel megnyilatkoznia a magyar birodalomvédő szellemnek, ekkor kellett volna a szentistváni gondolatnak, ösztönnek és hagyománynak föllükerekednie, ekkor kellett volna a magyar nemzetnek kezébe vennie a maga sorsának önálló intézését. Nem ez következett. Tovább vonszoltattuk magunkat a számunkra végképen célját és értelmét veszített háborúban. Miközben nekem, a szerény névtelen huszár főhadnagynak kellett Odesszából sürgős levelet írnom egy azóta meghalt

felvidéki magyar képviselőnek, Richter Jánosnak, hogy a *félhivatalos osztrák katonai lap*, a „Streffleur’s Militärzeitung” egyik cikke ellen, mely Erdélyt odaigérte Romániának, tiltakozók a parlamentben. A tiltakozásra a magyar kormány valóban betiltatta a bécsi lapot. De fölmerül a kérdés, a magyar ezeréves államnak a szövetséges, sőt a birodalmi fél részéről jelentkező ilyen elárulása nem azt jelenti-e, hogy nekünk magyaroknak sokkal világosabb ésszel és sokkal nagyobb határozottsággal kellett volna örködnünk a magunk érdekein és minden erőnket latba vetnünk, hogy végét szakítsuk a háborúnak akkor, amikor mi, szegény balekek végképen érdektelenné váltunk a további vérontásban? Semmiesetre sem kell - és nem is szabad itt árulásra gondolnunk. A magyar nemzet sohasem vált hűtelen barátta és sohasem árulta el szövetségeseit. Árpád szövetséget kötött még a honfoglalás előtt Arnulf német királlyal és tartotta ezt a szövetséget Arnulf haláláig, bár az közben kényelmetlenné vált a nyugati kalandozásaikban gátolt honfoglalók számára. Míg fennállott e szövetség, Németország földjét egyetlen magyar harcos lova nem taposhatta. Ugyanilyen híven tartották magukat a magyarok 924-től 933-ig a Henrik szász herceggel kötött 9 éves békeszerződéshez, bár közben még idejében arról értesültek, hogy a tehetséges és nagy energiájú Henrik óriási fegyveres előkészületeket tesz egy megújuló magyar támadás fogadására. Mégsem zavarták meg ezeket az előkészületeket, mert szerződés tiltotta... Ez a magyar magatartás a legősibb idők óta s a nemzet egyénisége, jelleme lényeges vonásaiban azóta sem változott.

Egyéni árulók mindig akadtak a mi soraink között is - a Bach-korszak sokat vallhatna erről, ámbar talán nem is kellene olyan messzire kalandoznunk a múltba. De egy bizonyos: *a nemzet maga*, a mindenkori politikai nemzet, sőt szellemi, politikai legjobbjaink, s népünk mint szerves közösség: sohsem volt kapható a malom alatti machiavellisták vagy akár a malom fölötti machiavellisták módján bármi árulásra. A magyar méltóságérzet talán még inkább tiltja az árulást, mint az erkölcsünk...

Mi volt azonban a szövetségközi helyzetünk a világháborúban? A hármasszövetség *szellemé és betűje szerint* nem tartoztunk volna Németországot segíteni Franciaországgal való elszigetelt háborújában. Csakhogy ez az elv és szerződéses kikötés az idősebb Andrássy bölcs óvatosságának, önállóságának s a magyar nemzet éber külpolitikai lelkiismeretének ez a bélyege a kettős, majd hármasszövetség értelmén és szövegén már évtizedekkel a háború előtt végképpen elmosódott. S ha maga a szövetségi szerződés meg-megújított szövege nem is vette fel később sem a Bismarck részéről már 1879. óta sürgetett védő- és dacszövetségi formát, *lényegszerint már régen védő- és dacszövetség volt*. Azaz hogy *valójában* csak a monarchia és Németország között. Mert amennyire a monarchia és a német birodalom között kitérítő értelmezéssel érvényesült a hármasszövetségi szerződés a gyakorlatban, legalább is annyira vált bizonytalanná s kapott a *szöveg betűjénél is szűkebb* értelmet olasz vonatkozásban.

A hármasszövetségben a monarchia nem tartozott megsegíteni Németországot Franciaország ellen, de úgy alakult a német-magyar-osztrák viszony, hogy a *gyakorlatban* ez a kikötés már jóval a világháború előtt érvényét veszítette. Ezt pontosan tudták a franciák is. A fordulat a hármasszövetség első megújítása idején (1887) következett be, ekkor szakad meg az igen szépen indult francia-magyar barátkozás és ettől az időponttól számítható az elszigetelt Franciaország lázas diplomáciai szövetség-kereső tevékenysége - főleg szellemi és politikai közeledése a szláv világ, elsősorban Oroszország felé... Viszont Olaszországot egy francia-olasz háború esetén mind Németországnak, mind a monarchiának meg kellett segítenie a hármasszövetség szerződése szerint. Olaszország viszonya a másik két szerződő félhez, főleg a monarchia kulisszák mögötti politikája s abban is a nagysztrák katonai körök befolyása révén, akként alakult, hogy végül is az az Olaszország került közelebb Franciaországhoz, amelyet a monarchiának és Németországnak éppen Franciaország ellen kellett megsegítenie. Míg ugyanakkor a monarchia s benne, fájdalom, Magyarország elejtette külpolitikai függet-

lenségének egyik legfontosabb biztosítékát német-francia viszály esetén, sőt magát a *gondolatot*, mely Andrássy e kikötésében fészkelte...

Igaz, ez az osztrák-magyar külpolitikai különállás csak német-francia elszigetelt háború esetére szólt, arra már nem, ha Németországot Franciaországon kívül más állam is megtámadná. De a lényeg mégis az, hogy az Andrássy-féle kettősszövetség a monarchia és Németország között és az Andrássy alapvetése és elgondolása szerint megalkotott hármasszövetség a monarchia, Németország és Olaszország között *kifejezetten védelmi és egyes konkrét esetekre szóló* szövetség volt, legkevesbé sem általános segélynyújtási, vagy éppen védő- és dacszövetség. Csak azzá, tehát az eredeti elgondolás és a szöveg mértékénél *sokkal többé*, vált német-osztrák-magyar vonatkozásban, míg ugyanakkor az eredeti elgondolás és a szöveg mértékénél *sokkal kevesebbé* német-osztrák-magyar és olasz vonatkozásban.

Maga az ifjabb Andrássy Gyula a századforduló és a világháború korának legnagyobb magyar politikai gondolkodója, 1915-ben, a háború első felében, nyilván a háborús pszichózis és a mitteleurópás kényszerhelyzet hatása alatt valósággal megtagadja atyja művének igazi értelmét. Egy olyan könyvében - „A világháború problémái” -, mely a háború alatt írt tanulmányait foglalta össze, köztük a magyar politikai esszéírás elragadó és utolérhetetlen igazgyöngyeit. Nem ismerek a politikai világirodalomban az ifjabb Andrássynál dúsgazdagabb, kifogyhatatlanabb, felsőbbbbségesebb érvelőt. Ebben a kötetében is a román, bolgár, török, görög, olasz kérdéssről írt tanulmányai, Ionescu Take volt román miniszterelnöknek és Luzzatti Luigi volt olasz miniszterelnöknek írott válaszai ma is a magyar politikai ész éles és mégis finom fényét sugározzák... De a legnagyobb kérdésben elképesztő módon alkalmazkodik ez a fölényes és önálló - majdnem magános - szellem kora egyoldalúságaihoz és elfogultságaihoz.

„Az új középeurópai szövetség” címe alatt ezeket írja a német-osztrák-magyar szövetségi viszonyról.

Először a *politikai szövetség* kérdését kellene reformálni. A kölcsönös segítség kötelezettsége ma csak az orosz támadás, vagy kettős támadás esetére szól. *Az élet azonban sokkal messzebb ment és sokkal belsőbb egységet létesített a szerződés szavainál. Mi Algeziásznál a köteleznél messzebbmenő támogatásban részesítettük az izolált szövetséget.* Angliának minden olyan csábítását visszautasítottuk, amely a *Németországgal való teljes szolidaritást* gyengítette volna. Németország azon viszontbiztosítási szerződést, amely Oroszországhoz kapcsolta és a kölcsönös bizalmat és teljes összeműködést lehetlenné tette, megszakította. Az annexiók krízisben és a jelenben is olyan teljes erkölcsi és politikai összeforrottságot bizonyított Németország, amely messze túlment a szerződés rideg betűin, amely igazolta Bülownak a nibelungeni hűségről mondott szép szavait. *Az így fejlődött élethez kell alkalmazni a jogviszonyt.* 1879-ben, azt hiszem, helyesebb volt a szerződésnek korlátozott volta, ma azonban a helyzet megváltozott. Amikor Bismarck még Hekubának nevezhette a Balkán állapotját, visszas lett volna, hogy mi kötelezettséget vállaljunk francia-német viszály miatt vérünket ontani. Azonban ma az érdekek különválasztása lehetetlen, ma két nagyhatalom párbaja alig képzelhető; a világ két táborra oszlott, Németország és a mi sorsunk annyira egygyé vált, hogy bármelyiknek meggyöngyülése a másiknak is elgyöngyülését jelenti s a másikat azonnal az ellenfelek koncentrikus támadásának tenné ki. Ma csak akkor segítünk egymáson, ha minden európai kérdésben szolidárisak vagyunk és ha mindenütt tudják, hogy egymástól nem vagyunk elválaszthatók. Ennek a szövetségnek több lehető formája van: az európai terület garantálásában, *vagy amint azt Bismarck javasolta 79-ben, általános védszövetségben állhat...*

Vagyis: a fiú Andrassy elavultnak érzi az apa művét. S egy mitteleurópás hangulat ígézetében még azzal sem elégszik meg, hogy *a gyakorlatban amúgy is kialakult az „általános védszövetség”*, Bismarck eredeti elgondolása szerint. Hanem ennek megfelelő *formai* megváltoztatását is kívánja az immár kettőssé vékonyodott hármasszövetségnek...

Furcsa és fájdalmas párhuzam adódik e ponton az ifjabb Andrassy és az idősebb Ugron között. Andrassy: a végletekig kifinomult magyar politikai műveltség és gondolkodás művésze, akinek mesterségbeli virtuozitása azonban már-már öncéllá válik s a részletek finom kidolgozása rovására esik a nagy egésznek. Ugront a magyar ösztön, vérmérséklet és értelem teljesebb összhangja inkább a biztos, tévedhetetlen, *általános, nagy vonalakban való helyes tájékozódás és egy vérben bővebb magyar politika művésztévé avatja*, aki ha téved, inkább kicsiben téved. Andrassy a nagy vonalakban tévedett...

Valójában forró magyarsága mégis ki-kitör még mitteleurópás túlzásaiból is, írván ugyanez egyetlen nagy igazságokat és nagy elfogultságokat tartalmazó művében:

Meg kell védeni Ausztriának és Magyarországnak a németekénél gyengébb, de természetes életfeltételeivel rendelkező iparágait a tökéletesebb német ipar konkurenciájától.

A német-osztrák-magyar szövetség elmélyítésének szükségét pedig nagyon komoly érveléssel okolja meg:

Ne felejtjük, hogy a szövetség jelenlegi formájában egyidőben már inogni kezdett. Szövetségünk nem sokáig élte volna túl azt a légkört, amely akkor keletkezett, mikor Németország titkos megállapodást velt Oroszországgal köthetni és a szerződés szavaihoz ragaszkodva arra kötelezte magát, hogy az Oroszországgal folytatott küzdelem bizonyos esetében ellenségünk iránt barátságos neutralitást tanúsítson és mikor a külpolitikánkat domináló keleti kérdésben egész más irányokat követett a két szövetséges állam.

Andrassy ez aggodalmai szigorúan *sztatikus* külpolitikai szemlélet kereteiben jogosak, érvei helytállóak. De az Ugron-féle *dinamikus* szemlélet világánál elhalványulnak. Egy a maga küldetés-tudatában és belső erejében megújuló Magyarország olyan új X-et állított volna a nagy középeurópai egyenletbe, amely döntően változtatta volna meg magát az egész politikai egyenlet belső erőviszonyait.

Bármilyen paradoxul hangzik, el kell ismerni, hogy Andrassy, a rugalmas és kifinomult külpolitikai elme csodálatos módon messzebb ment a háború alatt a középeurópai úton s a hatvanhetes ortodoxiában, mint Tisza István maga.

Tiszában gyakran fölmordult a legtöbbször elhallgattatott tiszántúli lázadó, hol az osztrák-magyar hadvezetés magyarelles irányzata vagy akaratlan megnyilvánulásai ellen, hol a német szövetséges politikai és katonai túlsúlyának magyarellesnek vagy nagynémetízűnek érzett jelenségei ellen. Holott a koalíciós nemzeti ellenállás idején Andrassy volt a kiegyezés bizonyos kisebb mértékű fejlesztésének, tehát a magyar érdek és szempont élesebb hangsúlyának képviselője, különösen a honvédelem kérdésében, a Tisza-féle 67-es ortodoxiával szemben...

Mindez azonban édeskeveset változtat a lényegen: Tisza is, Andrassy is eszmeileg belegyúrta a magyar sorsot a monarchia és a német-osztrák-magyar szövetség középeurópai koncepciójába. A világháború megindulása előtt: Tiszán borongott át a magyar öncélúság ösztönös ellenállása. Az olasz beavatkozás kérdésében együtt haladt Tisza és Andrassy. A román-magyar kérdésben is meg volt ez az egyöntetűség a két államférfiú között és pedig a feltétlenül helyes, szentistváni irányban: Ausztriával és a nagynémet törekvésekkel szemben

talán Tiszában ébredett fel elevebben az elaltatott kuruc. A lengyel kérdésben Andrásy látott sokkal tisztábban és sokkal messzebb.

Ahhoz, hogy Olaszország helyzetét Európában és a hármasszövetség keretei között tisztábban láthassuk s jobban megérthessük, a magyar állameszme és a 48-as eszmény teljesebb átértése és értékelése kellett volna, mint ahogy az akár Tiszában, akár Andrásyban, akár Apponyiban, akár a 67-es, vagy a 48-as pártok szellemében, szemléletében, színvonalában megnyilvánult a századforduló körül. Luzzatti Luigi volt olasz miniszterelnök Andrásynak még az olasz beavatkozás előtt írt egyik cikkére válaszolva mondja többek között a Messengerben: „A nemes magyar nemzet, amely sok századon keresztül annyit szenvedett szabadságának és függetlenségének kivívásáért, most ellene fordul annak a magasztos ideának, amelynek érdekében ősei Garibaldi oldalán küzdöttek Itália felszabadításáért?”

Valóban Luzzattit és az olasz világháborús magatartást igazhitű 67-es alapon nehéz volt megérteni magyar részről. Negyvennyolcas alapon annál könnyebb.

Mindenekelőtt csak egy 48-as szellemű, Ausztriával perszónálisunióra törekvő Magyarország, amelynek ugroni értelemben külön külpolitikája van, tarthatott volna szorosabb kapcsolatot Itáliával a hármasszövetség keretei között. És csak egy ilyen - tehát egyelőre csak az örök virtuális - Magyarország, konkrétan a magyar parlamenti ellenzék, tarthatott volna eleve-nebb és hatékonyabb összeköttetést az olasz törekvésekkel, melyek valójában nem a magyar nemzeti törekvésekkel, vagy a magyar történelmi állammal állottak szemben, hanem egyfelől bécsi nagyosztrák politikai és katonai körökkel, másfelől egy az Adriára nehezedő német-osztrák-magyar délkeleti irányú terjeszkedéssel. Az ugroni szellem és az ugroni szellemű Magyarország biztonnal minden erejét latba vetette volna, hogy Ausztria sürgősen és kiadósan teljesítse az olasz követeléseket. Tisza István lovagiassági ügyet csinált ebből a roppant kérdésből.

De egy ugroni szellemű Magyarország már ott előzte volna meg az Olaszországgal való összeütközést, hogy irgalmatlanul eltaposta volna a nagyosztrák udvari szoldateszka otromba és vakmerő olaszellenes készülődéseit, kihívó erődítmény-építkezéseit az olasz határon, a Conrad-féle kispolgári nagyosztrák imperializmus könnyelmű handabandázását a preventív háború követelésével. Az olasz, az osztrák, a magyar s általában az európai nyilvánosság színe előtt hangzottak el Conrad követelései az „Urfeind” előzetes lerohanásáról. Ki csodálkozhat joggal azon, hogy Olaszország sem vette a hármasszövetséget komolyabban, mint mi magunk...

És egy ugroni magyar - vagy osztrák-magyar - külpolitika biztonnal ellensúlyozni tudta volna az „Erbfeind”-ról szóló osztrák sületlenségeket, értelmetlenségeket és elfogultságokat éppúgy, mint a monarchia külpolitikájának olaszellenes éleit és avult berzenkedéseit.

Egy önértetesebb és öntudatosabb magyar nemzedék biztonnal összefogott volna e jogos, igazságos, főleg pedig természetes olasz törekvésekkel, függetlenül mindenki mástól. Hiszen nemcsak Magyarországot mentette volna meg, hanem a monarchiát s benne Ausztriát is... Ilyen magyar politika azonban csak a perszónálisunió nyújtotta nagyobb szabadság légkörében, vagy a perszónálisunióra való rettenhetetlen törés hősi küzdelmei között teremhetett volna meg és nőhetett volna nagyra.

A lengyel kérdés.

A másik nagy nemzetközi kérdés, melyben a világháború alatt oroszánrész kellett volna, hogy jusson a magyar államférfiak meggyőző, előkészítő, kiegyenlítő és talán kikényszerítő tevékenységének: az Orosz-Lengyelország megszállásával adódó lengyel ügy volt. Igaz, hogy

csak átmeneti lehetett minden jó vagy rossz megoldás, a háború elvesztése miatt. De a jó megoldás egyfelől hatalmas ütőkártya lehetett volna a béketárgyalásokon, másfelől a háború utánra kész *nagypolitikai alap*, Közép-Európa szerves újjárendezéséhez.

Nyilvánvaló, hogy jó megoldás csak az lett volna, amely újjá teremti a történelmi Lengyelországot. Ezt ma már nem nehéz megállapítani. De a világháborúban a középponti hatalmak számottevő államférfiai közül csak egyetlen egy látta tisztán: az ifjabb Andrássy Gyula gróf.

Már az idősebb Andrássy is a történelmi magyar politika szemszögéből látta és ítélte meg a lengyel kérdést. Magyar miniszterelnökként és osztrák-magyar külügyminiszterként merészen és okosan szólott bele minden alkalommal a lengyel ügybe és igen nagy érdeme volt abban, hogy a galíciai lengyelség elég széleskörű önkormányzatot kapott. Európai politikájában is mindig igyekezett az adott körülmények között tekintettel lenni a lengyel érdekre, pedig számolnia kellett egyszerre Oroszországgal is, Németországgal is. Fia meg legjobb magyar értője volt a lengyel kérdésnek s valóságos apostola a lengyel barátságának a világháborúban.

Az ifjabb Andrássy nem valaminő konkrét megoldást ajánlott, hanem a helyes megoldás alapelveit igyekezett - jó korán, már 1915 őszétől kezdve - publicisztikai úton és képviselőházi felszólalásai, valamint igen széles alapon folytatott belföldi és külföldi tárgyalásai révén - tisztázni és egyben elfogadtatni. Mindenekelőtt a megszállott Orosz-Lengyelország sürgős és teljes és végleges felszabadítását követelte.

A multban - írja egyik tanulmányában - sokat vétett Közép-Európa Lengyelországgal szemben. *A mi védelmi harcunknak le nem tagadható, szemellátható igazolása volna, ha győzelmünket azzal pecsételnék meg, hogy helyrehoznók az általunk is ejtett sebeket.* Tudvalevő, hogy Mária Terézia nagy lelki küzdelmek között írta alá a Lengyelország fölosztásáról szóló szerződést. Szép volna, ha utódja, Ferenc József kötné meg azt a szerződést, amely Európa kultúrájának újra visszaadja ezt a sok szép tulajdonsággal rendelkező munkást.

A német-osztrák-magyar szövetség és a háborús helyzet természetesen az Andrássy lengyelpolitikáját is bizonyos keretek közé szorítja:

De mikép lehet a lengyel népet annyira kielégíteni, hogy ideáljait Közép-Európához való csatlakozásban keresse és Közép-Európáért helytálljon? Teljesen önálló lengyel királyságról nem lehet szó. Nincs ez a lengyel nemzet érdekében. A független külön királyság nem bírna az önálló lét feltételeivel. Három nagyhatalom közé ékelve ezek játékszerévé válnék. Fokozott mértékben áll ez ránkéve, ami bennünket magyarokat is arra bírta, hogy más állammal való közjogi kapcsolatba lépjünk. Az orosz óriás mellett, tőle elválasztó természettől adott erős határok nélkül, kis részben Oroszországhoz szító lakossággal; az új királyság válságos helyzetbe jutna. S csakhamar új annexiója vagy új felosztása következne be... Tehát a választás csak a között van, hogy a német birodalomhoz, vagy Ausztria-Magyarországhoz csatlakozzék-e a felszabadított Lengyelország. A megelégedettségnek azonban elkerülhetetlen kelléke, hogy a felszabadított lengyel lakosság ne osztassék fel a német birodalom és közöttünk, hanem mindenesetre *nagy zöme egy állami testet képezzen, nem mint annektált tartomány, hanem biztosított közjogi individuálitással, lengyel nemzeti jelleggel, lengyel kormánnyal.* *Ha a mi monarchiánkhöz csatoltatik, Galíciával egy testet kellene képeznie. Nem szabad, hogy Lengyelország felszabadítása új felosztásának benyomását kelthesse, nehogy az orosz uralom lerázásának örömét az új megosztás fájdalma ellensúlyozza és az együttmaradás vágya a nagyobb szabadság vágyát háttérbe szorítsa.* Lengyelország közjogi helyzetének megállapításánál ne vezessen kicsinyes féltékenység és az a *tévhit, hogy valódi hasznos együttműködést egyedül csak külső és formai egység biztosít, tekintet nélkül a belső összetartó erőkre.* A nagyhatalmi állásnak a lengyelekre épűgy, mint ráknézve

szükséges biztosítása mellett *legyünk nagylelkűek és bőkezűek, tartsuk tiszteletben a lengyel nép történelmi egyéniségét és természetszerű jogait és vezessen bizalom, rokonszenv a lengyelekkel szemben, akik annyit szenvedtek, mint kevés más nemzet. Mint magyar legjobban tudom, hogy kis bizalom és tisztelet a jog iránt sokkal jobban kapcsol össze, mint a néplélek által visszautasított formai egység.*

Ime, Andrassy lengyel programja - az egész középeurópai nyilvánosság számára. Ma is gyönyörűség: olvasni az őseredeti magyar politikai szellem és tiszta ítélőképesség e megnyilatkozását. Kétségtelen azonban, hogy Andrassy tárgyalásai során messzebb is elment a lengyel önállóság elismerésében és védelmében, nem szólva különbékére irányuló bizalmas tárgyalásairól, melyeknek egyik alap gondolata kellett legyen egy messzemenő lengyel-osztrák-magyar együttműködés lengyel-magyar közös határral.

Fájdalom, sem a hivatalos magyar, sem a hivatalos osztrák politika, sem az osztrák-magyar külügyminisztérium, sem a németbirodalmi külpolitika nem volt hajlandó magáévá tenni Andrassy mély értelmű és bölcs alapelveit a lengyel kérdésben. Még a magyar nemzeti közvéleményt sem izgatta túlságosan ez a valójában igen izgalmas és roppant jelentőségű kérdés. Andrassy elveinek gyakorlati győzelme talán egészen más irányt adhatott volna az egész Közép-Európa további kibontakozásának a háború után. Mindenekelőtt lehetlenné tette volna a kisantant megalakulását s elemi erejű magyar-lengyel és általános európai követeléssé érlelte volna a közös magyar-lengyel határt. Egy valóban felszabadított és Andrassy szellemében, elsősorban magyar követelésre, magyar erőfeszítés nyomán új államalkotásra elindított Lengyelország sohasem tűrte volna el a magyar Felvidék és a Kárpátalja átcsatolását Csehországhoz. Maga egy ilyen irányú nagyszabású magyar politikai erőfeszítés, kormány és országgyűlés elemi erejű megmozdulásával Andrassy mögött, még gyakorlati siker nélkül is: hatalmas lengyel támaszt jelentett volna Magyarország számára az antant győzelme percétől, és a béketárgyalásokon. Andrassy lengyel elgondolásának győzelme pedig mindenesetre megóvta volna a háború utáni Lengyelországot az első évtized külpolitikai tanácsstalanságaitól, a Páris elhibázott dunai politikájához való önállótlan és engedelmes alkalmazkodás megaláztatásaitól és hátráltatásaitól. Ha ugyan nem eleve másként alakult volna ez a francia keletközép-európai politika. De megóvta volna Lengyelországot a második évtized nagy hatalmi önbizalmának túlzásaitól is, természetes és vitathatatlan kivezető utat nyitván a lengyel-magyar határon számára - dél felé...

Andrassy tisztánlátásának érvényesülése a lengyel kérdésben, *vagy csak egy nagy magyar erőfeszítés is* ebben az irányban, eme cél felé: nyilván sarkaiból forgatta volna ki az egész benesi politikát már a békeszerződések előtt. Ezekre a dolgokra visszanézve s főleg Andrassy-nak, ennek a hűvös észembernek szakadatlan, lázas, megható sürgölődésére a lengyel ügy körül: az az érzése támad az embernek, hogy a magyar politikai géniusz valahogy úgy lélekzett már a lengyel kérdés egyetlen nádszálán az ő szellemében, mint a tatár hadak előtt nádasok vizébe rejtőzködött szegény bujdosó magyarok, az egykorú krónikás leírása szerint...

A hivatalos magyar kormánypolitika Tisza vezetése alatt másként gondolkozott. Szegény Tisza Istvánt valóságos igézet alatt tartotta a dualizmusnak nem is csak a gondolata, hanem már a szerkezete is és e szerkezet változhatatlansága. A dualizmust s benne a magyar paritást féltette Lengyelország csatlakozásától s ezért Ausztriához szerette volna csatolni az új Lengyelországot, olyanféle módon, s olyasféle önkormányzattal, ahogyan Horvátország illeszkedett bele a Szent Korona államkereteibe. És Lengyelországért cserébe Boszniát kívánta a Szent Korona számára.

Vagyis: Tisza inkább eltaszította Magyarországtól *Lengyelországot s vele egy történelmileg százszor beigazolt testvériséget és szerves külpolitikai támaszt nyújtó közvetlen kapcsolatot egy nagylelkű s mindig magyarbarát - ránk is utalt - nemzettel*, mert féltette a dualizmus

szerkezetét. A magyar történet útmutatásait és a szerves élet parancsát hátrította el merőben formai dolog, a dualizmus mechanikája kedvéért. Mintha a dualizmus lett volna a magyar nemzeti és állami eszmény és teljesség, a csúcs maga! És cserébe Boszniát akarta s vele a délszláv falovat az ostromlott Magyarország várába, Dalmáciának Horvátországgal való egyesülése nélkül... Milyen szomorú eltévelyedése egy szép, mélytűző, hősi magyar államférfiúi egyéniségnek!

Bécsnek, persze, nem kellett sem az Andrássy *lélek* szerint magyar, sem a Tisza *forma* szerint magyar megoldási terve. Berlinnek mégkevésbé. Burián báró külügyminiszter megpróbálta ugyan Berlinnel elfogadtatni Tisza tervét, de kudarcot vallott. Burián utódja, Czernin gróf, össze-vissza kapkodott a lengyel kérdésben, de „osztrák” megoldású terveinek minden változtatásával ő is megbukott Berlinben. Németországban lassan felülkerekedett az annexiós irány, a katonák felfogása s Pilsudski, a nagy lengyel szabadsághős, mert nem volt hajlandó alkalmazkodni az orosz-lengyelországi uralomhoz, tisztos fogságba került... A magyar nemzet pedig sem az országgyűlésben, sem a sajtóban, sem a vármegyékben nem karolta föl olyan mértékben a lengyel ügyet s Andrássy eszméjét, hogy az *legalább a jövő számára szóló magyar nemzeti megmozdulás* nevét és jelentőségét érdemelte volna ki.

Felelősségünk a szentistváni birodalom összeomlásában.

Vezető államférfiaink, törvényhozásunk gondolatlanul, minden külön magyar elgondolás, terv nélkül, nemzetünk halálra üzötten, halálra fáradtan, főleg pedig kellő lelki előkészület híjával érte meg a középponti hatalmak katonai összeomlását. Magyar szó nincs is erre a furcsa, szinte bamba magatartásra: egyszerűen „mitmacholtuk” végig a háborút s még a magunk belső összeomlását is „vállat vetve” csináltuk a német összeomlás nyomán. Mert hiszen semmi kétség, hogy az „avizó”-t az összeomlásra a németek franciaországi gyors visszavonulása adta meg, miután 1918 egyik júliusi napján Foch marsall kiadta rettentő napiparancsát: „Megkezdődött a bordák ropogtatása”. Az osztrák-magyar politikai és katonai előrelátás és befolyás olyannyira semmivé zsugorodott volt már a háború folyamán, hogy jámbor mindentvállalással viseltük el a közös hadvezetésnek azt a szörnyű tévedését, hogy Szalonikiban meghagyta az ellenség bázisát, a közhiedelem szerint, „nagy balkáni fogolytábor”, célzatával. Így kerülhetett könnyűszerrel hátunkba a bolgár arcvonala összeomlása után azonnal az antant hadereje s tette nehezé a magunk külön ellenállását, Magyarország önvédelmét.

De mégsem ez a gyors hátbatámadás, vagy a német franciaországi front áttörése és a megállíthatatlan német visszavonulás volt e külön magyar összeomlás igazi oka. Legfeljebb elindítója volt. *Mi elsősorban a magunk évtizedes hibáinak és mulasztásainak súlya alatt roppantunk össze.*

Nem azt a világot éljük manapság, hogy bármi haszonnal kecsegtethetne az öncsalás, a henyé illúzió, a népek történetében annyiszor és annyiféleképen jelentkező menekülés az erkölcsi felelősség elől.

Igen, egyetlen nemzet sem mondhatja el magáról, hogy sorsának ő az egyedüli kovácsa. Ezzel még a legnagyobb és leghatalmasabb népek sem áltathatják magukat. *De az sem hasonlít a teljes igazsághoz, mikor sorsunkért csak másokat teszünk felelőssé* és beleéljük magunkat olyasféle kényelmes és olcsó vígasztalódásba, mint a háború után, sőt még a forradalmak után is, mikor minden szerencsétlenségünket hol háborús ellenségeink korlátlan gonoszságával, hol az októberi forradalom és a rákövetkező proletárdiktatúra bűneivel és mulasztásaival magyaráztuk.

A dolog kétségtelenül sokkal bonyolultabb.

A háborúban győztes nagyhatalmakat inkább tudatlansággal, tájékozatlansággal, hanyag lelkiismeretlenséggel, stilustalansággal, gyengeséggel és tehetségtelenséggel vádolhatjuk, mint tudatos gonoszsággal. A békeszerzők nem ismerték Középeurópa történelmét s a fáradságot sem vették maguknak, hogy a béketárgyalásokra komolyan felkészüljenek; fáradtak is voltak, unták is a dolgot, örültek a győzelemnek s a dunai rendezést néhány - főleg francia - aggodalmaskodó és igazságot kereső felszólalás félretételével, mint kelletlen zsákmányt, oda dobták középeurópai apró, valóságos és álszövetségeseiknek. Ezt kétségtelenül rosszul tették mind az általános emberi igazság, mind Európa, mind pedig a maguk érdekei szempontjából. Ahogy az húsz év múltán részben akkori vezető államférfiak későbbi beismeréseiből, részben pedig a húsz év után elkövetkezett események sorozatából világosan kitűnik. Viszont magyar szempontból teljesen elhibázott dolog megfélemlenünk arról az alapvető tényről, hogy végre is a győztes nyugati hatalmak ellenségeinek táborában küzdöttünk.

Épígy igazságtalan dolog s egyben káros jövő kibontakozásunk szemszögéből is, minden történelmi felelősséget az összeomlásért a különben valóban silány és tétova októberi forradalomra s annak kormányzatára halmozni. Eszem ágában sincs a törekvés, hogy ezt a szerencsétlen és sok tekintetben bűnös rendszert mentegetni próbáljam: rengeteget mulasztott, legtöbbet honvédelmi téren. De azt sem szabad elfelejteni, hogy maga ez az *egész úgynevezett októberi forradalom inkább csak külsőséges kendőzése volt egy belső összeomlásnak, forradalmi jelszavakkal való fölcicomázása egy már kész katasztrófának*. Hiszen ha valóságos forradalom lett volna a szó nagy és nemes, előretörő, történelmi értelmében, akkor annak villámgyorsan két irányban kellett volna cselekvésbe lendülnie: egy nagy honvédelmi kiállításban és a szociális kérdések, elsősorban a földkérdés nagystílu megoldásában. De éppen ez a kettő nem történt meg. Az *igazi kossuthi szellem föllángolása bizonyonnyal egyszerre hozott volna gyors és kiadós földreformot és hatalmas, új magyar szabadságharcot*. Azért azonban, hogy ez nem következett el, igazságosan nem lehet *csak* az októberi szerencsétlen és reménytelen rendszert okolni. A felelősséget meg kell osztani az októbristák és a háború előtti 67-es kormányok és kormányzati rendszerek, meg a háborús kormányok sokféle balfogása és mulasztása között. Nem Ádámig, Éváig, vagy Szent Istvánig, esetleg Mohácsig kell visszamennünk a trianoni katasztrófa okainak keresésében, de *a mult század 80-as, 90-es éveiiig mindenesetre*, mint ahogy az előzőkben is megmutattam.

Világosan szeretnék beszélni: nem azt állítom, hogy a trianoni bukás *nagy történelmi erők* összejátszásának lett volna *elháríthatatlan* következménye. Ellenkezőleg: *a nagy történelmi erők, ha érvényesülhettek volna, mind a szentistváni magyar birodalom fönmaradásáért és megerősödéséért, hivatásának nem megszűkítéséért, hanem kiszélesbüléséért dolgoznak vala*. Csakhogy a 67-es korszak megtagadván a magyar történet minden igazi nagyságának tanítását, Szent Istvántól Deák Ferencig, elherdálván e hosszú és dicsőséges mult minden nagy építő, európai gondolatát, sutba dobván nemzetünk nehéz és hősi áldozatokkal terhes kötelességteljesítését, elhalványítván a magyar lélekben az ősi hivatástudatot, kikezdvén a legszentebb hagyományokat, sok tekintetben tákolmányyszerű álpárlamentárizmust építvén az ősi alkotmányos sziklaalapokra és pusztulásnak dobván oda a nemzet - és egyben Középeurópa - legnagyobb emberanyagát, a zömöt, a nemzeti politika tulajdonképeni emberalapját, a magyar parasztságot; és végül letérvén a hagyományos magyar külpolitika ezeréves útjáról: a bukás szélére sodorta, *még háború híján is*, Magyarországot.

De még azt sem állítom, hogy 18-ban menthetetlen lett volna Magyarország. Egy hatalmas szellem, egy nagy vezéri egyéniség, egy új kossuthi varázsló *talán még az utolsó pillanatban is* meg tudta volna tenni a csodát: a lángész villámló és mennydörgő módján föl tudta volna rázni a magyar történelmi lelkiismeretet, meg tudta volna értetni a halálosan fáradt nemzettel, hogy nem érkezett el az ideje még a pihenésnek, a fegyver letételének, most kell igazán marokra fogni a puskatust... Egy istenadta géniusz bizonyonnyal másként fogalmazta volna meg

szegény Tisza István ama bejelentését, hogy a háborút elvesztettük, olyasfélét kellett volna mondania, hogy *a középponti hatalmak elvesztették ugyan a háborút, de Magyarország még nem és meg kell védeni minden emberi erővel, a magyar birodalmi hivatás nem semmisült meg, hanem csak új helyzetbe került, új szerephez jutott, új feladatok elé sodródott.* Egy istenküldötte nagy magyar vezérember egyetlen tigrisugrással vetette volna rá magát a gyökeresen megváltozott helyzet adta zsákmányra: a nagy *káoszra*, ami itt elkövetkezett s villámgyorsan fogott volna össze a lengyel nemzettel és Olaszországgal, esetleg a horvátokkal és szerbekkel is.

Az 1938 március óta lefolyt középeurópai események *előtt* még csak lehetett az embernek az az érzése, hogy eleve reménytelenségre kárhóztatott vállalkozás lett volna bármily nagyszabású magyar kiállítás a német összeomlás után s hogy amit az előbb elmondottam, az mind csak a felforrósodott magyar képzetet káprázata. De ma már, *nem utolsó sorban a világ-háborús béketárgyalások anyagának és részleteinek ismeretében*, nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hölgy 1918 ősze még rengeteg lehetőséget kínált minden nagyszabású elgondolás, minden bátor cselekvés, minden hősi kiállítás és minden jól megokolt *kész helyzet* számára. És ha a nyomorúságos, vánszorgó cseh belopakodók kész helyzetet teremthettek a Felvidéken, akkor a magyar oroszán megsebzetten és fáradtan is megmutathatta volna Európának, micsonda félelmetes erők lakoznak benne... Hiszen még egy fél évvel későbbben is csak Clemenceau sürgönye állította meg a magyar vörös csapatokat, s ha az akkori bolsevista rendszer megtalálja vala a maga nemzeti és katonai fékező és átértékelő mesterét s új lendületet tud vala adni a magyar támadásnak: a magyar hadakat cseh erők Prágáig sem állíthatták volna meg. Hát még 1918 őszen, mikor egy millió emberünk volt fegyverben és az ősi határokat egyetlen idegen katona sem lépte át...

De kapcsoljuk ki a „csodát”, a csodatevő Toldi Miklóst, aki ifjan vagy vénen berobog „kurta pej paripáján”, pontosan a döntés pillanataiban, a bajvívó térre, hogy kiszabadítsa idegen kézből az ország címerét. Ilyen csodatevő Toldi Miklós talán nincs is, csak a költői képzetben, vagy ha van, *csupán megszemélyesítője lehet az igazi magyar Toldi Miklósnak: a magyar népnek.* A politikai géniusz nem olyan, mint a költői, nem olyan szabad, nem olyan szuverén ura a maga anyagának, holott ő is művész valójában. A legnagyobb vezéri egyéniség is béna és tehetetlen, ha népe és kora nem érti meg, ha bármi szerencsétlen körülmények, beteg fejlődés, a néplélek belső forrásainak időleges elapadása, gátolja azt a természetes kölcsönhatást, amely igazán csak a valóságos nagy ember s egy valóban nagy nemzedék között érvényesülhet. *A nép közösségi géniuszának és az egyéni lángelmének találkozniuk kell, hogy az igazi történelmi csoda létrejöhessen*, mint ahogy találkozott Kossuth Lajos a maga nagy 48-as nemzedékével. De hiába tört volt kétszáz évvel azelőtt égre Zrinyi Miklós valóban mátyási méretű roppant szelleme és akarata, mikor oroszláni hangján bömbölte a világba legfőbb követelését: „fegyvert, fegyvert, fegyvert és jó vitézi resolútiót!”... mert kora, *nemzedéke* süket volt.

A szomorú 1918-as évnek tragikuma nem merült ki abban, hogy nem támadt új Kossuth Lajos vagy új Zrinyi Miklósa; a nemzedék is gyöngé, fáradt, ernyedt és elkínzott volt. Kevésbé fogékony akár egy valóban nagy egyéniség megértésére, akár a maga óriási évezredes hivatásának felismerésére és betöltésére. Milyen nemzedék is teremhetett a kiegyezési korszak második felének mérhetetlen sivárságából? Milyen nemzedék is támadhatott egy korszak méhéből, mely minden igazi nagy kötelességét elfeledte és minden történelmi feladatát megtagadta?

A magyar birodalom összeomlott, de a sirásó vétkek tovább élnek.

Különös, kísérteties, szinte hátborzongató jelenség a legutóbbi száz esztendő magyar történetének politikai elemzője számára: látni, hogyan öröklődnek tovább régi bűnök s jelentkeznek korszakról-korszakra új formában, új jelszavakkal, „új eszmeáramlatok” köntösében, anélkül, hogy lényegükben változnának, vagy eltűnhetnének a magyar közéletből. Nem változhatnak, mert nem változik az alapvetés és nem tűnhetnek el, mert politikánk az egyik tüneti kezelésből a másik kuruzslásba tántorog és - az alapvető bajok érintetlenül megmaradnak.

A 67-es kiegyezésre alapított s 1918 ősziéig tartó korszak második fele Ugron Gáboron mérve s a dolog európai értelmé szerint valójában hűtlenné vált a szentistváni birodalom eszméjéhez s anélkül, hogy világosan tudta volna, mit tesz, hova sodródik: a kettős monarchia keretei között beleszédült először egy halva született osztrák-magyar birodalmiságba, örökösnek és változhatatlannak érezvén a 67-es kiegyezés csonkamagyar államiságát, azután pedig a nagynémet külpolitikai túlsúlyba. Ez a késői 67-es korszak, a millenium és a századforduló kora, észre sem vette a világnyi különbséget Andrássy Gyula gróf és Goluchowski Agenor gróf, meg a többi jelentéktelen osztrák-magyar külügyminiszter külpolitikája között. De még kevésbé vette észre a bismarcki külpolitika külkereskedelmi imperializmusát, amelyet pedig olyan csontig ható kritikával leplezett volt le Ugron Gábor. Ez a korszak elvesztette az évezredes magyar államvezetés csodálatos külpolitikai tájékozódó képességét és önállóságát s maga a függetlenségi párt is egyre inkább csak közjogi térre szűkítette a kossuthi gondolat szárnyalását, elsorvadni hagyván a 48-as eszmény szociális és külpolitikai alapvetését.

Az októberi forradalom csak folytatta egyfelől a 67-es rendszer, másfelől az összezsugorodott szemhatáru és programú függetlenségi ellenzék kisvonalúságát, mikor Tisza Istvánnak a magyar sorsot a hármasszövetség háborús vereségébe akaratlanul is beolvasztó szerencsétlen kijelentését az „antantbarátság” proklamálásával akarta kivédeni, ugyanazt a hibát követvén el - a másik oldalon. Mert mit jelentett Tisza István ama kijelentése, hogy a háborút elvesztettük? Annak a századfordulós szemléletnek háborús leszámítolását, hogy a mi sorsunk világ végéig: osztozkodás az osztrák-magyar és a német-osztrák-magyar közös sorsban. És mit jelentett Lovászy Mártonék végzetesen elkésett kitörése, hogy „antantbarátok vagyunk”? Annak a késői 67-es magyar szemléletnek elismerését, hogy semmik sem vagyunk önmagunkban, hogy egyszerű függvényei vagyunk idegen erőknek s hogy sorsunkat idegen erők határozzák meg.

*Farkas esz meg, medve esz meg,
De megesznek bennünket...*

Ez a szörnyű kishitűség, ami Ady Endrében, a kor költőjében prófétai tisztánlátás volt, de a kor 67-es és 48-as *politikai* nemzedékében bűnös mulasztások, el nem végzett feladatok ösztönös gyengeségi érzete, önbizalmi hiányossága, így öröklődik egyik nemzedékről a másikra, „reakcióból” a „forradalomra”...

Ez a kishitűség, a magyar állameszme és birodalmiság tudatának és ösztöneinek elsorvadása, önmagunk előtt való leértékelődésünk egy „kis nép” színvonalára: ez öröklődött át leginkább a 67-es korszakból és forradalmakból - fájdalom - a forradalmak utáni új nemzeti korszakra is.

Szegény Tisza István a nemzeti ügyet védte, személy szerint szent hittel és nagy önfeláldozással. De a nemzeti ügy alapvetését elhanyagolta, mert proletár sorban engedte tengődni szeretett, mondhatni imádott fájának millióit és ő sem vette észre a század 80-as és 90-es éveinek nagy külpolitikai változásait, Szent István birodalmának elkanyarodását az igazi szentistváni útról. Utána a szerencsétlen Károlyi Mihály és néhány jószándékú, kitűnő készültségű, és igaz magyar munkatársa - Juhász Nagy Sándor, Nagy Vince s mások - egyesíteni akarták a nemzeti ügyet a szociális kérdés megoldásával. De e jobbak, az értékesek,

lelkiismeretesek és messzebbrenézők szellemének, aggodalmainak, becsületes törekvéseinek belső elgáncsolódásával a nemzeti ügy honvédelmi része sutba került, a szociális kérdés alapvetése is - a földkérdés - egészen háttérbe szorult, majd belső tömegező és lendület híján, a magyar történelem alkotmányos és külpolitikai színvonalára való fölemelkedés híján, a magyar hivatás teljes átértése és fegyverbe szólítása híján, gyámoltalanul és bűnös kishitűséggel dobta oda Károlyi „népköztársasága” a gyeplőt Kun Bélának és a bolsevistáknak. Ezek a nemzeti önérzet pillanatnyi föllángolásának erejével jutottak uralomra, hirdetvén, hogy nem tűrik a Vix-féle jegyzék megaláztatásait és a további országdarabolást. De a honvédelem ügyét félkézzel csinálták, mert abba nem engedték belekapcsolni a nemzeti gondolat lendületét, a földkérdéshez nem mertek hozzányúlni, mert a magyar parasztság, amúgy is rövidesen ellenük fordult, nemzeti látszatokba burkolódzó propagandájuk pedig szégyenletesen leálcázta magát, mikor Clemenceau jegyzékére megállították a felvidéki támadást. Holott akkor egy hatalmas, Görgei-szerű egyéniség, talán Prágában diktálhatta volna - persze nem bolsevista sereggel és bolsevista alapon - a békefeltételeket.

Szörnyű, egymásba fonódó láncolata ez az eseményeknek és egymást felváltó elhibázott és bűnös rendszereknek. Tisza István, Károlyi Mihály, Kun Béla: milyen világnyi változás néhány esztendő alatt, de - *tisztelet Tisza István tiszta magyar egyéniségének* s Károlyi Mihály néhány jóhiszemű és jó magyar munkatársának - két dologban mégis egyek voltak magyar hazafiak és idegenlelkű gonosztevők az ország élén: hogy sem nemzeti függetlenségünket és külpolitikai önállóságunkat s vele a szentistváni államalkotás nélkülözhetetlen dunai szerepét nem tudták megvédeni, sem a magyar parasztság proletár millióinak s a magyar birtokmegosztásnak sürgető és égető kérdését nem oldották meg, hozzá sem mertek nyúlni egyikhez sem.

És most reszkető lélekkel kérdezzük, két keserves évtizeddel vállunkon a háborús összeomlás óta: ugyan mit valósított meg az új nemzeti korszak e felsőbbrendű európai szerepünkből - túl a legutóbbi esztendő országgyarapításán, egy és más legújabb szerencsés külpolitikai állásfoglalásunkon? És a Kossuth Lajos jobbágyfelszabadítása óta állandóan és következetesen letagadott nagy magyar földkérdésből, túl a szerencsétlen 1920-as földreformon, az 1934-es használhatatlan hitbizományi és telepítési törvényen és túl az 1939-es gyengécske, nehézkes, lassadalmas szerkezetű földbirtokpolitikai törvényen?

Nem sok gyönyörűséget, nem sok lelkiismereti megnyugtatót kínál számunkra ez a kettős kérdés. Hát még, ha hozzátennénk: e húsz év alatt hogyan sáfárkodtunk a magyar szellem, a magyar művelődés értékeivel, szempontjaival, kitűztünk-e messzebbmenő célokat, elértünk-e alapvető eredményeket, - mint a mi csodálatos finn testvéreink, - megerősítettük-e azt, amit száz évvel ezelőtt a nagy reformkorszak lángelméi és hősei elültettek és forró lehetetlennel kicsíráztattak a magyar talajban? Két évtized: rettentő nagy idő a mai rohanó világban. Tapasztalhattuk, hogy e húsz esztendő időbeli töredéke is elég volt ahhoz, hogy a világháborúban győztes világhatalmak - még ha esetleg csak átmenetileg is - lealkonyodjanak s megalázott és letepert népek soha nem képzelte hatalmi polcra jussanak, - de mi, magyarok mit végeztünk e két évtized alatt? Mit alkottunk, mit alapoztunk újjá e húsz esztendő „babiloni fogságunkban”? Holott ezt a nagy időt úgy kellett volna felhasználnunk az új Magyarország előkészítésére és megalapozására, mint Izrael népe Babilonban töltött 60 esztendejét a maga nemzetének és országának belső újjáépítésére!

Sokszor csodálkozunk, elképedünk, halálra keseredünk a mai magyar közélet szörnyű színvonaltalanságán, idéetlen bakugrásain, értelmetlen szólamain, lombikban főzött „mozgalmain”, beteg szellemi járványain. Azon a fájdalmasan kacagtató örültségen, hogy éppen legtarkább vérségű, még tarkább lelkeségű, eszmevilágában legkevésbé kiegyensúlyozott rétegünknek, a középosztálynak és a városi kispolgárságnak tekintélyes része, európai mértékkel mérve is a

legkevésbé forradalmi réteg minden társadalomban, különösen pedig Magyarországon, ahol nincs szolgálati pragmatika, ahol *a mai tisztviselő nem mindenben igazi szellemi örököse a régi magyar honoráriornak*: szít furcsa „forradalmat”. Ugyan miféle forradalom lehet az, amely ebből a rétegből támad, vagy erre a rétegre támaszkodik, vagy ennek a rétegnek élet-szemléletét tükrözi, vagy erre a rétegre akar „új életet”, új Magyarországot építeni?

Ámde ez a groteszk forradalmosdi nem megint a régi mulasztások következménye-e s nem régi bűnök jelentkezése új kosztümben, nem korábbi elvetélt forradalmak újból visszatérő kísértete? Maga az a tény, hogy a bürokrácia magát valósággal döntő tényezővé fújhatta, minek egyetlen hazai példáját csak a Bach-korszakból ismerjük: nem régi mulasztások, társadalmi belső kiegyensúlyozatlanság, kibontakozni nem tudó gazdasági élet, megoldatlan földkérdés, elintézetlen valóságos nemzeti önkormányzat, szervezetlenül hagyott parasztság, a nemzeti közösség életében sarokba állított ipari munkásság és kisiparosság balsorsának következménye-e? *Vajjon akkor is módjuk volna a bürokrácia és az elhelyezetlen értelmiség bizonyos elemeinek, vagy a középosztály egyes nemzetiségi eredetű disszimiláns töredékeinek a lázongásra, és a magyar üggyől való desertálásra, ha a magyar parasztság számának és emberi, nemzeti értékének megfelelő tényező volna a magyar életben, társadalomban, államban? Ki merne erre igennel felelni?*

Valami multból reánk öröklődött iszonyú népcsalás húzódik meg ez új álforradalmaskodás mögött: *az elbujtatott szándék, hogy megint maradjon minden a régiben az ország évszázados beteg társadalmi erőmegoszlása terén*. Maradjon meg lényegében a nagybirtok és maradjon meg lényegében ez a beteg és jórészt népi - paraszti és munkás - erők és egzisztenciák alacsony szociális színvonalon tartására beállított hazai kapitalizmus minden kinövésével és csökevényével s mindösszes annyi változás történjék, hogy egy pár ezer vagy tízezer felső vagy középső rétegben szerephez jutott zsidó helyét - keresztény foglalja el s mert vérbeli magyar nincsen kéznél elegendő számban, hát foglalják el - árják.

Holott nyilvánvaló: ezt a szörnyű láncolatát a multból reánk örökített tévelygéseknek, mulasztásoknak, bűnöknek, melyeket itt felvonultattam, egyszer mégis csak meg kell szakítani. *És csak egy fordulat hozhat igazi javulást*.

Nagy teremtő fordulatot pedig nem hozhat ideológiai és világnézeti terméketlen szórágás, idegen és a magyarnak örökre ellenszenves politikai „mitoszok” nemzeti színű papirosdíszszel szépített csempészete, sem hivatalos hatalommal erőltetett akár csodaszarvas, akár egyéb „mozgalmak” - Bewegungok. *Hanem csak a félszázad óta felhalmozódott nagy belső- és külső kérdések okos és bátor megoldása*.

Pillantás az önismeret kistükrébe.

Életformánk: az alkotmányosság.

Ady eltévedt lovasa vagyunk: magyarság, magyar nemzet, ezt mutattam meg események és magyar állásfoglalások, kisebb sikerek és nagyobb kudarcok egymásutánjában. A következőkben azt a bizonyos kis kerek tükröt adom az eltévedt lovas kezébe, mely megmutatja újból történelmi arcunk eltörölhetetlen vonásait, másokkal, szomszédokkal való összehasonlítás révén is. Önismeret nélkül nem lehet hozzá sem fognunk a nagy feladathoz, hogy visszataláljunk az ősi ösvényre, történelmi rendeltetésünk útjára, melyről kétségtelenül letévelyedtünk...

A kép, amelyet a kistükör mutat, korántsem kétségbeejtő. Mondhatnám inkább: derüs és ön-bizalmat keltő, új nekibúzdulásokra sarkaló. A magyar bizakodást igazolja, megmutatván, hogy a történelmi eltévedés - csupán epizód lehet a magyar államalkotás évezredes távlatában és folyamatában. Egy-két nemzedék gyöngesége nem lehet örök magyar nyavalya, hanem csak átmeneti baj. S ez rögtön megmutatkozik, mihelyt a magyar történet egészének monumentális szemhatárába illeszkedünk bele...

Az eltévedt lovas arcvonásai ma is szellemet, eredetiséget, bensőséges derüt, lelki előkelőséget, de egyben ádáz akaratot és „rémületlen”-séget sugároznak. A nagy múlt egy kis enyhe - mindig emberséges - gögijének is helyet hagyva...

Korunk „hungarológiai” kísérleteit messze elkerülve próbálom a következőkben az alkotmányosság kérdésein és a „magyar illuzió” vádjának vizsgálatán fölmutatni a magyar történelmi egyéniség arculatát és magyar történelmi magatartás alapvető vonásait.

Nem kívánom megbántani - nem magyar dolog más népek ócsárlása és lekicsinylése, vagy éppen a faji gyűlölködés - sem osztrák, sem cseh szomszédainkat. De minden józan és igazságos embernek, magyarnak vagy idegennek be kell látnia, mi magyarok mások vagyunk, mint e jeles szomszédaink.

Alkotmányos Magyarország - osztrák örökös tartományok.

Nehéz volna például az ezeréves magyar történet ismeretében elképzelni, hogy a mi nemzetünk valaha is bele tudta volna élni magát abba a gondolatba, hogy „örökös tartománya” legyen - egyetlen családnak s ne is legyen felsőbbrendű hivatása, mint hogy hatalmi alapjául szolgáljon az uralkodó dinasztíának... Pedig nem is csak a magunk történetírására, hanem az európai történetírásra hivatkozva, minden különös elfogultság és önhietség nélkül állíthatjuk, hogy Európa legutóbbi ezer évének dinasztiai közül egyetlen egy sem volt, amely több lángelmét, több nagy államférfiút és hadvezért adott volna a maga országának, mint az Árpádok Magyarországnak. De a mi nemzetünk olyan mélyen és olyan felsőbbbbségesen szuverén nemzetnek érezte mindig magát, hogy nem bírt gyökeret verni lelkében az Isten kegyelméből való uralkodás nyugati tana, hanem még Szent Istvánnak áhítattal tisztelt koronáját is a magyar nemzet mindenekfölött való felségének tudatába olvasztotta bele - már Werbőczy István, előző századok magyar szokásjoga nyomán, 12 évvel a mohácsi vész előtt. Werbőczy Hármaskönyvének I. Részében, a 3. cím 6. §-ában olvasható:

Miután pedig a magyarok a szentlélek ihlető kegyelmével és ugyanezen szent királyunknak a munkája folytán az igazság ismeretére és a katolikus hit megvallására jutottak és ugyanőt önként királlyá választották, nemkülönben megkoronázták, *a nemesítésnek és következőleg a birtokadományozásnak... minden képessége, teljes joga, ugyan-*

ezen birodalom szent koronájának joghatóságába és következőleg fejedelmünkre és királyunkra szállt a közösségtől és a közösség tekintélyével, az uralommal és országlással egyetemben.

Ime, a tiszta és erősen racionalista magyar gondolkodás ilyen finoman különböztet már a XVI. század legelején a vallás és a közjog fogalmai között. Isten kegyelméből származtatja a magyarok megtérését, de közvetlenül azt is a szent király munkájából. A királyi hatalmat pedig teljesen modern fölfogással a közösségtől és a közösség tekintélyéből származtatja, átruházás útján. Mennyire más volt a magyar király hatalma tartalma szerint is, mint az „Isten kegyelméből való” uralkodó abszolút hatalma, már ebben az időben - sőt valójában már századokkal azelőtt -, azt megint csak Werbőczy szavaival igazolhatjuk. Werbőczynek nem kellett Montesquieure várnia, mint Európa széles politikai közvéleményének még vagy negyed évezredig, hogy az megmagyarázza egy alkotmányos ország államhatalmának megsztott voltát s a nemzetnek - az országgyűlésnek - a királyéval egyenlő jogát a törvényhozában, ami már akkor kiforrott alaptétele a magyar közjognak. A Hármas könyv II. Részében, a harmadik cím 3. §-ában olvasható:

...a fejedelem mindazonáltal egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára, semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és meg kell kérdeznie a népet, ha vajjon ennek az ilyen törvények tetszenek-e, vagy sem. Akik, ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket törvényekül tartjuk meg.

A 4. §. pedig azt is megállapítja, hogy többnyire nem így szokott történni, hanem inkább a nemzetből, az országgyűlésből indul a kezdeményezés, a javaslat:

Többnyire azonban a nép határoz el valamit közös megegyezéssel, amit a közzóra hasznosnak ítél és írásban a fejedelem elé terjeszti, kérvén, hogy arra nézve neki törvényt adjon. És, ha maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadja és helybenhagyja, akkor az törvényerőre emelkedik és azonnal törvénynek kell tekinteni.

Abban a korban páratlanul áll az európai szárazföldön ez a mélyen közjogias gondolkodás és ez a tiszta és érett alkotmányos fölfogás. Az alapelvekben a magyar közjog ma sem tud többet és jobbat mondani. De hol van ettől a fölfogástól az akkori szomszédos nyugat? A mi nemzetünk történelmi arculatán hiába keresnők e szomszédos nyugati világnak akár egy-egy nagy egyéniség előtt való meghunyászkodását, akár a kicsinyes örömet azon, hogy gyöngye ember az uralkodó s e gyöngeség árnyékában sokminden szabad a törvények fölött. Az ősi magyar szabadságeszmény sohasem tartott rokonságot az uralkodó gyöngeségével, ellenkezőleg, mindig erős, hatalmas, szálember királyt kívánt magának és csak caesari egyéniségek tudták igazán megszerezni a nemzet szeretetét és mindenre elszánt áldozatkészségét.

Hiába akarják elkenni és elmosni újabban, hol értelmetlen Koppány-tisztelettel, hol a mai viszonyok és szándékok 900 évre való visszavetítésével, hol „szellemtörténeti” európai sablonok erőszakolásával, Szent István igazi egyéniségét és alakját. Hiába akarják gyalogosítani e fölséges keleti lovas kánt töpörödött lelkü idegentisztelőket, hiába öltöztetik idegen vasba, zordon, de könnyű léptü napkeleti alakját: a magyar nemzet emlékezése s az ősi Corpus Iuris betűi nem engedik elhomályosítani a nagy birodalomalapító egyéniségét. Nem lehet véletlen és nem lehet nemzeti öncsalás, hogy a magyarság politikai szerepet vivő nemzedékei évszázadokon keresztül mindig úgy hivatkoznak István királyra, mint aki a magyarok szabadságát alapozta meg. Ahogy mindinkább beigazolódik a régi magyar krónikaírók kezdetleges formában közölt igazsága és a szegény sokat ócsárolt Névtelen Jegyző krónikája egyre több hitelt talál az újabb magyar történetírásban, akként elmondhatjuk: a magyar Corpus Iurisnak, az ősi magyar törvénykönyvnek és a magyar nemzet halhatatlan emlékezésének Szent Istvánja mindinkább utat tör a mai magyar napvilágra és ledobja álláról a mikulás szakált, alakjáról az

otromba idegen gunyát és megmutatja magát: a keresztény magyar birodalom alapítójaként és mindig, minden belső és külső ellenséggel szemben győzelmes védelmezőjeként, a magyar külpolitika alapvetőjeként, a magyar seregek Bulcsú vezérre emlékeztető lángeszű és villámgyors hadvezetőjeként. Szent László népszerűsége talán még az István királyét is túlszárnyalta, ő is erőskezű, hatalmas kardforgató, igazi árpádi szent volt, szigorú törvényhozó és igazságosztó, nyilván azonban bölcs ismerője igazságosságra hajló, de kordát csak a lángész és az ősi hagyomány sugallata alatt ismerő magyar nemzetének. És utánuk végig a magyar histórián: mindig csak erős és hatalmas férfi volt a népszerű a magyarok szemében: Kálmán, III. Béla, Nagy Lajos és Mátyás király, sohasem Dobzse László. De Mátyás királynak is számolnia kellett végül, keserves tanulságok árán számolt is, azzal a változhatatlan ténnyel, hogy a magyar nemzet örül ugyan, ha hatalmas és tehetséges férfi áll az élen és vezet politikai, katonai önvédelmének időbeli végtelenségbe nyúló seregeit, ám teljes hatalmat maga fölött senki emberfiának, Szent Lászlónak és Hunyadi Mátyásnak sem ad soha. Maga a gondolat, hogy Magyarország, akár csak mintegy „örökös tartománya” legyen egyetlen családnak, még a leghívebben szeretett és szinte imádatlaltal, a magyar lélek számára ritkán adódó áhítattal és valami ösztönös önvédelem ragaszkodásával övezett Árpád családnak is: nevelés és gúnykacajba fulladó agyrém lett volna a régi magyar világban. A magyarság nem urát, mert urát maga fölött soha el nem ismert, hanem önmagát, nemzetét tisztelte egy-egy hatalmas egyéniségben, hűsége és engedelmessége valójában - önmagának szólt.

Osztrák szomszédaink számunkra szinte érthetetlen, minden politikai önállóságról és önkormányzatról lemondó sok évszázados életformája és szerepe annál fölfoghatatlanabb a magyar politikai szellem számára, mert a Habsburgokról épenséggel nem lehet elmondani ugyanazt a dicsőítést, mint az Árpádokról, hogy t. i. valami különösen tehetséges és sugallószellemű uralkodókat adtak volna népeiknek, nagy államférfiakat, vagy a magyar népi képzelőerőt annyira vonzó és megragadó nagy hadvezéreket. Ellenkezőleg, a Habsburg császárok között egyetlen egy igazán nagy államszervező, diplomata, vagy hadvezér sem akadt, legalább azok között nem, akik magyar királyok voltak. Bizony a legtöbb habsburgi uralkodó képességei jórészt kimerültek az egyes házasságkötésekben és bizonyos kispolgáriasan okos gazdálkodásban, nagyfokú makacsságban és kérlelhetetlen következetességben a hatalom megtartása körül. S mindez elegendő volt ahhoz, hogy derék osztrák szomszédainkat az alattvalói hűség és a magas politikába való bele nem szólás sok évszázados passzivitásában tartsa... Ilyen körülmények és ilyen népi magatartás mellett az osztrák örökös tartományokban nem is fejlődhetett számottevő felsőbbrendű - politikai - önkormányzati szellem, túl a városok és tartományok korlátolt és inkább gazdasági, osztályérdekeltségű autonómiáin.

A magyar és a cseh történelmi magatartás.

Hasonlóan gyökeresen másként alakult másik nyugati közvetlen szomszédunknak, a cseh nemzetnek történelmi alapformája és sorsa, mint a miénk. Amennyire a magyar történelmi magatartást az erősen harcias szellem mellett a politikai nagyvonalúság, de ugyanakkor a rendkívül eleven reálpolitikai érzék, kiegyensúlyozottság, józanság és mérséklet, az erőviszonyok finom szellemi mérlegen való pontos lemérése s az ahhoz való bátor és okos alkalmazkodás jellemzi, akként a cseh történelmet a fantasztikumba vesző nagyvárosi hóbort s a kispolgári kicsinyességekbe menekülő meghunyászkodás, sőt az idegen érdekek szolgálatában való sokszor egészen lakájszellemű túlbúzgóság szélsőségei között való iránytvesztett tántorgás. Ismétlem, ezzel a jellemzéssel nem kívánom megbántani a századok során hozzánk hasonló történelmi balsors hullámai között vergődő cseh szomszédainkat. De viszont mikor olyan egyetlen nemzeti önbírálatra szánja el az ember magát, mint én ez írásomban, túlhajtott lovagiasságból nem hunyhat szemet más népek gyöngeségein sem, különösen,

mikor ezek az idegen gyöngeségek olyan keserves és mérhetetlen szenvedést és pusztulást szereztek a magyar nemzetnek. Miközben ezek a cseh történelmi gyöngeségek és hiányosságok magának a cseh nemzetnek is olyan halálos kárára, pusztulására, szellemi és politikai önállóságának elsorvadására vezettek.

Egyenesen kísértetiesen tér vissza minduntalan, épen nagyon tehetséges cseh államférfiak pályáján és művében, *II. Ottokár kísérlete: az átmeneti és tünékeny szerencse túlértékelésével mindenáron nagyhatalommá fújni fel a kis cseh népet s közben éppen a magyar nemzet és Magyarország ellen hegyezni ki ezt a lidércfényként libegő, valójában gyökértelen és élettelen cseh nagyhatalmiságot.* Holott a józan megfontolás és a cseh nép rendkívül nehéz földrajz-politikai helyzete csak egyetlenegy menekülési módot kínált immár egy évezred óta ennek a nem tehetségtelen és valójában jobbra hivatott nemzetnek: az összefogást Magyarországgal, sőt helyesebben: a *külpolitikai hozzásimulást a szentistváni eszméhez és birodalomhoz.* De valami különös, kicsinyes kispolgári szellemű irigység nem engedte, hogy a csehek elismerjék *a náluknál nem sokkal nagyobb számú magyar nemzet sokkal nagyobb politikai tehetségét és nagyobb szabású európai hivatását s történelmi szerepét. A mi nemzetünk gyöngesége éppen bizonyos kispolgári erények hiányosságában mutatkozik legfőképpen. A magyarság „büne”: a csehek ősi erénye, amelyet mi sohasem vontunk kétségbe. De az irigy szomszéd nem tudta elviselni a mi nagyobb stílusunkat, a tipikusan gyalogos cseh szellem a magyar lovasember természetes és soha nem hivalkodó felsőbbségét.* Mi Bölcs Leó bizánci császár jellemzéséhez akaratlanul és öntudatlanul tartván magunkat, nem éreztük magunkat legyőzve egy-egy - mindig inkább világpolitikai, mint katonai - vereség után, hanem szakadatlanul folytattuk kiolthatatlan és örökkön égő önvédelmi harcainkat sokféle módon, egyenesen fantasztikus találékonysággal, hol az aktivitás, hol a passzivitás eszközeivel, hol villámló szabadságharcok útján, hol csöndes, gúnyos és fölényes megvetés passzív ellenállásával, de mindig törhetetlen önbizalommal. Miközben még nagy labanc szellemeink és államférfiaink is a kuruc lángot élesztgették magukban s a megaláztatások, a magyar önállóság, független államiság, nemzeti önkormányzat, az ősi alkotmányos berendezkedés jogával szemben föllépő brutális tényt mindig csak átmenetnek tekintették, soha, egyetlen percre el nem fogadták. Nincs világtörténelmi mása a magyar állameszme és független államiság e nemcsak hősi, de bölcs és nagy-szabású, mindig a helyzethez alkalmazkodó, egyszerre több fronton is, többféle eszközzel is vívott - mélyen intellektuális - önvédelmi békés és fegyveres harcának. A mi labancaink, köztük természetesen a jóhiszeműek és értékesek, valójában a többségük, sohasem adta oda magát eszközül más népek sunyi megalázására és leigázására, idegen birodalmi eszme szolgálatában, megelégedtek a közvetítéssel, a csöndesítéssel, a szükségesnek vélt kompromisszumok előkészítésével, még akkor is, ha labanc magatartásukba belejátszott koruk, vagy egyéniségük, vagy osztályuk gazdasági önzése, kapzsisága, harácsoló ösztöne. A kuruc vezérből labanccá vált s a Rákóczi-birtokokból elég szégyenletesen meggazdagodott Károlyi Sándor sem alacsonyodott sohasem odáig, hogy megtagadja a maga magyarságát és majtényi fegyverletétele után is megőrzött lelkében egy zugot legalább, ahol tovább áldozott a régi isteneknek.

Nem azt mondom, hogy több az erény a mi történetünkben, mint a cseh szomszédéban. Rengeteg a bűn, s árulás, a könnyebb fajsúlyú megalkuvás sem ritka a magyar történetben. Bizony a mi rendi világunk is tele van erőszakoskodással és széthúzással, politikai balfogásokkal, elhibázott lépésekkel, megkésett és terméketlen hősiességgel, igazi nagy embereink és prófétai szellemű államférfiaink cserbenhagyásával...

De van valami, valami nehezen meghatározható, valami egészen különös vonás, éles választóvonal, amely e bűnös és sokszor bizony mulasztásra mulasztást és hibára hibát halmozó magyar világot mégis gyökeresen mássá teszi, mint amilyen például a hasonlóan nehéz sorsá-

val viaskodó cseh nemzet története, valami, amit Ady Endre a költői ihlet egy soha vissza nem térő percében így fejez ki:

*Vétkeimet nagy büszkén
Biborba öltöztetem,
S magyar bűnnél nincsen szebb
A világon.*

Az attilai hagyomány, a kiírthatatlan magyar hivatástudat, a velük adódó nagyvonalúság és felsőbbtség az, ami benne reszket, minden igaz magyar ember vérére fölforráló módon, Ady e soraiban, - de a magyar történelemben is.

Miközben nem a mi kispolgári önzéssel megvert, irigy és kicsinyes cseh szomszédaink, hanem mi, könnyelmű, lovas hagyományainkról leszokni nem tudó magyarok, vagyunk az igazabb reálpolitikusok! A mi történelmünknek nem kimagasló hősei, hanem talán inkább tulságosan is lebecsült epizód-alakjai a Nagy Ottokárhoz vagy Podjebrád Györgyhez, vagy Benes Eduárdhoz hasonló tehetséges fantaszták. Senkinek sem jut eszébe józan és értelmes magyar embernek nagy embert fűjni a valóban nem tehetségtelen és nem is minden téren sikertelen II. Endrének a magyar históriából kirívó fantaszták alakjából. Vagy Kun Lászlóból, a hasonlóképpen tehetséges és vitéz ifjú királyból, aki pedig a magyarság halhatatlan keleti lelkiségét tudta megmozdítani. De mert nem volt józan mértéke és állhatatossága a dolgok megítéléséhez s főleg nem volt következetes a magyar birodalom védelmében: a keleti világhatalmi álmokba könnyen beleringatózó magyar lélek ridegen és kegyetlen elszántsággal száll vala szembe az attilai álmokat kergető magyar-kún daliával...

A nagyvonalúságnak, a birodalmi méretekről leszokni sohasem tudó magyar államépítő szellemnek és erőnek ez a józan beleilleszkedése a reális erőviszonyokba - amely mindenekelőtt az árpádi korszakot jellemezte, Andrassy Gyula gróf nagy történetpolitikai műve szerint is -, ez az a vonás és ez az a felsőbbrendű politikai képesség, amely nem kimagasló hőseiben és vezérlő szellemeiben, hanem gyöngébb és átmenetibb jellegű vezetőiben tévedett csak fantasztikumok ingoványaiba. De viszont leggyöngébb korszakaiban sem alacsonyodott a szolgálai szerep elismeréséig. Éles ellentétben szerencsétlen cseh szomszédainkkal, akiknek történelmi hősei: egytől-egyig a II. Endre, vagy Kun László mértékét is meghaladó fantaszták, álmaikba belebódult, szellemi és politikai, főleg pedig katonai erővel álmaikat utolérni nem tudó politikai történetek - Nagy Ottokár, Podjebrád, Benes. Viszont történelmük igazi, állandó formája mégis a megalkuvás, a mások kiszolgálása, a szolgálai alkalmazkodás a nagyobb erőhöz, a kivédhetetlennek érzett túlsúlyhoz, sőt sokszor, mint Világos után, a cseh nemzetet lenyűgöző akarat és hatalom szolgálatába álló, bizony kevésbé dicsőséges pribékszerep, a magyarság nagy hőhérai, Haynau, Schwarzenberg Félix herceg és Bach Sándor mellett. Vajjon elképzelhető-e, hogy magyarok tömegesen jelentkeztek, vagy vállalkoztak volna valaha is hasonló méltatlan szerepre - a cseh nép ellen?

Cseh szomszédaink a maguk kispolgári szellemű alkalmazkodó képességével aránylag hamar és könnyen beleélték magukat a habsburgi tervekbe s uralmi formákba, még a nagynémet célokat is kiszolgálták, sokszor ízetlen túlbuzgalommal és mindenáron érvényesülésre törekvő elemekkel valósággal megszállottak nemcsak Csehország, hanem az egész szorosabb értelemben vett habsburgi terület magas bürokrata és katonai pozícióit, gyakran a legelső vezetőhelyeket is. Mikor 1914-ben háborúba keveredtünk az antanthatalmakkal, az osztrák-magyar hadsereg tábornokai között nem a német származásúak, nem is a magyarok voltak többségben, hanem a csehek. S ha az osztrák tábornoki stílus a magas toronysapkában és a harmonikanadrágban nyerte bizonyos külsőséges kifejeződését, akkor bizonyos, hogy a legmagasabb toronysapka és a legráncosabb harmonikanadrág a cseh tábornok fején, illetőleg lábszárain feszült. A legmagasabb udvari és lakájföldadatokat szívesen bízták Bécsben éppen

csehekre. És cseh szomszédaink értették a módját, hogy annak a Magyarországot szipolyozó gazdasági politikának hasznát, amelyet Ausztria folytatott még a dualizmus korában is Magyarország ellen, elsősorban Csehország, a cseh gyáripár, a cseh nép zsebelje be...

Mondhatná valaki, - hiszen nagyon kézenfekvő ez az ellenvetés -, hogy Csehország és a cseh nemzet a fehérhegyi csata óta beékelődve, látszólag véglegesen, előbb a habsburgi német-római szent birodalomba, 1808 óta az osztrák birodalomba, valójában bele kényszerült ebbe a megalkuvásba, a legelemibb életösztön hajtotta ebbe a cseh „labanc” politikába, csakúgy, mint a magyar labancokat, viszont nekik is voltak „kurucok”. Hát nézzünk szemébe ennek az ellenvetésnek.

Igaz, cseh szomszédaink is kénytelenek voltak bizonyos mértékig megalkuvó magatartást vállalni századokon keresztül s vele bizonyos kétkulacsosságot: kiépíteni az érvényesülők frontját, akik a maguk német, majd osztrák birodalmi befolyásával nemcsak elhárították a gazdasági elnyomorodás veszedelmeit magáról a cseh népről, hanem egyben gazdaságilag és sokszor politikailag is valóságos kedvezményes helyzetbe juttatták a cseh néptömegeket, a cseh nagybirtokost, a cseh kisgazdát, a cseh gyáripárrost és gyári munkást, a cseh kisipárrost és kereskedőt, - különösen a szegény „rebellis” magyar nép rovására. Csakhogy ezt a megalkuvást egy belső kompromisszum érdekében ugyan, de *a császári hatalommal, politikával való teljes azonosulás, sőt túlbuzgó azonosulás mértékéig vitték*. Ki merné mondani, hogy a jobbfejta magyar labancok, nemcsak a „nagy nádor”, Esterházy Miklós, hanem a többi Esterházyak, Illésházyak, Pálffyak, közülök még az erősen megalkuvók is, például Pálffy Fidélf gróf, a kancellár Világos után: valaha is legtisztább szellemi kifejezői, előharcosai, sőt túlbuzgó pribékjei lettek volna az osztrák császári nagynémet és alkotmányellenes törekvéseknek? Ezek a kompromisszum és pedig *nagyobbrészt a jóhiszemű és becsületes politikai kompromisszum emberei voltak, nem Bécs lakásjai*. Ugyanakkor pedig a magyar ellenállás, a magyar kurucság szelleme, akarata, legalább is a passzív rezisztencia mértékéig, soha egyetlen percre sem szünetelt. Míg cseh szomszédainkban a „kurucság”, a nemzeti ellenállás, egészen lehúzódtott a fehérhegyi csata után a lelkek legmélyére, ott meg sem mozdult, szinte rezdülései sem jutnak napvilágra, és csak a pánszláv gondolat és egy óriási új szláv világ-hatalom - Oroszország - árnyékában kezdi el rezgélőéseit, először *irodalmi* téren, de akkor is olyan szerény tehetséggel, hogy még Palacky is elismeri ifjabbkori irodalmi tanulmányaiban, mennyire elmaradt a cseh nemzeti irodalom a magyar mellett. A cseh nemzeti megmozdulás *politikai* téren csak akkor indul meg komolyabban - mindig Oroszország távoli védelmébe helyezkedve -, mikor egyre inkább napfényre derül a 67-es osztrák-magyar kiegyezés után, milyen gyöngye és tökéletlen, gyökértelen közjogi és politikai szerkezet az egész osztrák alkotmányosság. Mikor Bismarck bukása után megindul a német birodalomban nagy zajjal és csinnadrattával II. Vilmos császár hírhedt „világpolitikája” s vele egy erősebb nagynémet befolyás kezd érvényesülni Ausztria német népének lelki világában, akkor kezd, már erősen a francia-orosz barátkozás kisugárzásaként, főleg pedig Oroszország osztrák-magyarelles politikájának kibontakozásával, kitenyésződni az a bizonyos cseh „kurucság”, amely még annyira sem hasonlít a magyar kurucsághoz, mint a vadkörte a császárkörtéhez. Semmi sincs ebben a cseh nemzeti ellenállásban a magyarság természetes méltóságából, önmagára támaszkodó önbizalmából, magasabb hivatástudatából, *évszázados valóságból táplálkozó* birodalmi igényeiből. *Külső erőkre való kapaszkodás* jelentkezése az csupán, *sunyi lázadás a nagyobb erő ellen*, gondos számvetés eredménye arra az esetre, *hátha sikerül* szétdarabolatni Ausztriát és Magyarországot. Az a cseh nép szítja ezt a belső lázadást, amely gazdagra hízott Bécs árnyékában és főleg a szegény magyar nép szüntelen politikai ellenállásának, a kossuthi eszmékhez való törhetetlen hűségének *gazdasági* áldozataiból, a magyar nép verejtékéből, a magyar nép kiszipolyozásából.

Ki merné hát azt a kisvonalú, *mindig csak idegen erőkre támaszkodó*, reményeit idegen erők győzelmétől váró *idényalkotmányosságát* Ausztria cseh tartományának a magyar alkotmányossággal összehasonlítani? Ez nem úgy nőtt ki a földből és a nemzeti lélek termékeny talajából szálfaként, mint a magyar „constitutio”, hanem csak mint egy jól fejlett tapló-gomba a bécsi nagynémet rendszer fája tövében.

Mindezt, ismétlem, nem becsmérlelésképpen mondom. Sőt, elismerem, hogy valamikor a cseh nemzet más volt s talán egészen másként fejlődött volna valamivel szerencsésebb körülmények között. Azt sem tagadhatjuk, hogy a cseh nemzet földrajz-politikai helyzete aránytalanul súlyosabb és vigasztalanabb, mint a mienk, magyaroké. De a történelmi tények évszázados nevelő - és elnevelő - hatása alól értékes és valójában bátor népek sem szabadulhatnak. *S emellett kísérteties az ottokári ősi nagyzás és fantasztikum minduntalan visszatérése!*

Bizony el lehet képzelni, hogy cseh szomszédaink vezetőiknek kicsit szerencsésebb megválasztásával lassan - talán! - ki tudnának bontakozni történelmük tragikus kényszerképzetekké vált elfogultságaiból, furcsa ellentmondásaiból és váltakozó szélsőségeiből. S van az általános kispolgári erényeken túl egy igen nagyra értékelendő, történelmi méretű erényük is: *népük határtalan szeretete, egészséges demokratikus beidegzettségeik, érzékük a szociális igazság iránt.* A kispolgári szellemnek vannak nagyon hasznos és nagyon értékes vonásai is. Csak az nem rokonszenves és vonzó, nem is szerencsés dolog, mikor az esernyős kispolgár fölül egy hatmarkos paripára és imperialista, más népeket, főleg pedig *nála számban s politikai, katonai értékben felsőbbrendű népeket*, leigázni kíván...

A magyar egyéniség változhatatlansága.

De hagyom ezt a témát, mindössze azért iktattam bele egészen másfelé haladó gondolatmenetembe, hogy az én magyar honfitársaim előtt az osztrák és cseh szomszédos példával világítsam meg és érzékeltessem azt a világnyi különbséget, mely a magyar politikai szellem és a közvetlenül szomszédos nyugat között az utóbbi századok során szakadatlanul megmutatkozott. S ahogy nem az osztrák, vagy a cseh - többnyire ötletszerű és külső erők, sugallatok hatása alatt próbálkozó - idényalkotmányosság és zugparlamentarizmus hatott a magyar közjogra, hanem inkább megfordítva, a magyar példa és alkotmányos siker, sőt nem utolsó sorban a 67-es kiegyezésben megnyilvánuló magyar felsőbbrendű politikai bölcsesség tudatosan segített kitermelni a dualizmus korának cseh és osztrák alkotmányosságát: valóságos történelmi tótágas vagy cigánykerékhányás volna részünkről, ha ebből a kereken ezer év óta nálunk politikai tehetségben gyöngébb közvetlen nyugati szomszédságból várnánk a magunk megújulását.

A német birodalomba és a német világba való beékelődése a cseh népnek és bizonytalannal a németiséggel való elkeveredése is, döntően befolyásolta és formálta a cseh szellemi és politikai egyéniséget. Román keleti szomszédaink máig is hordozzák a Balkán-félszigeten igazán szép és zengzetes nyelvükben ellatinosodott szláv-trák pásztorok ősi beidegzettségeit. Szerb szomszédaink máig sem tudtak szabadulni a többszáz éves török uralom bizonyos vérségi, művelődési, politikai hatása alól, s a szerb paraszt valójában ma is törökös ruhában jár. Horvát testvéreink hiába haragszanak ránk magyarokra, még mindig - nagyrészt igazságtalanul, mégsem tudnak szabadulni a szentistváni szellem hatásai és sokszázados közjogi, politikai nevelése alól. Csak a magyar nép egyénisége, jelleme, belső és külső magatartása fölött mult el szinte nyomtalanul ezer esztendő. S a 150 éves török uralom ép oly kevésbé tudta befolyásolni vagy éppen megváltoztatni, még külsőségekben sem, mint ahogy csak gazdasági jellegű civilizációnkat, legfeljebb még *hivatalos* művelődési *politikánkat* és tudományosságunk gyöngébb tömegtermelését, - *nem magát művelődésünket s főleg nem szellemi-*

ségünk legmagasabb régióit - tudta döntően befolyásolni a német szomszédság, a 400 esztendőös habsburgi királyság ezerféle nyüge és kényszere, gyilkos kontraszelekciója. A magyarság főleg abban különbözik minden szomszédos néptől, hogy csak az a hatás látszik rajta, amit ösztönösen vagy értelemmel magáévá tett, elfogadott, befogadott, de minden mást, ami egyéniségének végképen idegen volt, úgy rázott le magáról, mint a hortobágyi juhász kifordított subájáról az esőt és a havat...

Hiába próbálkozik hát itt bármi idegen nyomás és hatalmi szándék, akarat, túlsúly s hiába igyekszik ösztönösen vagy tudatosan alkalmazkodni a szentistváni állameszmével összeegyeztethetetlen, bármi keletről vagy nyugatról ható idegen birodalmi gondolathoz és szellemi áramlathoz ez a mi szánalmas - korábban túlságosan elzsídósodott, újabban kelletlen, ráadásul túlságosan elárjásodó - középosztályunk és hiába burjánzik mint gondozatlan árokparton a szálfát játszó bürök és egyéb mérges gyom, a sok diktatúrásdit játszó idétlen és beteg ambíció: *a magyar alkotmányosságot letörni csak egy esetben sikerülhet: ha kiirtják a tősgyökeres magyar népet.* Vagy ha ezt a népet gonosz és bűnös politikának egyszer sikerülne olyan - sajnos, már megindult - elkorcsosulás, testi hanyatlás és lelki elsorvadás lejtőjére taszítani, ahol már nincsen megállás, s ahol a nemes indián faj, vagy a világhódító hun és avar ősök pusztulása várna reánk...

Együgyűbb és gonoszabb hazugságot nem találhatott ki magát magyarnak mondó idegen észjárás, idegen ösztöniség, idegen sugallat, mint hogy csak a magyar alkotmány romjain lehet megépíteni az új, modern, szociális Magyarországot. Becstelenebb hazugságot el sem képzelhetni ebben az országban, ahol az utolsó nagy szociális reformkorszak az volt, amely - kitűnő történésszünk, Nagy Miklós cáfolhatatlan bizonyítékai szerint - az 1848. évi III. és V. törvényekben, e törvényszakaszok legalább 80%-ában, egyszerűen az állampolgári egyenjogúság keretéig szélesítette ki az ősi magyar rendi alkotmányt s a további gyöngye 20%-ában inkább csak külsőségeket és jelszavakat vett át a francia forradalom, illetőleg az európai papirosalkotmányok eszmeanyagából és intézményeiből: *hogy éppen itt kell a századok óta gonosz következetességgel elsikkasztott szociális reformok végre-valahára való megalkotásához az eddiginél is kevesebb szabadság, s az eddiginél is tökéletlenebb nemzeti önkormányzat!* Hát nem azért akadtak meg 48-ban és a 67-es kiegyezés után és a 80-as, 90-es években a nagyobb szabású szociális és gazdasági reformok, mert kicsinyes hazafias aggodalmaskodásba burkolódzó nagybirtokos és tőkés önzés és velük egyhúron pendülve, a bécsi politika elnyomta a magyar alkotmány továbbfejlesztését egy valóban korszerű és magyar parlamentarizmussá, őszinte demokráciává? *Hát elgondolható az józan ésszel, hogy a kiegyezés félszázados korszakában úgy maradt volna a magyar birtokmegosztás, amilyen ma, ha a magyar parasztság diadalmas ifjú erői a magyar országgyűlésben komolyan szóhoz jutnak vala egy őszintébb demokrácia során? És ha megoldódott volna a magyar birtokmegosztásnak éppen a szociális igazság egyenlő mértéke szerint alakuló helyesebb rendje: hát az nem éppen a törzsökös magyarság hatalmas arányú terjeszkedését és belső kibontakozását hozta volna a szentistváni birodalom egész területén? Ha van pontosan lemérhető történelmi igazság a letűnt 67-es korszakban, akkor bizonyonnyal elmondhatjuk: a magyar fajta belső erőinek visszafojtása és a magyar nemzet és a szentistváni birodalom belső erejének és külső tekintélyének, kifelé való érvényesülésének végzetes lefokozódása elsősorban annak a kicsinyes és mindenféle hazafias aggodalmaskodásba burkolódzó osztályönzésnek eredménye, amely 67 után rövidesen elvágta a magyar parlamentarizmusnak 48-as szellemben való tovább fejlődését és a 48-ban még mélyen magyar és őszintén európai friss magyar alkotmányosságot szánalmas álparlamentarizmus látszataiba fojtotta bele a századfordulóig.*

Emlékezzünk csak vissza: *hol a nemzetiségi országbontó és államellenes erők fölülkerekedésének, hol az elproletarizálódott széles néptömegek szociális féktelenségének, forradalmi túlzásainak rémként való falrafestésével akasztották meg a normális magyar alkotmányos*

fejlődést a múlt évtizedekben. És mert ez a kicsinyes és erősen a nagybirtok és a nagytóke gazdasági és ki nem mondott politikai előjogait képviselő alparlamentárizmus nem tudta idáig megoldani, a magyar birodalom összeomlása óta sem a magyarság nagy szociális kérdéseit legalább a megmaradt csonkamagyar keretekben, épen mert a dolgozó néptömegek szelleme, érdeke, szándéka, ereje nem juthatott szóhoz, vagyis a szűkmarokkal mért alkotmányos szabadság miatt: hát most már kifordítva a normális történelmi logika egymásutánját az volna a szociális gondolat egyetlen mentő és megvalósító eszköze, hogy legyen még kevesebb szabadság?...

Mind e gondolatsor bizonytalannal kevesebb kényszerítő erővel jelentkeznék a magyar politikai gondolkodás és lelkiismeret életkörüben, ha nem volna annyira, mélyen és változhatatlanul önkormányzati jellegű, alkotmányos szellemű a magyar mult, a magyar élet, az egész magyar szellemiség. Talán vitázni lehetne diktaturán, totalitáson, alkotmányosságon, meg parlamentarizmuson akkor, ha most kellene megalapítani a magyar államot, *ha nem világítana szemünkbe egy fényes és dicsőséges mult*. Ha annak mérhetetlen erőfeszítései s egy sokszázéves gyönyörű magyar birodalom minden nagy alakja és alkotása, a politikai, költői, katonai génusz, az egyéni és közösségi magyar lángész minden megnyilatkozása nem világítaná be számunkra, népünk és nemzetünk egyéniségét térben és időben. Ha most kellene félvad törzsekből nemzetté öntudatosodnunk, holott hiszen a honfoglalók már több mint ezer évvel ezelőtt egy fényes politikai és katonai és vadász-pásztor művelődés hordozói voltak! Elképzelhető az józan ésszel, hogy az angol nemzet még mai rettenetes válságában és szorongatásai közepette is, bezárkózva a maga büszke szigetének földrajzi és szellemi különállásába s fölényesen építgetve, - egy kis enyhe lenézéssel a kontinens politikai bukácsolásai iránt, - nemzedékről-nemzedékre a maga lelkéből lelkeztetett alkotmányosságát: máról-holnapra el fogja hinni, hogy mindazt, amit egy évezred nemzedékei politikailag teremtettek s aminek szellemi és erkölcsi alapjaira egy hatalmas és soha nem látott méretű világbirodalmat építettek, csupán ócska elfogultságok, avult együgyűségek foglalata s a maguk diadalmas hatalmának tetején át kell tértüök olyan, különben tiszteletreméltó és értékes más nagy népek életformáira, akik politikailag mindig csak sántikáltak mögöttük emberemlékezet óta?...

Mintha először fordulna elő a magyar történelemben a mi különvéleményünk, a mi más magatartásunk a szomszédok világszemléletével szemben! S a mi zártan óvott és védett önállóságunk és külön életformánk először állana keletről, nyugatról, vagy délről felénk hömpölygő áradatban? Hát vajjon Szent István, első keresztény királyunk, a legnagyobb politikai szellem, a legóriásibb magyar forradalmár, *a maga korának bárgyú hűbériségét* sietett átoltani nemzetének életébe a nyugati szomszédságból? Vagy talán azért levelezett Géza fia István úr Cluny kolostorának Odiló nevű apátjával - szent Odilóval - nem pedig a salzburgi érsekkel, vagy a passauai püspökkel, ellenkezőleg, ez utóbbiak missziós hatóságát kíméletlen kézzel megszüntette a magyar új keresztény egyház függetlensége érdekében: hogy beleilleszkedjék valaminő *szomszédos* „keresztény kulturközösség”-be? Hát miért pusztította akkor el István kán II. Konrád német-római császár hatalmas birodalmi seregét, amelyből már akkor sem hiányoztak jeles cseh szomszédjaink?

A „korszerűség” önáltatásai és hóbortjai ellen.

S ahogy Szent István nem utánozta a hűbéri szomszédos nyugatot, akként nem utánozták utódai sem. Ezért tudták katonailag és politikailag visszaverni Szent István utódai a Henrikek és Frigyesek seregeit és keleti támadásait, addig tudták, míg a *szomszédos politikai és katonai* divat, így a páncélos lovagi hadviselés együgyűségei, meg nem bontották a magyarság életformáit. *És mert a magyar politikai életformákat nem tudták végképen megrontani: ezért maradt meg a magyar szentistváni birodalom. Mivel pedig a magyar katonai életformákat*

mégis sikerült idővel megrontaniok: ezért veszítettünk csatát Mohinál a mongollal, Mohácsnál a törökkel szemben. E rokonnépek a magunk ősi katonai fölényével vertek le bennünket, olyan mértékben, ahogy nyugati ellenségeink sohasem tudtak volt rajtunk erőt venni.

Katonailag épen a legutóbbi időben értük meg, hogy a legmodernebb harcászat eljutott a honfoglaló magyarok rendkívül mozgékony, apró egységekre osztható csatárláncáig, szemben nyugati szomszédjaink merev és tömör, az egyéni verekedés és a gépies tömegmozgás között tántorgó sok-sok évszázados harcászati kezdetlegességeivel. Az ősmagyar katonai forma tehát „katonai világáramlattá” nőtt. Ahogy a páncélos idegen nehézkesség ostromolta idétlen divatjával a magyar katonai formákat a középkorban és az újkor elején, sokszor sikerrel, akként ostromolja most a mi önkormányzati szabad politikai szellemünket az idegen totalitás divatja. A katonai „vasasnémetségből” szerencsére nemcsak mi keveredtünk ki, hanem az egész Európa is, *elsősorban épen a villámgyorsaságra berendezkedő új német birodalmi hadszervezés és hadvezetés.* Az új politikai divat lemásolván a katonailag már végképen, német részről is elavult és elvetett kezdetlegesen gépies szellem, szervezés, mozgás és cselekvés formáit: a polgári életben próbálja elhitetni a belső öntudatában meggyöngyült, gyarló középosztállyal megvert magyarsággal, hogy a katonailag bukott merev s rossz értelemben vett kaszárnyaszellem jó lesz politikai „újvilág”-nak a nemzeti, társadalmi és állami élet átalakulásához...

Más szavakkal: a „kaszárnya” és kaszárnyai merev formák helyett a *szabad terep és szabad mozgás* sugallata vált korszerűvé a modern hadakozásban, valójában a magyarság ősi katonai szelleme és formája. *És mi magyarok most szorítsuk kaszárnyákba a magunk szabad politikai életét, merev és gépies formák közé, amikor azok már katonai téren is megbuktak?* A modern háború bizony nem menetelés, nem díszmenet, nem zászlóerdő és zászlólengetés, nem gépies mozgások egyetlen kéztől indított és részleteiben is vezetett összessége, hanem ellenkezőleg: rengeteg önálló kis katonai egység önálló cselekvése egy nagyobb és még nagyobb keretben, egy hatalmas terv, elhatározás, akarat széles szemhatárában. És most a politikát gépiesítsük el épen mi magyarok, akik néprokonainkkal együtt valósággal kitaláltuk a *katonai örök nagy szabad stílust* és párhuzamosan az angol nemzettel, kitaláltuk már a középkor kontinentális - latin, germán, szláv - csetléseivel-botladozásaival szemben *a politikai élet, terep és mozgás szabad formáit?* Ördög és pokol! *Azt öljük el magunkban, aminek ezeréves létünket és fönmaradásunkat köszönhetjük?* Ne a hibáinkat, bűneinket pusztítsuk - bőven vannak! - hanem kevesebb erényeinket, a magyarság ösztöneit, az önállóságot, az eredetiséget, a hódító erőt s szépséget pusztítsuk gyérülő sorainkban és szellemiségünk éles vonalú arculatán?...

Nem akarunk mi vakon elzárkózni a számok törvényei elől, bár a testvér finn nemzet mesebeli katonai teljesítménye - ami mögött egy csodálatos, szinte az ókori görögségre emlékeztető szellemi teljesítmény húzódik meg - könnyen avathatna bennünket újból a nagy számok lázadóivá. Deák Ferenc mondta az osztrák-magyar kiegyezés évében - 1867. március 28-án - a képviselőházban tartott beszédében:

„Az államok ereje nem abszolút fogalom. Lajos és Mátyás korában nem csak azért volt Magyarország nagy és erős, mert fejedelmei bölcsék, népe vitéz volt, hanem azért is, mert akkor Európa legnagyobb országai közé tartozott. Anglia Skóciával nem volt egyesülve, a mostani Franciaország több részre volt szakadva, Németországnak, Olaszországnak sok ura volt, Oroszország Lengyelországgal nem birt megküzdeni, csak a török erő volt hatalmas és tekintélyes...”

Épen a magyar politikai józanság véteti számításba Deákkal a megváltozott számbeli és erőbeli viszonyokat. De odáig sohasem alacsonyodhatunk mi magyarok, hogy *valaha is* elismerjük a nemzetközi életben a számok valójában kezdetleges és baromi törvényének *egyedülvalóságát és mindenekfölöttiségét.*

Deák Ferenc sem azt a következtetést vonja le e nagyvonalú beszédében a századok során megváltozott s számunkra megromlott európai erőviszonyokból, hogy a magunk önálló életformáját, alkotmányosságunkat szabjuk nálunk számbelileg sokkal nagyobb erőkhöz, hanem hogy rendezkedjünk be némi külpolitikai kompromisszumra, amit - egész kiegyezési, reáluniós elgondolását - ezzel a kérdéssel támaszt meg: „Fönn bírna állani ezek között Magyarország, beékelve a hatalmas orosz és német birodalom közé?” Tudniillik: csak a maga erejére hagyatva?

Nyilvánvaló, hogy még egy kényszerű külpolitikai kompromisszum is annál kedvezőbb ránk nézve, minél több benne a magunk szelleme, érdeke, akarata, *minél nagyobb a kompromisszum eredőjében a magyar összetevő*. A magyar erő pedig - az önvédő csakúgy, mint az alkotó és közreműködő - annál nagyobb, minél jobban meg tudjuk őrizni a magunk szellemi, politikai, állami életformáinknak különállását, önállóságát. Csak ez az önállósága s egyben *belső tekintélye* a magyar életformáknak óvhat meg bennünket bármi kompromisszum keretei között a másokba való beolvadástól és elolvadástól. *A külpolitikai kompromisszum lehet átmeneti - vagy akár állandóbb -, mely ma van, holnap erősödik, holnapután gyöngül, vagy elhárulhat fejünk fölül, de az önálló magyar életforma elárulása és idegennel való fölcserélése maga a faji és nemzeti megsemmisülés.*

Ezért nem lehet alku számunkra alkotmányosság és diktatura között. Minden reformunkat és minden még oly mélyreható belső átalakulásunkat is csak az alkotmányosság kereteiben és formái között valósíthatjuk meg. *Minden korszerűség csak a magyar történelmi alkotmányosság továbbfejlesztését jelentheti, a teljesebb, egyetemesebb, tökéletesebb népképviselő és nemzeti önkormányzat felé, nem pedig az ellenkező irányban.* Általános titkos választójog, szabadabb sajtó, de egyben öntudatosabb nemzeti szellem, tehát jobb önfegyelem is, az önkormányzati gondolat végigvívése az egész állami és társadalmi életben, főleg pedig jobb érték kiválasztás a nagy *szerves* politikai pártoknak és e pártok elevenebb szellemi versenyének kiépítésével...

Magyar történelmi magatartás és az illúzió.

Magyarok és idegenek, hivatottak és hivatatlanok, nagyok és kicsik, jóhiszeműek és rosszhiszeműek, hol a hazafiúi töprengés és aggodalom komoly, hol a könnyelmű szólamszerű vádaskodás üres, hol a gyűlölet és befeketítési szándék rekedt hangján, vajmi gyakran lobbantják az illúzióra való hajlamosság gyöngeségét a *magyarság* szemére. Nemrég akadt egyetemi tanár magyar katedrán is, aki a faji és nemzeti önismeret egész elméletét építette erre az állítólagos gyöngénkre. Nos, hát igaz-e, hogy nekünk magyaroknak is nemzeti hibánk volna az illúziók iránt való túlságosan nagy fogékonyság?

Erre a szellemisségünket és létünket mélyen érintő kérdésre illik őszintén és egyenesen, de nem illik túlságos semmitmondó általánosságban, közhelyszerűen felelni.

Eredendően fogékony-e a magyar az illúzióra?

Egy dolog bizonyos előttem: ilyenféle vád nem illetheti jogosan a magyarság *egész történelmi* magatartását. Sőt az árpádi birodalom első évszázadában pontosan az ellenkező az igaz: a mi nemzetünk képviseli akkor Európában a legtisztábban és a legbátrabban az illúziómentes politikai józanságot és mértéktartást. Még a pogánykori úgynevezett „kalandozásokban” sincsen szikrányi *politikai* kalandorság, akkor volna, ha a honfoglalók aránylag könnyű hadisikereiket hódításokra akarták volna fölhasználni, mint például a hozzájuk katonai

képességekben és merészségben legközelebb álló normannok. De a honfoglaló magyarok minden hadjáratuk után hazalovagoltak a Duna-Tisza tájára s eszükbe sem jutott a gondolat, hogy seregeikkel egy évnél tovább tartózkodjanak a katonailag legyőzött idegen országban. Az, hogy egy-egy magyar had Németországban, Franciaországban, Itáliában *kitelelt*, előfordult néhányszor, de az tudtommal csak egyszer, hogy a szövetséges magyar sereg (906-ban) miután elintézte Szászországot a daleminc nevű szláv törzs hívására, jól érezvén magát a szövetséges földön, ott tanyázott, dőzsölt, még a következő évben is, a baráti nép nem kis búbanatára. Az ifjabb Andrassy Gyula gróf ezt a különös magyar politikai - és katonai - józanságot, tisztánlátást a magyar nemzet és más országok erőviszonyai megítélésében egyenesen az Árpádok stílusának és hagyományának mondja s azt már az Anjouktól is, Zsigmondtól is, a Hunyadiaktól is megtagadja - szerintem némi túlzással. Az a párhuzam azonban, amelyet ő is, Angyal Dávid is, az árpádi külpolitika és a középkori német-római császárok erőpazarló és fantasztikumokba tévelyedő vállalkozásai között a magyar állandóság, szolid katonai és politikai sikerek s a császári kalandok, vagy belső összeroskadások *örökös kudarc*a között föllállít, *fényes igazolása a magyar illuzióktól tartózkodó ősi és állandó realpolitikai érzék hallatlan éberségének és eleven megtartó, építő erejének*. Sőt akárhányszor az az érzése a magyar históriába elmélyedő vizsgálódónak, hogy az árpádi 400 év alatt - később is - több esetét lehetne felsorolni a politikai, talán a katonai *túlságos* óvatosságnak is, mint a túlzott vakmerőségnek. Az a mód, ahogyan Szent István beengedte II. Konrád óriási birodalmi seregét az országba s azután hatalmas hadászati átkarolással Bécs felől a hátába került: az ősi magyar hadakozásnak, a nagyvonalúság, merészség és óvatosság ama különös, szellemes és fölényes magyar vegyítésének és stílusának volt iskolapéldája, mely előtte is, utána is annyiszor, *szinte mindig*, elsősorban a magyar hadvezető és államférfiui *értelemnek* finom alkatára vet éles, megvilágító fényt. Azt lehet mondani, hogy a híres magyar *mindenre elszánt* vitézség rendszerint csak kiegészítő eszköz, vagy végső menedéke a nemzet attilai méretű becsületézésének és méltóságának, mikor a nagy ügy már elveszett, mint a mohi vagy a mohácsi csatában. A nagyszerű példák egész sorozatával tudnám megtámasztani ezt a tételmet, de sajnos az már nem férne bele e kis mű szűk kereteibe. *A mosolygó fölény tudata ritkán hagyja el az igazán nagy magyar államférfiakat és hadvezéreket*. A sokat emlegetett magyar virtus sem valami együgyű halálbarohanás, hanem egy kis játék a halállal s még inkább az ellenfél gyöngéivel. Gondoljunk csak Mátyás királynak boroszlói hadjáratára, amelyben nehéz megmondani, mi több, az óvatos okosság, vagy az ellenség vakmerő lekicsinylése, avagy a terv és módszer szellemessége, vagy a magyar mesék hangulatát árasztó finom humor, mikor végül is az ostromló tízszeres fegyveres túlerő fegyverszünetet kér a várba zárkózott ostromlottaktól. Vagy gondoljunk Báthori István oroszországi hadjárataira, vagy Bethlen Gábor Bécs ellen való vonulásaira, ez utóbbiak ugyan - aránylag - kevés magyar vért fogyasztottak, de mégis kihátrálásra készítették Magyarország földjéről a nagy Wallensteint és politikai meghátrálásra a német-római császárt. Gondoljunk csak e csodálatos Bethlen Gábor ismeretes lovas képére, amint vállá közé húzza nagy fekete magyar fejét, tágra nyitott sötét szeméből a tiszta értelem sugárzik s egy kis enyhe humor csillan, mintha mondaná: „tévedsz te híres Wallenstein, én még nálad is nagyobb csatakerülő vagyok s te ugyan engem nem fogsz meg, de én a császárodat mégis megszorogatom...” Bethlen Gábor az igazán magyar, hagyományosan magyar államférfiú és hadvezér, II. Rákóczi György lengyelországi hebehurgya vállalkozása ellenben politikailag és katonailag egyaránt valósággal kirí a magyar történetből.

De talán minden másnál meggyőzőbben bizonyítja a *magyar nemzetnek ez illuzióktól egyenesen irtózó történelmi magatartását*: a rendek hosszas küzdelme, sokszor épen a legjobbaknak s legönzettelenebbeknek lázadásai, Mátyás királynak legtöbbször csak *kényszerűen vakmerő diplomáciai sakkhúzásai* és népszerűtlen nyugati hadakozásai ellen. Mátyás vágatásra termett ragyogó géniuszát mindig a nemzet örökölt, hagyományos józansága és mérséklete térítette

vissza időnként túlságosan messzire menő vagy ilyeneknek látszó tervek felhőiből az ősi szentistváni szilárd talajra, s tartotta ott meg végül is ezt a korlátokat nehezen tűrő telivér reneszansz-egyéniséget.

Igen: merészség és óvatosság, zabolátlanságra való hajlam és józanság, erős becsvágy és mértéktartás: rendszerint egyensúlyt tartanak a magyar történelmi egyéniségben és magatartásban. *De különös fogékonyság az illúziók iránt a nemzetben, sem vezető rétegeiben, sem vezető személyiségeiben, államférfiaiban és hadi vezéreiben sohasem jelentkezik - egészen Mohács utánig.* Sőt Mohács után is sokáig csak nagyritkán és csak átmenetileg.

Az *illúzió* egyébként: emberben, népben egyaránt valami hiányosságból, hiányosság ösztönösen titkolt érzetéből szokott fakadni. A magyarságnak valóban vannak, mint minden más népnek, gyöngeségei, hiányosságai, például - *nagyobb részben* történelmi, társadalomfejlődési, mint faji okokból - gazdasági téren. Nem mondhatjuk, hogy a magyarság Európa első iparoskereskedő népei közé tartozik egyéniségénél, természeténél fogva. Vadász, halász, pásztor, katona ösmúltja, sokévezredes pusztai nevelése Nyugatázsia és Délkelet-Európa széles, szabad térségein, ősi beidegzettségei, testi, lelki készségei, *legalább is nem elsősorban földművelés, iparossá, kereskedővé* teremtették a magyart. Ezt veszi észre valahogy, de kissé félszegen fejezi ki a kitűnő Macartney professzor Magyarországról és a magyarságról írott tanulmányaiban. De sem a katonai, sem pedig a politikai *különösen fejlett* készségeit és képességeit nem vitathatja el senki népüktől és nemzetüktől. Hanem csak az elfogultság, a gyűlölet és a tudatlanság. *Politikai* illúziók iránt csak politikailag kevésbé tehetséges nép lehet erősen fogékonny. Amilyen van bőségesen Európában „kicsi” és „nagy” egyaránt. *Viszont a magyarságnak legkimagaslóbb, legrégebb és legegyszerűbb faji és nemzeti vonása: politikai gényusa.* Mi magyarok a politikai tisztánlátást, politikai alkotó és hódító öskészséget, kaptuk örökségbe a Teremtőtől. *Mi másért van itt ma mégis, minden pusztulásunk közepette is magyar ország és nem gót, vagy longobárd, vagy gepida, vagy frank, vagy morva ország?* Ezeket a nálunk átlag számban bizonyítanál inkább nagyobb, mint kisebb népeket szinte a dunai szellő fujta el innen, nem is valami nagy vihar. Mi meg itt vagyunk, sőt semmi kedvünk, hogy eltűnjünk innen...

Vagyis: az illúziók iránt való fogékonyság nem lehet eredeti és eredendő magyar vonás, hanem, ha később jelentkezik, csak mesterséges képződmény a magyar lélekben, keserves helyzettől mellékterméke a lassan, Mohács után, tragikusra forduló magyar sorsnak.

Halhatatlan életerő a jog, törvény, alkotmány magyar illúziójában.

Mohács után habsburgi I. Ferdinándnak, a hatalmas V. Károly császár öccsének magyar királlyá választását egy csomó - inkább kisebb, mint nagyobb csomó - főúr egészen közönséges egyéni, családi önzésén és kapzsiságán kívül az az illúzió is segítette, hogy majd így a német-római birodalom nem ellenségünk lesz, mint volt Mátyás idején, hanem szövetségünk s legfőbb segítőnk a török ellen. Ez az illúzió azonban vajmi hamar elpárolgott a nemzeti önbizalmukban megingott magyar lelkekből. És a XVI. és XVII. század hősi magyar küzdelmei a törökkel világosan bizonyítják, hogy a nemzet jobbjai hamarosan ráébredtek az ősi igazságra: *csak a magunk erejében bízhatunk.* Sajnos, ez a megújuló önbizalom nem tudott fölemelkedni a II. Zrínyi Miklós *nagyvonalú* hősiességéig, amiben kétségtelenül részes a szörnyű méretű vérvesztés okozta számbeli és erőbeli legyöngülés is. Egyre nagyobbodik a szakadék a nemzet valóságos ereje és a nagy, lélekben soha cserben nem hagyott magyar célok, hagyományok, szent eszmények, a nemzet féltékenyen őrzött hivatástudata között. És *ebből az aránytalanságból valóságnak és eszménynek, hivatásnak és ténybeli erőnek, célnak*

és helyzetnek: csírázik ki a nemzeti lélekben, mentő és védő fegyveréül az ősi fészkéből kiszorult nagy magyar gondolatnak - az illúzió.

De milyen fönséges, világtörténelmileg is páratlan önvédelem és hősiesség húzódott meg ez illúzió széljárta, záporosta hevenyészett pajtaiban! A jogeszmébe, a magyar alkotmányos szabadság szokásjogi és írott szabályaiba, a Szent Istvánnal kezdődő ősi és soha meg nem szakadó folytonosságú Corpus Iurisba, Werbőczy Hármaskönyvébe, a Bocskai, Bethlen, Rákócziak szabadságharcain nyomán kikényszerített új és újabb alkotmánybiztosítékokba vetette meg lábát a magyar tagadás, a dac, az ellenállás a kifogyhatatlan reménykedés. A „szent király adta szabadságok,” az Arany Bulla szakaszai, a Habsburgi királyok minden koronázáskor visszatérő alkotmányos fogadkozásai, Bocskai bécsi, Bethlen nikolsburgi, I. Rákóczi György linzi békéjének szakaszai, II. Rákóczi Ferenc és nemzedékének hallatlan erőfeszítései nyomán kikényszerített újabb pillanatnyi enyhülés az elnyomásban, vagy annak inkább csak folyton megújuló ígérete, a Pragmatica Sanctio, az 1790-91-es országgyűlés nevezetes alkotmányhelyreállító törvényei: mind-mind *csak papíros* túlnyomórészt, holt betű marad, de a nemzet nem fárad bele az ellenállásba, a fölkelésekbe és megbékélésekbe, s valósággal azon a szent és termékeny, életmentő illúzió tengeti életét századokon keresztül, hogy a Hármaskönyv eleven jog, minden porcikájában, hogy a törvények nem holt betűk halmaza, hanem élő valóság, hogy a megcsúfolt jog tovább él, mint tiprói, hogy a *tény csak epizód, de a magyar jog örökéletű...* Persze közben rengeteg árulás is adódik, sok kapzsiság, sok egyéni és osztálybeli önzés, sok belső magyar bűn, vajmi gyakran erőszakoskodás a szegény jobbággal, időnként szinte az egyetlen pozitív jelentkezése a rendi alkotmányosságnak... Egészben véve mégis, ha lefoszlanak az esetlegességek és a kor külön bűnei a magyar nemzedékek politikai életéről; valami nagy, monumentális dolog, roppant, elpusztíthatatlan életerő mutatkozik meg bennük, *a nemzet lelke, amely a legkétségbeesettebb helyzetekben sem hajlandó kimondani vagy akár csak másoktól kimondottan egyetlen percre is elfogadni maga fölött a halálos ítéletet.* Mátyás király dicsőséges birodalmának viruló 4 milliós magyarsága *két évszázad alatt a felénél kevesebbre olvadt, de ebben a végzetesen lecsökkent lélekszámban is a teljes, törhetetlen magyar történelmi lélek él s uralmi akaratából, az ősi célokból semmit sem hajlandó elalkudni.* Budavár visszavétele (1686) után száz év alatt megint betelepülnek az ország elpusztult részei, további 60 év alatt megtöbbszöröződik a magyarság száma és 1848-49-ben már újból világhatalmakkal száll szembe a magyar politikai és katonai lángész, a szentistváni birodalom sértetlen helyreállításáért és elévülhetetlen jogaiért.

Görgei és a nemzet legyőzhetetlenségének illúziója.

Az 1848-49-es szabadságharc nemcsak óriási teljesítményeiben igazolta a korábbi idők évszázados közjogi küzdelmeit, fölkeléseit és szabadságharcait s évszázadok nagy jogászai illúzióit, hanem még bukásával is. És pedig nemcsak a nemzet lelkiismerete előtt, hanem Európa és az egész művelt világ számára. Óriási méretű igazolása volt ez a szabadságharc a magyar hivatástudatnak, erőnek és megtörhetetlenségnek. Ez az értudat tovább rezgett a nemzet lelkében Világos után is s kitermelt magából egy újabb történelmi méretű, a korábbi századokéhoz hasonló életmentő, létfenntartó illúziót: a világsi árulás vádját. A nemzeti közvélemény fölkapta Kossuth Lajosnak - különben megtagadott - sajnálatos és igazságtalan viddini leveléből az árulás vádját Görgei ellen s ennek a kegyetlen és valótlan vádnak vinkójával vigasztalta magát az összeomlás után következő sötét években. Ezzel a különös nemzeti alkoholizmussal mentette át a maga évezredes csodálatos önbizalmát, - újabb küzdelmek számára...

A Görgei-kérdés különben örök időkre egyik legizgalmasabb kérdése marad a magyar történetnek, lezárni igazán majd csak akkor fogják, mikor nemzetünk koporsóját szögezik,

azaz - soha. S ha a leglelkiismeretesebb kutatás és a legbecsületesebb, legszigorúbb történeti ítékezés világánál végképen semmivé foszlott is Görgei árulásának meséje, úgy érzem, hogy az eljövendő Görgei-kérdés az lesz: helyes volt-e katonailag s ha helyes volt, ép olyan *helyes volt-e politikailag* Görgei fegyverletétele. S itt fölmerül egy újabb izgalmas kérdés: a lángeszű nagy hadvezérnek viszonya a magyar politikához. Hiszen mikor elfogadta Kossuth kezéből a diktátorságot, nemcsak hadvezér volt, nemcsak a magyar seregek főparancsnoka, hanem a magyar birodalom legfőbb politikai vezetője, rendes magyar államfőnél sokkal nagyobb hatalom: minden politikai és katonai hatalom birtokosa. S ha vitatni lehet katonailag, helyes volt-e messzebb és nagyobb célok szempontjából a világosi fegyverletétel, még inkább vitatható politikai szemszögből: nem kellett volna-e még a hadászati és harcászati reménytelenség esetén is egy hősibb összeomlást megkockáztatni, tisztán politikai - államférfiúi - számítással. Nagy kérdés, vajjon a magyar nép, mely oly csodálatos ösztönösséggel ítélkezik és ítélkezett a nagy magyar történelmi eseményeken és kérdéseken másként, mint a mindenkori hivatalos Magyarország: nem azt az ösztönös megérzést fejezte-e ki, kezdetlegesen és igazságtalanul, Görgei árulásának meséjében, hogy a nemzet nagy céljai szempontjából és érdekében - másként kellett volna befejezni a szabadságharcot? De Görgei - fájdalom - nem volt államférfiú s ha voltak is nagyon kitűnő politikai meglátásai, valójában egészen a szabadságharcig nem magyar légkörben nőtt föl, nem szívhatta magába a magyar történelem és ősi politikai művelődés szellemét, nem idegződhetek lelkébe e történelem legnagyobb teljesítményei és legszentebb hagyományai. *Az ő nagy szellemének és fényes tehetségének végzetes bénaságát jelentette, hogy nem élt benne a magyar történelem csodálatos és megszakítatlan folyamatosságában. Ezért mikor államférfiúnak kellett volna lennie elsősorban és csak másodsorban hadvezérnek: maradt továbbra is rideg katona s utolsó döntő elhatározásaiba nem szólott bele a Bethlenek és Rákócziak intése, útbaigazítása.* Az én megítélésem szerint is ott keresendő Görgei Arthur fényes katonai géniuszának igazi tragikuma, hogy vajmi sokszor „ügyvédek fecsegésének” érezte azt a különös és megfoghatatlan politikai ösztöniségét a magyar nemzetnek, amely annak idején nem nyeste le ugyan Mátyás király szárnyait, de bölcsen és sokszor kíméletlenül, mégis kijelölte számára: *meddig repülhet s honnan kell visszatérnie.* Görgei Arthur esetében megfordítva: a Mátyás királyt valamikor korlátok közé szorító nemzeti ösztön és közvélemény még egy darabig való továbbrepülésre ösztökélte volna, ha Görgei nagy lelke ezt az ősi nyelvet értette volna. Legalább is így érzem. S a magyar nemzeti közvélemény, amelyben rendkívüli módon fejlett az egyensúlyérzet és igazságérzet: aligha fogadta volna el olyan könnyen az árulás vádját, ha legalább valami nagy politikai hiba - esetleg katonai hiba is - nem csúszott volna bele Görgei utolsó intézkedéseibe...

Mindez persze csak fölvetett ötlet, vagy magyar töprengés és aggodalmaskodás kesernyés terméke, esetleg túlságos egykaptafára való vonása a magyar történetnek. Különbö is nagy kérdések ezek, melyeket nem lehet „rövid úton” elintézni. Csupán megvillantani igyekeztem a lehetőségét annak, hogy a magyar nép Világost követő árulási illuziójában esetleg nemcsak egy rideg és könyörtelen magamentő önvédelmi lépés jelentkezett, hanem mélyről fakadó politikai bíráló is. Az a különös, *ösztönös* magyar politikai bíráló, amely túltette magát még Deák Ferenc ragyogó érvelésén is és megmaradt elavultnak látszó kossuthi elvei mellett - egészen addig, míg a világháborúban és utána beigazolódtott, mennyire neki és nem másnak volt igaza. Nem is csak a magyar, hanem az egész nagy dunai és középeurópai kérdésben.

Hogyan váltunk „délbábok hősévé?”

Kétségtelen azonban, ez a világosi volt az utolsó magyar illuzió, amelyben a magyar ösztön, a magyar történelmi törhetetlenség és küldetéstudat nyilvánult meg s az örök önvédelem. Utána nemsokára egészen más természetű magyar illuziók keltek ki a kiegyezési idők második

felének romló korszakából, beteg szellemi és közéleti talajából, hanyatló nemzeti politikájából. *Fájdalom, Európa ezeknek a hamis, terméketlen, betegségből és pusztulásból fakadó magyar illúzióknak hatása alatt áll ma is, mint ahogy a mi nemzedékünk is ezeket örökölte, ezeket dédelgeti - tudva, hogy öntudatlanul - mostanáig ezekben tetszeleg és ezeket fordítja a nagyvilág felé.*

A XX. századfordulót megelőző és követő évtizedekben váltunk mi magyarok valóban délibábok nemzetévé. S míg Arany János keserű szatírája, a *Nagyidai cigányok*, csupán fájdalomban és gyászban fogant torzképe a kossuthi szabadságharcnak, addig a lángeszű apa igen tehetséges fia, Arany László, „Délibábok hőse” című szatirikus eposzában a maga korának tükrében mutatja meg nem ugyan az örök magyarságot, hanem *csak azt a henye illúziókban tobzódó nemzedéket, mely megelőzte és előkészítette a nagy összeomlást.* Az egész magyar történelem ezerszerte: élő és fönséges tiltakozás e „délibábok hőse” ellen. Annál tisztább igazság, hogy Arany László korszakának, e korszak vezető magyar nemzedékének délibábos életszemlélete: kegyetlen valóság volt. Egy pusztulását érző nemzedéknek illúziók mámorába feledkezése. Ezeknek az új magyar illúzióknak kísérteties világánál eltorzulnak lassan a valóság körvonalai, a nagy magyar célokból, az ősi magyar dunai gondolatból, a magyarság hagyományos kapcsolataiból a többi dunai népekhez, nemzetünk küldetésstudatából, művelődésünk legnagyobb teljesítményeiből és messzirevilágító valóságából szinte csak mind ennek holdszerű visszfénye maradt. „Állameszme”, amelyből épen csak az ősi birodalmi igény és európai értelem sikkadt ki, „magyar imperializmus”, amely 30 millió magyar álmát festette a betegesen túlérzékenyvé vált magyar képzelet falára, miközben évenként százazrek indultak útnak az országból, hogy új hazát keressenek idegenben s a kivándoroltak között elsősorban a legjobb és legéletrevalóbb magyarság. Nagy költőink és államférfiaink szellemi világa, történelmi mértéke, életszemlélete kifordult *sarkaiból, Széchenyiből, Kossuthból és Deákból egyaránt* csak üres formulák maradtak meg, nem gondolataik és magyar szemléletük elevenése s a bennük jelentkező örök magyar igazságok. Kosztümmé vált az ősi magyar ruha s bizony mindegyre nevetségesebben domborodott a díszmagyar a századfordulós gondtalanság és külsőségekben tobzódó álmagyarság figuráinak - „az álmosoknak, cifrálnak, félig élőknek, magyarkodóknak, ködevőknek” - potrohán. Így érett meg a magyar élet Ady Endrének özönvizet kiáltó és még jókor meghirdető kegyetlen költői tisztánlátása számára.

A századforduló beteg illúziói megelevenednek...

A becsületes és józan magyar önismeret számára percig sem vitatható valóság, hogy a mi háborús és háború utáni nemzedékünk nem a termékeny, önbizalmat mentő, életerőt tartalékoló 48-49-es illúziót örökölte, hanem azt a századfordulós henye és életet pusztító illúziót, mely a 67-es kiegyezés egészséges kezdeményezését végül is a világháború és a háborus összeomlás zátonyára vetette.

Örököltük az álparlamentarizmust s vele a parlamentarizmus illúzióját, örököltük a századforduló álnacionalizmusát s vele a lelki készséget minden külsőséges, felületes, látszatokkal meglegedő „nacionalista” életszemlélet iránt. Örököltük a háború előtt való évtizedek s a világháború amaz, egész évezredes történelmünkkel éles ellentétben álló tételét, hogy a mi sorsunkat *egyseggyedül a német szomszédság és a német túlsúly szabja meg.* Örököltünk egy, Eötvös Józseftől mindjobban elrugaszzkodó másoló hajlamú művelődési politikát, amely idegen módszerekkel gyötörte és torzította a magyar ifjúságot, jórészt nagyképűségben és rossz, magyartalan stílusban élte ki a maga tudományosságát, hivatalos fórumain és hivatalos állásfoglalásaiban szembekerült minduntalan és pedig igen élesen, a magyar művelődés keleti beidegzettségével, szárnyalásával, egyben igazán nyugati, latinos kereszteződésével is; úgy hogy e keleti és nyugati őselemek násza már csak a legmagasabb magyar költői és művészi alkotásokban öröklődött tovább, szemben a hivatalos irányzattal. Katonai vonatkozásban

örököltük az osztrák katonai *irodista* szellemet, a harmonikanadrágot és a toronysapkát, azt az idegenszerűen és túlzottan gépies katonai formát, amelyet már két és fél évszázaddal ezelőtt olyan kegyetlenül kigúnyolt a nagyobbik Zrinyi Miklós Montecuccoli generálishoz intézett gyilkos vitairatában s velük az igazi militarizmusnak csak illuzióját. Szerencsére ezt az osztrák hagyatékot azóta a magyar katonai szellem szép megújítása és egyre tisztábban bontakozó stílusa mindjobban kiforrja magából. Gazdasági téren örököltük a kettős monarchia utolsó évtizedeinek szármalmas önállótlanágát, kereskedelempolitikai gyámoltalanságát s a magyar gazdasági önállóság széles dunai szemhatárának elmosódását, vele a készséget egy kezdetleges, reménytelen törpemagyar gazdasági önellátásra s ennek kisstílúségén keresztül bizonyos tompa érzéketlenséget kívülről ható gazdaságpolitikai uralmi szándékok, befolyások, imperialista módszerek iránt, s mindezzel a gazdaságpolitikai önállóság illuzióját. Örököltük a 67-es korszak példátlan érzéketlenségét a magyar parasztság létproblémái iránt és végzetes szociális érzéketlenségét általában, amely díszmagyarral kendőzte a magyar fajta, a magyar nép égre kiáltó elproletarizálódásait, belső pusztulását s e furcsa gondolatáttétellel a hamis fajvédelem illuzióit...

Szörnyű örökség ez, csak valóban nagy nemzedék válhatott volna urrá rajta. De ilyen nemzedék, fájdalom, nem adódott. Sem olyan kimagasló géniusz nem jelentkezett, aki a maga roppant sugalló hatásával és toldimiklósi erejével új fordulatot adhatott volna a magyar eseményeknek.

Igy történt, hogy „reálpolitika” címkéje alatt valójában sok vonatkozásban még mindig a századforduló pusztuló korának látszatai és illuziói élnek itt tovább... Holott pedig a *magyar-ság igazi népi és történelmi erejét* kellett volna és kellene latba vetnünk Európával folytatott újabb politikai és diplomáciai vitáink, a magunk érvényesüléséért folytatott küzdelmeink során...

II.
EURÓPA ELLENÜNK ÉS ÖNMAGA ELLEN

A világtörténelem legnagyobb kontárai Trianonban.

Igazán nem valami önkínzó szándék vezetett idáig abban, hogy magunk iránt való minden kímélet nélkül lealcázzam korszakunk és az előző korszak magyar bűneit, mulasztásait és henye illuzióit. Ellenkezőleg: az önismeret egészséget kereső szándékával és kötelessége szerint tettem. Betegesen eltúlozott büntudattal s másokat illető felelősség magunkra szedésével csak annak a bujkáló, idegen érdekeket szolgáló kisebbségi sugallatnak malmára hajtánók a vizet, amely a magyar lelkiismeret halálos borzongásait valóságos haláltudattá szeretné kifejleszteni bennünk.

A kíméletlen önkritika szerintem sohasem árthat, különösen akkor nem, mikor az ember nyugodt lelkiismerettel rámutathat a gyógyulás biztos útjára és eszközeire, mint ahogy én idáig tettem e munkám során.

Hadd idézzem Deák Ferencnek 1867 március 28-án mondott képviselőházi beszédéből e megragadó sorokat:

Azt mondta valaki, hogy ne mondogassuk mi magunkat gyöngéknek. Úgy hiszem, önéretünk meg fog óvni ettől bennünket. Egyébként a történelemben nem tudok példát arra, hogy hazánkat azért érte volna veszély, mert erősebb volt, mint amilyenek magát tudta, ellenben abból, hogy erősebbnek hitte magát, mint amilyen volt, szomorú következtetések származtak. A mohácsi vész egyik oka erőnknek éppen ezen túlbecslése lehetett...

Nem ismerem el Deák Ferenc e tételének igazságát mindenben. Nagyon is el tudok képzelni helyzeteket, amikor a siker legfőképpen azon múlik, tudunk-e bízni önmagunkban. Azt azonban elismerem, hogy még mindig jobb a talán némileg túlzásra is hajló önbírálat, egy kis pesszimizmussal is vegyített önismeret, mint az idétlen és henye illuzió gondatlansága és lelkiismeretlensége. Követ pedig csak akkor dobhatna joggal rám bárki is, a talán túlságosan kíméletlennek látszó nemzeti önbírálatért, ha itt megállanék, ebben megrekednék s a rajtunk kívül való világ megbírálását elmulasztanám, *ha a magunk hibáján túl nem keresném mások tévedéseit, mások gonoszságát, mások bűneit az emberiség s vele a magunk nagy dolgaiban.* Azaz: ha Magyarország, a magyar nemzet több évtizedes politikai magatartását, korábbi tévelygéseit, mostani tanácsstalanságát kiszakítanám az európai politika sodrából, mesterségesen elválasztanám országunkat a maga természetes környezetétől, kivülrekeszteném az európai erők játékán s még hibáinkat is valami világtól elszigetelt „öncélú” hibaforrásból származtatnám...

Eleve tiltakozom bármi ilyen beállítás ellen. Mikor a magyar önismeret kálváriáját járjuk, egyetlen percre sem feledkezhetünk meg arról, hogy minden tévedésünkbe, minden elhibázott lépésünkbe, minden kifejlődött és féligmeddig rendszerré vált belpolitikai vagy külpolitikai tévelygésünkbe szünet nélkül belejátszottak a nagy nemzetközi erők évtizedekkel a világháború előtt. Furcsa uniónk Ausztriával, szövetségünk Németországgal, Olaszországnak is nem egészen természetes érdektelensége a magyar dolgokban a hármasszövetség korszaka alatt, Anglia „fényes elszigeteltségi” politikája, a francia politikai szellemnek sokszor egészen fölületesen nacionalista, a történelmi tanulságokat fölényesen lekicsinylő, mindent néhány túlságosan egyszerű formulára visszavezető értetlensége a kettős Monarchia alapvető kérdései iránt. Ide sorozhatnánk a lengyel nemzet időleges elfordulását is Magyarországtól a századforduló körül, sőt még a háború után is, holott nyilvánvaló, hogy már a világháború alatt kellett volna kitűzni *magyar és lengyel részről egyforma tisztánlátással* és egyetakarással a közös lengyel-magyar határ célját... Szinte a végtelenségig sorolhatnánk - egyelőre csak a helyes szemlélet érzékeltetésére - a belső (magyar) és a külső (európai) dolgok, események

kapcsolódását. Ebből pedig, mielőtt a magyar önismeret szűkebb területéről átlépnénk az európai önismeret szélesebb mezejére, azt a természetes következtetést szeretném levonni a mi magyar dolgainkra vonatkozólag, hogy mindaz, amit idáig elmondottam, egy világtörténelmi jelentőségű ügy - a magyar dunai ügy - egyenletének csupán egyik fele, a másik fele - itt következik...

Eddig megmutattam, talán kissé rapszodikus módon, de mégis a dolgok lényegébe markolva, mit vétettünk mi, szegény árva magyarok - *önmagunk* ellen. Mert Európa ellen semmit sem vétettünk azóta, amióta Géza fejedelmünk kemény parancsszóval beszüntette a keresztény Európa ellen viselt kegyetlen hadmeneteit a pogány elődöknek, Szent István már elsőnek nyitotta meg a szárazföldi utat Európa keresztény zarándokai számára a Szent Föld felé. És Szent István óta szüntelen Európa gondolatát hordozzuk magunkban és Európát védelmezzük mindenféle barbár és keresztényietlen szellem, szándék, brutális erőszak ellen, igaz, mindig a magunk önvédelmén keresztül... Bűnünk hát Európával szemben legföljebb annyi, hogy *néha elhanyagoltuk kissé ezt az önvédelmet...*

De most a következőkben azt akarom megmutatni, lelkiismeretünk elé idézni, *mit vétett ellenünk és vele önmaga ellen Európa a legutóbbi évtizedekben.*

Húsz év alatt hatalmas könyvtárrá dagadt a páris-környéki békeszerződések és a háborús felelősség irodalma. Ennek a szomorú könyvtárnak legjellemzőbb vonása: siralmas eszmegszegénysége és terméketlensége. Többnyire úgy hangzanak ezek a művek, akár a győztesek, akár a legyőzöttek országaiból valók, mint multszázadbéli öreg „vidéki” ügyvédek egymást pocskondiázó periratai: csak a tiszta bírói szem tudna közöttük némi egyensúlyt teremteni, igazságot tenni. De ez a bíró mostanáig sem található sehhol.

Mert ez a bíró csak az *emberiség tisztább értelme és jobb lelkiismerete* lehetne, amely túltenné magát *átmeneti* helyzeti előnyökön, vagy hátrányokon, egyik vagy másik nemzet, egyik vagy másik hatalmi csoport oldalán s mélyebb történelmi igazságkereséssel és pillantással próbálna - vagy még inkább próbált volna - egy kis gyógyító balzsamot rakni a sebekre s némi felsőbbrendű értelmet vinni akár a békeszerződésekbe, akár a nemzetközi dolgok későbbi fejleményeibe. Egy nagy, bismarcki méretű államférfiú kellett volna a Nagy Négyek legalább egyiké helyébe...

Vagy a Népszövetség lehetett volna ez a magasabb bírói lelkiismeret és bírói tekintély, legalább a békeszerződések aláírása után. De milyen együgyű és szégyenletes dolog ennek a nagy hivatású intézménynek már az alapokmánya is, amely szigorú különbséget tesz győzők és legyőzöttek között, hát még ha a népszövetségi *gyakorlat* pályáját tekintjük! A békeszerződések a nemzeti, faji, felekezeti kisebbségek nemzetközi jogállásának megerősítésével és szabályozásával s főleg a dunai területen az új, vagy megnagyobbodott úgynevezett utódállamokkal kötött külön kisebbségi szerződések útján próbálták - papiroson - enyhíteni a legyőzöttek, főleg pedig Magyarország s a magyar nemzet rettentő területi veszteségeit és a történelmi s néprajzi elvtől *egyaránt* elrugaszkodó új határok vészes következményeit. De a genfi intézménynek nincs még annyi ereje sem, hogy a legkegyetlenebb lábbal tiprását az újonnan megállapított kisebbségi jogoknak akár egy szalmaszál keresztbefektetésével is gátolni vagy jóvátenni tudja. Ott volt a másik kardinális népszövetségi jogsegély; az Alapokmány 19. §-a, amely a területi revíziót helyezi kilátásba *elvi jobbkezevel*, hogy *gyakorlati balkezevel* - az eljárási szabályok embertelen és ostoba egyhangúságot kívánó tanácsbeli szavazati rendjével - visszavegye és semmivé tegye a hangosan hirdetett reményt.

Mennyire hiányzott a békeszerződések alkotóiból a felsőbbrendű államférfiúi építő szellem, az említett bírói szemmérték és lelkiismeret, az csak a legutóbbi évek során derült igazán napvilágra. Tardieu André, egyik legkicsinyesebb és legzugügységesebb szellemű szerzője a

békeszerződéseknek - aki közben fölényeskedő módon bírálta utóbb többször a francia demokráciát és valami sunyi cvikkeres *fertálydiktaturát* propagált nemzete számára, minden felsőbbrendű hivatottság nélkül - „A béke” című siralmas művében, valójában Benes és a cseh propagandisták hazug dunai szemléletét szajkózza. És csak a legutóbbi időben ismerte el egy bosszus pillanatában, hogy ő volt az a nagystilű államférfi, akinek Romániát, melynek már veszített ügye volt a győztesek szemében, a középponti hatalmakkal kötött külön békeszerződése (a bukaresti béke) és elég gyöngécske háborús szereplése miatt, az utolsó pillanatban sikerült a győztes nagyhatalmakkal szövetségesül - újból - elfogadtatnia. Hát ilyen véletleneken - deus ex machinákon - mult például a trianoni békeszerződés olyanná alakulása, amilyenek ismerjük s amilyenként szenvedjük mostanáig.

A béketárgyalások gyorsírójegyzetei nyilvánosságra kerültek s azokban leálcázódik a mérhetetlen stílustalanság, lelkiismeretlenség, cinizmus, tudatlanság, minden államférfiúi szemléletől való elrugaskodás, melynek valóságos - a világtörténelemben szinte páratlanul álló - orgiája volt a párisi környéki békék tárgyalása és szerkesztése. Csak Nicolson Haroldnak és a Nagy Négyek egyik leghatalmasabbikának, Lloyd Georgenak a békeszerződésekről nemrégiben megjelent emlékirataira kell gondolnunk, hogy elborzadjunk azon a feneketlen államférfiúi lelkiismeretlenségen és stílustalanságon, amelynek jórészt mi magyarok is mostani nyomorúságunkat köszönhetjük.

A Nagy Négyek olyan könnyű kézzel s annyira minden felsőbbrendű államférfiúi megfontoltság nélkül döntöttek egész Középeurópa sorsáról, mintha csak afrikai kisebb gyarmat ügyének elintézéséről lett volna szó.

Ha valaki a világháborús és főleg a világháború után elkövetkezett nyugati - angol-francia - politika balfogásait kissé gyökeresebben meg akarja ismerni, nem is kell egész könyvtárrá dagadt irodalmat, a rengeteg érdekes és kevésbé érdekes memoárját szerepet vitt vezető embereknek - államférfiaknak, katonáknak - áttanulmányoznia. Elég hozzá, úgy gondolom, három könyv. Egyik: Fribourg André 1938-ban megjelent könyve: „A legyőzöttek győzelme.” A másik: a Benes-féle „Nemzetek forradalma.” A harmadik: a háború utáni korszak szerintem legnagyobb francia publicistájának, a francia politikai szellem és gondolkodás egyik legragyogóbb megszemélyesítőjének, az akadémikus Bainville Jacquesnek még 1920-ban megjelent műve: „A béke politikai következményei.” Önmagában is gyönyörű szellemi torna és egyben rendkívül hasznos munka volna alaposan és részletesen szembeállítani ezt a három írásművet. Különösen pedig a Benesét és Bainvilleét s a bennük jelentkező kétféle és összeegyeztethetetlen, sőt áthidalhatatlan szellemet. Az olcsó és lelkiismeretlen propagandizmusét az egyik oldalon, az európai történet szellemi mélységeibe gyökeredző lelkiismeretes és kifinomult politikai gondolkodását a másik oldalon. Megállapításaikat a multa és jelenre, értékítéleteiket népekről, nemzetközi helyzetekről, Európának háború után való alakulásáról. De én itt csak vázlatot adhatok.

Valóságos katasztrófa kerekedett Európának abból, hogy a francia politika s általában a világháborúban győztes szövetségesek semmit, de semmit nem tanultak a lángeszű Bainville valósággal megrendítően ható 1920-as helyzetrajzából, értékítéleteiből és csodálatosan beteljesült jóvendőléseiből. Legfeljebb a Fribourg *féligazságáig* jutottak el, jó későn, nagykeservesen. De addig is főleg Benesnek, a laza és silány szellemi szövetű propagandistának, vásári fajsúlyú államférfiúnak hatása alá kerültek. Benes szuggesztíója a francia és angol politikára ma szinte lélektani rejtélyként mered elénk. S magam is, aki magyar nemzetem mélyen racionalista és individualista s amellet latinó egyensúlyra, világosságra, konkrétásra, tárgyilagosságra törekvő szellemében rokonnak érzem magunkat a franciákkal, nem is szólva szabadságeszményeink elévülhetetlen testvériségéről: *szinte a francia politikai alkotószellem*

élő és ható erejében megrendülve láttam már sok évvel Franciaország mostani szörnyű háborús összeomlása előtt, Benes győzelmét - Bainville fölött...

Mindenekelőtt Fribourg André említett művén keresztül folytatom vázlatos bírálatomat a békeszerződések és a háború utáni idők nyugati politikájáról.

Érdekes és szellemes könyv. Konkrét adatok és események láncolatában vonultatja föl azt a folyamatot, azokat a francia és angol politikai, diplomáciai ballépéseket, melyek végül is *a német birodalmat tették szerinte a világháború győztesévé már 1938-ban*. Még mielőtt az új háborús mérkőzés megindult volna, Fribourg már legyőzöttnek vallotta az angolokat és franciákat. Bizonytalán ő csodálkozik ma legkevésbé Franciaország 1940-es katonai összeomlásán. Alapvető megállapításait mindenesetre szinte prófétai hitelűvé avatták az utóbbi két év világeseményei. Annál megdöbbentőbb hiányosságúnak éreztem e könyvben, hogy egy ilyen rendkívül széles és mély kultúrájú politikai író, aki annyira megveti az olcsó hatást, a nagy szavakat s olyan becsületesen és szigorúan ragaszkodik a tényekhez s az események logikai kapcsolataihoz: hogyan tudhatott mégis, *még 1938-ban is*, annyira vak lenni a békeszerződések s az azután következő *francia politika igazi nagy tévedései és balfogásai iránt*.

A könyv különös érdekessége, hogy az előszót Pétain marsall írta. *Azonosította magát Fribourg ama fölfogásával, hogy a németeket már 1938-ban a világháború győztesének kell tekinteni.*

A Fribourg könyvének előszavában egyébként Pétain marsall meglehetősen kezdetleges és minden mélyebb államférfiúi látást nélkülöző módon abban keresi a francia politika és diplomáciai világháború utáni hanyatlásának és sorozatos diplomáciai csatavesztéseinek legfőbb okát, hogy a győztesek nem vonultak be Berlinbe, nem ott diktálták a békét s ezzel lélektani alapot adtak a németeknek arra, hogy az első perctől fogva ne érezzék magukat igazán legyőzötteknek. Lehet, hogy ez súlyos taktikai hiba volt a győztesek részéről. Fribourg is páratlan elmeéllel sorakoztatja föl a további taktikai balfogásokat. De mindketten *mindig csak a taktikaiakat*. Holott az alapvető hiba nem taktikai, hanem stratégiai méretű volt. Ahhoz azonban, hogy a politikában e „stratégiai” hibát elkerülhessék a győztesek, általánosabb európai magaslatra kellett volna emelkedniök a békeszerződésekben. *Legalább bizonyos mértékig igazságot kellett volna tenniök*. Ha másutt nem, hát ott, ahol az ő igazi és közvetlen érdekeik, de egyben még inkább távolabbi, történelmi méretekre szóló érdekeik nem állottak útjában az igazságtévésnek.

Pétain marsall említett előszavában szó sincs arról, hogy a szövetségesek oktalanul és könnyelműen széttörték a kettős monarchiát, túl azon a mértéken, amely talán ésszerű és végeredményben kikerülhetetlen is volt. Egyszerre ésszerű és kikerülhetetlen volt, hogy Isztria és Dél-tirol s általában Ausztria olasz nyelvterületei Itáliához kerüljenek. Ésszerű és kikerülhetetlen volt, hogy a szlovén területek is leszakadjanak s mert nem volt önálló Horvátország, Szerbiához kellett csatlakozniok. Ésszerű és kikerülhetetlen volt a történelmi Csehország önállósulása is, bár éppen nem okvetlenül a monarchián kívül; s még inkább Galicia csatlakozása az újból föltámadt Lengyelországhoz. *De annál nagyobb örültség volt a történelmi Magyarország szétdarabolása*. Francia érdekből, angol érdekből, nyugati érdekből, az európai művelődés vagy egyensúly vagy a béke érdekéből történt ez? Józan ésszel ma már senkisé is állíthat ilyesmit.

Gratz Gusztáv egy számomra nagyon emlékezetes cikkében azt fejtegette, még a Harmadik Birodalom megalakulása előtt, hogy megoldhatatlanná teszi a Dunavölgyének kérdését Franciaországnak az a háború utáni politikája, amely *nem közvetlen francia érdeket igyekezik érvényesíteni ezen a területen*, hanem azt - most már elmondhatjuk: könnyelműen és botorul - átengedte a maga kis dunai szövetségeseinek. S csak rajtuk keresztül próbálta érvényesíteni a maga érdekeit. Ez a francia politika, mint ahogy hallatlan vaksággal dőlt be a háború előtt a

szlavofilizmus és azzal párhuzamos propaganda és hihetetlen méretű történelemhamisítás hazugságainak és illúzióinak, a békeszerződések tárgyalásánál és szerkesztésénél pedig Benesék oly nyilvánvalóan hamis adatainak és félrevezető beállításainak: a háború után e silány alapon szívesen látta, teljes erejével előbábáskodta és elsőnek üdvözölte a kisanantant megalakulását prágai vezetés alatt. Elég szegénységi bizonyítvány volt már az is a győztes nagyhatalmak vezető államférfiainak művében, hogy elfelejtettek kissé lapozgatni Középeurópa történetében, ahol könnyen ráakadhattak volna arra a szembeugró és sok évszázadon keresztül következetesen és törvényszerűen érvényesülő tényre, hogy a középső Dunavölgyének - tehát a Dunavölgye legfontosabb részének - egyetlen állandó érvényű megszervezője *évezredek távlatában* egyesegyedül a magyar nemzet volt s hogy a Dunavölgye függetlenségének és önállóságának védelmében is Magyarországot illeti az elsőbőség. Micsoda államférfiak lehettek azok, akik figyelmen kívül hagyták azt a történelmi valóságot, hogy Csehország a magyarok bejövetele óta rendszerint vagy szerves része, vagy szoros pórázra fogott vazallusa volt a német birodalomnak, sőt a domus austriacának - az osztrák Háznak - sok századon át sokkal szilárdabb és biztosabb hatalmi alapja, öröktartományként, mint a nyugati és északi német választófejedelemségek. A XIX. században pedig az osztrák császárság koronaország. Állami önállóságának hosszabb epizódjai is a középkorban többnyire a Magyarországgal való szövetség eredménye voltak csupán a XII. és XIII. században. Ám rendben van: a békeszerzők nem ismerték Középeurópa történetét, ehelyett hosszú évtizedek óta a jórészt Párisban székelő szlavofil középeurópai történetnézet, történetírás, az orosz szövetség és a pánszláv eszmevilág szellemi befolyása alatt nőttek föl. De mit szóljunk azokról a kiváló francia katonákról, akiknek eszükbe sem jutott, mekkora hadászati agyrem: Prágát és Csehországot, vagy akár a krokodilus formájú Csehszlovákiát avatni a Nyugat keleti védőgátjává a német imperializmus ellen?...

El kell ismerni, hogy a történelmi Csehország állami önállósága majdnem természetes következménye volt annak a ténynek, hogy a nyugati hatalmak megnyerték a háborút Németország ellen s hogy Masaryk és Benes forradalmi emigráns kormányát, megtetézve a cseh katonaság passzív, részben pedig áruló magatartásával a kettős monarchia oldalán, valamint a cseh légionáriusok kétes dicsőségű szereplésével, szövetségesül elfogadták. Ámbár még így is egy nem mindennapi jelentőségű francia államférfi, volt miniszterelnök és pénzügyminiszter, Flandin Pierre Etienne, már 1932-ben azt írta Középeurópáról szóló mélyreható tanulmányában, hogy annak idején a háború után bizony a kettős monarchia népei, tehát a csehek is, megelégedtek volna széleskörű autonómiákkal a monarchia kereteiben.

A történelmi Csehország 1938 őszen kifejezetten abba bukott bele, hogy botor és kicsinyes mohósággal nemcsak kiszakította volt Magyarország testéből a Felvidéket csaknem egy milliónyi magyar lakossággal, hanem húsz éven át a legádázabb és a legkonokabb magyargyűlölő és magyarüldöző politikát csinálta mind a maga határai között, mind a szélesebb középeurópai keretekben, nemzetközileg. Ahelyett, hogy Magyarország 1867-es példáját követve becsületes kiegyezést keresett volna a *nem általa legyőzött Magyarországgal*, professzor-államférfiainak vezetése alatt beleélte magát hamis imperialista illúziókba s ezeknek az illúzióknak ingoványaira csalogatta és pedig sikerrel a francia politikát. Ugyan mi-féle francia érdek szólt azért, hogy a magyar Felvidék egy millió magyarral Csehszlovákiává alakuljon egy olyan tökéletlen és lehetetlen államtestben, amelyhez fogható nem ismer a világtörténelem? Hacsak nem az a hazugság, az a gonosz és becstelen érvelés, mely alaphangja volt a békeszerződések tárgyalásánál a benesi vádaskodásoknak ellenünk, hogy azért kell Magyarországot minél alaposabban megcsonkítani és nyomorékká tenni, mert a magyar nemzet a legveszedelmesebb kiszolgálója a Dunavölgyében a német imperializmus keleti törekvéseinek! Holott Magyarország soha egyetlen percre sem mondott le, a legnehezebb

helyzetekben sem, a maga önálló államiságáról. Olykor szövetségesei is voltunk a németeknek, a *nemzeti egyenrangúság alapján* hűséges szövetségesei, de sohasem lakájai.

A diplomáciai világtörténelem nem ismer ennél az érvelésnél hazugabbat. Hiszen az igazság az, hogy ha a magyarok 896-ban véget nem vetnek a bajor-morva félszázados, tehetetlen és semmi komolyabb államalkotással nem kecsegtető végeláthatatlan küzdelmeknek és marakodásoknak s mind az egyiknél, mind a másiknál nagyobb politikai tehetséggel meg nem vetik a *későbbi szentistváni keresztény birodalom alapját és azt nem védelmezik valóban oroszláni bátorsággal, erővel egy évezreden át: ma talán a Fekete tengerig német volna az egész Dunavölgye.* És ha az osztrák-magyar-német szövetségnek lassan és észrevétlenül, főleg gazdaságpolitikai eszközökkel való német birodalmi hegemoniává válása egy gyöngébb magyar nemzedéket ki is tudott forgatni félelmetesen biztos ösztönű védelmi magatartásából s ha az Ausztriával való 67-es kiegyezés után következő idők sokféle új belpolitikai föladata lassan el is szoktatta a magyar országgyűléseket és kormányokat az önálló külpolitikai állásfoglalásoktól: *szabad-e józanul, becsületesen és értelmesen egy ezeréves dicsőséges mult teljesítményei után a mi nemzetünket ennek a gyöngébb századfordulás nemzedéknek mértékével mérni és megítélni?* Micsoda érveket és micsoda tények özönét tudnánk mi fölvonultatni a hazug cseh propaganda ellen, ha firtatni kezdenénk azokat a szolgálatokat, amelyeket a cseh túlbuzgóság a fehérhegyi csata (1618) előtt és óta egészen napjainkig, meghunyászkodó politikai magatartásban nyújtott a mindenkori német impériumnak! Mikor mi magyarok 1848-ban és 1849-ben *minden legkisebb nemzetközi segítség nélkül* vívtuk a magunk világraszóló szabadságharcát az ereje teljében lévő Ausztria ellen (mely később, 1850-ben Olmützben olyan példátlanul megalázó szerződésre szorította az ellenlábás Poroszországot s valóban útban volt, hogy megvalósítsa a mainál is nagyobb német birodalmat), s ugyanakkor szembekeültünk az orosz birodalom nagypéteri hagyományokat őrző cárijának seregeivel is, s amikor a bécsi polgárság szabadságszeretete és rokonszenve önkéntes légiót küldött Kossuthnak és Görgeinek: akkor az a cseh nép, melynek fehérhegyi csatájáról valóban lekészt a mi Bethlen Gáborunk, úgy szolgálta az európai szabadság és a nemzeti önrendelkezés eszméjét, hogy Világos után az ő soraiból kerültek ki a legszívtelenebb és a legszolgalelkűbb beamterek - a „Bach-huszárok” - a szerencsétlen magyar nemzet megalázására és nyomorgatására. Ők voltak a legalázatosabb kiszolgálói, a leggátlátalanabb lakájai, a legsilányabb tábornokai, a legkicsinyesebb adóvégrehajtói és pribékjei a hősi küzdelmében vérét vesztett és halálra fáradt magyar nemzetnek. *Mi jögon beszélnek ezek Európáról velünk szemben?* Hol voltak ők, mikor mi a Batu Kán zseniálisan fölépített hadi organizációjával és hadvezetésével - botorul eldobván magunktól ősi katonai formáinkat és fölényünket, taktikai rugalmasságunkat, stratégiai nagyvonalúságunkat, a nyugati hadviselés különböző ostoba katonai divatjai kedvéért - Mohinál szembeszálltunk a világ mostanáig legnagyobb katonai birodalmával? És hol voltak ők, mikor mi századokon keresztül a másik nagy rokon néppel, az ozmán törökséggel hadakoztunk? És hol voltak, mikor a mi nagy királyaink nyugati határainkon és bent az ország belsejében védelmezték a magyar birodalmat? Vagy seholsem voltak, vagy szolgák-ként a német táborban voltak. Szent István ellen II. Konrád óriási birodalmi sereget indított 1030-ban s a csehek már akkor is ott szerepeltek ellenünk, elég dicstelenül, mert németek és csehek rettentő közös pusztulásával végződött e vállalkozás. Később is, III. Henrik vállalkozásaiban Magyarország ellen ott voltak a cseh csapatok is...

Micsoda együgyű dolog volt egy ilyen történelmi erők által sokszorosán megtört, megalázott, szolgálóösztönökkel beoltott népet tenni meg a dunai önállóság legfőbb őrzőjéül, politikai, diplomáciai és katonai értelemben egyaránt! Hát nem a legtermészetesebb francia álláspont lett volna az, hogy megadja a cseh nemzetnek és a történelmi Csehországnak a maga önállóságát, de ugyanakkor szorítja a történelmi tanulságok csalhatatlan útmutatása szerint a magyarokkal való megegyezésre, *akik többen vannak, mint a csehek, évezredes nagy önálló*

mult van a hátuk mögött, nagyobb önbizalom bennük és aránytalanul jobb geopolitikai alap földjükben az önvédelemre, akik soha senkinek be nem adták a derekukat s akik egyetlen percre sem mondtak le - legalább jogilag nem - a maguk nemzetének és államának önállóságáról és szuverenitásáról?

Vagy mit mondjunk Románia szövetségi mivoltáról, teljesítményeiről, érdemeiről, előjogairól Magyarországgal szemben, mikor Tardieu úr maga ismeri be, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel is alig sikerült ezt a félszázaddal azelőtt európai segítséggel felszabadított és *történelme* során *először*, külső parancsszóval, állami rangra emelt országot a nyugati hatalmak szövetségeseül elismertetni? Hát ahogy a történelmi Csehországot józanul és előrelátóan össze kellett és aránylag könnyen össze is lehetett volna egyeztetni Magyarország érdekeivel a Felvidéknek és a Ruténföldnek Magyarország határai között való meghagyásával, nem lett volna-e aránylag könnyen megoldható feladat a győztes nagyhatalmak részéről, akik szinte *kegyelmi ténnyel* fogadták vissza Romániát: megteremteni az önálló Erdélyt, a három nemzet - románok, magyarok és szászok - létének biztosításával, szoros szövetségben Magyarországgal - és akár Romániával is?

Azt viszont a legelfogultabb s legtüzesebb fejű magyar hazafival is könnyű megértetni, hogy Franciaországnak s általában a győztes nyugati nagyhatalmaknak nagyon súlyos szövetségi kötelezettségeik voltak a vitéz szerb nemzet iránt, amely páratlan elszántsággal és áldozatkészséggel vette ki részét a világháborúból, sőt azt lehet mondani, hogy ez az aránylag kis nép lélekszámát messze meghaladó politikai és katonai erőt jelentett a szövetséges és társult hatalmak oldalán. Szerbia valóban nyílt, törhetetlen, erős szövetséges volt: volt hát erős jogcíme, erkölcsi jogosultsága ahhoz, hogy területeket követelőleg lépjen föl azzal az országgal szemben, melynek legyőzetéséhez maga is jelentékeny, igen súlyos véráldozattal hozzájárult. Más kérdés, hogy vajjon egy kiegyensúlyozottabb, jobban elrendezett és szervezettebb fölépítésű Dunavölgye szempontjából politikailag okos dolog volt-e a nagyhatalmak részéről - végeredményben a délszláv kérdés állandóbb jellegű megoldása érdekében is - lejjebb nem szállítani a szerb nagyhatalmaskodó igényeket. És igen nagy kérdés még, nem lett volna-e szerencsésebb megoldás egy szélesebb távlatban: egészen önálló államot teremteni Horvátországból, aztán rábízni, kíván-e visszatájékozódni Magyarországhoz, vagy Szerbiával akár államszövetségre lépni, vagy pedig kialakulhat kissé szerencsésebb és józanabb légkörben mindkét délszláv országnak valaminő szövetségi kapcsolata Magyarországgal.

Bölcsességi rekord: Nyugatmagyarország elszakítása.

A trianoni békeszerzők kontár művében azonban talán mégis azt a valósággal hajmeresztő értelmetlenséget illeti az elsőség babérja, amellyel e *bölcsek Nyugatmagyarországot elszakították az anyaországtól, kéretlenül Ausztriának dobták oda* és miközben több más együgyű térképrajzolást végeztek a német imperializmus terjeszkedésének megelőzése címén, Magyarország nyugati határán egyenesen arról gondoskodtak a jó kereskedő gondos előrelátásával, hogy ha már csatlakozik valamikor Németausztria a Németbirodalomhoz, legalább minél kiadósabb legyen ez az Anschluss. Csak a kis dunai szövetségesek feneketlen magyargyűlöletének sugallatával lehet valamiképpen megmagyarázni ezt a francia szempontból valósággal elképesztő értelmetlenséget. Vagy talán azzal a furcsa illúzióval, amely különben végigkísérte a győztes nagyhatalmak - különösen pedig Franciaország - politikáját az osztrák kérdésben a háború óta, elhivatván velük, hogy Németausztriát kell melengetni, dédelgetni, segíteni, közelebb vinni elsősorban Csehszlovákiához, *de csak Ausztriát a legyőzöttek közül*, nem egyúttal Magyarországot is, mert azért megharagudnának az apró szövetségesek: s máris megtörtént Ausztria csatlakozásának elhárítása. Hát még ha nemzetközi kötésekkel is tilalomfát állítanak - mint ahogy állítottak - az Anschluss elé!

Azt a célt mindenestre elérte Nyugatmagyarország leszakítása, hogy nagymértékben és mélyrehatóan elrontotta a jó viszonyt hosszú időre Magyarország és Ausztria között. De vajjon nem Ausztria és Magyarország későbbi szorosabb összekapcsolódásának elmaradása volt-e egyik döntő előkészítője az Anschlussnak s egyben a francia közép- és keleteurópai védelmi és szövetségi rendszer összeomlásának?...

Nem nehéz elképzelni, hogy rövidesen eljön az idő, amikor minden értelmes francia vagy angol velünk együtt fog ámuldozni a páriszkörnyéki békeszerződéseknek nem tudatos gonoszságán - mert ez egészen véve túlzás - hanem értelmetlenségein, cinikus könnyelműségein és példátlan színvonalalattiságán.

Világháborús párhuzam angolok, franciák és németek között.

Még mindig Fribourg könyvének hatása alatt vetem föl a kérdést: hogyan történhetett, hogy olyan valóban kiváló, sőt rendkívülinek mondható tehetségek, mint Clemenceau és Llyod George, a békeszerződések alapvetésének igazi tervezői s velük a kegyes, őszintén igazságot kereső Wilson - Sonnino félreállított mellékfigura volt - végül olyan gyötrelmesen tehetségtelenül oldották meg a háború utáni rekonstrukció föladatait?

Csodálatos teljesítménye az angol és francia demokráciának mindaz, amit katonai és politikai téren ezek a nagy nemzetek kiállottak és véghezvittek a világháborúban, egy Clemenceau, egy Foch marsall, előtte és vele egész sora a legremekőbb francia tábornokoknak, egy Llyod George, egy Churchill Winston, egy Haig marsall vezérlete alatt. Egyenesen bámulatra méltó a természetes kiválasztásnak az a biztonsága, ahogyan franciák és angolok minden vezető helyre nemcsak a legkitűnőbb tehetségeiket, hanem egyben a legalkalmasabb embereket is tudták odaállítani. A középponti hatalmak érték kiválasztása a politikai és katonai vezetés szempontjában meglehetősen döcögött és elmaradt a nyugati hatalmakéhoz képest. Tisza István gróf magyar miniszterelnökön kívül nincs egyetlen jelentékeny államférfia a német-osztrák-magyar szövetségnek. Katonai téren pedig a nagyon tehetséges és tudós Conrad elméleti embernek bizonyult - a jó öreg osztrák iskola - Hindenburg és Ludendorff pedig elképesztően későn jutott a katonai vezetés birtokába, sok szerencsétlen kísérletezés után. És mikor odakerültek, olyan óriásinak érezték a maguk katonai színvonala felsőbbségét a vezető államférfiak és diplomaták politikai színvonalához képest, hogy nem volt nehéz beleélniök magukat abba a különben is régi poroszos elgondolásba, hogy háborúban hallgassanak a politikusok és álljanak „hapták”-ba a hadvezetők előtt... Ebben volna is valami kis elemi igazság, de csak akkor, ha a hadvezér *napoleoni* vagy *mátyáskirályi* méretek szerint *egyben államférfiú is*. A nagy német katonák azonban egyenesen *apolitikus* szakemberek voltak. Velük szemben óriási fölényben voltak Llyod George-ék, Churchill-ék, Clemenceau-ék, Briandék, akik nemcsak a politikai mesterséget értették, hanem jócskán a katonait is s a politikai gondolat elsőségét úgy tartották fönn a hadvezetéssel szemben - egy ízben a vén „tigris” oda nyilatkozott, a háború komoly dolog, azt nem lehet katonákra bízni -, hogy ugyanakkor mélységes értelmi és érzelmi egyhúron pendüléssel működtek együtt a hozzájuk hasonlóan nagy szellemi színvonalú tábornokokkal, akikben viszont a francia és angol szabad élet légkörében rendkívül eleven politikai ösztönök és készségek jelentkeztek.

Jó lelkiismerettel mondhatom: semmi különös elfogultság nem vezet volt ellenségeinkkel szemben. Sőt ellenkezőleg: szememben *Llyod George, Clemenceau, Churchill a tehetség és eredetiség és férfiasság, törhetetlen energia s nem utolsó sorban a magas államférfiúi szellemiség képviselői voltak*. Titkolt rokonszenvedet bírták már a háború alatt s magamban keserű összehasonlításokat tettem köztük és a mi középponti őrmestereink és nyárspolgáraink között. A vén tigris markáns mongoloid vonásaiban szinte keleti rokonvonásokat fedeztem föl...

A győzők lassan elvesztik a békét.

De jaj, más képet mutat e nagy tehetségek és energiák háborús szereplése és ugyané háborús vezérek békekötő és háború után való békebeli szereplése! *Pedig az igazi nagy föladat csak a háborús győzelem után jelentkezett: az újjárendezés.*

Különös dolog és izgalmas rejtelem: *a militarista Németország végül is a világháború gyöngébb művészenek bizonyult, mint az antimilitarista jelszavakba burkolódzó Anglia és Franciaország. De a béke fegyvereit sokkal jobban tudta forgatni Németország, mint a békéért ujjongó nyugati hatalmak.*

A békemű más, mint a háború. S amilyen ösztönösen állította Anglia és Franciaország legkiválóbb tehetségeit politikusok és katonák közül a nagy mérkőzés szolgálatába, ugyanezek a háborús fenomének olyan gyarló békeszerzőknek bizonyultak. A francia nemzet valahogy érezte a maga belső ösztöneinek szabályozhatatlan játéka révén Clemenceau elejtésével a köztársasági elnökválasztásnál, hogy a borotva használat után tokba való. De egyfelől már később jelentkezett ez a népi ítélkezés, másfelől az új békestílus sem tudta megtalálni a maga nagy államférfiúi megszemélyesítőjét. Briand finom, rugalmas, művészen csiszolt elme volt, de csak a formulák ötvösművésze, nem igazi alkotó. Sem a béketárgyalások alatt, sem azután nem jelentkezett a győztes nagyhatalmak politikai vénájában az a nagy építő szellem, az a korszültte fényes konstruktőr, aki valóban új életet tudott volna varázsolni a világháború romjai fölé...

A természetes és Európának, meg a világ békéjének újjáépítése szempontjából helyes az lett volna, ha a győztes nagyhatalmak elkülönítik vala a békeszerződések megszerkesztésénél a maguk *közvetlen* érdekeinek védelmét, azon kívül és azon túl pedig - hogy úgy mondjam - kongresszussá alakítva át a béketárgyalást, jól megfontolt és igazságos rendezéssel állandó vagy *legalább is fejlődésképes* rendet teremtenek Európa legkényesebb pontjain, elsősorban a Dunavölgyében. Nem először történt volna meg, hogy Európa lelkiismerete és józan eszélyesége még háborús győzelem esetében is vissza tud szorítani bizonyos káros, túlzott és aránytalan hatalmi előretöréseket. A győztes nagyhatalmaknak Oroszországgal nem kellett számolniok, Oroszország kényszere és a Dunavölgyére nehezedő óriási súlya nem játszott tehát bele a háború utáni rendszer megalkotásába. *A kis dunai álszövetségesek tolakodó és kezdettől fogva romboló hatásának ígérkező igényeit könnyű lett volna hát olyan módon visszaszorítani, mint ahogy a berlini kongresszus visszaszorította 1878-ban közös egyetértéssel a Balkánba betört Oroszországot és egyelőre legalább valami egyensúlyfélélet hozott létre e veszedelmes tűzfészek körül.* Vagy ha már megtörtént a szerencsétlen trianoni békeszerződés, legalább a nyilván biztosító szelepnek szánt Millerand-féle kísérőlevél ígéreteit kellett volna kissé nagyobb szabásúan beváltani. De annak sem volt akadálya, hogy ezt a kísérőlevelet kiterjesztő módon magyarázza és főleg alkalmazza az európai diplomácia, élén Franciaország, mihelyt nyilvánvalóvá vált, hogy Benes hazug adatokkal tévesztette meg a nagyhatalmakat s általában *kiderült, hogy a trianoni szerződés nem jelenthet igazi békét.* De a Millerand kísérőlevelében számunkra biztosított határkiigazító, tehát revíziós jogigény épűgy semmivé vált a későbbi nyugati politika szárnalmas formalizmusának, érdektelenségének, főleg a kisantant határtalanul szerencsétlen koncepciójának és rendszerének kibontakozásával a húszas években, mint ahogy halott ígélet maradt a győztes oldalon való leszerelés s teljesen értelmetlen papíros az utódállamokkal kötött Saint-Germain en Ley-i kisebbségi szerződés, vagy a népszövetségi alapokmány 19. szakasza. És általában mindaz a siralmas csökevénye a jóindulatnak, mind az a jámbor és félszeg kezdeményezés, ami a békeszerződések rendszerében legalább betű szerint valamit megcsillantott az igazságkeresésből és humanizmusból.

1920 magyar reményei elhervadnak - Prága magyar- és lengyelelles irányt diktál.

Bármilyen irtózatossá csapás és sok tekintetben csalódás volt a magyar nemzet számára a trianoni békeszerződés: annak esztendeje, 1920, a szerződés aláírása után nem alakult egészen reménytelenül. Nemcsak kiváló francia és angol államférfiak - De Monzie, Albert Francois, Boncour Paul, Danielou Charles, Alizé Henri, Lloyd George - emberséges és baráti szavai csengtek a fülünkben, de voltak, akik visszaemlékeztek Clemenceau 1918 októberének végén tett ama kísérletére is, hogy mentse a történelmi Magyarországból, ami menthető. 1918 október utolsó napjaiban kérdést intézett a svájci magyar követségen keresztül Andrassy Gyula gróf akkori osztrák-magyar külügyminiszterhez, mi volna az a maximális áldozat, amelynek árán még meg lehetne menteni a kettős monarchia valaminő konstrukcióját. Sajnos, erre a kérdésre Andrassy már nem felelhetett, mert kitört Ausztriában is, Magyarországon is a forradalom. Valószínű azonban, hogy Magyarországnak szilárd magatartása ezekben a sorsdöntő időkben egészen más fordulatot adhatott volna az eseményeknek. Sajnos, előbb a Károlyi-féle idétlen álforradalom, azután a bolsevista forradalom végképen elmosta egyelőre a történelmi Magyarország európai presztizsét, Clemenceau kérdését senkisémmé vetette föl többé.

Mégis kezünkben volt a békeszerződés aláírása után a Millerand kísérőlevelének Franciaország nevével és pecsétjével ellátott váltója s mi abban szinte vakon bízunk. Bekövetkezett a lengyel-orosz háború s annak során Magyarország hűségének tettekké való bizonyítása a lengyel testvérnemzet iránt. Ugyanakkor pedig Csehszlovákia első árulása, mikor nem engedte át a Lengyelországnak szánt lőszerküldeményeket s lényegében Oroszország mellé állt a Lengyelországot védő Franciaországgal szemben, sőt hátbatámadta az élethalálharcát vívó Lengyelországot és csúf manőverrel kiszarolta Lengyelország sziléziai tartományából lényeges és gazdaságilag rendkívül fontos területeket. A francia politika láthatta, hány pénzt ér egy szélesebb európai megbékélés és igazságosabb rend, vagy akár csak a francia kontinentális érdek szempontjából az új csehszlovák lombik-állam, viszont kiérezhette volna Magyarország magatartásából a készséget egy nagyobb stílusú középeurópai újjáépítő politikában való tevőleges részvételre. Ugyanakkor Paléologue Maurice volt a Quai d'Orsay állandó főtitkári irányítója, akinek sok érzelme volt - nyilván mélyreható történelmi tanulmányai alapján - a magyar dolgokhoz...

Nem tartozik ide a kérdés, *követett-e el hibákat ezidőtájt a magyar politika is. Csak futólag említsem meg, hogy szerintem: igen. Mert ha a magyar közvélemény és a magyar kormányzat és törvényhozás abban a forrongó és még ki nem alakult helyzetben fölismeri a magyar cselekvés alapirányát és parancsát: fölösleges és hosszadalmas diplomáciai tárgyalások helyett legalább 50.000 jó magyar katonával átvágott volna a Kárpátokon, hogy Varsó alatt résztvegyen a lengyel testvérnemzet nagy csatájában. A „varsói csoda”, Pilsudski géniusza és a francia szövetségi hűség megmentette az utolsó pillanatban Lengyelországot.* De magyar szempontból örök vétek, hogy csekély számú magyar legionáriusok helyett nem a nemzet tekintélyes katonai ereje jelent meg a lengyel-orosz hadszíntéren, hogy beleírja nevét - föltámasztván újból Báthori szellemét és az akkori idők nagyon erőteljes lengyel-magyar szolidaritását - a lengyel nemzet feltámasztásának történetébe. Meggyőződésem szerint *ott pecsételhetette volna meg a három nemzet: a lengyel, a francia és a magyar, Varsó alatt, az új időknek és új helyzetnek megfelelő középeurópai magyar politikát...*

Ne kutassuk, mi mindenben mult a magyar nemzet lelkében élő ösztönös segítségkérésnek csupán csökevényes megvalósulása. Bizonyosságnak érzem azonban, hogy ha ez a cavouri stílusú magyar lépés el nem marad, ma talán gyökeresen más a helyzet Középeurópában. Mert aligha történhetett volna meg Ausztria csatlakozása és egy lengyel-magyar - közös határral

biztosított - szoros együttműködés nemcsak a kisantant beteg koncepcióját hiúsította volna meg eleve, hanem Csehországot is alkalmasint ráébresztette volna a maga igazi dunai - nem ugyan vezéri, hanem csak számottevő segédi - szerepére. És végül: aligha ütött volna ki 1939 őszén a német-lengyel háború...

A francia politikának 1930-as, bizonyos magyarbarát elgondolásokkal kacérkodó, rövid epizódja azonban nagyon hamarosan semmivé vált. Szinte meg se tudja érteni az ember, hogy Prágának Lengyelországgal szemben való magatartása után hogyan erősödhetett meg Párisban újból Benes befolyása annyira, hogy létrejött francia keresztapai áldások közben cseh vezetés alatt a kisantant. S ez a prágai befolyás annyira erősödhetett, hogy 1922-ben Briand már Benessel együtt dolgozta ki a szerencsétlen Genfi Protocollumot, amely fittyethányva mindazoknak a politikai és jogi igérvényeknek, amelyek a békeszerződések igazságtalanságainak jóvátételét próbálták - elég bátortalanul és elég bizonytalanul - legalább szerény keretek között békés úton biztosítani: merev és változhatatlan rendszer Procrustes-ágyába igyekezett belegyömöszölni egész Európát. S ha abban az időben a rettenetes erőfeszítések és a belső kialakulatlanság miatt még Európa diplomáciai parkettjén kissé bizonytalanul mozgó új Lengyelország könnyen alkalmazkodott is a Berthelot főtitkársága alatt benesi irányba fordult francia középeurópai politikához, annál kevésbé érthető józanul, hogy minél inkább erősödött Lengyelország belsőleg, annál jobban csúszott át a lengyel érdekek félretételével a francia politika a kisantant zsákutcájába.

De különösen érthetetlen a francia politikának eme kifejezetten történelemellenes szemlélete és magatartása, *holott hiszen épen ellenkezőleg: a történelmi erőket kellett volna felvonultatnia, segítenie és távolból szerveznie, ha komolyan és eredményesen kívánta elejét venni egy keletre törő német imperializmus új rohamának*. Már pedig a francia politikusok szemébe csak két történelmi államalkotás ténye és ereje világíthatott ezekben a még kialakulatlan és megállapodatlan középeurópai erőviszonyokat tükröző években: *a történelmi Lengyelország és a történelmi Magyarország. Botor fővel egyszerre dobták mind a kettőt!*

Bizonyos mértékig még érteni lehet, ha egyfelől Magyarországnak a kettős monarchia és a német-osztrák-magyar háborus szövetségen belül vállalt és viselt, sok tekintetben gyökeresen félreértett szerepe, majd az 1918-as összeomlásnak, még inkább a bolsevista kétségbeesett kísérletnek emléke, elmosta a francia - és angol - államférfiak szeme elől a *magyarságnak mint nemzetnek, mint különálló középeurópai szellemiségnek, mint államalkotó és birodalom-szervező erőnek* multbeli fényes teljesítményeit és évezredes tényeit, *abban a rövid időközben*, melynek hetei során kialakult és lebonyolódott a trianoni békeszerződés. De annál érthetlenebb és annál lesújtóbb szegénységi bizonyítványa a háború utáni nyugati politikának és diplomáciának, hogy a magyarság erejére és jelentőségére legalább később rá nem ébredt, sőt még az 1920-as események sem terelték józanabb és termékenyebb irányba, hanem ellenkezőleg, lassan még a békeszerződések szelleménél is betegebb középeurópai szemléletbe ringatták bele. Kárpátjának még a békeszerződésben is nyitvatartott, megoldatlan helyzete valósággal kínálkozott arra, hogy Franciaország, legalább mint komoly ütőkártyát, tartogassa kezében egy szorosabb lengyel-magyar összefogás erejét és kibontakozó lehetőségeit Ruszinszko kérdésének lengyelbarát és magyarbarát megoldása útján. Ehelyett az az 1938-ban tökéletesen elhibázottnak bizonyult prágai számítás érvényesült francia és angol támogatással, hogy maradjon meg Kárpátalja - eleve reménytelen, mert túlságosan mesterkéltnél - összekötő kapocsnak Oroszország és Csehszlovákia között, a lengyel érdek egészen kistílú és rövidlátó fölládozásával.

Mit segített ez a csehszlovák-országi korridor a történelmi Csehországnak a mult esztendő őszén, épúgy láttuk, mint ahogy nem kétséges: Lengyelország elhidegülése az elmúlt évek során jórészt ez orosz-csehszlovák korridor fönntartása és később a Barthou-Laval-féle francia-

orosz szerződés megkötése miatt következett be, azon kívül, hogy Franciaország Lengyelországot következetesen szerény kis- vagy kisközéphatalomként kezelte, ahelyett, hogy józanul maga adott volna szárnyakat - józan keretek között - a lengyel hatalmi ambícióknak...

Franciaország ugyanazt a végzetes történelmi hibát követte el Lengyelország irányában, mint mi magyarok a horvát nemzettel szemben. A századforduló előtt és után benne voltunk egy mély hanyatlásban s a nemzetek hanyatló önbizalma mindig erős féltékenységi mozzanatokban is jelentkezik, formák megmerevedésében, külső formákhoz való csökönös ragaszkodásban: - ilyenkor már csak a formákban bíznak az emberek. A magyar nemzetnek nem letörnie, hanem táplálnia kellett volna a nagyhorvát igényeket és ambíciókat. Hiszen ha az angol világbirodalmat nem rendítette meg a dominiumok közjogi helyzetének folytonos változtatása, a birodalmi kötelékek lazítása, *mert közben a birodalmi szellem és önkéntes összetartás folyton csak erősödött*, a magyar birodalom is megbírta volna a nagyhorvát törekvések dinamikus erőfeszítéseit, sőt épen ezt kellett volna elsősorban beleépíteni a szentistváni elgondolásba. Semmi lényegeset nem változott volna a szentistváni birodalmi gondolat, ha akár paritásos alapon is zárkózik össze egy nagyobb és erősebb és önállóbb Horvátország Szent István koronája alatt Magyarországgal, megújítva és megerősítve az ősi, 800 éves kötést...

Mint ahogy a hanyatló Magyarország nem tudott fölemelkedni a nagyhorvát gondolat magasságába, akként vak és süket volt a háború utáni - politikailag - hanyatló Franciaország Lengyelország önállósági és hatalmi igényei és törekvései iránt. Ehelyett erőltette Lengyelország szinte hűbéri alárendeltségét Párisal szemben és kicsinyes formalizmusból, gyermeteg hiúságból a hűbéri szerep ellen lázadó Lengyelországgal szemben egyre elvakultabb majomszeretettel dédelgette Csehszlovákiát és a prágai vezetés alá állított kisantantot.

Ennek az 1921 óta vitt francia politikának és diplomáciának nem volt egyetlen épkezláb gondolata, egyetlen építő ötlete, nemhogy terve lett volna, Középeurópa újjászervezésére. Belemerevedett a kisantant-dogmába s hol Magyarországot igyekezett abba beleszorítani, természetesen Ausztriával együtt, hol Lengyelországot. Egész bölcsesége kimerült a gazdasági kérdéseknek a politikai kérdésektől való merev és lehetetlen különválasztásában s minduntalan valamiféle gazdasági együttműködést próbálgatott és erőltetett volna a Dunavölgyében, anélkül, hogy a megoldatlan politikai kérdéseket csak érinteni is engedte volna. A békeszerződésekben ugyan megpendült az az egészséges gondolat, hogy a dunai népek s azok között is magyarok, osztrákok és csehek meg szlovákok, már a kereskedelem-politikai természetes csere révén is egymásra vannak utalva, csakhogy ez a gondolat is egyfelől csökevényesen jelentkezett a silány békeműben, másfelől lehetetlenné vált a kisantant-koncepció merev és kifejezetten magyarelles fölépítése miatt.

Hasonlóan halva született a 30-as évek elején az úgynevezett Tardieu-terv is, amely szintén helyesen látta meg a Dunavölgye népeinek összetartozandóságát, de annak csak gazdasági következeit volt hajlandó levonni s egyetlen komoly lépést sem mert tenni a kisantant államainak politikai diktatúrája és bennünket magyarokat fojtogató politikája ellen. A szövetséges Lengyelország évről-évre el kellett hogy szenvedje a francia politika lekicsinylését, sokszor epés gúnyját, az európai rendezésből való kisémmiztetését, ugyanakkor a kisantant maradt változhatatlan és érintethetetlen tabu. S ha már a kisantanton kívül valamely közép-európai vagy dunai hatalom rokonszenvét és segítő készségét élvezte a párizsi szövetségi politikának, az sohasem Magyarország volt és sohasem Lengyelország, hanem csak - Ausztria.

A Tardieu-féle 1932-es elég laza és bizonytalan és túlságosan csak gazdasági kezdeményezéssel szemben mégsem volt egészen elutasító a magyar politikai közvélemény. Gratz Gusztávval együtt magam is azt a nézetet vallottam a magyar képviselőházban, hogyha

tökéletlen is ez a Tardieu-terv, azért nem kell ellenségesen szembeállanunk vele. Arra gondoltam, hogy az a bizonytalan magatartás, amelyet közvetlenül e terv fölmerülése előtt Schober kancellár vezetése alatt Ausztria tanusított az Anschluss kérdésében, csatlakozván a német-osztrák vámunió tervéhez, lassan mégis megérleli a francia államférfiakban annak fölismerését, hogy a *független Ausztria fönntartása teljességgel lehetetlen Magyarországnak egyfelől megerősítése, másfelől Ausztriával való szorosabb összekapcsolódása nélkül*. S úgy gondoltam, egy osztrák-magyar szorosabb és tervszerűbb együttműködés, háta mögött az olasz-magyar és olasz-osztrák barátsággal és együttműködéssel, rövidesen megérlelhetné egy jobb megértés módszereit az idáig mindenfelől ellenségesen kezelt Csonka-Magyarországgal szemben...

Nem érdektelen most visszagondolnunk ezekre az időkre, amikor Benes még fennen hirdette, hogy „inkább Anschluss, mint habsburgi restauráció.” A Quai d’Orsay lenyelte ezt az ostobaságot - hiszen olyan óriási gyakorlata volt már egy jó évtized óta a prágai együgyűségek lenyelésében - s a cseh ellenállásnak bizonyára döntő része van abban, hogy a Tardieu nem egészen egézségtelen kezdeményezéséből a világon semmi sem csirázhatott ki.

Jól emlékszem azokra az időkre: a Quai d’Orsay félhivatalosa, a Le Temps napról-napra hozta a dunai dolgokat. Nem emlegetve a kisantantot, hanem még címeiben is a dunai népek szolidaritását és összetartozandóságát hangsúlyozta. De ez csak rövid epizód volt, Benes ellenállása és érthetetlenül szilárd befolyása hamarosan teljes erejében érvényesült újból és még csak időt és alkalmat sem engedett arra, hogy a magyar politika komolyabban elgondolkozzék azon a nagy kérdésen, hogyan lehetne elindítani a középső és alsó Dunavölgye népeinek közeledését egymáshoz...

És mikor 1932-ben Flandin dunavölgyi tanulmányútjáról hazatérve, megírta emlékezetes tanulmányát a Le Jour-ban s azt később mint miniszterelnök is újból megismételte, ez a gesztus is pusztába kiáltó szózatként hangzott el, mert *a hivatalos francia politika egyetlen lépést nem volt hajlandó tenni az értelmetlen és reménytelen cseh nagyzási hóbort letörésére, vagy csak visszaszorítására is* és a Flandin részéről is jogosnak elismert minimális magyar igények kielégítésére.

S ha a mai tapasztalataink birtokában józanul tekintünk vissza az elmúlt jó két évtized szomorú háború utáni politikájára, önként adódik a kérdés: hát nem természetesebb és okosabb dolog lett volna francia részről letörni a szármalmas cseh nagyhatalmi hóbortot s ehelyett megmenteni a történelmi Csehországot és a független Ausztriát? Hát nem olcsóbb és okosabb dolog lett volna Magyarországhoz kapcsolni Ausztriát és egy osztrák-magyar együttes révén előkészíteni a Dunavölgyének olyan rendezését, melynek egyik fázisa, a magyar nyelvű felvidéki területeknek és Kárpátjának Magyarországhoz való visszacsatolása, egészen más folyamatok során következett volna be? Érdeemes volt Csonka-Magyarországot óriási területi és nemzeti veszteségei után is még tovább nyomorgatni, kiszolgáltatni ennek az együgyü benesi politikának? Azért, hogy végül is nekünk magyaroknak váljék nehezebbé természetes védekezésünk a német birodalom még baráti kapcsolatok között is nyomasztó túlsúlyával szemben, mert a francia vak politika által kitenyészett és nagyzási hóbortjában megerősített Csehország ma maradéktalanul kiszolgálja Berlint? Mint ahogy vazallusként, szolgamódra kiszolgálta a Németbirodalmat szinte egy évezreden keresztül, mindig, mikor nem ránk, magyarokra, Magyarországra támaszkodott?

Milyen keserves és milyen hiábavaló kérdések ezek ma már. Milyen kiáltó bizonyítékai annak, hogy a történelem alapvető erőivel szemben minden elgondolás és minden erőfeszítés és minden mesterkéltség gátépítés hiábavaló. Nem a német középeurópai túlerő az, amely ellen hiábavaló a gátépítés, hanem hiábavaló minden olyan gátépítés a német impérium keleti törekvéseivel szemben, amely nem veszi tekintetbe az európai történelem évszázados tanul-

ságait s a természetes erőviszonyok megcsúfolásával és kiforgatásával, az igazi erő mesterkélten lefokozásával és semlegesítésével, íróasztalnál kiagyalt álságos erőknél túlértékelésével és túlfelfeszítésével, a természeti és történelmi törvények meghamisításával akar itt vagy ott új rendszert, új életrendet létrehozni és fenntartani. Micsoda együgyű és hazug, európai távlatban milyen reménytelen koncepció lehetett az, amely éppen a magyar nemzetet szorította becstelenül kicsinyes törzsi éltszínvonalra, amely nem évszázadok, de évezredek távlatában egyes-egyedül tudott nevet, értelmet, formát, szervezetet, államot, birodalmi erőkoncentrációt adni a középső Dunavölgyének?...

Benes föltámad?

Mi tagadás, Csehszlovákia szégyenletes összeomlása nem borította gyászba e halvaszületett kísérlet - és kísértet - első számú áldozatát, Csonkamagyarországot. Magának a történelmi Csehországnak és Benes Eduárdnak eltűnése a süllyesztőben - már sok jó magyar embert készített elgondolkozásra.

Magyar ésszel azt gondolta az ember: egy ilyen csúfosan bukott államférfiú és ilyen nevetéséggé tett államgondolat elbujdokol az emberek előtt, vezeklő útra indul, remeteként próbálja az eget kiengesztelni bűneiért és tévedéseiért... Jön helyébe valaki az emigrációban, talán Hodzsa Milán, talán más, józanabb, belátóbb, szerényebb, emberségesebb ember, aki majd igyekezni fog jóvá tenni a mai helyzet tagadása közben is az elkövetett szédítő hibákat. Egyszer csak olvassuk, hogy Benes exelnöknek esze ágában sincs nyugalomba vonulni s rövid amerikai egyetemi tanárkodása után mint újfajta - a Négusnál sokkal kevésbé szerény - „trónkövetelő” Párizsba tette át székhelyét, onnan pedig Londonba. Sőt csehszlovák emigrációs kormányt készül alakítani. Szerencsére a francia és angol vezető államférfiak elutasították ezt a gondolatot s Benes köztársasági exelnök és kisantantcsászár meg kellett elégedjék bizonyos „csehszlovák nemzeti bizottság” elnökségének igen szerény titulussal - újból. Egyelőre. De hiszen így kezdte ő 1914-ben is. Akkor is megelégedett - egyelőre - azzal, ha az európai vezető államférfiak titkáráig eljuthatott kveruláns irataival... De Franciaországnak a háborúból való kikapcsolódása után más is történt. A Churchill-kormány - éppen a nagyvonalú, valóban széles világszemhatárú Churchill Winston kormánya! -, érthetetlen módon elismerte a Benes „csehszlovák” és „szövetséges” kormányát. Mekkora rövidlátása, baklövése egy igazán nagy európai államférfiúnak! Emellett: *Benes nemcsak személy immár, öregedő tanár, megszégyenített volt államfő, hanem gondolat, módszer, típus, veszedelem is, amellyel szembe kell szállani.* Az alapjában mélyen antipropagandista magyar természet sem nézheti tétlenül, hogy a cseh propagandizmus újból hamis vágányra siklassa a háború után Anglia bárminő mértékben megmaradó befolyása révén Benes - *a másik oldalon működő Hacha* -, útján a Dunavölgye sorsát.

Isten látja lelkemet, idegen tőlem a szándék, hogy a cseh nép nehéz sorsán olcsó örvendezésbe vagy gunyolódásba fogjak. Még ha mi tanítottuk volna meg egy kis „móresre”, mint a multban annyiszor, rossz szomszédunkat, talán a magunk lelkiismerete is könnyebben elviselne egy kis enyhe kárörömet!... Más meg az, hogy - magyarok vagyunk, kötelező ránk népünk és nemzetünk törvénye: az emberség. Még a legrosszabb szomszéd iránt is. Ha ugyan igazán balsors az, ami a cseheket elérte. Nem inkább visszatalálás a *másokhoz, hatalmasabbakhoz való aránylag könnyű alkalmazkodás* ősi cseh történelmi útjára.

A kötelező magyar lovagiasság azonban semmiesetre sem szoríthatja magát olyan túlzásba, hogy még szalmaszálát se tegyünk az újból munkába kezdett benesi propaganda útjába, mely lenyelve az ellenállás nélkül - egyetlen puskalövés nélkül - való meghódolás szégyenét s bízva a korábbi angol-francia protektor változatlan tájékozatlanságában, változatlan hanyag-

ságában, beidegzett sablonokhoz, kényelmes, megszokott szólamokhoz való ragaszkodásában, lesi és készíti az alkalmat az újólagos ökörszem-politikára. Hátha még egyszer fölropíttetheti a magasba a csehek szerencsáját önmaguknak minden különösebb megerőltetése nélkül.

A cseh dilemma - történelmi példák szerint - olcsó és egyszerű: ha a németek győznek, marad Hacha, ha Anglia győzne, visszatér Benes. Mit kockáztatnak? Egyik oldalon éppenséggel semmit, mert hiszen a protektorátus cseh népe nem katonáskodik a Harmadik Birodalomban. A másik - a nyugati - oldalon való győzelem esetén mindenesetre számítani lehet arra, hogy Benes úr megint lóra pattan, mint elnök korában és egész professzori és propagandista tekintélyét ismét latba veti, hogy legalább a fényképfölvétel idejéig - kitarson a nehéz poszton. Bizony nem könnyű egy ilyen agg filozopternek - aki olyan tudományosan dokumentált tanulmányban ünnepelte még nemrég a csehszlovák hadsereg győzhetetlenségét - bevárnia a fényképező sokszor tapintatlan lassadalmasságát, lóháton.

A magyar kormányzó - mielőtt Hunyadi János és Kossuth Lajos örökébe lépett volna - mint a Novara osztrák-magyar cirkáló világháborús parancsnoka, azt üzentte egy ízben az őt túlnyomó erővel üldöző angol parancsnoknak: állítsa félre azt a nagyobbikat s ő készséggel megáll és megmérkőzik. A magyar lovagiasság és fair play e fényes epizódját magasrangú angol tengerésztisztek elevenítették föl egy magyar politikus előtt nemrég, de a magyar kormányzó 20 éves jubileumán az angol sajtó is. Vajjon valami - a fordított helyzet mellett is - hasonló ajánlat a lovagias, emberséges mérkőzésre eszébe jutott-e valaha Benes Eduárdnak két évtizedes vezető és az egész Dunavölgyére döntő politikai pályáján, szemben az árva és kegyetlenül kifosztott, megkínzott magyarsággal?...

Minden más vezető államférfiúnak Európában, bármelyik háborús vagy semleges oldalon, el kellene - esetleg újból - olvasnia a nagyszellemű tudós, Masaryk G. Tamás gyöngécske Uj Európáját, benne a rengeteg, erősen XIX. századi avultságokban gyökeredző hamis történet-filozófiai és szociológiai bölcselkedést, ami bizony vajmi hiányosan leplezi magának a cseh nemzetnek fölöttébb szegényes politikai kultúráját. De még inkább el kellene, vagy újra kellene olvasnia minden számottevő európai politikusnak Benes Eduárd *Nemzetek Forradalma* című fércművét, mely egész más címet érdemelne, ilyesfélét: *A politikai ügynökölés művészete, sikerei és dicsősége*. Arra nincsen példa - Benes előtt semmiesetre - Európa történetében, de a világtörténelemben sem, hogy vezető államférfiú, sőt a maga népe életében egy egész új korszak, vadonatúj államalapítás, már-már egy új nemzeti mítosz teremtője és hőse *ennyire a propagandát és ügynökölést* tette volna tevékenységének szinte egyetlen tartalmává és legfőbb módszerévé. Benesé a világgraszoló dicsőség, hogy nemcsak meg merte kockáztatni egy tisztán propagandista ügyeskedésre építendő államalkotás *elgondolását*, hanem hogy ez a fantasztikus *vállalkozás* sikerült is neki. Igaz, hogy csak két évtizedre szóló érvénnyel.

Méltatlan s amúgy is reménytelen dolog volna elvitatni Benes nagy tehetségét. Csakhogy ez a tehetség nem az államférfiú, hanem a propagandista tehetsége. A maga helyén fontos, szükséges, sőt nélkülözhetetlen *segéderő*. A propagandista természetrajza inkább a futópaszulyé, mint a tölgyfáé. Ezért válhat könnyen groteszk jelenséggé a politikai életben, ha fölkúszván valaminő karón, vagy egy méternél magasabbra - egyszerre tölgyfaként tekint szét a nagyvilágon. Az igazi baj azonban csak ott kezdődik, amikor *mások is* és pedig fontos, nagyhatalmú tényezők, tölgyfául kezdik tisztelni a nemzetközi politika ügyes folyondárját. És fájdalom: ez a Benes esete.

Pedig első látszatra remekül egészíti ki a tudós Masarykot ez a fürge benesi elme, ez a benesi cselekvékenység. Csakhogy roppant cselekvési készsége éppoly kevéssé a vérbeli politikusé, az államférfiúé, mint szellemi képességei; fáradhatatlansága, szervező készsége, egész „dinizmusa” az ügynöké, a propagandistáé. El lehet képzelni egy igazán nagystílusú szellemet, egy

egész nemzet lelkének, szellemiségének, történelmi vágyainak, szent igényeinek, szabadságra, napfényre törésének legfőbb képviselőjét, hogy tízszer kidobhatja magát - az angol számszer szerint 12-szer -, hogy végül tizenegyszer vagy tizenharmadszor únott meghallgattatást nyerjen? El kell olvasni a Nemzetek Forradalmában, hogyan írja le Benes Masaryk és a cseh propaganda első sikerét, kihallgatását és annak eredményét Briandnál, Franciaország akkori miniszterelnökénél, 1916 február 4-én:

Masaryk professzor Briandnak kifejtette tétéleinket: mit jelent a pángermán Berlin-Bagdad-terv, továbbá, hogy éppen *Ausztria-Magyarország segíti elő Németország támadó előretörését és pángermán céljait; hogy Németországot pusztán önnön erejére kell visszaszorítani Ausztria-Magyarország földarabolása és új, önálló államok kialakítása útján, amelyek már csak pusztán létükkel is természetes szövetségesei lesznek Franciaországnak a kelet felé törő német expanzió ellensúlyozására* Az egész közép-európai államrendszerrel van itt szó, azoknak a területeknek sorsáról, amelyek Franciaország és Oroszország, Finnország és Görögország között fekszenek. Ez az újjászervezés Franciaország és az európai béke érdekében áll és úgy hajtható végre, hogy fölszabadítják Közép-Európa valamennyi kis nemzetét, *de mindenekelőtt megsemmisítik Ausztria-Magyarországot. Ez ennek a háborúnak igazi programja*, mert hiszen ez a háború a pángermanizmus ellen, a központi hatalmak erőszakos abszolutizmusa ellen, az európai demokráciáért és az elnyomottak szabadságáért folyik. Ezek a célok nemcsak Franciaország érdekeinek, hanem magasztos hagyományainak is megfelelnek.

Briand megértette Masarykot. Beleegyezett abba, hogy Masarykkal való tárgyalásairól hivatalos kommunikát tegyenek közzé, amely bejelentése a világnak, hogy Franciaország hivatalos támogatásban részesíti mozgalmunkat.

A továbbiakban kifejti Benes, hogyan igyekeztek Masarykkal a maguk külön - mint később kiderült, rosszul fölfogott - cseh érdekeit a világháború igazi eszmei céljaként belesugalmazni a szövetségesek vezető államférfiaiba. Kiderül az is a följegyzésekből, mekkora erőfeszítéseket kellett tennie ennek a propagandának, hogy a józan angol és francia közvéleménybe példátlan hazugságaival befészkelje magát. E hazugságok teteje kezdettől fogva az volt, hogy az osztrák-magyar monarchiát a nagynémet keleti „Drang” megakasztása végett kell széjjeldarabolni.

Sehol, sem ezen a ponton, sem másutt, ebben a könyvben nyoma sincs az igazi alkotó és országépítő, vagy éppen nemzetét a szolgaságból új szabad életre vezérlő államférfiú széchenyies vagy deáki elmélyedésének, a kossuthi felkelő szellem merész röptének, vagy az ifjabb Andrássy Gyula történetbölcseleti széles szemhatárának, lelkiismeretes, sőt szigorú nemzeti önbírálatának. Közép-Európa beteg társadalmának eresztékeibe, falak repedései és tapéták hézagai között fészkelte be magát ez a benesi államalkotó dinamizmus, poloskamódra.

Lehet, hogy másutt, főleg román uralom alatt, több és kegyetlenebb üldöztetést szenvedtek el a szentistváni birodalom széttörésével tőlünk elszakadt magyarok. De nem felejtjük el, hogy a 20-as években a román uralom másként kezdődött, akkor még jórészt érvényesült az erdélyi magyarsággal szemben a román nép nem egy szép emberi tulajdonsága. Ám a nagypolitikai magyarellenes propaganda- és erőközpont mindig Prága volt. A kisantant valójában: a Benes lelkéből lelkezett - ha nem is gyönyörű - magzatja. Prága volt és maradt az összeomlásig a kisantant igazi fővárosa, Prágának volt döntő befolyása a Quai d'Orsay-ra, főleg Berthelot úr szomorú főtitkársága idején. Prága tudta a nyugati kultúra formái között a legügyesebben képviselni és a legeredményesebben közvetíteni nyugat felé a magyarellenes hazugságot. Prága - és benne elsősorban Benes - befolyása és szüntelen, fáradhatatlan propagandatevékenységének erkölcsi fedezete nélkül Bukarest még *brutálisabb* magyarüldöző módszereivel Európa lelkiismerete bizonytalansággal előbb-utóbb szembeszállt volna. Az egész Dunavölgyében

folyt minden magyarüldözés panaszja Prágában vámolódott el, itt kapott új irányítást - a Népszövetségnek nevezett sóhivatalhoz. Benes volt Briand Aristide szerző-társa a Genfi Protokollum körül. Benes volt a kisantant tulajdonképpeni vezetője, Benes volt a Quai d'Orsay nagybefolyású sugalmazója, teljhatalmú megbízottja, sőt irányítója dunai és balkáni dolgokban. Ez a prágai és főleg benesi „humanizmus” és „demokrácia” tudta csak elhíttetni a nyugati nagyhatalmakkal és az egész művelt európai és világközvéleménnyel, hogy valójában semmi igazságtalanság nem történt és nem történik a magyarokkal, hogy Csehszlovákia csak visszaállítása az egykor volt „csehszlovák” népi, nemzeti, állami egységnek és hogy a kisantant rendszere a magasabb kultúra érvényesülését is jelenti a Dunavölgyében és a felső Balkánon, egyben a legszerencsésebb gátépítés a mindenkori nagynémet *Drang nach Osten* ellen, melynek a magyarok ezer éven át elővédje és legfőbb keleti bástyája voltak...

Ez a förtelmes hazugságöszön mind Prágából indult, Benes volt az elindítója minden intrikának a dunai népek között. Jól tudta, mit jelentett volna dédelgetett kisantantja s az ő személyes dunai vezérkedése számára valaminő magyar-délszláv közeledés, jobb megértés. Ha egyszer a Dunavölgyének legerősebb, szabadságszerető, katonai értékben, őseredeti, természetes férfiaságban, főleg pedig évszázados történelmi föladataikban s a nagyvilághoz, Európához való viszonyukban legtöbb hasonló vonást és egymás iránt a legtöbb ösztönös rokonszenvet hordozó - sajnos, inkább rejtegető - népei: magyarok, szerbek, horvátok egyszer valóban közelebb kerülnének egymáshoz és megpróbálnák elrendezni kölcsönös megértéssel és jóakarattal amúgy is alig egy évszázados vitájukat 7-800 esztendő történelmi barátságának szellemében! Ugyan mi szükség volna akkor kisantra, akár nagyantatra is a Dunavölgyében? - révülhetett föl a kérdés Benes fürge agyában s kicsinyes, sivár, kispolgári lelkében. Mi lenne akkor a krokodilus alakú csehszlovák birodalomból és a prágai elsőségből?...

De a román-magyar közeledésnek is Benes és Prága állott minduntalan útjába, mint ahogy sikerült többször elgáncsolniok a szorosabb osztrák-magyar összefogást is. Az utóbbit hol Bécsben közvetlenül befűjt intrikákkal, hol Ausztriának szóló gazdasági és politikai kecsegtetésekkel és hízelgésekkel, hol olaszellenes sakkhúzásokkal - ha ugyan a finom sakkal kapcsolatos képet megérdemli Benesnek inkább ifjúkori sportbeli szerelmére, a nemzetközileg is elvadult futball durva és közönséges stílusára emlékeztető politikai játéka - hol a Németország felé való közeledés, az „inkább Anschluss mint habsburgi restauráció” zsaroló gesztusával, hol a franciák érzélgős osztrák szerelmének kihasználásával, a magyar-osztrák szorosabb együttműködést inkább Páris gazdasági áldozatkészségének fölgerjesztésével gáncsolván el... Csupa ügynöki fogás, ravaszság, jellemző vigéci találékonyság, merőben vigéci méretű és szellemű politikai tevékenység.

Valamikor szegény Tisza Istvánt egyik keserű - ha nem csalódom, irodalmár - ellenfele a világ legnagyobb szolgabírájának nevezte. Mennyivel inkább ráillenék erre a Benesre az elnevezés: a világ legnagyobb vigéce! Ugyan ki tudná az ilyen természetellenesen fölnagyított roppant ügynök lázas képzeletének már-már művészi csapongásait követni - a mai európai események forgatagában?

A mi döntő nagy háborúink nálunk sokszorta nagyobb erővel szemben is nem hat órát tartottak, mint a csehek híres nagy csatája a Fehérhegyen. Hanem hat óráig tartott nálunk rendszerint a béke. És a megalkuvás csak epizód volt - mikor volt -, nem pedig, mint Benes nemzeténél: az igazi, ősi történelmi alapforma.

Összeomlik a két tanár - Masaryk és Benes - krokodilus-alakú idénybirodalma. De, akik tervét főzték és kártyavárát megépítették, védeni azonban se nem merték, se nem tudták s akik e szörnyszülött lábatlankodása révén végzetesen megakasztottak minden józan, észszerű, a történelmi erővel és helyzetekkel számoló dunai újjárendezést, most újból kezdik a már egyszer megbukott hazugságok, a bűnös, veszedelmes, minden épkezláb kibontakozást újból

eleve elgáncsoló propagandájukat...? A tolakodás, az ügynökölés, a kockázatmentes kibicelés, világerők melléktermékeként való jutányos lábatlankodás benesi szerepét? Hát nem volt elég a zavarból és szenvedésből a Duna-Tisza tájékán, megkötyagosodott cseh filozopterek szellemi lúdtalpai nyomán...?

Állítsuk csak szembe egy pillanatra e groteszk benesi figurának bosszantó és fölháborító örök nyüzsgésével a mi Deák Ferencünk nyugalmát, rendíthetetlenségét, a benesi ügyeskedéssel a deáki mély politikai műveltséget, a benesi elkergethetetlenség ügynöki erényével a deáki finom, majdnem túlérzékeny magyar politikai szemérmét és lelkiismeretet. Deák lemond a mandátumáról és visszavonul egyelőre a politikától, mert vér folyt a követi választásán. Benes egész koncepciója, országa, birodalma omlott össze, amelyért csak angol, francia, olasz, szerb vér omlott és főleg rettentő mennyiségű magyar vér az innenső oldalon, cseh mentől kevesebb, itt is, odaát is, s amelynek összeomlásáért az ő vaksága és államférfiúi tehetetlensége és kicsinyessége felelős elsősorban, - mégsem vonul vissza. Deák nem értett mindenben egyet Kossuthtal 1848-ban, átengedte hát a teret a cselekvőbb, merészebb géniusznak. Benes - fordítva -, úgy adja át hivatalát Hachának, hogy siet a másik vasat melegíteni az idegen tűzön, mintha Deák, Kossuth radikalizmusa ellensúlyául - Bécsbe ment volna följárni a császárnak ellenszolgálatait. Deák a königgrätzi csata után sem követelt többet az uralkodótól a magyar nemzet számára, mint a nagy osztrák csatavesztés előtt - talán túlzott lovagiassággal. Benes, úgy kezelte a diplomáciai fórumokon a meggyötört, harmadára nyomorított, lefegyverzett, kifosztott Magyarországot, hogy Bethlen István gróf minden igaz magyar szívéből szólván, Benes úr lelki és szellemi gallértalanságát volt kénytelen gonosz és kicsinyes ellenfele arcába vágni. Talán kíméletlenül, talán egy kis hagyományos magyar göggel, de ebben a legkisebb magyar napszámos is egy volt vele. És a párhuzam teljessége kedvéért képzeljük el Deák Ferencet, ahogy - Benes módján - szemenszedett s könnyen kimutatható hazugságokkal igyekszik meggyőzni Ferenc Józsefet a magyaroknak teendő engedmények szükségéről és halaszthatatlanságáról. Mint ahogy tette Benes Eduárd a trianoni béketárgyalások során, szemérmetlenül lehazudván a fölvidéki magyarság számát a valóság töredékére.

De miután olyan fényesen beigazolták jeles cseh szomszédaink a benesi politika és propaganda katonai elgondolásait és bizonykodásait és jóslatait, úgy ahogy bizonyos Moravec csehszlovák vezérkari ezredes hirdette volt meg 1936-ban az európai kancelláriákat ügynöki elháríthatatlansággal megjárta művecskéjében, annak vakmerő történethamisító képzelgéseiben: nincs is más hátra, minthogy még ezek után is az elpusztíthatatlan Benes úrba botladozzunk bele. Benes itt, Benes ott, Benes mindenütt! De ördög és pokol, ezt a kivénhedett politikai vigéct, nemzetünk e legádázabb ellenségét elsősorban nekünk magyaroknak kell elhárítanunk az európai kibontakozás útjából!

A magyar népet általában eleven értelműnek, tanulékonynak, eredetinek, színesnek, jólelkűnek, derüsnek és kedvesnek mondja a nem nagyon elfogult idegen. Néha még az ellenség is.

Ez a nemzetközileg elismert szeretetreméltó hírünk azonban nyilván nem szól a politikánk-nak. A politikában mindig kemény, érdes és az idegennek sokszor kényelmetlen volt a magyar, önérzete, kiírthatatlan hivatástudata, megtörhetetlen ragaszkodása országának birodalmi jellegéhez, önállóságához, függetlenségéhez és szerepéhez, néha természetes gögje is, mely soha nem bírta elviselni, hogy más, idegen életformákba, idegen birodalmiságba belesüllyedjünk s bennük elveszünk: alkalmatlanná tette nemzetünket bármiféle segédnépi szerepre. Cseh szomszédaink viszont, ha másban nem is, legalább a politikában tűntek ki - szeretetreméltóságukkal. Értették - mindig értették.

De emlékezzünk csak vissza az 1934-es időkre, amikor Benes Eduárd még mint csehszlovák külügyminiszter pohárköszöntőt mondott a Moszkva felé utazó öreg Barthou francia

külgyminiszterre, cvikkerek és pápaszemek rezegetek, mikor Benes többször is „kegyelmes uram, drága barát” megszólítással tüntette ki a minden elfogultságai mellett is kitünő francia államférfiút, és már-már majdnem protektorátus alá vette - Franciaországot. A szegény, később tragikus sorsra jutott Barthou a 20-30 év óta legtípusosabban érvényesülő francia egyoldalúságok, elfogultságok, régen korszerűtlenné vált elméleti, „világnézeti”, jakobinus hagyományok, még inkább gesztusok, régen értelmetlenné vált politikai rokonszenvek és ellenszenvek, dühök és szerelmek megszállottja, az elméleteibe és fixa ideáiba belebonyolódott igazi tudós gyámoltalanságával szenvedte el Benes ízetlen vállveregetéseit. Az ember a távolból szeretett volna segíteni az öreg francia kispolgári politika e kiérdemesült veteránjának: uram, tiszteletreméltó Barthou úr, ne engedje magát a francia-cseh jakobinus jelszavak s a tökéletesen hamis francia filozófiavizmus elméleti zsákutcájába hurcoltatni, ön a halhatatlan francia szellemet, világérdeket, egyetemességet, a szellemi Európát képviseli, túl a cugos cipők, a világnyárspolgárság szolidaritásán...

Benes akkor megveregette a szegény öreg Barthou úr vállát s Franciaországot biztosította Csehszlovákia rendíthetetlen támogatásáról. Barthou zsebéből ez a jóhír, ez a csehszlovák támogatás úgy fityegett ki, mint egy bidermayer-kori vidéki színpad vendéglősének piroskockás zsebkendője - útban Varsón át Moszkva felé. Ott aztán sikerült újból föllevenítenie a több évtizedes francia-orosz barátságot és alapját vetni az 1939-ben olyan fényesen bevált új francia-orosz szerződésnek, egyszerre idegenítvén el olaszokat és lengyeleket s megakasztván Lengyelországot, e tőkében szegény országot, korszerű fölfegyverkezésének menetében... Egy szó, mint száz, sikerült szerencsésen megtalálnia Európa egyik diplomáciai megzavarodásának gyújtópontját. A másik is csakhamar megtalálódott, - Abessziniában, de az már nem a francia, hanem az angol balkéz remeklése volt.

Benes, a kibic otromba érdektelenségével vett részt ebben és a többi nagy játszmában, hol egyik, hol másik játékos kártyájára tett kisebb-nagyobb összeget, bár ezeket az összegeket is kölcsön kapta. És - sokáig szerencséje volt. Annyira, hogy szíve gyermekét, a kisantantot, hol számbavette, hol megfélekedett szeszélyesen róla - elégnek, igazi nagyhatalomnak érezte egymagában is Csehszlovákiát s magát Európa egyik irányító hatalmasságának. Aminthogy, mi tagadás - az is volt, még nem rég.

Egyszer aztán a szerencsés kibicre is kezdett rájárni a rúd. Lord Runciman idején még csak tartotta magát: önérzetesen egyengette derekát, mint Bence, a „vén barát” mögött Arany Toldi Estéjében, mikor a közönség észrevette személyében és helyzetében a komikumot: bízott Toldiban. Csakhogy az angol-francia Toldi nyilván megfélekedett Arany versének szövegéről, ahol tudvalévően az öreg bajnok megneszelte fegyverhordozója nehéz helyzetét és

*Öklelő dorongját magasra emelé,
Rázta fenyegetve a pajkosok felé...*

Nos, ez a segítség elmaradt Benes számára, nemcsak a Szudéta-föld elcsatolásakor, hanem még Prága német megszállásakor is...

Kossuth Lajos is emigrált 1849-ben. De egy egész esztendőn át vívott olyan méretű és teljesítményű szabadságharc után, melyben két világhatalommal bírkózott a magyar, kevés lett volna számára egy, mert azzal végzett volna -, aminőre nincs példa a XIX. század történetében! És most Benes úr Kossuthot akar játszani egyetlen cseh puskának elsütése nélkül? Hivatkozva arra, hogy Csehszlovákiát szövetségesei 1938 őszén cserbenhagyták? Hát vajjon a fölkelő Magyarországot 1848-49-ben ki segítette, kire számíthatott önmagán kívül? És nem volt-e bizonyos, hogy Lengyelországot végül is leveri a német túlerő 1939 őszén, a jobb szervezetség, a nagyobb katonai készültség? Mégis ellenállott a vitéz lengyel nemzet, Varsó veszve volt már régen, a polgári lakosság mégis vállalta a biztos összebombáztatást s nem akadt lengyel Hacha a behódolásra... Vagy a mi drága finn testvéreink! Őket nem hagyhatták

cserben a szövetségeseik, mint - állítólag - a cseheket, mert egyszerűen nem voltak szövetségeseik, de szövetségeseik helyett - szívük volt a finneknek s a három és fél milliónyi nép habozás nélkül szállott szembe egy 180 milliós világbirodalommal. Csakhogy a finn dologra születni kell. Mint ahogy mi magyarok születünk 1848-49-re. Ez a magatartásunk nem rí ki a mi ezeréves történetünkből. Azt előzőleg legalább tízszer megkockáztattuk véres és dicsőséges históriánk során - a módját a hatalmasabb szomszédhoz, vagy a szomszéd még hatalmasabb szomszédjához való előnyös alkalmazkodásnak.

A háború előtti cseh szeparatisták orosz nagyherceget szerettek volna az „önálló” cseh állam trónjára. A világháborúban Masaryk és Benes inkább a francia-angol vazallusság módszereit fejlesztették ki és annak kisebb kockázatait vállalták. Míg Kramarz és táborá odahaza is váltig ragaszkodott a pánszláv, szélső oroszbarát elgondolásokhoz. De még így is jócskán maradtak köztük osztrákbarátok, akik politikailag józanabbul ítélték meg a helyzetet, gazdaságilag meg nem akartak lemondani óriási hatalmukról, befolyásukról az egész monarchia ipari és kereskedelmi életében, sem feltűnően és aránytalanul nagy szellemi befolyásukról és pozíciójukról a magas bürokráciában és az osztrák-magyar igen magasrangú tisztikarban. Vagyis: háromféle vazallusság lehetőségei és hasznai között válogathatott és válogatott is a cseh szomszéd: pánszláv faji alapozású orosz barátság, demokrata-liberális francia-angol barátság, konzervatív és opportunistá beidegzettségű osztrák barátság között. Elmondhatjuk Tompa versének egy kis kiigazításával: Neked három hazát adott végzeted...

És folytathatnánk mindjárt: „Nekünk csak egy volt - az is elveszett”.

Egy népnek az a fajta túlságos ráépítkezése eszmeileg és gyakorlatilag - még szabadságmozgalmaiban és úgynevezett szabadságharcaiban is - mindig idegen, nagyobb hatalmasságok támogatására, amely a cseh történet sajátos, cáfolhatatlan bizonyítéka az igazi önbizalom hiányának. Ez a magatartás megdönthetetlenül bizonyítja, hogy az illető nép - egyénisége, vagy népközi, földrajzi helyzete, vagy mind a kettő miatt - nem érzi magát eléggé sorsa legfőbb mesterének s nem tud maga körül eléggé önálló életet - „glóbuszt”! - teremteni, amely a maga külön törvényei szerint mozog. Annál csodálatosabb jelenség, hogy éppen cseh politikusok - és nem mások - tudták népük ősidőktől fogva világ végéig bizonytalan belső és külső lételemjait feledtetve, úgy szerepeltetni a maguk valójában vazallusi szemléletét és törekvéseit, hogy végül egész Európa háború utáni újjáalakulásának döntő tényezőjévé válhattak. Páratlanul álló politikai bűvészműtávány volt ez.

Ezt a folyamatot szeretném a továbbiakban megvilágítani, Benes nagy önéletrajzi - valójában propaganda-célú - művének, a Nemzetek Forradalmának tükrében. S egy másik tükrében, Bainvillenek a béke politikai következményeiről írott műve szemléletén, figyelmeztetéseim és jóslataim keresztül szeretném megmutatni azt az utat is, melyet a nyugati politika járhatlanul hagyott - jórészt Benes kedvéért.

Senki se értsen félre: korántsem úgy gondolom a dolgot, hogy itt két személyen múlt volna minden: az egyikén, kinek minden sikerült, a másikon, akire senkisem hallgatott. A két szerző itt most számomra valóban csak eseményeknek, húsz esztendő beteg európai fejlődésének tükré. Az egyik: a követett beteg irányt mutatja, a másik az elhanyagolt egészségét.

A benesi politika igazi arca.

Érzem, hogy e ponton némileg megtörik könyvem szerkezeti egysége. Gondolatmenetem látszólag elmosódik, hosszadalmas idézetek labirintusában: Benes háromkötetes nagy művéből nemcsak azért kell sokat idéznem, ne mondhassa senki, hogy a magam magyar haragja, keserősége, elfogultsága vezet bírálatomban. Hanem főleg azért, hogy a folyamatot mutassam

be, hogyan érvényesült rendkívül lassan, a francia, angol, olasz, amerikai államférfiak józanabb, okosabb, természetesebb fölfogásával szemben, a benesi hazugság, zsarolás, ügynökölés, propagandizmus. Bár még e sűrű idézetekkel sem tudom kellőképpen érzékeltetni a határtalan szellemi nyüzsgésnek, mindenütt jelenvalóságnak, mindenbe való belekotnyeleskedésnek, a túlbúzgóságnak, a mértéktelen és idegtépő rábeszélésnek, az ajtón kidobott tolakodó ablakon való visszasurranásának, a politikai, szociológiai, történelmi halandzsának, a kirívó történelmi hazugságokra berendezkedő émelyítő propagandizmusnak ama világtörténelmileg páratlan özönét, amelyet e szinte lelkibeteg törtető - magyarul stréber - kereskedelmi tanár, Benes Eduárd, titáni méretű ügynöki munkássága és teljesítménye jelent. Amit én itt idézetekben fölvonultathatok, csak gyöngé árnyéka a valóságnak, csak kivonatos jelzése - jelképezése - a dolgok teljességének. Magát Benes jó ezer oldalas három kötetét ajánlom újból Európa szellemi elitjének.

De azért is kell minél többet beszéltetnem magát Benest, hogy a szellemét, ízt, színvonalát is érzékeltethessem ennek a 20 éves csehszlovák bohózatnak, de rajta keresztül a politikai gondolkodás ama példátlan süllyedésének is, mely nyugaton ennek a benesi beteg sugallatnak hatása alá kerülhetett. A gyakran megnyilatkozó természetes józan ész, az épkézláb gondolkodás, okos érvelés s a valóságos angol, francia, olasz, amerikai s általában az európai és emberi érdekek rovására.

Azt mondhatná valamelyik szigorú bírálóm, íme Benes hatása, műve és esetleges föltámadása ellen fegyverkezem, de öntudatlanul is jelentőségét emelem, túl is értékelem, bár e látszólagos túlértékelés csupán kifordított színe a háborús és főleg a háború utáni angol-francia Európa-rendező politika mérhetetlen tehetségtelenségének és alapvetően elhibázott voltának.

Pontosabban a következő tételeket szeretném igazolni a benesi idézetekkel:

1. A világháború négy és fél esztendejéből négy éven át sem a franciák, sem az angolok, sem az olaszok, sem az oroszok, sem az amerikaiak nem akarták végképpen megsemmisíteni az osztrák-magyar monarchiát, csupán Benesék akarták és - csodálatosképpen Benesék győztek.
2. A csehszlovák katonai szereplés a nyugati szövetségesek oldalán: minden komoly szabadságharcos akaratot s elszántságot nélkülöző bohózat volt csupán.
3. Végül is fantasztikus ügynöki sikerek révén történt meg a csehszlovák „államalapítás”, a világháború izgalmai és bizonytalanságai közepette.
4. Ez az új „szövetséges” és „győztes” állam, alapítása, „háborús győzelme” és elindulása percében is olyan gyöngé tákolmány, hogy teljességgel képtelen a maga erejéből még csak föl is venni a küzdelmet a legyőzött Magyarországgal.

Mindezt igazolja írásosan, maga Benes...

És itt szeretném, ha tudnám, fölvonultatni, főleg a magunk magyar lelkiismereti elszámolásának koronatanujául a nem kereszténynek, hanem pogánynak született Szent István magatartását és életművét az akkori keresztény Európában, hogy e szemfüles Benes előtt 900 évvel korábban élt nagy magyar államférfiú és birodalomszervező fényes és diadalmas szellemének világánál mutassam meg a benesi államalkotó módszer, diplomácia, tehetség határtalan szegényességét, egész hazúg és sietős kulisszatologató műmozgalmasságát, alpári szellemi színvonalát. De sajnos mindez nem fér e szűkreszabott munkámba. Elég, ha magyar nemzetem számára újból megvillantom az igazi államférfiui s népi erő, tehetség, hivatástudat e csodálatos szentistváni szintézisét, amely tudott úrráleni az elavult és Európába immár beilleszthetetlen pogányságon s ugyanakkor mindent átmenteni az ősi magyar pogány világból, ami abban emberi, politikai, katonai érték volt. S úgy illeszkedett bele az akkori keresztény univerzalizmusra hajló Európába, - szervesen és évszázadokra -, hogy a magyar

politikai szellem és a pogány alapítású magyar birodalom önállósága ne szenvedjen, hanem erősödjék *egy általános európai elismertetés és népszerűség, az Európába bevonult magyar politikai és katonai lángész, sugárzásában és varázsában...*

Benes, a silány vásári komédiás és kikiáltó arra a vakmerő feladatra vállalkozott, hogy megsemmisítse Attila vérszerinti és szellemi örökösének, Szent Istvánnak művét.

A kitűzött cél.

Régóta izgat a „benesi csoda”: óriási sugalló erejének, hatásának, hatalmának, ördögi befolyásának a titka. Szeretném megfejtetni, - a jövőendő magyar és nem magyar nemzedékek hasznára.

Már az előzők során idéztem Benes könyvéből azt a részletet, amely Masaryk első tárgyalását írja le Briand francia miniszterelnökkel 1916-ban s mindjárt hozzáfűzi e leíráshoz azt a bámulatosan gyors fölismerést, hogy hiszen ezek a derék nyugati szövetségesek még meg sem próbálták világos tételekbe önteni a maguk háborús céljait.

A nagyszabású ügynök és propagandista lélektani szemfülessége s vele a titok legfőbb nyitja jelentkezik Benes ez 1916-os fölfedezésében. Benes idejében rátalált arra a tényre, hogy a szövetségeseknek nincsen világos tudásuk, tiszta képük Középeurópáról, sem kialakult tervük a győzelem után Európának újjárendezésére.

Politikai koncepciónk - írja Benes - abban a formában, ahogy Masaryk professzor a francia miniszterelnöknek előadta, az angol és a francia sajtóban, valamint a politikai és tudományos körökben üzött propagandánk és különböző barátaink propagandái révén idővel annyira érvényesült, hogy 1916 végén in nuce már a szövetségesek némely hivatalos nyilatkozatába is belekerült - így az osztrák-magyar békejavaslatra 1916 december 30-án adott válaszjegyzékbe, valamint a szövetségeseknek 1917. január 10-én Wilson elnökhöz intézett híres jegyzékébe is. Túlzás nélkül állítható, hogy Masaryk professzor követelésének meggyőző kifejtésével megmutatta, miként kellene a szövetségesek politikai céljait és háborús földadatait kifejezni és programatikusan a nyilvánosság és a hivatalos körök elé terjeszteni. Wilson elnök 1916-i és 1917-i üzeneteiben lényegében ugyane vagy rokonérzelmű gondolatoknak adott kifejezést, bár általánosabb formában, a konkrétumokat alig érintvén.

A nyugati hatalmak háborús céljainak, főleg fogalmazási bizonytalanságaiba és háború utánra szóló európarendező elgondolásaiknak tisztázatlan voltába: ezekbe a résekbe fészkelte be magát a benesi szűfőhadiszállás:

Masaryk professzor londoni előadása - éppúgy, mint az a másik előadás, amelyet a szlávok világhelyzetéről 1916. február 22-én a Sorbonne-on tartott - továbbá céljaink kifejtése Briand előtt, különböző angliai megnyilatkozásai más alkalmakkor, a szövetségesek elé terjesztett néhány emlékirata s kivált „Új Európá”-ja, melyben minde gondolatait és véleményeit összefoglalta, azonkívül pedig a „Nation Tchèque”-ben 1915 május 1. óta folytatott publicisztikai akciónk, a Nemzeti Tanács titkárságának egész sor hivatalos emlékirata s a Sorbonne-on tartott előadásom, amely „Pusztítsátok el Ausztria-Magyarországot!” címen 1916-ban füzetalakban is megjelent és egy halom más megnyilatkozás: ez volt az az eszmei alap, amire aztán politikai és katonai akciónkat s irodalmi, meg sajtópropagandánkat fölépítettük. Fontos volt, hogy programunkat tömören, világosan és hatásosan adjuk elő. Meg kellett mutatni, hogy nemcsak megvalósítható, gyakorlati, a szövetségesek szempontjából hasznos és egyedül lehetséges program, hanem hogy a feltartóztathatatlan európai fejlődésnek is része, hogy igazságos program

s ezért egész Európa és az egész újkori emberiség politikai, gazdasági, kulturális és erkölcsi fejlődésének irányvonalában is fekszik. Hamarosan nemcsak azzal gyakoroltunk hatást Nyugateurópa köreire, hogy politikailag jól voltunk tájékozva és hogy Középeurópáról helyes ismeretekkel szolgáltunk, hanem azzal is, hogy Masaryk professzor a történetbölcselet szempontjából meg tudta fogalmazni, mit jelent nézete szerint a világháború és hogyan kell Nyugateurópának a világháborút felfognia. Erős fegyverünk volt az is, hogy többek közülünk sikeresen, hatékonyan tudtuk terjeszteni ezeket az eszméket. Wilson későbbi koncepciói mellett a világháborúnak, jelentőségének és értelmének egyetlen összegező, szintetikus meghatározása volt ez; azért hatott úgy mindazokra, akik a benne foglalt gondolatot átértették. Azért volt akciónknak olyan jelentős eszmei befolyása is, mert mindenki érezte, hogy szilárd, elméletileg jól megalapozott, céltudatos programon épült fel.

A benesi szózuhatagból nem könnyű leszűrni törekvéseik igazi lényegét. Ezt mégis így lehetne összegezni:

1. Eszmeileg és világszemléletileg: Meg kell valósítani a világdemokráciát s ezért mindenkélt előtt „pusztítsátok el Ausztria-Magyarországot”, mint a világreakció és népelnyomó zsarnokság európai fellegvárát s helyébe állítsátok „vissza” Csehszlovákiát, a demokrácia keleti bástyáját!

2. Külpolitikailag: „Pusztítsátok el Ausztria-Magyarországot”, a német keletre törő imperia- lizmus legfőbb természetes szövetségesét s helyébe állítsátok Csehszlovákiát, a nagynémet Drang nach Osten és az osztrák és főleg magyar szövetséges cinkosság örök ellensúlyozására! A német birodalom az osztrák és a magyar segítség híján, a maga közvetlen erőforrásaira maradván, el fogja veszíteni délkelet felé hódító képességét és lehetőségeit, mert a monarchia földarabolása nyomán keletkező „önálló államok... már a pusztaság létükkel is természetes szövetségesei lesznek Franciaországnak a kelet felé törő német expanzió ellensúlyozására”.

A világdemokráciát Benesék sokáig óvatosan kezelték és adagolták, mert számba kellett venniök, hogy Franciaországnak és Nagybritanniának szövetséges a cári Oroszország. De a világnézeti dolgokkal azért is csinján kellett bánniök, mert a cseh politikát elszakíthatatlan szálak fűzték a szent Oroszországhoz. Továbbra is melegen akarták tartani régi pánszláv eszméiket és kapcsolataikat, csak félrehúzták kissé e szláv dolgokat a nagy világháborús tűzhely karikájáról, mint afféle ügyes szakácsok. Ezért a világnézeti szempontok inkább csak az orosz forradalom kitörése után kaptak élesebb hangsúlyt Benesék politikájában. A pángermán veszedelem ellen való csehszlovák védőbástyaság annál hamarabb kapott rikoltó kihangzást.

Ennek a benesi törekvésnek egész sor igen természetes akadályt kellett leküzdenie a nyugati szövetségesek táborában.

Mindenekelőtt kevésbé voltak fogékonyak akár a franciák, akár az angolok, akár az olaszok világnézeti dogmák iránt. Ezeket - a demokráciát elsősorban - nehezen hegyezhették ki, szövetségben a cári Oroszországgal. De ezen a téren nem lett volna különösebb akadály a világháború első éveiben Benesék érvényesülésének, mert 1917 őszéig ők sem élezték ki nagyon a világnézeti dolgokat. Annál nagyobb akadályként meredt a cseh törekvések elé az általános és makacs húzódozás francia, angol és olasz, sőt orosz részről is, a monarchia szét- darabolásának célkitűzésével szemben.

A szövetséges nagyhatalmak vezető államférfiai nyilván sem világnézeti külpolitikába nem kívántak belebonyolódni, különösen az orosz forradalomig, sem az osztrák-magyar monarchia mindenáron való elpusztítását nem tudták egykönnyen háborús céljaik közé beilleszteni. Félték a nyomába lépő anarchiától s a német Drang ellen való védekezés eszközéül is nehezen

fogadták el ezt a biztos rombolást s főleg a nyomába lépő bizonytalan új koncepciót s annak kockázatait. De számoltak, szinte a háború végéig, szükség esetén, a monarchiával kötendő különbségével is.

Ma majdnem hihetetlenül hangzik, hogy Csehszlovákiának, mint önálló államnak elméleti föllállítása és föltételül Ausztria-Magyarország szétrombolása: csak a világháború legutolsó szakaszában érlelődhetett meg. Túlnyomórészt Benesék agitációja folytán.

A módszer: „vakondok munkát kellett végeznünk...”

Országot kellett tehát alapítani, előzőleg pedig szétzúzni meglévő államokat s egy félszázad-éves dunai államközösséget, az osztrák-magyar monarchiát. E nagy cél érdekében kifejtett tevékenységének módszerét maga Benes jellemzi:

Lassanként sikerült behatolnom egyrészt a francia hivatalos körökbe, másrészt az újságírók közé...

Amennyiben helyesen tekintem át a helyzetet, franciaországi propagandánk volt a legrendszeresebb és legsokoldalúbb. De azért a többi országokban is derekas munkát végeztünk. Londonban a „Czech Press Bureau”-n kívül különösen szolgálta propagandánkat egy praktikus berendezett üzlet a Picadilly Circus-on, amelynek kirakatában térképek, diagramok, statisztikák, képek és fényképek segítségével naponta a járókelők tízezrei előtt tettük szemléletessé, kik azok a csehszlovákok és mit akarnak.

1918 tavaszán, közvetlenül hadseregünk föllállítása előtt, propagandánk virágzott valósággal...

Vagyis: hadsereg, hősi kiállítás, szabadságharc még mindig nem volt. Ludendorff nagy offenzívájának tavaszán, amikor igazán nem tudhatta senki előre, hogyan válnak be a német tervek s hogyan védekeznek a szövetségesek, amikor Pétain marsall, a mai francia államelnök, Clemenceau, Foch marsall, Poincaré köztársasági elnök és Haig marsall brit fővezér megbotránkozására még angol és francia vereséget jósolgatott a maga különös rapszódikus módján: csehszlovák hadsereg még mindig nem volt, de propaganda: az igen! Francia, angol ifjú életek százezrei hervadtak el, de a csehszlovák propaganda: az - virágzott!

Minde tényezők együttműködése révén különösen hadseregünk föllállítása után olyan propaganda-eredményre tettünk szert, hogy politikai céljaink és katonai tevékenységünk folytán Olaszországban általában igen népszerűek lettünk... Propagandánk hatáskörébe tartozott természetesen Svájc is...

Azaz: még a „hadsereg” föllállítása után is csak propaganda-eredményekkel dicsekszik a nagy államalapító, katonai eredmények helyett. És a csehszlovák népszerűséget emlegeti, amire maga cáfol rá később Graziani tábornokról, a cseh önkéntes csapatok parancsnokáról szólván, aki - úgymond - „nem szerette a cseh jelleg kidomborítását...”

A csehszlovák ügy oroszországi propagálása - írja Benes - alapján ugyanúgy ment végbe, mint a többi szövetséges országban, de egyes dolgokban jelentős eltéréseket is mutatott... Oroszországi propagandánk feladata inkább abban állott, hogy az orosz sajtóban a csehszlovák kérdéssről vallott fölfogásokat úgy befolyásolja, hogy azok ügyünk lényegét helyesen juttassák kifejezésre. Ködös elképzelések, sőt bizonyos tekintetben egyes orosz publicisták túlzó igényei ellen is kellett küzdenünk, mert a nagy orosz győzelmek idején *ezek a publicisták azt követelték, hogy Kelet-szlovénok jelentős részét is Oroszországhoz csatolják, sőt esetleg egész Szlovénkót is. Ez ellen küzdeni nehéz, mert felette kényes feladat volt...*

Propagandánk, természetesen Amerikában is, ugyanazokat a módszereket vette igénybe, mint másutt, a sajtót tájékoztatta, személyes összeköttetésekre tett szert, emlékiratokat szerkesztett, nyilvános előadásokat rendezett, küldöttségekkel interveniáltatott.

Polémiákba rendszerint nem bocsátkozhattunk, a szövetséges országokban fölmerült osztrákbarát akciókkal nem szálltunk szembe egyenes támadással. Ehhez túlságosan gyengék voltunk, azonkívül pedig kissé veszedelmes is volt polémiákba bocsátkoznunk a szövetségesek politikusaival és publicistáival, tekintve, hogy idegenek voltunk... A mi munkánk inkább pozitív jellegű volt: nem politizálni, elvont fejtegetésekkel nem fárasztani, hanem új tények, értesülések és bizonyítékok segítségével megvédelmezni álláspontunk igazát a támadásokkal szemben...

Volt rá eset, hogy szétágazó propaganda-akciónk azt a benyomást keltette, mintha egyes minisztériumokban otthonosak volnánk...

Nehéz, szürke, valóságos vakondok-munkát kellett végeznünk, alulról fölfelé haladva... Azonkívül pedig lassanként hívekre tettünk szert, akiknek alkalmat adtunk rá, hogy államaik közéletében olyan politikai tényezők gyanánt érvényesülhessenek, akik hazafias okokból érdeklődnek egy idegen nép mozgalma iránt. Végül pedig megnyertük ügyünknek a közvéleményt, olyannyira, hogy a hatóságokra, a felelős politikusokra, a miniszterekre kívülről és alulról nyomást gyakorolhattunk.

Nos, a vakondok-munka beismerése beszél önmagáért. Az „alkalomadás” francia, angol, olasz, orosz személyiségeknek arra, hogy olyan politikai tényezők gyanánt érvényesülhessenek, akik hazafias okokból érdeklődnek a csehszlovák mozgalom iránt, súrolja a vesztegetés beismerését. A közvéleményen keresztül való nyomás gyakorlása idegen országban az emigráns részéről: egyenlő a befogadó kormány hátbatámadásával.

Benes e gátlástalan és szemérmetlen, különféle mérlegekkel dolgozó propagandista módszerét veséjéig világítja meg két vallomása: az egyik, amelyben a vatikáni körök előtt propagálja monarchia-ellenes fölfogását. A másik, ahol leírja, hogyan igyekezett személyi titkárokra és kisebb hivatalnokokra keresztül a hátsó ajtón besurranni s ekként megközelíteni a nagyobb hatalmasságokat. Ime az első:

A vatikáni köröknek szánt fejtegetéseimben különösen arra mutattam rá, milyen káros hatással van az állam Ausztria-Magyarországon az egyházra, mennyire visszaélnék ott az egyházzal mi ellenünk és hogy a Habsburg-birodalomban a katolikus egyház az uralmon lévők eszköze az elnyomottak ellen. Egyszerem jeleztem, hogy a Vatikántól nem kérünk egyebet, csak azt, ne dolgozzék ellenünk. Lerögzítettem, hogy jövő államunkban minden vallás és egyház, tehát a katolicizmus is teljes szabadságot és jogokat fog élvezni. Ha azonban a Vatikán mégis föllépne ellenünk és mi győztesen kerülnénk ki a háborúból, akkor ez minden bizonnyal kihatna a katolicizmus hazai fejlődésére és az egyház vallaná kárát.

És a második:

Január 23-án (1917) Loiseau bevezetett Barrère francia nagykövethez. Barrère akkortájt a legbefolyásosabb személyek egyike volt Rómában, részint személyi tekintélye folytán, hiszen már vagy 20 éve képviselte Franciaországot az olasz fővárosban, részben pedig államának befolyása révén... Bírálta Olaszországot és politikáját, amelyről az volt a véleménye, hogy olykor rövidlátó és önző... Barrère kijelentette, hogy összeköttetésben akar velem maradni és gyakorlati tanácsokat adott, milyen taktikához folyamodjam a hivatalos római körökkel való tárgyalásaim során, nevezetesen, ami a Demartinóval, az olasz külügyminisztérium főtitkárával és De Morcierivel, Sonnino titkárával való érintkezést illeti...

Nos, képzeljünk el bárkit a mi igazi nagyjaink közül, akár az emigráns Rákóczi Ferencet, akár az emigráns Kossuth Lajost - ebben a lealacsonyító szerepben: idegen országban vezető államférfiak személyi titkáraival keresni a szövetség útját, módját az egyelőre megközelíthetetlen nagyurak felé. Micsoda stílus! És vajjon lehet-e ilyen alpári eszközökkel akár a XX. században is - tartós államot vagy éppen birodalmat alapítani?...

Az első igazi siker.

December 30-án - éppen Károly császár budapesti koronázásának napján - nyújtották át a semleges államokban a szövetségesek első válaszát a középponti hatalmak 1916 december 12-i békeajánlatára - írja Benes. A válasz elutasító volt.

Erre a nyilatkozatra mi és a legkülönbözőbb táborokból kikerült barátaink *elsősorban közvetett befolyást gyakoroltunk akciónk és propagandánk révén...* Bennünket ez a jegyzék arra ösztönzött, hogy ragadjunk meg minden alkalmat és *a szövetségesek második válaszában, melyet Wilsonnak szántak*, még többet érjünk el, lehetőleg a maximumát annak, amit akkor elérni lehetett...

Ilyen nemzetközi helyzetben készült el 1917 január 10-én a szövetségesek második válasza, a Wilson elnökhöz intézett emlékezetes jegyzék, amelyben a szövetségesek *első ízben biztosították ünnepélyes, kollektív formában a csehszlovákokat arról, hogy az ő felszabadításukért is küzdenek.*

Benes leírja, milyen nehézségeket kellett leküzdenie, míg ezt az eredményt elérte:

1916 december 27-én folytattam első megbeszélésemet a francia külügyminisztériumban Kammerer Albert-el, aki Berthelot Philippe, a francia külügyminisztérium politikai osztályának akkori főnöke mellé volt beosztva. Föltártam előtte Ausztria helyzetét és közöltem vele bizalmas értesüléseimet a politikai viszonyokról, a hadsereg állapotáról és a kormány ama kísérleteiről, hogy Ausztria-Magyarország népeinek ellenállását részben fenyegetésekkel, részben pedig ígéretekkel megtörje.

Kammerer viszont e beszélgetésünk során olyan helyzetképet vázolt fel előttem, amely meghökkentett és optimizmusomat ugyancsak lehűtötte. Rámutatott a szövetségesek hangulatára, amely körülbelül abban foglalható össze, hogy *ugyan állást foglalnak Közép-Európa elnyomott nemzetének felszabadítása érdekében, azonban nem mehetnek bele az osztrák-magyar nemzeteket érintő politikai kérdések részletes felsorolásába. A szövetségesek nevezetesen attól húzódnak, hogy az osztrák-magyar nemzeteknek nyilvános ígéretet tegyenek arra, hogy küzdeni fognak a Habsburg-birodalom teljes szétzúzásáig, mert olyan helyzet is bekövetkezhetik, amikor nem tarthatják be ígéretüket.* A Habsburg-birodalom elleni határozott állásfoglalás más ellenzői viszont azzal érvelnek, hogy nem tehetnek nekünk ígéretet a monarchia szétzúzására, mert ez sokak számára egyszerűen a háború végetnemérő meghosszabbítását jelentené s ilyen elkötelezésre a kormányoknak nincs is joguk. Nem zárhatják el az utat - Kammerer ezt nyíltan és becsületesen megmondotta nekem - egy esetleges más, kedvező megoldás előtt.

Két nap múlva, december 29-én átadtam a memorandumot a Quai d'Orsay-n. Ecseteltem benne a politikai helyzetet, ahogy akkoriban az ujságok híradása, kivált azonban a „Maffia” értesítései alapján láttam, és ezzel végeztem: *a csehek ma a monarchiának az az eleme, amely a legtöbb nehézséget okozza Ausztria-Magyarországnak s amennyiben a Wilsonnak adandó válasz elismeri céljainkat és politikai terveinket, megerősödik ez az ellenállás és Ausztria teljesen dezorganizálódik.*

A „Journal des Débats” számára „eredeti osztrák tudósítást” szerkesztettem legfrissebb prágai jelentéseinkből.

Még egyszer utoljára hangsúlyoztam, hogy a szlovákokról nem szabad elfeledkezni és Kammerernek, mint már említettem, egy formulát javasoltam: *A szövetségesek hadicélja többek között „Csehország és a vele egységes Szlovenszko felszabadítása”,* vagy pedig *„a csehszlovákok felszabadítása”,* természetesen azonban a szövetségesek dolga, hogy a végleges formulát a szöveg többi részéhez képest megfogalmazzák.

Január 7-én végre értesített a külügyminisztérium, hogy a szövetségesek elfogadták a francia indítványt és *a jegyzékben kifejezetten a csehszlovákok fölszabadításáról is szó lesz.*

A mi ügyünk most már a szövetségesek hadicéljai közé tartozott, az ünnepélyes nyilatkozat érdemben és formálisan nemzetközi problémává avatta, amelyet többé már nem lehetett a Habsburg-birodalmon belül, egyszerű belpolitikai úton megoldani.

Sikerült hát hihetetlenül szívós kilincseléssel, rábeszéléssel belecsempésznie 1917 január elején a csehszlovák kérdést, egyelőre igen szerény *megemlítés* formájában, a szövetségesek e fontos diplomáciai okmányába. Kísérteties véletlen, hogy éppen a Wilson elnöknek, Csehszlovákia későbbi főprotektorának, szóló diplomáciai válasz szövegébe!

Ez a siker azonban sokáig sehogysem akart kiszélesülni és továbbfejlődni. Panaszodik is Benes eleget, legtöbbit az olaszokra minden tartózkodás nélkül, sőt, vakmerően hangzó vádaskodásokat is megkockáztat ellenük - utólag:

Az olasz kormány és közvélemény természetesen elejétől fogva nagy figyelemmel kísérte a jugoszláv akciót; velünk aránylag elég későn kezdtek foglalkozni. Ez Sonnino politikai koncepciójából folyt, *aki Olaszországnak a háborúba való belépésekor ugyanúgy nem gondolt Ausztria szétzúzására, mint az orosz kormány...* Olaszország valószínűleg a középponti hatalmakkal tartott volna, ha a Szerbia elleni háborút előzőleg megbeszéli vele, ha Ausztria-Magyarország kompenzációkat ígért volna Olaszországnak s kilátásba helyezték volna az olaszoknak, hogy megkaphatják a legyőzött Franciaország gyarmatait... *Sonnino, minthogy semlegességét nem tudta kellőképpen értékesíteni az egyik félnél, elhatározta, hogy a másik félnek legalább a háborús segítségét ajánlja fel a lehető legelőnyösebb feltételek mellett.* Fölmondta a hármasszövetséget s 1915 május 24-én hadat üzent. A londoni egyezményben Olaszországnak ígérték oda Trentinót, Goricát, Isztriát Trieszttel, de Fiume nélkül és Dalmáciát egész a Narentáig...

Panaszolja a továbbiakban Benes, hogy Sonnino olasz külügyminiszter *„nem hitt abban sem, hogy a Habsburg-birodalmat katonailag és politikailag szét lehet verni s ezért a háború egész tartama alatt e tekintetben igen tartózkodó álláspontra helyezkedett...* minden jóakarat és rokonszenv ellenére, amellyel irántunk viselkedett, nagyon sokáig - azaz *voltaképen 1918 október 24-ig,* mikor elismerte ideiglenes kormányunkat...”

Egyébként az olasz háborús politika benesi vázolása során érzi az olvasó először, miben lehetett ez ember óriási sikereinek *legfőbb titka.* Nyilván abban, hogy *ő pontosan tudta, mit akar: kezdettől fogva a monarchia szétzúzását és az új csehszlovák állam felépítését.* Míg a szövetségesek gyakran tanácsalankodtak és bizonytalankodtak abban, mit is akarnak tulajdonképpen a győzelemmel és a győzelem után. Nem lehet elvitatni Benestől bámulatos tömeglélekismerő talpraesettséget és taktikai érzékét és szinte emberfölöttien szívós következetességét, ami mind a született, vérbeli nagy propagandista tehetség nélkülözhetetlen vonása és ereje.

Csehszlovák szabadságharc - zenés nagybohózat.

Benes előadásából kiderül, hogy nemcsak a franciák, az olaszok, hanem a cári Oroszország is húzódozik a monarchia szétzúzásának háborús céllá emelésétől. Különös élességgel fejezi ki nemtetszését a cári Oroszország politikája irányában:

A cári birodalom külpolitikája az első két háborús esztendőben komoly kétségeket keltett bennünk és az orosz vereségek csak növelték ezt az érzést. *A kormánynak a háború kitörésekor nem volt Ausztria-Magyarországot illetően általános terve; egyáltalában nem volt határozott háborús koncepciója, mint ahogy a nyugati szövetségeseknek sem volt.* Szaszanov egy beszélgetése, amelyet a háború elején Paléologue és Buchanan nagykövetekkel folytatott, azt tanúsítja, hogy az orosz miniszter Ausztria-Magyarország fennmaradásával számolt. *A Habsburg-birodalom jövőjét hármias monarchiának képzelte el, amelyet az osztrák tartományok, a cseh királyság és a magyar királyság alkotnak majd.*

A mi forradalmi eszmekörünk, egész forradalmi szabadságmozgalmunk olyan valami volt, ami a pétervári kormánykörök legitimista-császári reakciós világában igen nagy tartózkodást váltott ki. Azonkívül *nem is ismerték a csehszlovák kérdés mibenlétét; a szlovák kérdésről például egész ferde volt a felfogásuk s a minisztériumban a magyarbarát Priklonszkij volt az előadója.*

Azaz: teltek, multak a háborús évek, elérkezett immár a harmadik is, ám még mindig nem akadt a nyugati szövetségesek táborában egyetlen nagyhatalom, még a szlávtestvér Oroszország sem, amely magáévá tette volna Masaryk és Benes jelszavát: Ausztria-Magyarország szétzúzását. Ezért kellett hát egy kis csehszlovák „katonai akció” is, legalább mutatóba, ha már megindult, folyik, sőt egyre árad ez a csodálatos cseh szabadságharc, egyelőre a „diplomácia” és a propaganda fegyvereivel!

Természetes volt, - írja Benes, - hogy oroszországi honfitársaink nyomban a háború kitörésekor fokozott erőfeszítéssel kezdték előkészíteni az Ausztria-Magyarország elleni küzdelmet, mint más országok csehszlovákjai... Ezért mindjárt az első napokban kérvényt nyújtottak be a hadügyminisztériumba, engedjék meg cseh önkéntes csapatok megalakítását... Október 11-én - nálunk: szeptember 28-án, Szent Vencel napján - ünnepélyesen átadták a „Cseszká Druzsiná”-nak zászlaját és október 22-én a csapatot a frontra ment, ahol a Dmitrijev Ratko vezetése alatt álló harmadik orosz hadsereghez osztották be.

Mind e nevezetes katonai dolgokat Benes önéletrajzszerű műve adatdszungenek már-már a közepe felé tartva mondja el. Annál inkább kell hangsúlyozni, hogy *az első oroszországi csehszlovák csapatot frontra vonulása már 1914 október 22-én történt.* Csak azt várná az ember, hogy ez a „csapatot” az oroszországi cseh hadifoglyok száma növekedésével arányban nőttön-nőtt, hiszen mindig azt hallottuk, így volt tájékozva a nyugati közvélemény is a cseh propaganda révén, hogy az osztrák-magyar hadsereg cseh csapatainak tömeges maga-megadása egyfelől magasabbrendű hazafiságból történt, másfelől így keletkezett egy hatalmas kádere *a másik front mögött* megalakuló csehszlovák hadseregnek. Benes azonban hamar kiábrándít bennünket a csehszlovák szabadságharc katonai méreteiről, hadsereg-szervező eredményeiről az azóta is folyó csinnadratta nyomán támadt elképzeléseinkből:

Amikor 1914 novemberében a „Druzsina” megjelent az orosz fronton, vagy 800 önkéntest számlált... A főhadiszállás... december 17-én hozzájárult ahhoz, vegyék fel a Druzsinába azokat a hadifoglyokat, akik rögtön fogságba kerülésük után önként jelent-

keztek a Druzsinába. Ez engedély alapján 250 *további* önkéntessel lehetett szaporítani a Druzsina létszámát.

A magyar olvasó bizonytalansággal és megbocsátó derűvel olvassa ezeket a százalmas számokat: 800 cseh és még - *esetleg* - „további” 250! Hát még, mikor e beszámoló közvetlen folytatásaként olvashatja a következőket:

1914 végén az oroszországi csehek és szlovákok vezérei - *felbuzdulva a hadsereg* (az orosz hadsereg) nagy *sikerein* - *sokkal nagyobb szabású katonai terveket kezdtek kovácsolni. Annak lehetőségét mérlegelték*, vajjon nem lehetne-e a hadifogságba kerülő földikből *egész hadsereget* felállítani... Vondrák dr. ebben az értelemben terjesztett elő egy emlékiratot 1915 januárjában az orosz főhadiszállásnak, később... az orosz kormánynak is. Az emlékiratok lényegében csehszlovák hadsereg felállítását *követelték*... a *csehszlovák állam önállóságának kötelezettség nélküli elismerését és egy kölcsönt*, amelyet az *eljövendő* állam kölcsöne gyanánt nyujtanának a Szövetségnek...

Mi tagadás, az orosz válasz lesújtó volt, Szentpétervár észrevette a cseh katonai kulisszák mögött a politikai csempész-szándékot:

A külügyminisztérium illetékes osztályának jogi szakvéleménye... ezt a mondatot is tartalmazta: „A jövő önellóság ideiglenes elismerése, amiről az emlékirat szól, valamint más politikai javaslatok oly komolytalanok, hogy alig érdemes róluk közelebbről tárgyalni”.

Benes - szerencsére - könnyen vigasztalódik és mint aféle reálpolitikus, belátja:

Az 1915-ös gorlicei vereség után bekövetkezett orosz visszavonulás időpontja az ilyenfajta akcióknak persze nem kedvezett... A Szövetség tárgyalt a hatóságokkal, engedjék meg, hogy a hadifoglyokból szakmunkás-osztagokat alakíthassanak, amelyek a hadiszer-gyárakban dolgoznának, - de közben szívósan szorgalmazta a Druzsina kibővítését is.

Más szavakkal és ezt a számunkra furcsa gondolatmenetet magyarra fordítva: mihelyt az 1914-es orosz előnyomulást az 1915-ös visszavonulás követte, egyszerűen alábbhagyott a nagy cseh hadseregszervező lelkesedés, gyorsan megelégedtek a kevesebb veszedelmet jelentő szakmunkás-osztagokba való szervezkedéssel. Holott magyar ésszel és magyar szívvel nézve a dolgokat, éppen az orosz visszavonulás idejére lett volna fontos a cseh hadifogolytömegek önkéntes hadseregbe való tömörülése, komoly segítségül az orosz „testvér”-nek. De hogy „Vondrák dr.”-nak a Druzsinát bővítő buzgalma mekkora eredményeket ért el, megvilágítja ez a benesi beszámoló:

A Szövetség (a csehszlovák egyesületek szövetsége) még augusztus elején megkapta az engedélyt, hogy a hadifogoly csehek és szlovákok körében önkénteseket toborozzon a Druzsinába... Ily módon lehetővé vált a Druzsina második zászlóaljának föllállítása s ugyanakkor - 1916. január 13-án - a Druzsina új elnevezést kapott: lövészezreddé alakították át. A csehszlovák lövészezred ezidőtájt 8 századból, egy gépfegyveres osztagból és egy pót századból állott, összesen 1600 önkéntes szolgált soraiban.

Rendes magyar ember restelne ilyen szégyenletes eredményekkel előhozakodni. A száz és százezernyi oroszországi cseh fogolyból és korábbról ott élő csehekből ötnegyed esztendő alatt mindössze 1600 embert lehetett összetoborozni. Ezt is át kell még szűrniük a Benes-féle kétes igazmondáson s ha az ezzel adódó redukción keresztül visszük - 75%-ot lecsapván Benes számadataiból - marad vagy 400 csehszlovák önkéntes - mint - „hadsereg”. De még mindig nem okvetlenül odakint a harcvonalban, mert hiszen különben Benes ezzel is beszámolna,

köbre emelvén a cseh katonai dicsőséget. (Még csak a Radko Dmitrijevhez már 1914. októberében beosztott csehszlovák „csapattest” hőstetteiből sem árul el Benes Eduárd semmit.)

Magyar ésszel és magyar szemmel nézve ezt az egyenesen gyászos „csehszlovák” katonai szervezkedést s annak eredményeit, újból enyhe derű rezdül át rajtunk: Uramisten, mi magyarok egyetlen nagyobbfajta falunkból - mondjuk az 5000 lakosu kuruc Tarpáról - több fegyvert ragadó katonát tudnánk „toborozni” hasonló helyzetben, a magyar ügy védelmére és pedig nem hírszerző és propaganda szerepre, mint ez a nyomorúságos oroszországi csehszlovák „hadsereg” 1914 ősztől 1916 teléig...

Ime: ilyen szégyenletes kudarcba fulladt az orosz forradalom idejéig Benes dr.-ék és Vondrák dr.-ék, meg a többi cseh dr.-ok katonai szervező akciója a cári Oroszországban. Egészen 1917 júliusáig kell előre lapoznunk a háborús krónikában, hogy még Benes számára is alkalom adódjék valaminő csehszlovák hadidicsőség meghirdetésére, a zborovi ütközetben, ahol a közben állítólag dandárrá nőtt csehszlovák hadsereg „hősiességével és bátorságával nagyszerű haditettet hajtott végre”. Mekkora volt ez a csehszlovák „dandár” és mi volt ez a zborovi hőstett, arról a bőbeszédű Benes semmit sem árul el.

Mi sem természetesebb, mint hogy az orosz forradalom, amelyben meglazult a katonai fegyelem s a katona fogalma mindjobban elvesztette igazi értelmét, egyszerűen hadosztállyá rákosította el a csehszlovák dandárt. A „dandár” aztán tovább púposodott:

Július 24-én - írja Benes - megalapítottuk az ötödik és nyolcadik ezredünket, július 25-én pedig a hatodikat és hetediket, végül szeptember 6-án sor került a negyedik ezred megalapítására, úgy, hogy a csehszlovák dandár hadosztállyá bővült...

Bizonytal rejtegel az egyszerűen és természetesen gondolkodó magyar ember számára, miért kellett előbb felállítani a nyolcadik ezredet és csak hónapokkal később a negyediket és hogy miért jelenti be Benes előbb a második csehszlovák hadosztály megalakulását, mint az elsőt. Még halálosabb titok marad, hogy e zavaros adatokkal körülteremtett oroszországi csehszlovák hadseregszervezés végül is milyen hadieredményekkel dicsekedhetik. Mert Benes erről hallgat.

A „cognaci tábor” és a „halállégió”.

Még sokkal több a derűt keltő nagyképűség és a mérhetetlen tömegű „diplomáciai” tárgyalásokba burkolt katonai semmi, ha Benesék nyugati hadseregszervezésének körülményeit és eseményeit olvassuk a Nemzetek Forradalmában. Valósággal bohózatnyi anyag ez a hadseregszervezés Franciaországban, Olaszországban, még inkább a már operettbe sem illő nyugati csehszlovák haditevékenység.

1917 júliusa óta kétségtelen volt - írja Benes -, hogy franciaországi hadseregünket felállíthatjuk. Már csak arról volt szó, hogy *lehetőleg nagy legyen és rendkívüli sikert arathasson...*

A tárgyalások eredményeképpen 1917 december 16-án a francia kormány határozatot adott ki hadseregünk létesítéséről, 1918 február 7-én aláírtuk hadseregünk szervezeti szabályzatát, 1918 július 28-án Pichon politikailag döntő jelentőségű levelet írt erre vonatkozólag és végül 1918 október 15-én elismerték önálló államunkat.

Meg kell adni, ekkora diplomáciai előkészülettel, fölkészültséggel és kikanyargatott föltételek mellett még sohasem vívtak szabadságharcot a jobb fajta emberiség történetében! Egy nép, amely a maga szabadságáért, valóban nagy eszményeiért küzdeni akar, nem húzza-vonja esztendőnkön keresztül a tárgyalásokat s nem halmozza a fölkelés, a komoly katonai cselekvés

föltételeit, hanem megfordítva: a *politikai sikert a katonai erőfeszítéstől, annak szellemi ragyogásától és vitézi lendületétől várja*. De Benes egy végül is nyomorúságosnak mutatkozott katonai akció feltételül valósággal a köznapi zsarolás eszközeihez folyamodott. És ha még ez a zsaroló manőver valójában legalább párhuzamosan folyt volna egy igazán nagyarányú cseh katonai erőfeszítéssel! Ám *Benes zsarolása úgy sikerült, hogy végül sohasem került sor az éveken keresztül vitatott, követelt és szervezett csehszlovák hadsereg bármilyen számottevő tevékenységére...*

Párisban 1917 december 16-án Poincaré köztársasági elnök, Clemenceau miniszterelnök és hadügyminiszter és Pichon külügyminiszter végre aláírták, mérhetetlen sok szószaporító tárgyalás után, a franciaországi csehszlovák hadsereg megalakításáról szóló dekrétumot.

Mélyen jellemző azonban Benes egész hadseregszervező és szabadságharcos elgondolására és tevékenységére az itt következő vallomása is:

Diplomáciai tevékenységem első percétől fogva az a gondolat vezérelt, mit tegyünk, hogy a szövetségesek minden ígérete, elkötelezése és nyilatkozata ellenére a béketárgyalások alkalmával ne lökjenek félre bennünket, mint egykor nagy elődeinkkel történt a fehérhegy csata utáni időben. Tárgyalásaim során ez aggodalmaink eloszlatása céljából azt követeltem, hogy *hadseregünk egy részét, ha zömét a fronton alkalmazzák is, lehetőleg érintetlen épségben őrizték meg, hogy a béketárgyalások idején fennálljon alakulataiban.*

Vagyis: a gyéren toborzódó, hihetetlen lassan szervezkedő, ezerféle diplomáciai megkötéssel magát körülbástyázó és már-már a világháborúból végkép kimaradó csehszlovák hadsereg: lehetőleg maradjon meg épségben a békeszerződések idejére. Nem azért, mert ez Európa érdeke, hanem mert a jövő Csehszlovákia érdeke. Persze - mellékesen - érdeke a csehszlovák katonáknak is, hogy lehetőleg olcsó jelentőségű harcokban föl ne morzsolódjanak, hanem megmaradjanak propagandista célokra - a béketárgyalások idejére. Erre mondaná a tiszántuli magyar: kegyetlen nagy esze volt ennek a Benesnek!

Rengeteg papirost és betűt szentel az olaszországi önkéntes csehszlovák „hadsereg” végvárhatatlan diplomáciai előkészületeinek és szervezésének is:

Hadifoglyainkat nagyobb számban először a Nápoly melletti Santa Maria Capua Vetere-i táborban gyűjthettük össze. Itt kezdték meg embereink *1917 januárjában* a cseh - később már csehszlovák - önkéntes csapat szervezését. A csapat szépen gyarapodott, *májusban már ezernél több tagja volt.*

Benes 1917 szeptemberében meglátogatta a tábort s a szemléről meglelégedéssel írja:

Már akkor meggyőződtem róla, hogy olaszországi önkénteseink, a maguk kezdeményezéséből és buzgóságából, jelentős propaganda munkát végeztek...

Nem emlékszem, hogy Görgei és Kossuth szabadságharcos katonái valaha is propaganda-tevékenységükkel tüntették volna ki magukat...

De a katonai bohózat tovább folyik.

Benes ünnepli Clemenceau kormányát és méltán:

1917 november 15-én Clemenceau kabinetje vette át a kormányt... Ebbe a végső háborús periódusba esik franciaországi hadseregünk végleges megszervezése, az oroszországi hadsereg-akciónkban beállított új fordulat, a döntés olaszországi hadseregünk dolgában, *csapataink beavatkozása* a hadműveletekbe és végül függetlenségünk kiáltása.

A „csehszlovák hadsereg” ügyét pedig így jellemzi 1917 végén:

Hadseregünk szervezése Oroszországban is ép olyan sikerrel haladt előre, mint Franciaországban, Olaszországban az utolsó lépésekre készültünk, az Egyesült Államokban akkor kezdtünk toborozni. Cognacban 2000 *katonánk állomásozott* már és csak a francia kormány végső *döntésére várt*. Az oroszországi fejlemények reményt nyújtottak rá, hogy 50.000 főnyi seregünk jöhet majd át Franciaországba...

December 16-án közzétették a franciaországi csehszlovák hadseregről szóló két jelentős okmányt. Az első a kormánynak a köztársasági elnökhöz intézett irata volt, amelyben közölte, mily politikai és katonai okok miatt szervezi meg Franciaország a csehszlovák hadsereget... A dekrétum, mint már elmondtuk, a szabályzatban foglalt legfontosabb alapelveket tartalmazta... Arra törekedtem, hogy a szabályzatot hamarosan aláírják és közzétegyék. *Újabb körülmények bizonyos alaki változtatásokat és kisebb kiegészítéseket tettek szükségessé* - például Stefánik kívánságára az egyenruha kérdésében -, úgy, hogy a közzétételre csak 1918 február elején került a sor. A dekrétumnak és szabályzatnak bizonyára nagy volt a *politikai* jelentősége... *Jogilag és politikailag* franciaországi hadseregünk volt első önálló *haderőnk*... Olaszországi hadseregünk véglegesen csak Stefánik 1918 június 21-i megállapodásával alakult meg.

Vagyis:

1. a „szabadságharc” szüneteljen egyelőre, a szabályzat és a dekrétum aláírásáig,
2. a szabályzat, a dekrétum és a szabadságharc várhat néhány rongyos hónapig a világháború legviharosabb idején, mert Stefánik dr. még nem intézte el az egyenruha kérdését.

Node mégis: legalább meg volt a dekrétum és a szabályzat! Igaz, ezt is óvatosan kellett tempirozni, várni kellett vele, míg több katona gyülik:

A hadsereg szabályzata ügyében ugyan már augusztusban megállapodtunk, de a hadügyminisztériummal egyetértésben vártunk még, hogy a dekrétumot csak akkor tegyük közzé, ha több katonánk lesz... A dekrétum kihirdetésének napja Párisban is, Cognacban is (ahol t. i. 2000 csehszlovák harcos „állomásozott”) ünnepnapunk volt. *Katonáink jogilag és hivatalosan is katonákká* váltak, csehszlovák katonákká. Lelkesedéssel olvasták a dekrétumot, az ujságcikkeket az új hadseregről, amely Franciaországnak és a szövetségeseknek segítségére siet. A tiszték örömmel és lendülettel vetették magukat *a belső szervezés feladataira* (még mindig nem az ellenségre!) *s a frontszolgálatra való kiképzésre*. Katonáink buzgó tevékenységet fejtettek ki, a szabályzat utasításai értelmében azonban meg kellett tanulniok a francia szervezést, kiképzést és vezénlyést.

Valóban gigantikus akadályok egy nép szabadságharcos tüzének és lendületének útjában! Görgei túlnyomórészt újoncokkal vívta meg a magyar szabadságharcot. Az osztrák-magyar hadseregben jól kiképzett cseh hadifoglyoknak még 1918 tavaszán is előbb francia kiképzés kellett, hogy belevethessék magukat - túl a „belső szervezésen” - a nagy szabadságharcba.

Benes Cognacba utazott a 2000 csehszlovák katona *nagy* táborába. Így ír erről a nevezetes eseményről:

A hadügyminisztérium francia tisztekre bízta a parancsnokságot, a cseh tiszteknek csak segédkezniök kellett volna, amíg *lassan* megszokják a francia hadseregviszonyokat... A hadügyminisztériumnak az volt az álláspontja, hogy a keleti fronton egész más a hadviselési mód, mint Franciaországban, tisztjeink a nyugati front hadviselési módszereit nem ismerik, mindent előlről kell tanulniok és ezért francia tiszték vezénylete alá kell kerülniök, amíg lassanként önállóságra tehetnek szert. *Ez robbanásig fűtötte a*

kedélyeket. A Nemzeti Tanács mint politikai szerv kénytelen volt elfogadni a hadügy-minisztérium álláspontját. A fontosabb pontokat helyesnek is tartottam. Másrészt *nem is állott érdekünkben, hogy katonáinkat, amíg ilyen kevesen vannak, a frontra küldjük.* Erőket kellett gyűjtenünk, amíg elég súllyal eshetünk a latba, hogy katonai föllépésünknek teljes legyen a jelentősége... Nehéz órákat értem meg Cognacban. Nyilatkoznom kellett s hosszú előadásokat tartanom a franciaországi *különös* helyzetről, személyes befolyásomat kellett latba vetnem... Viszont a franciaországi katonai hatóságok eleinte gyanakodva nézték az Oroszországból hozott szokásokat, mindent, ami onnan jött, bolsevizmusnak tartottak... Az orosz hadsereget a forradalom óta gyanusan nézték, annál inkább önkénteseinket, akik Oroszországból jöttek. *Katonai szaktudásukat még hihetlenebbül ítélték meg. Nem ismertek bennünket, csehszlovákokat. És előbb óvatosan csak figyelték,* hogyan alakulnak a dolgok hadseregünkben. Számomra lélektanilag fontos idő volt ez; közeledett a nagy horderejű *politikai* döntések órája és *hadseregünk kialakulása,* magatartása bizonyonnyal döntő hatással lesz arra, hogy a francia kormány miként fogja értékelni nemzetünket, mit teszünk ügyünk érdekében.

Nos, ilyen nehézségek merültek fel, igaz, *csak* katonaiak, a propagandát ez nem érintette. Benes ujjongva írja:

Hadseregünk felállítása nagy visszhangot keltett Bécsben és ezzel híveink körében... Ezzel vált számunkra világossá, *micsoda csapást mértünk a monarchiára.* Ez azután arra ösztönzött bennünket, hogy minden erőnket megfeszítsük és *még sebesebb tempót* igyekezzünk diktálni... Ezért tartom *politikailag* oly fontosnak franciaországi katonai akciónkat, *noha csak egyetlen hadosztályt állítottunk fel és az is csak a háború utolsó hónapjaiban vett részt a front harcaiban.*

A bohózat még csak ezután bonyolódik szívderítő módon:

Ezekhez az egyenetlenségekhez még az is járult, hogy a párisi csehszlovák kolóniában kínos állapotok támadtak. Mindenféle csoportok alakultak s ezek egyikét a hatóságok komolyan és nem is ok nélkül azzal gyanúsították, hogy osztrák besúgók rejtőznek benne. Ez a tehetős emberek csoportja támogatta az idegen légióban szolgáló önkénteseinket, de közben a Nemzeti Tanács és az én személyem ellen izgatta őket. Azt hangoztatta, nem is kívánjuk önálló hadsereg felállítását, különösen pedig nem akarjuk az idegen légióban lévő önkénteseket hadseregünkbe felvenni. Ez önkénteseink ügye abban az időben számomra igen fájdalmas probléma volt. Tudjuk, mi a híre az idegenlégióknak. Kemény a fegyelme, emberanyaga az elképzelhető minden nemzetből kerül ki, tehát németekből, osztrákokból, magyarokból is. A légió természetében rejlik, hogy igen gyanus erkölcsi értékű emberek is szolgálnak benne. Ebben a környezetben élni nagy kínszenvedés volt katonáink számára, akik lelkesedésből csaptak fel légionistáknak, már negyedik esztendeje szolgáltak ott és a bajtársaknál, akik jobbra nem ideális okokból léptek be a légióba, tán néhány francia születésű tiszt kivételével, semmiféle megértésre nem találtak. *A hadügyminisztérium még hozzá, az óriási veszteségekre tekintettel, az idegen légiót a legveszedelmesebb pontokon igyekezett felhasználni, a légió tehát valósággal halálra volt ítélve. Vagy 300 emberünk szolgált az időtagját az idegenlégióban. 1917 végén és 1918 elején már csak végső önmegtadással bírták ott ki s a csehszlovák hadsereg megalakítását úgy várták, mint a megváltást.* Pokoli kínoktól való szabadulást ígért számukra. De nagy akadályai voltak annak, hogy a légiót elhagyhassák. A francia főparancsnokság addig semmiféle nemzeti csoportot nem vezényelt el az idegenlégióból... Csak hónapok mulva sikerült keresztülvinnem, hogy katonáinkat a légióból hadseregünkhöz helyezték át.

...Akkor estem át életem egyik legizgalmasabb és legszomorúbb kalandján. 1918 tavaszán, amikor kolóniánk említett csoportja leghevesebben izgatott ellenem, egy reggel nyolc olyan önkéntesünk állított be hozzám, aki már negyedik éve szolgált a légióban. Már azelőtt is jártak nálam, most azonban izgatottak, kétségbeesettek, indulatosak voltak. *Előtte való nap értesítették őket, hogy három nap múlva lövészárókba kerülnek valahol Champagneban, attól tartottak, ott majd rohamba kerülnek, tehát a biztos halál vár rájuk. Könyörögtek, fenyegetőztek, tegyék meg rögtön mindent, hogy hadseregünkhöz helyezték át őket.* Azt hitték, én akadályozom meg a dolgot. Egyikük izalmában kézigránáttal kezdett hadonászni, amit a lábam elé akart vágni. A másik árulónak nevezett és azt kiáltotta, majd megfizetek még érte. Végül kijelentették, *nem engedelmkednek a parancsnak, nem indulnak el a menetszázaddal.* Drámai jelenetek után végre megnyugodtak... Három nap múlva parancs szerint útrakeltek a lövészárókba. Egyikük sem tért közülük vissza..., azaz, hogy mégis. Ez az egy néhány nap múlva revolverrel és bajonettel jelent meg a rue Bonaparte-on, *le akart szűrni;* a katonai tébolydába szállították. *A fronthaláltól csak úgy szabadult, hogy az utolsó pillanatban a roham előtt észrevették fékevesztett, fegyelmezetlen viselkedését, elmezavarodottságát. Végül mégis sikerült önkénteseinket a légióból hadseregünkbe áthelyezni...*

Azt hiszem, minden túlzás nélkül mondhatni: a cseh halállégió tagjainak e csodálatos menekülése a „fronthalál”-ból teteje a cseh szabadságharc szellemének. De leírása alaposan bevilágít a nagy birodalomalkotó Benes lelkivilágába is, aki felháborodik azon, hogy a szabadságharcosok - „rohamba kerülnek”...

Legalább is egy hadosztályt akartunk francia földön felállítani... Franciaországban mint látható, nehezen szedtük össze csapatainkat, nagy szervezési gonddal kellett megküzdenünk. Noha orosz hadseregünk nem ért el francia földre, mégis sikerült négy ezredet - összesen mintegy 10.000 főt számláló állománnyal - felállítanunk, úgy, hogy a nyugati fronton való jelenlétükkel elértük politikai célunkat. Ez volt számunkra az a támasz, amelyre szükségünk volt, hogy 1918 nyarán a Nemzeti Tanács politikailag latba vethesse valamennyi hadseregét és akkori diplomáciai sikerét elérhesse.

Hadosztályunk 1918 nyár elején, *nagyjában,* megvolt. A 21. gyalogezred május óta *frontra készen állt* és 1918 júniusában kiment a harctérre.

...A krónikás már nem tudja türtőztetni magát és kibuggyan a tolla hegyén: no végre! - Az ezredzászló átadása Poincaré elnök és Pichon külügyminiszter politikai állásfoglalásával ment végbe...

Franciaországi csapataink, *noha aránylag kevesen voltak, becsülettel oldották meg a feladatot,* amelyet a politikai viszonyok róttak rájuk...

A nagybohózat olaszországi kacskaringói.

Az olasz hadsereparancsnokságok látták, hogy a csehszlovák katonák életük kockáztatásával, önfeláldozóan küzdenek a habsburgi birodalom ellen, szökevényeink milyen értékes és megbízható híreket hoznak, hogyan demoralizálják átszökésükkel az osztrák-magyar frontot és bontják a fegyelmet még más nemzetiségű ezredekben is, ha azokban csak szórványosan is osztották el őket. Mikor pedig az olaszok hírszerző szolgálatra használták szökevényeinket, ezek pontosan leírták az ellenséges hadállásokat, azonkívül még új csehszlovák szökevényekkel tértek vissza. *Ezért az olasz parancsnokságok azt kívánták, állítsanak fel az egész front hosszában csehszlovák osztagokat, mert ennek jobb hasznát vehetik, mint a nagy harci egységeknek.* Az olasz parancsnokságok tehát

azt kívánták, engedélyezzék e csehszlovák hadsereget, de aztán szórják szét végig a fronton *hírszerző osztagok formájában*. Sok előkelő katonai személyiség, nem valamennyi, így akarta a kérdést megoldani. Mi azonban, miként Oroszországban, most is elleneztek ezt az intézkedést, mert *nem volt politikai jelentőségű megoldás*.

Azaz: nem volt eléggé propagandisztikus megoldás. Jellemző, hogy a cseheket az osztrák-magyar hadseregben is szerették „széjjelosztani” más, megbízható csapatok között, így gondolták alkalmasint az olaszok is...

Stefánik... az adott körülmények között egyenesen arra törekedett, hogy hadseregünk felállítását *most* már dülőre vigye. *Február 20-a körül (1918-ban!) kezdte* rendszeres munkáját a hadsereg *engedélyezése* érdekében - és *június végén* eredménnyel befejezte.

Amikor aztán a kormány április első napjaiban *elvben* beleegyezett a hadsereg felállításába, megkezdődött a rendszeres munka... A toborzás eleinte kissé kapkodva folyt, az olasz tiszteknek sietős volt a dolog. *Inkább sorozás volt az, mint toborzás...* Nemsokára mutatkoztak is a következmények: *szökések és a csapatok demoralizálódása*. Hiszen ellenséges érzésű elemek is kerültek sorainkba, *de a katonák nem is voltak kellőképpen előkészülve a hadseregbe való belépésre. Még az is megtörtént, hogy a fronton megpróbálták az ellenséghez átpártolni. Graziani tábornok nem egyszer kemény megtorlást alkalmazott...*

Azaz: a szabadsághősök igyekeztek alkalomadtán visszapártolni. Grazianinak ez - csodálatosképpen - nem tetszett.

Graziani tábornokot embereink hamarosan megszerették. Természetes viselkedése, ahogyan a legénység között mozgott és körültekintő gondoskodása csapatairól, általános tetszést váltott ki. De viszont *nem szívesen látták, hogy a tábornok kelletlenül tűrte embereink beavatkozását, nem szerette, hogy cseh jelleget igyekeztünk adni a seregnek*.

Mi azonban, jámbor olvasói Benes könyvének, úgy gondolom, bizonyos megértéssel nézzük Graziani tábornok kétkedő magatartását - a „cseh jelleg” iránt...

Graziani tábornok igen lelkiismeretesen gondoskodott embereinkről. *Tisztjeinket, különösen Seba századost, a Nemzeti Tanács megbízottját azonban aggodalommal töltötte el, hogy Graziani mielőbb a frontra akart kerülni, a hadműveletekben részt venni, holott csapataink még alapos kiképzésre szorultak. Olyan vállalkozásokba akarta vetni magát, amelyek eredményét nagyon is kétségesnek tartották.* Talán onnan eredt ez a törekvése, hogy csapataink olyan simán alakultak meg és *külső megjelenésük* tökéletes volt. Ez különben nagy hatással volt az olasz katonai körökre és a polgári lakosságra is. *Felvonulásainknak, amelyeket hol az általános háborús lelkesedés fokozása céljából, hol propaganda szempontokból rendeztünk, rendszeren nagy volt a sikerük.* A szokol-eszme Olaszországban is nagy szolgálatokat tett nekünk. *Katonáink Oroszországban és Franciaországban is, most pedig Olaszországban, minden adódó alkalommal szokol tornagyakorlatokat mutattak be...* Amikor embereink a háború befejezését megelőző napokban a fronton állottak, akkorára már a *rend és nyugalom, az olaszokkal való együttműködés, a kölcsönös bizalom ismét tökéletes volt.*

No, most ezt az olaszországi csehszlovák szabadságharcot fordítsuk le magyarra:

Graziani tábornok derék ember volt, mert gondoskodott az ő csehszlovák hőseiről.

De Graziani tábornokban - fájdalom - nem volt elég megértés a „cseh jelleg” iránt.

Sőt Graziani tábornok - vakmerően szembezállva Seba százados aggodalmaival - érthetetlen módon, mielőbb a frontra akarta küldeni a cseh szabadsághősöket, holott azok előzőleg még

türelmetlenül és fanatikusan kívánták az alapos kiképzést. Nehéz ugyan elképzelni, hogy a nagyműveltségű és nagytehetségű Graziani tábornok annyira lekicsinyelte volt az osztrák-magyar ármádia kiképzését, amiben a csehszlovák önkéntes szabadsághősök is részesültek, de viszont igazat kell adnunk Benesnek és Seba századosnak, hogy - dupla kiképzés még jobb!

Sőt, ahogy Benes leírásából megütődve értesülünk, Graziani tábornok olyan vállalkozásokba akarta belevetni magát, amelyet - enyhén szólva - kétségesnek ítélték a még ki nem képzett csehszlovák szabadsághősök. - Mi az, tábornok úr, ön kétséges vállalkozásokba akarja magával rántani a vitéz cseh hadsereget? Hátrább az agarakkal!!... A csehszlovák hadsereg nem ilyen kétes feladatokra teremtődött, nem is katonai, hanem politikai feladatokra... Sőt még politikai feladatokra sem, hanem propaganda feladatokra!... Azért, mert külső megjelenésük tökéletes a csehszlovák katonáknak, ez elegendő ok volna arra, hogy kockázatos vállalkozásokban vérezenek el? Hát nem elég az, hogy az általános háborús lelkesedés fokozása céljából felvonulásokat rendeztek a csehszlovák csapatok? Vagy nem elég az, hogy terjesztették olasz földön a szokoleszmét? Nem elég, hogy a cseh szabadságharcosok szokol-tornagyakorlatokat mutattak be „minden adandó alkalommal!? Még harcoljanak is?!

Elgondolható, hogy mindez nem javította az olasz-cseh katonai megértést. Szerencsére csak rövid átmenetre - 1919 júniusától 1919 augusztusáig - Benes siet is a megnyugtatóssal a *háború befejezését megelőző napokban*, azaz, amikor már nem is kerülhetett sor Graziani kockázatos vállalkozására, egyszerre helyreállott az olasz-cseh katonai béke, - sőt együttműködés.

A szibériai „anabázis”.

A csehszlovák háborús katonai bohózat azonban még itt sem ért véget. Hátra van még a szibériai „anabázis” és e csehszlovák hadsereg szereplése Franciaországban - a háború katonailag bár befejezett, de *jogilag* még tovább folyó menetében. Benes amúgy is mindig politikai és propagandateljesítményeket várt elsősorban az új önkéntes - szabadságharcos - csehszlovák hadseregtől. Lényegtelen dolog tehát, hogy a „hadsereg” akkor lépett akcióba, amikor a világháború katonailag már eldőlt.

A szibériai anabázis is - mi tagadás - a világháború befejezését megelőző hetekben bonyolódott le...

Stefánik új tervvel jött vissza Párisba, miután olaszországi tárgyalásait befejezte, - írja Benes. - Katonai szervezkedésünk lassan haladt előre Franciaországban és *csapataink csekély létszáma sem nyújtott elég teret katonai-diplomáciai tevékenység számára...*

Stefánik úgy becsülte fel a szibériai hadsereg technikai értékét, mint a magasabbrangú antanttiszték, azaz nagyon is kételkedően. Az volt a véleménye, hogy tisztjeink fiatalok, tapasztalatlanok, a szibériai hadműveleteket tehát mielőbb antanttisztékre kell bízni. Stefániknak hadseregünk sok szervezeti dolga nem tetszett - a katonatanácsok, a demokratikus szokások, a hadsereg politizálása, stb., - és így amellet volt, hogy hadseregünk francia vezetőségét legalább részben Szibériába helyezzük át.

A csehszlovákok lassanként megszállták az egész szibériai vasútvonalat, *kisebb összeköttetések* után elfoglalták a fontos csomópontokat. A megszállt terület nyugati végében európai Oroszországban ezredeink Kazánnál, Penzánál és Szamaránál szemben álltak a vörös gárdákkal. *1918 augusztus 28-án* (amikor már a világháború eldőlt) Jan Syrový tábornokot nevezték ki az egész szibériai sereg főparancsnokává. Ugyanakkor az orosz tiszték egyét jelentéktelen kivétellel, kiléptek szolgálatunkból. Szeptember közepén, amikor a szibériai vasút már embereink birtokában volt - kis részben pedig japán kézen,

- a bolsevik kormány, befejezván előkészületeit, megkezdte hadműveleteit légióink ellen... *Már 1918 október elején csalódással látták a Volga-fronton álló csapataink, hogy a megígért japán segítség és a szövetségesek támogatása egyre késik.* Ufában szeptember 24-én orosz „nemzeti” kormány alakult, Axentyejev vezetésével, de nem tudta az erőket összefogni, sem rendet teremteni és a pártokat, politikusokat, helyi hatóságokat egymással kibékíteni. *Katonáink belátták, hogy a bolsevik-ellenes oroszok nem képesek ellenállást tanusítani, államhatalmat felépíteni, ők maguk pedig elszigetelten nem sokáig tarthatják magukat a bolsevik-nyomással szemben. Október 8-án tehát elhagyták Sziszránt, majd visszavonultak Kazánból és Szamarából is. Hadseregünk erkölcsi válságba került, a demoralizáció és bomlás veszedelme fenyegette. Szerencsére ekkor verték meg a németeket, a szövetségesek elismerték a Nemzeti Tanácsot, a közép-ponti hatalmakat megdöntötték és ez megmentette hadseregünket.*

Prózára fordítva a lirát és magyarra a cseh nyelvet: a cseh hősiesség addig tartott, amíg egyfelől a bolsevista kormányzat nem rendelkezett katonai erővel s a felfegyverzett cseh hordának mindössze helyi szovjetekkel kellett harcolnia, Benes bevallása szerint is, és míg másfelől remény volt a szövetségesek és Japán segítségére. Mikor ez a két föltétel megdőlt, egyszerre jött a kivonulás, a visszavonulás és a belső demoralizáció. Mígnem megint kívülről jött a mentőangyal: a középpontiak veresége. - Benes egyébként így jellemzi a szibériai cseh hadsereget:

A forradalom self-made man katonái voltak, *fajunk típusai. Katonai lángész nem akadt közöttük,* de azért legtöbbjük derék, jó, lelkiismeretes katona volt, és élt bennük a vágy, hogy valami jelentőset, valami nagyot alkossanak. A légiók tömegei jól tükrözték a cseh nemzet lelki habitusát: *nagy életrevalóság, gyakorlati, nem fantasztikus megoldásokra való hajlandóság, jó adag szívósság, kitartás a célért való küzdelemben, de lobbanékonyosság is, megfelelő érzékenység, fanatizmus, néha meg beteges féltékenykedés, nehézségek alkalmával baljós hangulatra hajló hiszékenység, vitákban túlzott bíráltság.* De ezek a tulajdonságok megnyilvánultak franciaországi és olaszországi katonáinknál is. Syrový tábornok, a vezetőjük, az a típus, akire szükség volt. Derekasága, egyenes, becsületes egyszerűsége, józan ítélete bizalmat keltett a katonákban. Emberei tudták, nem sodorja őket kalandokba. *Külön figyelmet érdemel szibériai hadseregünk gazdasági, pénzügyi és kulturális munkássága. Azt hiszem, ebben nyilatkozott meg leginkább fajunk szelleme.* Hamarosan felmerültek csapataink tömegéből a legizmosabb egyéniségek, akik a munkát szervezni, irányítani tudták, de a legkisebb közkatona is megértette, miről van szó, és segített, ahogy tudott. *Középszerű képességeknél többre mutat, hogy heves harcok közepette Szibériában gyakran és sikeresen hatalmas gazdasági vállalatokat teremtettek.* Japánnal és Nyugateurópával fenntartották a forgalmat, kereskedelmet, az érintkezést, *pénzügyi apparátust építettek ki, kulturális intézményeket, ujságokat, színházat, dalárdákat, zenekarokat, mulatóhelyeket teremtettek,* - szóval egész, elég magas színvonalon álló társadalmat és kulturát. Ez jellemző hajlandóságainkra és szibériai akciónknak bizonyára nem a legkevésbé érdekes részét jelenti...

Ez aztán megvilágítja az anabázis katonai értéket! Magyarán: az *anabázis* hősei - kitűnő kereskedők voltak.

Benes további jellemzése is érdekes, sőt perdöntő a csehszlovák hadsereg értékére vonatkozólag:

Olaszországi hadseregünk ugyanolyan jó katonai képességekkel bírt, a nemzeti ügyet ugyanolyan áldozatkészséggel és odaadással szolgálta, mint franciaországi és oroszországi csapataink. A hadműveletek alkalmával tanujelét adta e tulajdonságainak. Nem

akarok részleteket elmondani, a háborúban viselt dolgainkat majd egyszer egy katona, egy haditörténész fogja megírni.

Tudtommal ez a haditörténész idáig nem jelentkezett!

Október közepén csapatainkat a Piave-szakaszra vitték, hogy résztvegyenek a döntő csatában. De csak 39. gyalogezredünk tüntette ki magát a végső harcokban. Egyébként hadosztályunk, amely közben hadtestté nőtt, nem került ütközetbe.

1918 október közepén már régen eldöntődött a nagy világmérfőzés katonailag. Tehát még ama bizonyos 39. gyalogezred - hol a fenében volt a többi 38? - teljesítménye is: egyenlő a fölösleges nullával. Viszont határozott okozati kapcsolatot találunk a hadosztály hadtestté növekvése és a háború befejezése között. Stefánik azonban jóval előrelátóbb volt.

Stefánik közben Franciaországban járt és június elseje körül jött csak vissza Olaszországba. Most hadseregünk és az olasz hadsereg viszonyának pontos megállapításával, katonai igazságszolgáltatásunk kiépítésével, a hadosztályunk hatalmába kerülő foglyok elhelyezésére szánt külön táborok alakításával és más ilyesmivel foglalkozott. Arról is intézkedett, hogy többé olyan eset ne forduljon elő, mint Barbaranóban, ahol hét katonánkat szökésért főbelőtték.

Megállapíthatjuk - a világtörténelem egyik furcsaságaként - hogy a csehszlovák szabadságharc vezetői kevés héttel a világháború végleges befejezése előtt - mielőtt egy lépésnyi komoly harcot vívtak volna, - olyan rébuszokon törték a fejüket, miképpen is fogják elhelyezni a hadosztály *leendő* foglyait. Csodálatos szociális magaslat és katonai előrelátás!

Birodalomalapítás - zászlószentelésen.

Franciaország 1917-ben látszólag kétszínű politikát folytatott. Beleegyezett hadseregünk felállításába, de azért hajlandó volt különbékét kötni: a habsburgi birodalommal. Azonban mégsem tekintem szószegőnek Franciaország külön béketárgyalásait Ausztria-Magyarországgal. - Így jellemzi Benes némi jóakarátú elnézéssel a szövetségesek különbékére való törekvéseit.

De szigorúbb bírálatra is ragadtatja magát:

Az antant politikusainak álláspontja sem politikailag, sem történelmileg, sem pedig erkölcsileg sohasem volt helytálló, amikor különbékére törekedtek Ausztria-Magyarországgal... A háború főbűnösét Németországban látták: *helytelenül*; mert Ausztria-Magyarország legalább is annyira volt bűnös, mint Németország... *úgy vélték, hogy a habsburgi birodalmat Középeurópában Németország ellensúlyozására fenn kell tartani. Ez az elmélet, amelyet valamikor a párisi Politikai Tudományok Főiskoláján hirdettek és amely kivált Franciaországban vert gyökeret, a háború egész tartama alatt éreztette hatását. Ezek a nézetek annál inkább hatottak, mert a szövetségesek diplomatái Középeurópa szétaprózásától és új államok létesülésétől, szóval Középeurópa „balkanizálódásától”, az új kormányok és nemzetek versengésétől, ebből kifolyólag pedig új ellentétektől, küzdelmeiktől és összeütközésektől tartottak. Ausztria-Magyarországnak sok barátja és jóakarója volt... Nehéz harcot vívtunk, minden erőnket megfeszítettük e hatalmas, gyakran mértékadó tényezők egymásbafonódó munkája ellen. Mindezek a hatalmas körök... az osztrák-magyar problémát föderatív alapon szerették volna megoldani... 1917 tavaszán egyébként rövid memorandumot szerkesztettem Ausztria-Magyarország föderalizálása ellen és azt főleg hivatalos körökben terjesztettem...*

Az angol kormány 1917 novemberében felvetette egy semmire sem kötelező eszmecsere gondolatát Ausztria-Magyarországgal. Czernin külügyminiszter beleegyezett a bizalmas találkozóba. Ez meg is történt december 18-án Svájcban, angol részről Smuts tábornok, Lloyd George bizalmasa, osztrák-magyar részről Mensdorff-Pouilly gróf nagykövet között.

Benes szerint Smuts kifejtette:

Angliában az a vélemény, hogy Németország hatalmi túltengését egy közjogilag újjáépített Ausztria-Magyarország tudná legjobban ellensúlyozni, amelyben a nemzetiségeknek széleskörű önkormányzatot biztosítanak. Olyasmire gondolnak, amilyen a brit impérium, a maga dominionjaival, amelyek mind önkormányzattal bírnak. Az ilyen erős Ausztria-Magyarország vonzóerőt gyakorolna a monarchia peremén élő nemzetekre is. Ez az új, fejlődésképes államszövetség a brit politika teljes rokonszenvére és támogatására számíthatna. - Smuts tábornok állítólag még Ausztria-Magyarország területi gyarapodását is lehetők tartotta: a megalapítandó Lengyelországot perszónál-unió révén a kettős monarchiához lehetne csatolni, még pedig olyanformán, hogy Galiciát Lengyelország, mint a leendő államszövetség egyik tagja kebelezné be. Smuts kijelentette még, hogy Nagybritanniának bizonyos vállalt kötelezettségei vannak szerb és román szövetségesei iránt, de úgy hiszi, hogy ezek nem állhatnak útjában az ilyenfajta államrendezésnek.

Benes Lloyd Georgenak ezidőtájt elhangzott nyilatkozatáról írja, hogy az „a habsburgi birodalom problémáját olyan módon érintette, amely bennünket egyenesen meghökkentett. Kijelentette ugyanis, hogy az angol kormánynak egyáltalában nem szándéka szétdarabolni a középponti hatalmak területét, mindössze az a kívánsága, hogy teljesüljön az osztrák-magyar nemzetiségek régi óhaja és demokratikus önkormányzathoz jussanak.”

Még nagyobb megrökönyődéssel idézi Benes Wilson 1918 január 8-án elmondott híres beszédét, amely a tizennégy pontot tartalmazta. Köztük a 10. pont:

Ausztria-Magyarország nemzeteinek - amelyek helyét a nemzetek között garantálnak és biztosítottak akarjuk látni, *alkalmat kell nyújtani a szabad autonóm fejlődésre.*

A világháború íme átlépett az 1918-as esztendőbe, de még mindig senki sem akarta igazán a nyugati szövetségesek számottevő hatalmi tényezői közül a monarchia mindenáron való elpusztítását.

Még a lengyelek sem akarták:

A lengyel emigránsok között akadtak sokan - írja Benes - akik rokonszenveztek Ausztria-Magyarország és a szövetségesek kölcsönös különbéke kísérleteivel, mert úgy vélték, csak így lehet Németországot legyőzni és Posent meg Sziléziát kicsikarni tőle. Galicia sorsát nem féltették, különösen azóta, mióta látták, hogy Károly császár szívesen odaadja, ha ezen az áron megmentheti a monarchiát. *Sőt egy megkurtított Ausztria-Magyarország megmaradását szívesen látták volna, mert az önálló Lengyelország azzal Középeurópában olyan politikai rendszert szervezhetett volna, amely szívósabban állhat helyt Oroszországgal és Németországgal szemben. Nem volt ez egyéb, mint annak az osztrákbarát elméletnek módosítása, hogy Bécs ellensúlyozza majd Berlint. Ebben a változatában a magyarok, a dinasztia és az új hatalmas lengyel állam együttműködésére számítottak.*

Azok közül a lengyel politikusok közül, akik a háború alatt az antantországokban dolgoztak, Dmowski Román volt a legizmosabb egyéniség... Megjósolta az orosz összeomlást, kívánta is, hogy az bekövetkezzék és amikor egyszer egy szajnaparti sétán a szláv politikáról beszéltem vele s emlékeztettem az 1908-i szláv kongresszuson való

szereplésére, így felelt: „*Azt hiszi, a szlávok kedvéért mentem akkor Prágába, szláv politikát csinálni? Azért mentem, hogy lengyel politikát csináljak és megnézzem, mit lehetne ott a lengyel ügy érdekében tenni. Ez volt az én szláv politikám.*”

Olaszország sem akar még mindig kötélnek állani:

Noha Olaszország 1918 áprilisában hadseregünknek mindent megadott, amit ebben az időben adni lehetett, mégis egészen Orlando 1918 október 3-i nyilatkozatáig és ideiglenes kormányunknak október 24-én Sonnio részéről történt elismeréséig nem kötötte le magát véglegesen, nehogy a háború kedvezőtlen kimenetele esetén felelősséget kelljen vállalnia sorsunkért és a béketárgyalásokon a központi hatalmakkal - azaz a háború utáni Ausztria-Magyarországgal szemben - megnehezítse helyzetét.

A politikai józanságnak ezt az erős gyűrűjét Benesnek csak közvetlenül a világháború befejezése előtt sikerült áttörnie.

Még 1918 nyara sem kecsgettette Beneséket:

1918 június 1-én folyt le a szövetségesek versaillesi konferenciája. Programszerűen foglalkozott az osztrák-magyar és lengyel kérdéssel és a következő közös nyilatkozatot adta ki: „*Az egységes és független lengyel államnak megteremtése - szabad kivezető úttal a tengerhez - Európában az igazságos és a tartós béke és a jog uralmának egyik föltétele. A szövetséges kormányok elégtétellel vették tudomásul az Egyesült Államok külügyi államtitkárának nyilatkozatát és csatlakozni kívánnak hozzá, amennyiben élénk rokonszenvüknek adnak kifejezést a csehszlovák és jugoszláv nép nemzeti törekvései iránt.*”

Szabad és egységes Lengyelország tehát és élénk rokonszenv a csehszlovák nemzeti törekvések iránt. Ez a fogalmazása a háborús céloknak, óriási csalódást és fölháborodást keltett Benesék köreiben. Ez azonban csak új tevékenységre sarkalja őket. Mikor már végképen kifogytak a rendes diplomáciai alkalmakból, hogy azok aktusaiba és aktáiba valamiképpen belecsempésszék az önálló Csehszlovákia föllállítására szóló ígéretet, fantasztikus találékony-sággal - egy ezredzászló fölavatását zsarolják ki maguknak erre a célra.

Mínt hogy a szövetségesek közös nyilatkozata, amelyet az elnyomott nemzetek ügyében tettek, ilyen csalódást hozott számunkra, elhatároztam, hogy *külön elismertetésünkre* fogok törekedni. A Nemzeti Tanács titkárságában serényen készültünk 21. gyalogezredünk zászlóavató ünnepségére és a francia kormány az volt a terve, hogy a zászló átadásánál a köztársaság elnöke politikai jelentőségű nyilatkozatot tegyen... Nem szerettem volna egy politikai és propaganda szempontból még oly fontos *puszta tüntetéssel* megelégedni, hanem olyan politikai és diplomáciai aktusra törekedtem, amellyel a felelős kormány *végleg és kötelezően* elismeri nemzeti függetlenségünket és állami önállóságunkat. Azt szorgalmaztam, hogy a köztársaság elnökének beszédén kívül még a francia kormány is tegyen ünnepélyes nyilatkozatot diplomáciai aktus formájában, amelyhez aztán Anglia és Olaszország is csatlakozzék. Ezzel pótoltuk volna a szövetségesek közös nyilatkozatát.

Pichon francia külügyminiszternek 1918 július 5-én írja Benes, e zászlószentelésbe csempézendő diplomáciai teendőről:

Világosan és határozottan ki kell mondani, hogy *a csehszlovákok évszázadokon át függetlenek voltak, hogy függetlenségüktől a Habsburgok és németek erőszakkal fosztották meg őket és hogy Franciaország elismeri történelmi jogait...* Megemlíteni, hogy a szlovákok egyesülni akarnak a csehekkel a csehszlovák államban, mely a négy történelmi országból, Csehországból, Morvaországból, osztrák Sziléziából és Szlovenszkből

fog állani... A legfontosabb pedig a nyilatkozatnak olyan formába öntése volna, hogy Ausztriában *azt a benyomást keltse, hogy új állam keletkezett és már működik is*. Ezzel a nyilatkozat konkrét, komoly jelleget öltene...

A francia külügyminisztériumban Benes bevallása szerint az utolsó pillanatig elleneztek ezt a tervet. Végül a rettenetes erőszakoskodásnak Pichon eleget tett, *1918 július 20-án* megszületett a nevezetes okmány, Pichon levele formájában, amely ekként *egy ezredzászló fölavatásán mondotta ki Csehszlovákia megalapítását:*

Amidőn a *21. lövészezred* - az önálló csehszlovák hadsereg *ez első franciaországi csapategysége* - zászlaja átvétele után elindult táborából, hogy francia bajtársai oldalán egy frontszakaszt szálljon meg, a köztársaság kormánya törekvéseik és a szövetségesek ügyéért kifejtett buzgóságuknak elismeréseként méltányosnak és szükségesnek tartja kinyilatkoztatni *nemzetük függetlenségi jogait és a csehszlovák Nemzeti Tanácsot a nemzet minden érdekét képviselő legfőbb szerv gyanánt, jövő csehszlovák kormányuk első alkatelemeként nyilvánosan és hivatalosan elismerni*. A köztársaság kormánya nevében ama forró és őszinte kívánságomnak adok kifejezést, vajha a csehszlovák állam valamennyi szövetséges támogatásával és szoros közösségben Lengyelországgal és a jugoszláv állammal, *áttörhetetlen gátat alkotna a német támadásokkal szemben és az igazság és jog alapján fölépült Európában a béke támasza lenne*.

A nevezetes állam-, sőt birodalomalkotó zászlószentelés Darneyben valóban megtörtént július 30-án. Poincaré francia köztársasági elnök fölmondta a Benes adta leckét, mondván többek között:

Amikor azt látjátok, hogy a cseh színeket Franciaország szabad szellője lengeti, amikor itt *elődeitek oroszánját és a szlovák hármashalmot köszöntitek*, szálljatok gondolatban az Elba és Moldva völgyeibe, gondoljatok hazátok hosszas szenvedéseire és figyeljetek a hívó szavakra, amelyek szólítgatnak, hogy leigázott hazátokat *karddal szabadítsátok föl*.

Benes lelkének megremegéséről ír ugyan a Darney-i zászlószentelés leírása során, valójában azonban a Poincaré naiv, karddal való fölszabadító hadjárata helyett változatlanul a *politikai és propaganda-munkát* állítja a csehszlovák államalapítás homlokterébe.

Masaryk Washingtonban kapta meg Pichon levelének szövegét és a francia külügyminiszternek küldött köszönő táviratban a következőket írja többek között:

Ez a világosan megszövegezett kiáltvány Ausztria-Magyarország szétrombolását jelenti és Németországot a saját erejére korlátozza... *A független csehszlovák állam döntő és megsemmisítő csapást mér a pángermán Berlin-Bagdad-tervre... Franciaország, amidőn Csehszlovákia függetlenségét kikiáltja, nemcsak politikai éleslátásáról tesz tanubizonyosságot, hanem nagylelkűségéről is, amely szöges ellentétben áll Németországnak a védtelen Oroszországgal szemben követett kicsinyes, kapzsi, aljas politikájával*.

A franciáktól ekként egy zászlószentelésen valósággal kizsarolván a csehszlovák állam elismertetését, Londonban tetőzi be Benes a maga akcióját. Balfour miniszterelnök eleinte kényelmetlen kérdéseket tesz föl Benes előtt, végül azonban 1918 augusztus 9-én egy angol deklarációban „Nagybritannia elismeri a csehszlovák Nemzeti Tanács jogát arra, hogy a csehszlovák érdekek legfőbb közege legyen, elismeri a jövő csehszlovák kormány mostani megbízottja gyanánt.”

Ennek az írásnak birtokában Benes visszatér Párisba:

Párisba határozott tervekkel tértem vissza teendőinket illetően. Elhatároztam, hogy Masarykkal egyetértésben kiépítjük az államot, olyan hamarosan, ahogy csak lehet,

lehetőleg sok fait accompli-t teremtünk, államunk minél több jelképét, közegét, intézményét állítjuk föl, mindent, amit csak különös helyzetünkben lehet. Minden munkánkat egészen a fegyverszüneti tárgyalásokig most csak ennek a célnak szenteltük. Szemem előtt Belgium és Szerbia lebegett, ezeknek milyen kevés a csapatjuk, kormányuk bujdosásban és mennyi mindenféle a nehézségük. Csehszlovákiát ugyanabba a jogi és ténybeli helyzetbe akartam juttatni, mint ezek az országok voltak, hogyha akármi történik is...

Kevés dolog jellemezheti olyan tisztán a benesi politikát, mint ezek a sorok, amelyek Belgium és Szerbia óriási katonai teljesítménye nélkül igénylik e két ország erkölcsi tekintélyét. És mert Belgium és Szerbia e pillanatban kevés csapattal rendelkezik - országaik megszállása folytán - s „kormányuk bujdosásban”: a még csak papiroson elképzelt Csehszlovákia is - csapata csekélyége és kormánya, Benesék bujdosása révén - ugyanolyan ténybeli és jogbeli helyzetbe állítandó...

Sőt valójában Belgium és Szerbia elé!:

Nem fér hozzá kétség, hogy a nemzetközi események hatása alatt katonai tevékenységünk folytán, 1917 decemberétől 1918 júliusáig folyt *politikai és propaganda-munkánk* révén a csehszlovák kérdés olyan jelentőssé vált, hogy végül is az *első helyre* került...

Ezt a vajmi gyöngén alapozott elsőséget Benes később is biztosítani tudta Prágának, a kis-antant egész ideje alatt - egészen a teljes és valóban szégyenletes összeomlásig.

Dátumok beszélnek.

Dátumok és események, melyek segítenek megvilágítani a benesi művet:

1918 június 30: ezredzászló-avatás és csehszlovák államalapítás - Darney-ben.

Augusztus 7-én nevezték ki Foch tábornokot Franciaország marsalljává és másnap megindult a nagy francia-angol-amerikai ellentámadás a március óta mérhetetlen emberáldozattal támadó s közben kifulladt németek ellen. Szeptember 9-én a szövetségesek már a Siegfried-állásokig nyomultak előre, elérték Cambreit.

Augusztus 9: Balfour brit külügyminiszter elismeri szövetséges hadviselő félnek a csehszlovák hadsereget és csehszlovák kormánynak a Masaryk és Benes vezetése alatt álló Nemzeti Tanácsot.

Benesnek tehát a németek „fekete napja”, *augusztus 8-a utáni napon sikerült becsempésznie magát Balfour nyilatkozata révén a már győzelmes lendületében föltartóztathatatlan szövetségesek - szövetségesévé.*

Szeptember 2: Az Amerikai Egyesült Államok elismeri egy deklarációban a csehszlovák Nemzeti Tanácsot és a csehszlovákok hadi állapotban létét a monarchiával és Németországgal.

De további fontos dátumok sűrűsödnek:

Szeptember 26: Foch marsall új nagy meusei támadása indul.

Szeptember 27: Wilson kijelenti, hogy csak a szövetségesek teljes győzelme hozhat békét.

Szeptember 28: A németek megkezdik flandriai visszavonulásukat. *Ugyanaznap Pichon és Benes aláírja a francia segítségnyújtást a független csehszlovák állam helyreállításához és megteremtéséhez, „régii történelmi országainak határai között”.*

Szeptember 29: Bulgária megadja magát, ugyanakkor *Ludendorff Spaaban azonnali fegyverszünetet* javasol.

Szeptember 30: Törökország megadja magát.

Október 5: Wilson elnök megkapja a német békeajánlatot.

Október 14: Foch marsall irgalmatlan új offenzívát rendel.

Október 28: Ludendorff lemond, Groener tábornok lép helyébe.

November 3: Weber tábornok az osztrák-magyar haderő nevében fegyverszüneti szerződést köt Diaz olasz tábornokkal.

November 7: Foch marsallnál jelentkeznek a német fegyverszüneti kiküldöttek.

November 11: fegyverszünet Németország és a szövetségesek között.

Az események eme rohamos egymásutánjába és ellenállhatatlan sodrába kell beleállítanunk négy dátumot és eseményt Benes könyvéből:

Az egyik október 19: Masaryk csehszlovák függetlenségi kiáltványa. Üdítő részletek belőle:

...A VII. század óta független államban éltünk és a csehek, morvák és sziléziaiak független állama gyanánt *csatlakoztunk* 1526-ban *Ausztria-Magyarországhoz*, amikor védelmi szövetséget kötöttünk a török veszedelem ellen. Szövetségünk alatt soha le nem mondottunk államunk függetlenségéről. A Habsburgok azonban megszegték a nemzetünkkel kötött szövetséget, jogainkat törvénytelenül semmibe vették, államunk alkotmányát, amelyre fölesküdték, megsértették. Nem akarunk tehát többé bármi formában is Ausztria-Magyarország része maradni. Követeljük jogunkat, hogy szlovenszkoí szlovák testvéreinkkel egyesülhessünk, nemzeti államunk ama részével, amelyet *kiszakítottak nemzetünk testéből és 50 évvel ezelőtt kebelezték államukba azok a magyarok, akik az alájuk vetett népeket oly erőszakosan elnyomták és ezért nincs többé emberi joguk rá, hogy más népen, a magukén kívül, uralkodjanak...* A németek és magyarok ellenszegültek jogainknak és Ausztria-Magyarország így a pángermanizmus szolgájává vált, Németország gyarmatává és ennek keleti előőrse gyanánt idézte elő a legutóbbi balkán háborút, valamint a mostani világháborút...

Eszerint Szlovákia 1918-ban *mindössze 50 év óta* tartozott Magyarországhoz. És 1526-ban - a mohácsi csata évében - szövetségesként csatlakozott volna Csehország Ausztria-Magyarországhoz. *Holott hiszen a szlovák Felvidék pontosan 896 óta tartozott Magyarországhoz, megszakítás nélkül, mert még a huszita időkben is csak részei kapcsolódtak le - mondjunk sokat - esztendőkre, nem is évtizedekre a magyar állam birtokállományából. Az ötven éves birtoklás állítása pedig a világtörténelem legorocátlanabb hazugsága, egy fontos diplomáciai okmányban.*

A másik dátum bizonytalan. Benes, a kicsinyesen pontos részletező, itt elmulasztja az időpont följegyzését, csak következtetni lehet rá, hogy jócskán október 1 után történhetett. Meglátogatta a fronton Graziani tábornoknál a csehszlovák katonákat:

Közvetlenül Rovereto fölött voltunk. Graziani tábornok elmagyarázta nekem a pozíciókat és megmutatta a pontokat, ahol a legutóbbi harcok folytak, ahogy *néhány száz osztrákot* sikerült foglyul ejteni és a másik helyet, ahol *néhány tucat* katonánkat váratlanul elvágta. Hősiesen verekedtek, míg egy-kettő kivételével, akinek sikerült megmenekülnie, mind ott veszték. Kézigránátokkal küzdöttek utolsó lehelletükig. A förtelmes osztrák akasztófa lebegett szemük előtt: *inkább meghaltak, de fogságba nem akartak esni...* Aztán Bresciában fölkerestem rettegett vakmerő hírszerző különítményünket.

Ezek a látogatások és az intézkedések, amikre Rómát rábírtam, kitűnően hatottak a csapatokra.

Itt érdekes és jellemző: a *néhány száz* osztrák fogoly és a *néhány tucat* elvágott csehszlovák harcos, akikből egyesek mégis megmenekültek. Az elveszett hősök számát, akik inkább meghaltak, de fogságba nem akartak esni, a legszigorúbb számítás mellett is csak *néhány tucat töredékének* tehetjük meg.

A harmadik dátum és esemény: október 24 és az olasz offenzíva nemzetiségi összetétele Benes leírásában:

Ilyen volt az osztrák-magyar hadsereg állapota, amikor október 24-én hajnali 4 órakor megkezdődött Sette Communenál a Brentától keletre és a Piávénál az offenzíva. *Olasz részről 51 olasz, három angol, két francia hadosztály, egy csehszlovák és egy amerikai ezred szállt harcba. Velük szemben 57 osztrák-magyar hadosztály állt. Az olaszok az első támadási vonalban túlerőben voltak.*

Tehát 56 olasz, francia, angol *hadosztály* és egyetlen csehszlovák - *ezred*.

A negyedik dátum: november 8, a fehérhegyi csata napja és - Benes látogatásáé a francia-orosz arcvonalon:

Philippe ezredes - kormányunk megalakulása idejében közölte velem, hogy Gouraud tábornok, akinek hadseregébe dandárunkat beosztották, *október 20-a körül csapatainkat az első vonalba akarja vetni. Kötelességünk volt, hogy katonáinkat fölkeressük ebben a pillanatban, amikor olyan harcokba kellett beavatkoznunk, amelyek Európa sorsára lehettek döntő kihatással.* Most, hogy Genfből visszatértem, látogatásom még aktuálisabb lett.

Dandárunk - írja Benes - Boissoudy tábornok hadosztályához tartozott és október 19 meg 25-e között nehéz napokat élt át az Aisne mentén, a Vouziers és Terloit környékén dúlt harcokban. Október 30-án és 1-én aztán, amikor már kilenc tisztje és 194 közembere halott volt, 18 tisztje és 858 közembere megsebesült, 69 embere pedig eltűnt, *pihenőállásba* vonták vissza...

A pihenőállást így utólag sem szabad elsajnálunk a „dandártól”, nem volna magyar dolog, hogy pontosan itt kezdjük a takarékoskodást... Az a gyanunk azonban, hogy 1918 november 8-án, teljesen függetlenül a fehérhegyi csata dátumától, kevesebb hősiesség és kisebb vérveszteség is biztosította volna - immár - a pihenő állást. Többek között a német ellenállás teljes megtörése, hiszen Ludendorff nem várta meg - szerencsére - Benes veszedelmes inspicierungját és valószínűleg a fehérhegyi csatára nem is gondolva már október 28-án lemondott a német hadsereg vezérkari főnökségről. *A harcok már régesrégen, hetek óta véggé megszüntek.* De - vagy éppen azért - árad a benesi líra:

Az ablakon kiláttam a borus ég alatt elterülő feldúlt földekre és arra gondoltam, az emberek mekkora tömege pusztult itt el mi érettünk is és hogy mily különös az események következetessége: a fehérhegyi csata napja van! Azután néhány tiszttel kimentünk a csapatokhoz. *Néhány kilométerre a front mögött,* Hauvine községnél akadtam rá két ezredünkre. Enyhén lejtős hegyoldalban álltak, nagy négyszögben. Rövid néhány szóban tolmácsoltam nekik a genfi üdvözlőket, a hazai üzeneteket és elmondtam, mit határoztunk Genfben. Elmondtam röviden azt is, hogy Versaillesben már a fegyverszünetről tanácskoztunk, hogy Prágában már lezajlott a forradalmi *hangulat* és már szabadok vagyunk. „A szövetségesek úgy határoztak, hogy ti most hazamentek és a haza földjén folytatjátok, ha kell, a katonai szolgálatot”. Ez *hatott legjobban.* Eredetileg úgy terveztük, hogy talán november 8-án, a fronton kiáltjuk ki az ideiglenes kormányt.

És ma: sokkal többet értünk már el. Odahaza győzelmes forradalom, országunk a magunk kezében, a császárság, az uralkodó ház megbukott, Németország már-már kapitulál és nemsokára hazamehetünk!...

Nem szabad elfelejteni, hogy ez az egész hősi epizód a fronton 3, mondd három nappal előbb bonyolódott le, mint hogy aláírták a nyugati fegyverszünetet...

Benes valahogy mégis érzi, hogy a cseh katonai teljesítmények egész szánalmasságát nem leplezheti teljesen ez a hamis hangú álmilitarista líra. Mentegetődzik a maga módján, azaz: hangsúlyozza a csehszlovák önkéntes hadsereg - *politikai* fontosságát:

A katonaságnak egy győzelemben való részvételét a hadműveletekben részt vett katonák és az emberáldozatok száma alapján szokás megítélni. Ha e tekintetben összehasonlítjuk Franciaország, Anglia, Olaszország sok milliós és Szerbia, Belgium vagy Románia százezres emberáldozatait, a szövetségesek oldalán elszenvedett veszteségeinkkel, azt látjuk, hogy ezt a szempontot tartva szem előtt, *pozitív katonai részvételünk - ha eltekintünk a monarchián belül tanusított belső ellenállásunktól - a szövetségesek győzelmében nem volt nagy*. Amellett azonban, csekély veszteségeink dacára, szibériai akciónk a szövetségesek számára minden bizonnyal nagy jelentőséggel bírt. De már maga a tény, hogy mintegy 150.000 ember akadt, aki hajlandó volt önként áldozni életét eszményeiért, jóllehet, nyugodtan megvárhatták volna a háború végét, a tény, hogy egy elnyomott nemzet oly fegyelmezetten tudott önkéntes hadsereget szervezni, politikailag elsőrendű fontosságú tényezőnek számít.

A győztes Csehszlovákia megretirál a legyőzött Magyarország előtt.

Benes három kötetes művében végig kerüli a valóban kínos kérdést: miben van hát Csehszlovákia európai hivatása, jelentősége. Egyéb politikai értelmét a furcsa nevű új állam felállításának nem is tudja adni, minthogy hullámtörő gátja lesz a német délkeleti terjeszkedésnek. A nagyszabású propagandista azonban ebben a témakörben feltűnően szűkszavú s jobban szereti a világnézeti témákat. Épkézláb *állampolitikai* célját nem tudván adni Csehszlovákiának, amikor csak teheti, átsiklik a *világnézeti* vizekre, ott keresi a háború értelmét is, Csehszlovákia európai szerepét is.

Ezért óriási benne a nyilván mesterségesen fölszított világnézeti lelkesedés az orosz forradalom iránt. A cári Oroszországot zavaros belpolitikájával, de világos, konzervatív, megcsontosodott külpolitikájával nem szerette. Nem bízott az orosz politika pánszlávizmusaiban őszinteségében. Éles szemével hamar fölismerte, hogy a szláv gondolat a kifinomult politikai kultúrájú szentpétervári diplomaták szemében csak *eszmei kulisszája* a nagyorosz gondolatnak. Annál nagyobb reményeket fűzött Kerenszkiék forradalmához, mely meghozta Prága számára mind a közös eszmei alapot, tanárok és ideológusok dogmatizmusában, mind a bizonytalan, tehát kezelhetőbbé vált orosz külpolitikát, mely egyszerre világnézeti színeket kezdett öltetni Miljukovék tevékenységével. Miljukovban rögtön felismerte a kitűnő világnézeti partnert.

Szinte lírikussá válik, mikor az orosz forradalom nagyszerűségét és főleg cseh szempontból való hasznosságát jellemzi:

Miként Wilson sem azzal tett nekünk szolgálatot az Egyesült Államok hadbaszállásakor - áradozik -, hogy közvetlenül mellénk és a többi elnyomott nemzet mellé állott volna, hanem azzal, hogy határozottan megformulázott elveket és eszméket követett, amelyeknek állhatatosan igyekezett érvényt szerezni s aztán éppen ezek az elvek és eszmék

eredményezték végső hatásukban fölszabadulásunkat, - akként *az orosz forradalom is, amely Wilsonnal egyidőben jelentkezett a politikai porondon s velejében ugyanazokat az eszméket hirdette, fölbecsülhetetlen szolgálatokat tett nekünk, minden bizonnal értékesebb szolgálatokat, mint ahogy mindmáig hiszik...* A forradalom szentesítette a világháború ama filozófiáját, amelyet a nyugateurópai hatalmak eleinte tétován hangoztattak, de még a Wilson elnökhöz intézett jegyzékben határozottan kifejezték, melyet aztán Wilson formulázott meg rendszeresen és világosan. Az orosz forradalom ezzel nagy szolgálatot tett az emberiségnek... *Igyekezünk belőle annyi hasznot húzni, amennyit csak lehetett...*

Mélységesen jellemző dolog, hogy a benesi csehszlovák embrió valójában az orosz forradalom és a wilsoni történelemellenes zavaros ideológia méhében indult nevezetesebb fejlődésnek. Bizonyos *világnézeti megzavarodás vetette meg tehát fejlődésének alapját, nem európai szükséglet, nem történelmi és politikai fejlődésmenete Európának!* Orosz forradalom és az európai történelmet nem ismerő Wilson idélen, moralista pátoszba burkolt politikai középszerűsége és nagyképűsége: ez volt eszmei és gyakorlati melegágya a csehszlovák korszulóttnek...

A három kötet végén Benes Eduárd nem mulasztja el, hogy babérral övezze a maga homlokát, írván:

Jó magamat az utolsó 12 év eseményei optimizmushoz, nemzeti és szociális, józan és tettekre, az élet realitására támaszkodó, alkotó, képzelő tehetségtől fűtött, szenvedéseket, fájdalmakat, igazságtalanságokat lebíró, a lelkeket mind újabb és újabb munkára serkentő, idealizmustól áthatott és megelégedett optimizmushoz, harcias, szilárd, kompromisszumoktól mentes optimizmushoz vezettek el.

Nos, ilyen különleges és ennyi jelzővel s egyéb kiteremtettézet optimizmust bizonyára nem ismer nevezetes férfiak nyilatkozataiból a világtörténelem és a világirodalom. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, vagy Kossuth Lajos pedig egész életük alatt nem mondtak ennyi szépet önmagukról, mint Benes ebben az egyetlen mondatban. Most aztán mehet a kacskaringós optimizmusával! Csak a valóban hatalmas, nagyvonalú Churchillt csodáljuk: hová tette az eszét, mikor elismerte - *ennek a Benesnek* kormányát...

Egyébként közvetlenül a világháború fegyverszünettel való befejezése után máris napfényre derült, milyen anyagból szövődött ez a benesi optimizmus. Az alkalmat az szolgáltatta, hogy a „győztes” Csehországnak, sőt Csehszlovákiának helyt kellett állania *maga erejéből* a legyőzött, megalázott, belsőleg széttzilált, mondhatni fölbomlott és ténylegesen máris csonkává nyomorodott Magyarországgal szemben - katonailag. Benes könyvének „Az első harcok Szlovenszkoért és a történelmi országok határaiért” címet viselő fejezetéből valók az itt következő idézetek:

Clemenceau, mikor november 12-i sürgönyében felhatalmazta Franchet d'Esperay tábornokot külön fegyverszünet aláírására, kikötötte, hogy a politikai kérdésekhez nem nyulhat. *A fegyverszüneti okmány 17. pontja mégis úgy szól, hogy a magyar területek, Horvát-Szlavonország kivételével, egyelőre a magyar hatóságok közigazgatása alatt maradnak.* Erre a pontra hivatkoztak aztán a magyarok, hogy ezzel a szövetségesek elismerik Magyarország integritását és ezen az alapon szegültek ellene, hogy csapataink és hatóságaink elfoglalják Szlovenszkrét. Az ebből eredt konfliktus jogilag igen komoly, politikailag kínos és igen veszedelmes volt. Sok munkát, harcot, gondot, bosszúságot okozott nekünk... Elgondolható, mit jelentett volna a magyar területi igények szempontjából, ha a magyarok megszállva tarthatták volna a vitás területeket a trianoni szerződés aláírásáig, 1920 augusztusáig.

Arra is törekedett Károlyi, külön szövetséges bizottságot küldjenek Magyarországra a célból, hogy tárgyilagos vizsgálat tárgyává tegye az országhatárok ügyét, mert a *magyar kormány azt állította, hogy Erdély, Szlovenszko és a rutének a magyaroknál akarnak maradni. Még népszavazás kérdését is felvetette és Wilsonnál nevezetes lépést tett ebben az irányban. Mindez bizony elég komolyan hatott a szövetségesekre. Több alkalommal éreztem Párisban ezt a hatást, amíg leszerelhettem.*

Ime a wilsoni elveknek, a demokráciának és a nemzetek önrendelkezésének rajongója, - a gyakorlatban! *Reszket a népszavazástól!* Valóságos fölháborodással említi, hogy *a magyarok még a népszavazás kérdését is fölvetették!*

Kramarz miniszterelnök Prágából közölte velem aggodalmait és sürgős segítséget kért a magyarok törekvései ellen. A belgrádi fegyverszünet bombaként csapott le nálunk odahaza, még Szlovenszkon is és hatását még növelték a magyaroknak a fegyverszünettel egyidőben foganatosított *katonai* intézkedései.

A mi forradalmunk és a magyar forradalom első idején sikerült Srobárnak önkéntes csapatokat, kis osztagokat felállítania és ezek szállották meg a szokolok segítségével a szlovák vármegyéket, a közhivatalokat, ezeknek köszönhető, hogy Szlovenszko közgazgatásilag a mi kezünkre került. Mindenki emlékszik még nálunk ezekre a gondterhes időkre. A csehszlovák osztagok - mindössze 1100 katona és csendőr - november 4-én elfoglalták Szencet, Jabláncot, Zobort, Szentjánost, november 9-én Magyarfalut, Dévényfalut. November 10-e után azonban *a magyarok fölocsudtak meglepetésükből és nagysietve kiállítottak két hadosztályt, azonkívül pedig behívtak több korosztályt és támadásba mentek át. Egymás után vetették vissza apró osztagainkat, az elfoglalt helyeken kemény megtorlásokhoz folyamodtak, néhány falut kifosztottak és mindenütt terrorizálták a lakosságot. November 14-én kiverték Nagyszombatból a csehszlovák osztagokat és Zsolnára nyomultak. November közepe körül a gyöngye csehszlovák csapatok mind a morva határra vonultak vissza. Szlovenszko megszállása és egyesítése a cseh területekkel akkor bizony még sok hazánkfia számára is nagyon kérdéses dolognak látszott. A prágai törvényhozó testület aggodalma tetőfokára hágott, a kormánynak anyagi módja sem volt rá, hogy expedíciót állíthasson ki, rendes csapatai sem voltak, nem küldhetett erősítéseket. Jóformán tehetetlen volt.*

Mi ugyan, magyarok, sehogysem értjük Benes e kétségbeesését. Hát hol az ördögben voltak a „csehszlovák hadseregek”, a 150.000 főnyinek mondott elszánt harcos? Valahol csak voltak, miután a világháború megszűnt! Miért nem siettek hát a „csehszlovák” Felvidék fölmentésére? De hallgassuk csak Benest, a kétes hitelű koronatanut:

Ezek az események Szlovenszko egyesítését a köztársasággal jogilag látszólag vitássá tették. Prága sürgetésére tehát azon voltam, hogy a szövetségesek hozzanak *már most* elvi döntést a dologban, ne várjanak a békekonferenciáig. Nagy harcom volt, de meg voltam győződve róla, hogy az lesz, amit akartam, a legfontosabb, Szlovenszko sorsa és a cseh tartományokkal való egyesítése érdekében. Csakugyan úgy is volt, mihelyt az elvi döntést a mi javunkra megkaptam, minden nehézség egy csapásra elmúlt. Egy hónap múlva egy másik ilyen elvi döntés adódott, Csehország német vidékeinek a kérdése és azt is így oldottuk meg.

Iszonyú önvallomás ez, ha jól meggondoljuk. Mind a magyarok, mind a németek felé. *Világos beismerése annak, hogy a 150.000 főből álló csehszlovák önkéntes hadsereg: csupán - papiroson volt.* Még inkább annak, hogy nemcsak a győzelemben nem volt semmi része a csehszlovák hadseregnek, hanem hogy ez az új állam és hadereje sem volt képes csak megközelítőleg is hasonló értékű katonai erőket fölvonultatni a legyőzött és lelkileg összeomlott Magyarország gyöngye, *szégyenletesen gyöngye* önvédő fölmozdulása ellen. Hol volt például

Szlovenszko önálló ereje? Hol maradt a nagy nemzeti fölkelés „a történelmi országok határaiért”?

Károlyi... Dula Mátéval tárgyalt - írja tovább Benes - ...bízván belgrádi fegyverszünete teljes érvényében, november 17-én külön jegyzékben tiltakozott a prágai kormánynál Szlovenszko megszállása ellen, hivatkozással a november 13-i fegyverszünet határozmányaira. Kramárz miniszterelnök november 19-én válaszolt egy jegyzékben, amely részletesen vélelmezte a mi, *akkor már Párisban elismert* jogi álláspontunkat. E válaszjegyzék kifejtette, hogy a csehszlovák köztársaság elismerése már megtörtént a forradalom kitörése előtt és annak el nem idegeníthető része a szlovákok lakta terület is. Ilyen formában ott ülünk a szövetségesek nagytanácsában is, a magyar kormány tehát nem köthetett fegyverszünetet, amely Szlovenszko-ra, a csehszlovák állam részére bírna érvénnyel. A békekonferenciának már nem lesz más feladata, csak az, hogy a határok részletkérdései dolgában döntsön, Szlovenszko hovatartozásának elvi kérdésével azonban már nem fog foglalkozni. Szlovenszko megszállása csupán biztonsági intézkedés, erre a csehszlovák kormánynak joga van.

Egymás után érkeztek Kramárz levelei, táviratai, futárjai, a miniszterelnök közölte velem ezeket a katonai és politikai eseményeket és haladéktalanul közbelépésemet sürgette. Páris *vált most a Szlovenszkoért folyó harc középpontjává.*

November közepétől kezdve napjaim vitatkozással, intervenciókkal, magyarázgatásokkal, tárgyalásokkal teltek el a katonai és politikai tekintélyek irodáiban. Mindenekelőtt Berthelot-val, a külügyminisztérium vezető államtitkárával beszéltem meg a dolgot és ő rögtön belátta, hogy a mi álláspontunk jogos és méltányos. Azután Pichon külügyminiszternél, Clemenceaunál és Foch marsallnál jártam el. A marsallal és a környezetéhez tartozó katonatisztekkel ez alkalommal mindjárt megbeszéltük a szlovák-magyar határok részletkérdéseit is. Fölléptem az angoloknál és az amerikaiaknál, eléjük tártam, mi volna elkerülhetetlen következménye, ha a magyarok akcióit meg nem akadályozzák: előbb-utóbb biztos a fegyveres összeütközés...

Úgy látszik, Benes nem sok reményt táplált az efféle magyar-csehszlovák katonai összeütközés eredménye felől. Különben nem futkosott volna fűhöz-fához, hanem inkább örült volna az alkalomnak, hogy megmutathatja országnak, világnak: *a csehszlovák hadsereg nem azért maradt ki a világháborúból, mert nem is volt*, ime most végre a maga erejével leszámol a magyarokkal.

Három dolog világlik ki Benes előadásából. Mindenekelőtt az, hogy Csehszlovákia nem bízott a maga történelmi országainak belső katonai erőforrásaiban, azért kapálódzott annyira a cseh-magyar katonai mérkőzés ellen. Másodsor az, hogy *a szövetségesek alapjában véve nem nézték egészen ellenségesen a magyar önvédelem első rezgelődéseit.* Harmadsor, hogy végül megint csak a nyugati hatalmak hallatlan rövidlátása engedte érvényesülni a cseh immelámmal elfogadott benesi politikát, szemben a minduntalan fölbukkanó józanabb megítélésével a dolgoknak. Ezzel megakadályozta Csehszlovákia összeomlását - a magyar legyöngült erők fegyveres súlya alatt - már húsz évvel ezelőtt. *Nagy kérdés, hogy a nyugati nagyhatalmak számára nem lett volna-e jobb megoldás egy magyar győzelem Prága fölött, mint az 1939-ben bekövetkezett cseh összeomlás.*

E tárgyalásaim folyamán - írja Benes - a vélemények bizonyos különbözőségét állapítottam meg a katonai vezetők és a politikai hivatalok között. A politikusok Franchet d'Espérey fegyverszünetét hibásnak tartották, az volt álláspontjuk, hogy ez a fegyverszünet elébe vág a szövetségesek bizonyos politikai szándékainak. *Némi habozás után* a politikusok úgy döntöttek, hogy reparálni kell az elkövetett hibát, vagy legalább is kiküszöbölni a belőle származó félreértést.

Ki akartam használni a dolgok ilyen állását és ezért nemcsak azt kértem, hogy helyesen értelmezzék a Franchet d'Espérey fegyverszünetének pontjait, hanem azon is voltam, *jelöljék ki mindjárt a szlovák-magyar határt. Ez biztosíték volna minden újabb meglepetés ellen, akármi történik is közben, de kézzelfogható bizonyítékunk is arra, hogy Szlovenszkó most már csakugyan a mienk.* Ezt a kérdést részletesen megtárgyaltam november 20. és 27-ike között a külügyminisztériumban és Foch marsall vezérkarában. Többször beszéltem a dologról a marsallal magával is és ő teljesen osztozott az én véleményemben, elfogadta a mi tételünket. Végül megbízott, *beszéljünk meg a külüggyel egy demarkációs vonalat, a magyarokat utasítani fogják, hogy amögé vonuljanak vissza.*

Kéznel volt egy szlovenszkói *propaganda-térképünk*, azon jelöltem meg azt a vonalat, amit minél előbb okvetlenül meg kell szállnunk, *akármi lesz is utóbb a békeszerződés döntése. Attól tartottam, hogy ha a magyarok folytatják a szlovák-lakta területek megszállását, terrorizálják a lakosságot, akkor ez elveszett számunkra. A vonal, amit kijelöltem, a Kárpátokat követte, a Morvát, a Dunát egész az Ipoly torkolatig, innen az Ipolyt Rimaszombat vidékéig, ettől a ponttól pedig egyenesen haladt a Bereg és az Ung összefolyásáig, majd e folyók mentén ment föl a Kárpátokig.* E vonal mögé eső területeket kívántam számunkra, anélkül, hogy ezzel a béketárgyalások határozatainak elébe kívánnánk vágni.

Elintézttem ezt a kérdést a külügyminisztériumban és Foch marsall vezérkarában, megegyeztem Pichonnal és Berthelot-val, azután hivatalos levelet intéztem a konfliktus dolgában a külügyminiszterhez. Megkértem, jelölje meg véglegesen a szövetségesek álláspontját ebben a kérdésben, *válaszát pedig közöltesse a magyarokkal és velünk is. Mind a két fél számára ez jelentse a fellebbezhetetlen döntést.* 25-éről kelt ez a levelem és kifejtettem benne, hogy forradalmunk után *azért szálltuk meg Szlovenszkót, mert már a forradalom előtt elismertek bennünket cseh-szlovák államnak és szövetséges hatalomnak...* Lehetetlen, hogy Franchet d'Espérey fegyverszünete jogokat adományozzon egy ellenséges államnak egy szövetséges állam területén.

Pichon válaszol november 27-én:

Bizalmasan közlöm önnel, hogy *az utasítások elrendelik a magyar csapatok rögtöni visszavonását arról a területről, amelyet jogtalanul szállottak meg.* Majd Benes így folytatja:

A forradalom óta Stodola Kornél volt kormányunk kinevezett képviselője Budapesten. Kívánságára november végén *Hodzsá Milánt* nevezték ki helyébe. November 27-én érkezett Budapestre Vyx alezredes vezetésével az első szövetségeközi katonai misszió. *Amikor Vyx alezredes először beszélt Hodzsával, igen határozottan ellenezte, hogy elfoglaljuk Szlovenszkót, kijelentvén, hogy ez ellenkezik a belgrádi fegyverszünettel és erősködött, hogy viselkedésünknek majd a konferencián adjuk meg az árát.*

Vyx aztán *hadügyminisztere utasítására* igen erélyes utasításban parancsolta vissza Károlyihoz írott levél útján a magyar csapatokat. Károlyi engedett...

Prágából úgy értesültem - folytatja Benes - hogy a Vyx alezredesnek küldött utasítások ugyan elrendelték, *üríttesse ki a magyarokkal Szlovenszkót*, de nem jelölték meg pontosan a betartandó határokat. Máig sem sikerült részleteiben kiderítenem, mi történt akkor valójában. Annyi bizonyos, hogy a legfőbb haditanáccsal és a francia külügyminisztériummal való tárgyalásaimon megállapítottuk Szlovenszkó demarkációs vonalát: Morva, Duna, Ipoly, egyenes irány Rimaszombattól Csapig az Ung folyása. Nékem azt mondták, hogy Budapestet sürgönnyel értesítették erről a határozatról, mint ez novem-

ber 28-án Kramárznak írott levelemből is kitűnik. Budapesten Hodzsa figyelmeztette Vyx alezredest, hogy ha a kiürítendő határvonalat nem állapítják meg, ez nehézségeket okoz majd és megkérte, sürgessen rögtön további utasításokat Párisban. Fölszólította egyúttal Prágát, lépjen közbe Párisban, táviratoztatott nekem Szalonikin át, azonkívül írt is nekem... Hodzsa, mint Prágából küldött jelentéseiből kitűnik, attól tartott, hogy új zavarok és késedelmek támadnak még a nem vitás, szlováknak elismert területek kiürítése körül is az által, hogy a nekik és Károlynak átadott Vyx jegyzékben nincsen határozottan megjelölt demarkációs vonal. *Ezért aztán 1918. december 6-án megegyezett Bartha hadügyminiszterrel egy ideiglenes mesgyében*, amely addig érvényes, amíg Párisból részletes utasítás érkezik a demarkáció dolgában. December 6-áról keltezett külön jegyzékben tudomására hozták ezt a megegyezést Vyx alezredesnek, ő pedig továbbította Párisba. Velem sem Prágából, sem Párisból nem közölték ezt a Hodzsa-Bartha-féle egyezményt, ami aztán a helyzetet még bonyolultabbá tette és rendkívül kiélezte a Szlovenszkóért dúló harc emez első szakaszát.

Amikor újra utána kezdtem járni a dolognak Párisban, hogy a Budapestre küldött utasításokat pontosabban egészítsék ki, két szemrehányást is tettek nekem.

Hivatkozom folyton - mondták először is - szövetségi mivoltunkra, valahányszor intézkedéseket kívánok a többi középeurópai állam ellen, de amellet nem lépünk föl egységesen a többi szövetségessel, nem törődünk vele, mi a szövetségesek álláspontja a középeurópai új államokkal szemben. Míg a többi szövetséges még nem ismerte el ezeket az államokat, nem lépett velük diplomáciai és jogi kapcsolatba, nem érintkezik velük csak a katonai hatóságok révén és a fegyverszüneti feltételek értelmében, addig mi már diplomáciai képviselőket küldtünk Bécsbe is, meg Budapestre is, *sőt most arról van szó, hogy Berlinbe is küldünk megbízottat*. Ne csodálkozzunk tehát, ha a szövetségesek nincsenek nagyon elragadtatva attól, ahogyan mi a szövetséges szolidaritást fölfogjuk és bizony az is megtörténhetne, hogy ép úgy bánnak velünk, mint a többiekkel.

A másik kellemetlen ügy az ideiglenes demarkációs vonal ügyében kötött budapesti megegyezés volt. A külügyben és még inkább a katonai körökben rossznéven vették tőlünk, hogy megállapodtunk a magyarokkal területi kérdésekben, holott erre nincsen jogunk, mivel a szövetségesek csak közösen hozhatnak határozatokat. Amikor én a demarkációs vonalat sürgettem, elémm tarták, hogy Károlyi Mihály csehszlovák megbízottakkal kötött holmi külön megállapodásra hivatkozik, amely szerint az ideiglenes demarkációs vonal felel meg legjobban mindkét fél követelésének. Ezután mondták nekem, *nem megy már, hogy a magyaroktól annak az egész területnek kiürítését követeljék, amely a novemberben általam ajánlott és Franciaország részéről már elfogadott vonalig terjed*. Károlyi tehát bizonyos sikerrel próbált a budapesti megegyezésből praecedens kovácsolni a magyarok javára, noha a megállapodás úgy szólt, hogy csak további párisi utasítás megérkezéséig érvényes.

...Fogalmam sem volt róla, hogy Hodzsa megegyezést kötött az ideiglenes demarkációs vonalról, felszólítottam tehát a kormányt, jelentse ki nyilvánosan, akár a parlamentben, akár a sajtóban, hogy Károlyival semmiféle megállapodás nincs a határokra vonatkozóan...

Prágában bizonytalanok voltak, szemrehányásokat tettek egymásnak és idegeskedtek. A Nemzeti Tanács többször is foglalkozott ezekkel az ügyekkel. A cseh és szlovák vezetők érezték, hogy itt milyen veszedelem lappang. *A magyar kormány pedig rendkívül ügyesen járt el*. Mindenekelőtt megpróbált a szlovákokkal tárgyalni azzal, hogy

szívesen hajlandók engedményekre a szlovák Nemzeti Tanácsnak, de a cseheknek nem, ezzel éket akarván verni a szlovákok és a csehek meg a prágai kormány közé.

Csakugyan, november végén a Szlovák Nemzeti Tanács vezetőségének több tagja járt Budapesten - Dula Máté, Pauliny V., Bazovszky - és Károlyi, amikor velük és Hodzsával tárgyalgatott, igyekezett a beszédet az autonómiára fordítani és a szlovákokkal a csehek nélkül és a csehek rovására alkudozni, hogy így Magyarország integritását megmentse. A nemzetgyűlés és a prágai sajtó aggódni kezdett. Ezért aztán a kormány december 1-én hivatalos közleményt tétetett közzé a sajtóirodával, kijelentvén, hogy senkinek sincs joga tárgyalni a magyar kormánnyal, semmiféle dologban.

Ezekből a vallomásokból kiviláglik, mekkora volt a cseh fejvesztettség Prágában a „magyar veszedelem” miatt egyfelől és milyen óriási erőfeszítésekkel sikerülhetett csak Benesnek az utolsó pillanatban egyesegyedül a győző nagyhatalmak parancsa és az akkori rendkívül gyöngye magyar kormány Párisban szemben való meghunyászkodása révén, megmentenie, tisztán a propaganda és a diplomácia eszközeivel, Csehszlovákiát. Bizonytalán nagy kő esett le Benes Eduárd szívéről, mikor megállapíthatta:

Szlovenszko kiürítése egészen addig a vonalig, amelyben én Párisban megállapodtam és amelyet a francia kormány még egy másik okmányban is elismert, megtörtént. *Az antant katonai hatóságai rákényszerítették Magyarországra, hiába tiltakozott ellene.*

Az önálló Csehszlovákia belső gyöngeségének és önvédelmi elégtelenségének kínos beismerése bujkál a maga egyéni teljesítményét ünneplő eme benesi sorok mögött is:

Azért foglalkoztam ilyen részletesen ezekkel az érdekes küzdelmekkel, mert azt tartom, hogy az eredményt egyenesen a mi külföldi forradalmi akcióinknak köszönhetjük, hogy a területi vívmányok e külföldi akciónk nevezetes részei voltak. Amikor a békekonferencián megjelentünk, az államunk számára olyan végtelenül fontos két területi kérdés ilyenformán, ha véglegesen jogilag nem is, de tényleg meg volt már oldva. Ennek köszönhetjük, hogy a konferencián területi kérdéseink, kivéve a tescheni problémának a lengyelekkel való elintézését és Kárpátalja kérdését - *amelyre eddig nem támasztottunk igényt* - olyannyira kedvezően előkészítve álltak, noha még így is voltak küzdelmeink és mindenféle kétségekkel kellett megbirkóznunk a konferencián... Így végződött első diplomáciai vitánk a magyarokkal Szlovenszko dolgában. A második összeütközés kevéssel utóbb, amikor Szlovenszko-t meg kellett védenünk a magyar bolsevizmussal szemben, majd a harmadik, amely akkor tört ki, amikor József főherceget akarták trónra ültetni, legalább is ily komoly volt, ha ugyan nem még komolyabb. *A magyar bolsevik háború például érezhetően ártott presztizsünknek és egyelőre megnehezítette pozícióinkat Párisban.*

Igaz ügy szolgálatában, egy *valóságos* szabadságharc győzelmes befejezése után, *nagy népi erők* birtokában, a *természetes* erőmegosztás irányában: *igazán nagy* államférfiú bizonytalán kapott volna az alkalmon, hogy végre pótolni tudja országának a világháborúban való szegényes katonai szereplését és megszerezze azt a katonai vagy szabadságharcos presztizst, amelyet egyetlen új állam sem nélkülözhet az alapvetésnél. Benes nem érzi igazán - különben nem írná - milyen groteszkül hangzik örökös dicsekvése propagandista és diplomáciai sikereivel, ott is, ahol azt ildomosabb volna - eltitkolni.

Bainville - a francia Ugron.

Ha a magyar negyvennyolc és hatvanhét vitáját a századforduló körül kimagasló személyében próbálnánk megjeleníteni és érzékeltetni: Ugron Gábort s vele bizonyos mértékig Apponyi Albertet egy Szilágyi Dezsővel, egy Tisza Istvánnal, egy Wekerle Sándorral, sőt német-osztrák-magyar vonatkozásokban az ifjabb Andrassy Gyulával kellene szembesítenünk. Egytől-egyig nagyszerű készütségű és tehetségű férfiak, mindkét oldalon, örök dicsősége marad a 67-es magyar hanyatlásnak, hogy még ez áldatlan és végeredményben terméketlen korszakban is *megmaradt a magyar politikának ha nem is ősi egészsége, robusztus ösztönössége, tiszta történelmi folytonossága, de legalább a szellemi színvonala...*

Ugron Gáborral az osztrák-magyar delegációban 1900-ban Szilágyi Dezső hadakozott, a pallérozott nagy jogászi elme, a félelmetes parlamenti vitakozó, a hatalmas, hibáiban is mélyen és jellemzően magyar szellemi vasgyuró...

Bainville Jacques sorsa hajszálnyira az Ugron Gáboré: a nagy és tiszta, egyszerű és természetes igazságok magános megkiáltójáé. De a francia nemzet e nagy fia nem valaminő francia Szilágyi Dezsővel, vagy Tisza Istvánnal, vagy éppen Andrassy Gyulával került szembe, hanem - Benes Eduárddal, a cseh nép, az *utólagos* apró szövetséges főügynökének szellemével s mindazzal a szörnyű állami, társadalmi, történelmi zavaros és laza szövetű vásári bölcsélettel, azzal az olcsó politikai ponyvával, amelynek világraszóló megnyilatkozása a Benes háromkötetes *Nemzetek Forradalma*.

Bainville nem valaminő szellemileg legalább is hasonló színvonalú elgondolással, szemhatárral, érveléssel állott szemben, mint a századforduló évében Ugron Gábor Szilágyi Dezsővel, hanem csak egészen *silány külpolitikai, szociológiai, történelmi halandzsával*. *Ez a halandzsa mégis győzni tudott...*

A Benes-Bainville párhuzam kísértetiessége megmutatkozik már az itt következő kiszakított idézetekben is.

Benes ünnepli és így okolja meg a győzelmet:

A győzelmet az hozta meg nekünk, hogy kezdettől fogva *helyesen becsültük föl egész Európa és az egész világ valószínű fejlődését*, a világ mozgásba hozott egész sor olyan erőt, amelyekre nem volt befolyásunk s amelyek *szinte fantasztikusan hatottak közre és munkálkodni kezdtek érdekiünkben*. A győzelmet annak köszönhetjük, hogy *helyesen becsültük föl ezeket az erőket* és nehéz napi munkával ápoltuk, befolyásoltuk, irányítottuk, javunkra fordítottuk azokat...

Bainville pedig ekként üti meg ennek az azóta szörnyű kudarcot vallott 1936-ból való optimizmusnak ellenkező szólamát, *a még jókori fanyar pesszimizmusét a béke kérdésében, de már 1920-ban:*

Ha a békeszerződés utáni Európával szemben helye van a pesszimizmusnak, nem is annyira a Keynes kijelölte szempontból van helye, mint inkább egy másik okból. *Nagy a gazdasági zürzavar. De a politikai zürzavar még nagyobb*. Vajjon a bolsevista Oroszország kimondhatatlan nyomorusága megakadályozta-e a vörös hadsereget a harc folytatásában? A deficit, a papírpénz értékelése vajjon megállította-e Lengyelországot abban a törekvésében, hogy meghuzza országhatárait? Európa hatalmas területein tíz nemzet áll egymással szemben harcban, minden ínség, tífusz és ijesztő életkörülmények ellenére, melyek a közönséges elgondolás szerint meg kellett volna akadályozzák az embereket, hogy mással törődjenek, mint a mindennapi kenyér gondjával. Noshát, a *nemzetiségek, a felekezetek és fajok eme egymásbaziláltságával szemben, ime, itt áll Németország, az egyetlen központosított, az egyetlen homogén, még kielégítően meg-*

szervezett egység, melynek a Keleteurópa üressége fölé tornyosuló súlya egy szép napon az egész kontinens egyensúlyát fölboríthatja. A közgazdák fejtegetései semmit sem változtathatnak ennek a lényegbeli egyensúlytalanságnak a következményein. Ebből a szempontból megragadóan érdekes elolvasni *Thiers-nek a francia nagy forradalom történetéről írott művét. Thiers, kinek szelleme pedig ugyancsak ragyogott a pénzügyi kérdések boncolgatásában, el tudta sorolni a forradalom és a császárság idejéből Európa katonai és diplomáciai eseményeit, anélkül, hogy a fedezetnélküli bankók és az 1917. évi részleges francia államcsőd, vagy a bankjegybevonások Ausztriában, nagyobb helyet foglalnának el művében, mint amekkorára egy olyan epizód tarthat számot, mely a dolgok folyásán semmit sem változtatott.* Keynes tézisének már Németországgal szemben tanúsított elfogultsága is elítéli. A fenti példa rámutat arra, ami benne egyik végétől a másikig fölületes.

A béke politikai következményei tehát sokkal fontosabbak, mint gazdasági következményei.

Bainville itt Keynes híres könyvének: *A béke gazdasági következményei* alap gondolatával száll szembe, mely gazdasági törvényszerűségekre hivatkozva ítéli el a békeszerződéseket. Bainville elismeri, hogy a háború után a gazdasági dolgok összezavarodtak. De a bajok gyökerét mélyebben: *a politikai zürzavarban* látja.

Keynes azt mondja: túlságosan megnyomorították a legyőzött országokat s ezzel megzavarták a világ gazdasági egyensúlyát, ez végül is meg fogja bosszulni magát. Bainville azt mondja: úgy oldották meg a békét, hogy *politikai anarchiát* teremtettek Európában s ebben az anarchiában egyetlen szilárd, sőt szervezett erőközpontul győzelemre segítettek a német egységet.

Benes pedig azt mondja: győztünk és a világ természetes fejlődésének irányában, haladunk előre.

Benes optimizmusa, mely valójában a francia-angol fegyverek nyújtotta biztonságából táplálkozott - egy egész más protektorátusba bukott bele.

Keynes gazdaságpolitikai pesszimizmusát csak nagyon tökéletesen igazolták a 30-as évek fejleményei.

Bainville és az ő igazát - könyve új kiadásának előszavában - így jellemzi Gaxotte Pierre, a kitűnő politikai esszéíró:

Ez a könyv egyedülálló Bainville Jacques oeuvre-jében. Gondolkozásmódjának természetes hajlamai arra viszik Bainvillet, hogy megértse, és hogy megértessen, sokkal inkább, mint hogy jövendőljön. Mégis, 1920-ban jövőt látott. Megírta ezt a könyvet és lelkiismeretfurdalás nélkül engedte át aztán másoknak a prófétamesterséget. *Hiszen megjósolt mindent, ami 1920 óta történt és valószínűleg mindent, ami az elkövetkezendő esztendőök során történni fog.* Nincs olvasmány, amely elevenebb érzékeltetője volna a kivételes, egyszerre világos és szilárd-alkatú, gyorsan cikázó és izmos, a valósághoz simuló és a geográfiai részletekről a legszélesebb szellemi síkokra fáradság nélkül felszárnyaló, a történelmi tapasztalatokat meglepő biztonsággal és elbűvölő könnyedséggel felhasználó intelligenciának.

Majd így folytatja Gaxotte, Bainville szellemében s az ő szemlélete jellemzésére és igazolására:

Korunknak kétségtelenül legfeltűnőbb jellegzetessége a politikai gondolkodás elszorítása. Olyan emberek kerülnek hatalomra, akik valódi tapasztalatok híján, úgy vélik készületlenségüket ellensúlyozni, hogy aggodalmaskodó és korlátolt szakférfiakkal

veszik magukat körül. Így, *a versaillesi szerződés részletei technikusok és szakemberek műve. Az átfogó egész és a nagy vonalak pedig amatőrök munkája.* A megfontolás és a szakértelem az alárendelt fontosságú részletekben rejtekezik. Az általános jelentőségű és lényegbevágó intézkedések, melyeknek életrevalóságától minden egyébnek a hathatósága és sikeressége függ, olyan emberektől erednek, kiket *nem a múlt ismerete, hanem egy szónokias bölcselkedés általánosságokban mozgó elvei* vezettek.

Ez Versailles drámája...

Mi még hozzátehetnénk: és Trianoné!

Keynes keveselli e békeszerzés körül a gazdasági szakértelmet. Bainville nem a gazdasági és technikai szakértelmet sokalja, hanem az államférfiúi hozzáértést keveselli... Mert az államférfiak kicsinyességéből ered a technikusok és gazdasági szakemberek fölülkerekedése és túlsúlyra jutása a békeszerződésekben. Olyasmi ez, mint mikor egy gyöngye minisztert az előadói vezetnek, visznek, ragadnak... És „a szónokias bölcselkedés általánosságokban mozgó elvei!”. Mintha ikertestvérséget tartanának ezek az elvek a benesi világnézeties, tudományos-kodó politikai és szociológiai halandzsával és ügynöki lírával.

Jellemzi Clemenceaut és a francia békeszerzőket.

Bainville kíméletlen igazmondással állapítja meg Clemenceau és munkatársai elégtelenségét a nagy békemű megvalósítására és általában egy nagyvonalú európai politika hiányát:

...,az európai politika nagy alapelve”, melyről Thiers szólott, feledésbe merült. A második császárság alatt már ijesztően elhomályosult. Állíthatjuk, hogy napjainkban csak mint történeti emlék élt egy igen kis csoport kebelében, melynek tagjai távol álltak a tárgyalások vezetésétől. Ha a francia delegáció egy-egy tagjában, bizonyos pillanatokban fel is ötlött a követendő politika egy-egy szikrája, ez csak késedelmes és muló jószándék maradt. A meggyőződés hiányzott belőle. De hiányzottak az elgondolások is, az elgondolások talán még inkább. A háború előtt és után volt alkalma Clemenceaunak, hogy kifejtse véleményét. Könyvet írt Németországról, melyből őszinte hazafiság árad. De hiába keresne az ember olyan elgondolásokat benne, melyek államférfira vallanak.

Clemenceau nem volt abból az iskolából való, mely az ellenfél kímélését tanítja. *Harci romantikája, miután oly hatalmasan járult hozzá Franciaország megmentéséhez, végül is a német birodalom megmentéséhez vezetett.*

Clemenceau, a harc embere, nem volt felkészülve a békére. Németországnak minél több kárt szándékozott okozni és ezen a ponton Keynes, ki a Legfelsőbb Tanácsban kifejtett működését szemmel kísérte, tanuságot tett mellette. *Csakhogy gyűlölete nem volt sem tájékozott, sem tisztánlátó.*

...Németország megbüntetéséről lévén szó, arra is gondolni kellett volna, ép úgy, mint mikor Ausztria felbomlott, hogy ne büntessük önnön magunkat. Clemenceau környezete különben igyekezett a valóság nyelvére lefordítani evolúciós teológiáját és vendettaelméletét.

Kevés bizonyosság, kevés megállapodottság élt a béketárgyalások francia vezetőiben, valamint tanácsadóikban, mert *sem egységes áttekintésük, sem irányelveik nem voltak.* Egy időben a „kompenzációk” veszélyes játékát is tervbe vették. A Rajna francia befolyásának átengedett balpartjának ellenében, Németország annektálhatta volna Ausztriát. Ő együgyű napoleonkodó diplomaták, mondta akkor e sorok írója, tudjátok-e mi fog

történni ebben az esetben? *A rajnai tartományokat ti ugyan nem fogjátok megkapni, de Németország meg fogja tartani Ausztriát.*

Németország nem mond le a reményről, hogy egy szép nap ráteszi kezét Ausztriára. Közvetlen-közelében, állandó kísértés ez számára. Nem is szólva a sok többi kísértésről. A központjában egységesített Németország periferiájában szét van szabdalva. Millió és millió német él határainak közvetlen közelségében, hat vagy hét millió Ausztriában, három millió Csehszlovákiában. A német egység megosztását a szövetségesek nem kívánták a birodalmon belül, mégis végrehajtották a határokon kívül. Az értelem és a tapasztalat azt mondja: a dolgoknak ez az elintézése káros és nem maradandó.

Németországot egységesítették és feldarabolták, egyszerre. Ellentmondás ez és zagyvaság...

Elítéli s az újkori történet egyik legnagyobb örültségének mondja - főleg francia szempontból - Németország gazdasági megnyomorítását a békeszerződésben és előre megmondja, hogy visszafele fog sülni:

Elértük vele, hogy 40 millió francia 60 millió németnek vált hitelezőjévé, még pedig egy harminc vagy negyven éven át törlesztendő hitel erejéig.

Elveszettek lennének azok a franciák, akik az adósukká lett német nép barátságára számítanak, akik számításukból kifelejtették a legyőzöttnek azt a természetes törekvését, hogy széttépje azt a békeszerződést, mely őt harminc vagy ötven esztendei munkára kötelezi adósságának lerovása céljából. Hogy megelégedetnek lássuk, ahhoz az kellene, hogy adósságát nullára csökkentsük. De akkor mi válnánk a szenvedő féllé, mi mennénk csődbe, mi foglalnók el a legyőzöttek helyét. Németország pedig, erőforrásait igénybe véve felhasználná az alkalmat, hogy hatálytalanítsa a békeszerződés többi pontjait. Ime a circulus viciosus.

Bainville rendkívül szellemes, talpraesett érveléssel gúnyolja a francia békeszerzők ama világnézeti dogmatizmusát, hogy ráerőszakolják Németországra a demokráciát. Kifejti, hogy ezzel csak a német belső egységet kényszerítették rá az erre különben kevésbé hajlamos német népre s ezúton a német birodalom hallatlan megerősödését készítették elő:

Abban a mértékben, ahogyan ezek a novemberi napok republikánusok voltak, Németország egységesítését segítették elő.

Vajjon észrevették-e ezt a francia politika vezérei? Szemmelláthatólag más kötötte le érdeklődésüket. Amikor minden figyelmükkel Németország felé kellett volna fordulniuk, Isten tudja, milyen oroszországi intervención törték a fejüket. *Sem ekkor, sem pedig a háború folyamán, nem volt kidolgozott tervük, mert nem voltak irányelveik.*

Hatása alatt voltak a francia történelem analógiájának és az evolúció tanának, amaz egyenletes fejlődés gondolatának, amely minden népet és minden fajt ugyanazokon az utakon keresztül a koncentráció (egy központ körül való tömörülés) felé ösztönöz. Olyasmi ez, mintha valaki azt állítaná, hogy a fejlődés el kell vezesse a német nyelvet odáig, hogy szintetikus természetét levetve, analitikus legyen, hogy ne képezzen többé összetett szavakat és hogy a főnévi és melléknévi igeneveket ne szorítsa többé a mondat végére.

Helyesen tették-e a szövetségesek, hogy előzetes feltételként II. Vilmos trónvesztését jelölték meg?

Az antant nem volt hajlandó megkülönböztetéseket tenni. Teljes forradalmat követelt a német népektől. Demokráciát követelt mindenütt. A német egység megőrzése ennek köszönhető.

A rendkívüli, szinte valószínűtlen előfeltétel, mely a köztársasági forma és a bismarcki birodalom frigyét lehetővé tette, megvalósult.

...opportunistá természeténél fogva a német forradalom az egységesítés irányába fejlődött.

A békeszerződésről való véleményét talán ezekben a mondatokban foglalja össze a legjellemzőbben - siralmas eredmény:

Talán semmit sem sikerült elintézni és a békemű roszaktsága Középeurópában a felborulás nem egy lehetőségét sejteti. Ezek a felforgatások nem lesznek számunkra szükségképpen előnyösek, új veszedelmeknek tesznek ki majd bennünket, új erőfeszítéseket fognak tőlünk követelni.

Megjósolja Hitlert.

A politikai világirodalomban páratlan jelenség Bainville Jacques jövőbelátása. Azért páratlan, mert nemcsak nagy általánosságban írta le Európa fejlődésmenetét, hanem szinte kézzelfogható konkrétumaiban. Nemcsak az eredményt, hanem a folyamatot is.

Kisérteties dolog, milyen tisztán látta az új, porosz szellemű, egységes német birodalom kibontakozását a versaillesi szerződés bilincseiből, éppen csak hogy nevén nem nevezte Hitlert - 1920-ban!

Arról ír nagy gúnyosan, hogy a békeszerződés mindent elvesz Németországtól, de viszont demokratikus hevületében valósággal rátukmálja a középpontosított államot, a legfontosabb és leghatalmasabb eszközt, melynek segítségével mindent újból visszaszerezhet. Majd így folytatja:

Ezeket az erőket és erőforrásokat a békeszerződés átengedte egyetlen államhatalomnak, melyet tegnapelőtt Müller és Bell képviselt, melyre tegnap Stinnes nehezedett rá, melynek jövődő arculata és neve előttünk ismeretlen, de amely mindenképpen a porosz állam örököse. Ami pedig a szenvedélyeket illeti, a német nép nemzeti, emberi, a természetes ösztönéletből fakadó és animális szenvedélyeit, a szerződés magában foglalja mindazt, ami felkorbácsolásukhoz kell.

A militarizmusnak talán új formái vannak itt születőben. Az alkalom hiányzik csak és az a bizonyos valaki, aki ezt a militarizmust mozgásba fogja hozni. Amint Stein és Scharnhorst újjászervezték a porosz hadsereget új elvek szerint, akként Schill ezredes magára vállalta, hogy felébressze a harc szellemét. Jéna után, igaz, leszerelték a porosz hadsereget. De a porosz állam megmaradt. Fel is fegyverkezett újra öt év alatt. A győztes tilalmait kijátszották, vagy áthágták, addig a napig, amidőn a körülmények közrejátszásával a porosz hadsereg ugyanolyan legitimmé vált, mint a porosz állam.

A mai Poroszország: Németország. A versaillesi szerződés egynek veszi a kettőt. És ami Poroszországot érinti, azt egész Németország is átérzi... 1813-ban a militarizmus csak a nagyfrigyesei Poroszország erőforrásaiból táplálkozott, 1870-ben a bismarcki Poroszország erőforrásaiból. Újjászületéséhez meg fogja kapni az egész német birodalmat, ahogy azt a versaillesi béke elismerte és szentesítette.

A béke átmentette és szorosabbra fogta a német állam egységét.

Előre látja Lengyelország élethalál-harcát és Csehország behódolását az új német birodalom előtt:

Nézzük csak tovább ezt a furcsa térképet. Foglaljuk el gondolatban azoknak az embereknek helyét, akik ezeket az új államokat lakják. Számukra Németország veszedelem lehet csak, vagy vonzóerő. Az alávetettség és a harc között nincs átmenet. Lengyelország számára nincs választás, sorsa a harc, életre-halálra. És miképp áll a dolog Csehszlovákiát illetően? Nemcsak nem keríti be a germánságot, hanem a germánság keríti körül őt, fojtja bele a lélekzetet, ha akarja, s tartja függőségében kereskedelmét és iparát. Aztán - három millió német van Csehországban. Egy Németországgal vívott háború Csehszlovákia öngyilkossága volna. A prágai kormánynak a legnagyobb óvatosság parancsát kell követnie. És ez az óvatosság neve: semlegesség. A feltétlen, teljes semlegesség neve pedig hovatovább alávetettség.

Ausztria sorsát is tisztán látja:

Túlnagy kísértés Németországnak, hogy bekebelezze a német hazába az osztrák területeket. Túlerős kísértés a bécsi államnak, hogy beleolvadjon egy széles és hatalmas közösségbe. Az osztrák állam már így is nevetség és sajnálat tárgya. Vakarcs-államnak csúfolják. Ha hasonló kiterjedésű államok fognak körül (lakóinak száma kb. annyi, mint Belgiumé), nem lenne nevetséges. De ezt az elárvult kis német csoportot, a germán kolosszus mellett, senki sem veszi komolyan.

Tisztán látja a természetes egyensúly hiányának veszedelmeit és a papirosegysúly hiábavalóságát:

Lengyelország, Csehszlovákia, Ausztria fennmaradásának előfeltétele, hogy ne legyen mellettük egy nagy Németország. Ezeknek a kis államoknak léte és biztonsága más kis államokat kívánt volna meg. A versaillesi béke semmi ilyen megfontolást nem tartalmaz. Semmiféle látszat sem mutat arra, hogy a békeszerzők csak egy pillanatra is gondoltak volna az egyensúly problémáira. A versaillesi békeszerződés nem politikai szerződés.

A politika lényegében: előrelátás. A június 28-i békeműre az előrelátás hiánya jellemző. Halmozza a nehézségeket, a megoldásokat pedig későbbre odázza. A jövőnek civódást és perlekedést hagy örökbe, nemcsak Németországgal, hanem szövetségeseinkkel is. Milyen lesz Németország 15 év múlva? Milyenek lesznek szövetségi kapcsolataink?

Mi a Népszövetség? Elméleti egyensúly a tényleges egyensúly helyében.

Gúnyosain jegyzi meg:

Attól a naptól kezdve, hogy Németország méltónak bizonyul a szövetségbe való belépésre, attól a naptól kezdve a wilsoni elgondolás szerint a békének nem lesz többé szüksége más garanciára.

A kelet-középeurópai anarchia.

Bainville egyike azoknak a ritka politikai gondolkozóknak a nyugaton, akik idejében meglátták, hogy a páriskörnyéki békeszerződések anarchiát teremtettek a német és orosz világ között.

A statisztika tanúsága szerint - írja, - 1914-ben Európában 26 állam volt. 1920-ban az államok száma kb. 32, bár ez a szám nem végleges, mert némelyik tekintetében bizonyos kételyek állnak fenn, nem is szólva arról, hogy vannak államok, melyek

annyira törekenyek, hogy létük talán csak arasznyi lesz. Ezeket az államokat az orosz birodalomról és Ausztria-Magyarországról fejtették le. Ezek, északdéli irányban: Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehszlovákia. Ausztria és Magyarország között nincs közösségi kapocs és egyik is, másik is külön egységnek számít.

Mindez államoknak van egy közös vonásuk: természetes határok híjával vannak. Határaik nagy általánosságban, jól-rosszul, megegyeznek ama nemzetiségével, melynek nevét viselik. Mégis sok megszorítással kell élnünk. A lengyel népiség elmosódott és különösen keleten, Oroszország felé, rendkívül nehéz meghatározni, meddig terjed. Csehszlovákia, amint már említettük, majdnem olyan tarka, mint a régi Habsburg-birodalom és a nemzeti elem, a voltaképeni cseh nemzetiség nem rendelkezik a kellő számbeli fölényvel. Vele ellentétben Magyarországnak az a panasza, hogy nem öleli fel az egész magyarságot és „irredentát” hirdet. Ami Ausztriát illeti, papíron állam, valójában csak maradék-állam, melyből nemcsak a fennmaradás, hanem az egyszerű fennállás feltételei is hiányoznak.

Az országhatárnak szabatos jelentősége akkor van, ha az emberek tudják, hogy a határkő másik oldalán véget érnek életformák, szokások, emlékek, melyekhez szoros szálak fűzik őket. Az új államok esetében semmi sincs, ami ehhez az ideális körvonalhoz hasonlítana, amely pedig erősebb minden bástyánál. Minden vadonatúj, pontatlan és alakatlan. A békeszerződés által megállapítottakon kívül még tíz, húsz, száz különböző politikai kombináció és területi megoszlás lehetséges és nem volna se jobb, se rosszabb. Miért kell egy danzigi szabadváros? Miért a tescheni kerület, ahol lengyelek, németek, csehek laknak együtt, ilyen s nem más arányban elvegyülve? Miért vették tagadásba a rutén nemzetiséget, amikor szomszédja istentől eredő jogcímet élvez? Ezeknek a népeknek és területeknek bizonyos végnélküli alakíthatóság és gyúrhatóság a sajátja. Az alakíthatóság pedig állandótlanság.

Természetes és történeti határok híján kaptak-e vajjon ezek az államok legalább stratégiai határokat? Megvannak-e eszközeik az önvédelemre? Erre nem gondoltak, mint ahogy Franciaország esetében is elmulasztották.

Ezek az észszerűtlen és természetellenes alkatú államok nem élnek biztonságban. Az erő is hiányzik belőlük. Amikor pedig a népek úgy érzik, hogy nem erősek, és nem élnek biztonságban, politikájuk kerülő utakon igyekszik célt érni.

Leálcázza a kisantantot.

A szövetségek, amelyekbe belépnek, nem is lesznek egyebek szemükben, mint kockázatok fedezésére szóló biztosítások. Így a „kisantant”, mely 1920-ban jött létre Prága, Belgrád és Bukarest között, abban az időben, amikor Lengyelország veszélyben volt, nyíltan fel is vette a „semlegesek ligája” jelleget.

A nemzeti egység megteremtése legtöbbször még a jövő feladata. Csehszlovákia valószínűleg csak azért viseli ezt a nevet, hogy kézzelfoghatóvá tegye, hogy a csehek és a szlovákok közti összeolvadás még messze van a megvalósulástól.

A szövetségesek a közéleti villongások téjtjévé válnak: a sapkák és kalapok küzdelmének örök históriája ez. Minthogy közel vannak Németországhoz, mely át- és áthatja testüket, tőlünk pedig távol, ezek az országok csak igen csekély ellenállást fejthetnek ki egy olyan módszeres tevékenykedéssel szemben, amely az ország belsejében cinkosokra fog találni.

Megjósolja Lengyelország kiállítását:

...Európának ebben a hatalmas részében, ahol nekünk szövetségeseket kellene találnunk, valamint egy új egyensúly alkotóelemeit, minden csak gyöngeség és kuszáltság. A régi egyensúly felcserélhető alkatrészei eltűntek. Oroszország valószínűleg hosszú időre, ellenséges velünk szemben. *Az osztrák-magyar birodalmat önkezüinkkel törtük szét. Az egyesített Németország határai körül 8-10 bizonytalan életképességű állam helyezkedik el. Ahelyett, hogy segítenének nekünk, éppen nekik lesz a mi segítségünkre szükségük: a két tűz között levő Lengyelország ennek élő példája. És mégis - bár semmi sem biztos - még leginkább benne bízhatunk.*

Kimondatlanul Csehország és Románia későbbi politikáját jellemzi a következőkben:

Ez nem minden. *Ezek a népek gyengék és a gyengesség sajátos velejárója az egoizmus. A dolog természeténél fogva azon lesznek, hogy megtalálják azokat a kombinációkat, amelyek véleményük szerint túl hatalmas szomszédjukkal szemben védelmet nyújthatnak nekik, de amelyek csak siettetik a kiszolgáltatottság kérlelhetetlen óráját. Ha a szabadságukat nemrégiben visszanyert nemzetiségek függetlenségüket a történet folyamán elvesztették volt, amikor ez nem történt ok nélkül. A környező államok számszerű és szerves fölényének estek áldozatul és az 1919-es békeszerződések Európájában a kicsinyek felett még mindig óriások gyakorolnak uralmat. Végül ezek a kis államok gyűlölködésben és viszályban élnek egymással és így vakok a közjó, valamint tulajdon érdekeik irányában.*

Világosan látja, hogy Franciaország ezekre a „szövetségesekre” nem számíthat:

Koalíciót alkotni ezekből a népekből a mi oldalunkon: agyrém. A kisantant, melynek megalakítását augusztus havában Csehszlovákia kezdeményezte, egyszerűen csak semlegesek ligája volt és abban az időben jött létre, amikor Varsó eleste, úgy vélték, küszöbön állott. Így hát Lengyelország csávéban maradt volna és vele együtt Franciaország. Intő jel ez. Ha az új nemzetek továbbélnék, megérhetjük, hogy akik tegnap barátok és ellenségek voltak, a legfurcsább és a legbizonytalanabb szövetségeket fogják létrehozni.

Megjósolja a német-orosz ellentéték áthidalását:

Renan tévedett, mikor azt hitte, hogy Oroszország csak azért állana Ázsia hordái élére, hogy eltiporja Németországot. Tévedett, mikor a szlávok keresztshadjáratáról ábrándozott az elnyomó germánok ellen.

Renan - szórakozottságból, előrelátásból, vagy óvatosságból? - nem tesz említést a lengyelekről. Igaza volt: az orosz-francia szövetség megalapozása feltételezte a lengyel kérdés feledésbe merítését.

Tévedésben leledzett Franciaország, midőn egy nép, vagy egy népfaj szövetségesének vélte magát. Csak egy kormánynak volt szövetséges: ezt csak akkor vettük észre, miután II. Miklós lebukott trónjáról.

1919-ben abból az elvből indultak ki, hogy a német népek peremén körben elhelyezkedő szláv nemzetek falat és gátat fognak alkotni. Nem vesztették el a reményt, hogy ezek a nemzetek majdan összefognak, összefornak a „nagy moszkvai konglomerátum” körül. Ilyenképpen az államok egyensúlya helyett létrejött volna a népfajok egyensúlya.

Abban a pillanatban, amint Német- és Oroszország között kettejük rovására egy Lengyelország jött létre, az érdekek és érzelmi tényezők közössége újra helyreállt.

A Lengyelország miatt létrejövő orosz-német szövetség olyan mély gyökerekből táplálkozik, hogy csak igen csekély esélye van annak, hogy szimpla területi módosításokkal meg lehessen akadályozni.

Michelet-t idézi:

Hogyan feledkeztetek meg Poroszország és Oroszország mély, félelmes frigyéről? Olyan erős ez, hogy kettejük között feleslegesek a szerződések!

Délkelet európa újjárendezése.

Bainville kegyetlen szavakkal illeti a faji gondolatot, nyilván eltúlozván a dolgot:

Az emberiség legszörnyűbb görcsös vonaglásai attól a naptól kelteződnek, amikor az európai köztudatba beledobták a faji gondolatot.

A faji gondolat, mint az ortodox szabadelvűség mechanizáló szellemének ellenhatása, sokhelyütt, - így Magyarországon is - valóságos szükségszerűség volt. Bainville maga is rokonszenvez azzal a háború utáni magyar „reakcióval”, melyet mi magunk inkább a „szegedi gondolat”-tal jelképezünk.

Hanem igen: a néprajzi (nemzetiségi) elv *mint legfőbb vagy éppen egyetlen világrendező erő* ellen kell keresztes hadjáratot hirdetni, melynek nevében megalkották az új Délkelet európát a békeszerződésekben.

Bainville nem titkolja vesébe látó diagnózisát ez új Délkelet európa siralmas helyzetéről és még siralmasabb jövőjéről:

Ezek a népek magukbaszállnak. Vizsgálják helyzetüket. Érzik, tudják, hogy a rajtuk épült államok törekenyek, valamiképpen határozatlanok, talán ideiglenes jellegűek és hogy náluk erőteljesebb hatalommal való összeütközés esetében az első ütésre szét hullanak. Az óvatos semlegesség álláspontjára fognak helyezkedni. Minden gondjuk azon lesz, hogy Németországgal összeütközésbe ne elegyedjenek. Ugyanígy fognak óvakodni attól, hogy magukra vonják a másik kolosszusnak, Oroszországnak haragját, nem is említve a vérségi kapocs tudatát, amely, ha cselekvővé válik, kedvezni fog az orosz politikának, bármilyen legyen is ez a politika, még akkor is, ha bolsevik, még akkor is, sőt csak akkor igazán, ha a bolsevik politika Németországgal való szövetség irányában halad: kettős ok eme gyöngék számára, hogy félelmüket érzelmi mezbe bujtassák.

Bainville a francia hazafi és az európai gondolkodó keserűségével és aggodalmával látja:

A tapasztalat megerősíti azokat az elméleti és megfontolásbeli bírálatokat, amelyek kezdettől fogva érték a versaillesi békeművet. *Ez a béke nem áll meg a maga erejéből. Csak folyton újra megismételt katonai erőfeszítések árán védhető meg és ki van szolgáltatva minden, szintén katonai, szervezetének legsebezhetőbb pontjain előálló eseménynek.*

Diplomáciai ellenforradalmat és új dunai konstrukciót hirdet:

A zűrzavar, mely az államoknak Közép- és Kelet európában való önkényes elrendezéséből ered, nemzetközi anarchia arányait fogja ölteni... A nemzetiségi elvnek fenn tartás nélküli alkalmazása olyan kísérlet, amely nem hozott kedvező eredményeket. Gyöngé és versengő államok szaporításával megsokszorozta a belső és külső háborút. Ennek a csapásnak leküzdésére új szerveződés válik szükségessé. A régihez a véltől sokkal hasonlóbb társadalmi rend megteremtése után Európa oda fog törekedni, hogy

beszüntesse az életképtelen államalakulatokat, amelyek önvédelemre és önállóságra való képtelenségüknél fogva végeláthatatlan zavarok forrásai lennének.

Ez a diplomáciai ellenforradalom szükséges következménye lesz a másik ellenforradalomnak. Ugyanazokhoz az eszközökhöz is fog fordulni és nem lesz kínok és fogcsikorgatás nélkül való, és *Európának legjobban átalakított és legkevésbé megszilárdult részeiben fogja kezdetét venni.* Egy hírneves történész (annak idején) megjövendölte volt, hogy az osztrák kérdés a keleti kérdés nyomán fog felvetődni. Mégis, az osztrák-magyar birodalom széttöréséhez méreteiben párját ritkító válság kellett és sok-sok népet sodrába vonó harcok. *A legközelebbi jövő egyik feladata az lesz, hogy valamilyen újabb politikai épületet emeljen a réginek romjai fölé.* Igen kevés az esélye annak, hogy ez máshogy mehessen végbe, mint egy újabb válság és egy újabb erőszakhoz folyamodás eszköze révén.

Közép- és Keleteurópában sok más kombináció is elgondolható, nemcsak azok, amelyeket a békeszerződések megvalósítottak. Csak két, kisebb valószínűségű feltevés akad. Az egyik az, hogy a békemű túléli azokat a körülményeket, amelyekben az új államokat létrehozták és határait megrajzolták. *Mihelyt a szövetségeseknek nem lesz meg többé az elszánt akaratuk és képességük, hogy eme változásoknak ellenálljanak, mihelyt a szövetségesek nem fognak többé egyetérteni a sok túlon túl tarka nép fölötti gyámkodás és őrködés tekintetében, nem telik már el sok idő, hogy ezek a népek új életformákat öltsenek.* A másik, éppoly valószínűtlen eset, hogy ezek a népek, önszántukból, szabad elhatározással, mindegyikük hozzájárulásával, valami olyasmit alkossanak, ami a régi Ausztriára emlékeztetne. *Ha pár millió németet, sőt tótot nem tuszkoltak volna be erővel a cseh államba, bizony nem mentek volna önszántukból.*

Bainvillenek a tótokról szóló e megállapítása pontosan egybevág Benes aggodalmaival az 1918-as gyarló magyar felvidéki ellenállás idején.

Annál kevésbé vág egybe Benes nézeteivel mindaz, amit egyfelől Lengyelország megmentéséről, másfelől a magyarságról, Magyarország középeurópai jelentőségéről és szerepéről, egy épkezláb dunai konstrukció megalkotásának útjait kutatva ír. *A magyarságban és Magyarországon látja a legjelentékenyebb erőt, a középponti kristályosodási pontot egy jobb dunavölgyi, sőt szélesebb középeurópai rend kialakulásának tényezői között. Lengyelország menedékét is csak errefelé, dél felé keresi és látja, bár túlságosan valaminő osztrák birodalom létehez rögzötten, ezért nagyon is pesszimiztikusan.*

Lengyelország szükségszerű déli tájékozódásáról:

Lengyelország feltámasztásához, Európába való beleillesztéséhez, Oroszországgal és Németországgal való egyszívnálra emeléséhez, egyszóval életképessé tételéhez, kétségtelenül csak egyetlen megoldás vezethetett volna el: ez pedig az lett volna, hogy *Lengyelország megkapta volna örökségül azt a szervezetet, melynek központjában Bécs volt és hogy beleilleszkedett volna egy, a Balkántól és az Adriától el, Keleteurópa felé eltolt osztrák birodalomba.* Ez a kombináció megfelelt volna a politikai mechanizmusok törvényeinek és következésképpen természetes lett volna. *Mesterséges dolog az olyan rendelkezés, mely függetlenséget ad egy népnek, anélkül, hogy a függetlenség megőrzéséhez eszközöket is adna neki* és amely már a kezdet kezdetén félszeg helyzetbe hozza az illető népet született ellenségeivel szemben. Minthogy Ausztria elpusztult, ez a lehetőség megszűnt...

A magyarságról és Magyarországról:

Ha ezekből az elvekből indulunk ki, eljutunk addig a következtetésig, hogy ha már kell lennie föderációnak, *az ilyen államszövetséget létrehozó nemzetiség nem lesz szükség-*

képpen a legszámosabb, hanem a legerőteljesebb és katonai szellemmel a leginkább megáldott nemzet. Csak kettő felel meg ezeknek a feltételeknek: Jugoszlávia és Magyarország. És úgy látszik, hogy e második, balsorsa ellenére, olyan feltételeket is egyesít magában, amelyek az elsőből hiányoznak. A magyaroknak erős nemzeti érzékiük van és törhetetlen akaratauk. Szomszédai felett, akik rovására nőttek nagyobbá, megvan az a nem is annyira paradoxonszerű előnyük, hogy nem kell idegen népi elemeket asszimilálniuk. Egységük teljes. A körülöttük elhelyezkedő kis-, vagy közép nagyságú államokat nyugtalaníthatják, de egyik nagyhatalomnak sincs egyéni, vagy különleges érdeke abban, hogy meggátolják talpraállásukat és térhódításukat. Ezzel ellentétben a szerbek, horvátok és szlovének királysága, még akkor is, ha elég szilárd acélból volna öntve ahhoz, hogy külső viszonylatban jelentékeny vállalkozásokba bocsátkozzék, rögtön kihívná maga ellen Itália ellenszegülését, mely sietve létrehozna ellene minden lehető koalíciót.

A „szegedi gondolat”-ot is méltányolni és értékelni tudja:

Ezenfelül, már amennyire egyáltalán le lehet mérni az ilyenféle homályos valószínűségeket, Magyarországnak még az is javára szól, hogy az elsők között lépett be az európai reakció folyamatába, amely, ha ugyan végérvényesen célhoz ér, nem győzedelmeskedhetik újabb harcok nélkül. Ha az ellenforradalmi mozgalom megerősödik és ha a forradalom ellentámadásokkal felel, ha egy fehér Európa megütközik egy vörös Európával, akkor Magyarország jelenlegi tájékozódásának magatartása esetén, igen alkalmas arra, hogy a szomszédos konzervatív elemeknek kikristályosodási középpontul szolgáljon, beleértve a germán elemeket is...

Fölveti egy magyar-bolgár-román szövetségi rendszer gondolatát, szörnyű ítéletet mondván Csehszlovákiáról és rajta keresztül - újból - a kisantantól. De bámulatos tisztán látja egy reális magyar revizionista politika más és más magatartását is a kisántant egyes államaival szemben. Világosan látja azt is, már 1920-ban, hogy Magyarországot sohasem sikerülhet betuszkolni a kisántantba:

Kétségtelen, hogy ha a háború folyamán Bulgáriát le lehetett volna kapcsolni az ellenséges koalícióról, akkor ez az átfordulás hasznosabb lett volna számunkra, mint a román szövetség és magának Romániának is üdvösebb lett volna. Az ilyen esetekben kell, hogy az ember választani tudjon, így például egy semleges, sőt ellenséges Csehszlovákia - ha ez egyáltalán feltehető - még mindig előnyösebb volna, mint egy német-magyar közép-európai szisztéma. Az ilyesmit eldönteni nem könnyű dolog. Elhamarkodni nem szabad. A kezdeményezést helyesebb vállalni, mint másokét eltűnni. Nem fogjuk elérni, - hogy példával éljünk - azt, hogy Magyarország egyformán közeledjék mindama három állam felé, melyeknek területeket kellett átengednie. Saját érdeke azt fogja tanácsolni neki, hogy ne alkalmazza eme három szomszédjával szemben ugyanazt a bizalmatlanságot és ellenséges eljárási módot, hanem hogy vagy az egyikkel, vagy a másikkal kibéküljön. Bármily erősek is legyenek bennünk a rokonszenvek és az ellenszenvek, világos a hideg ész előtt, hogy egy magyar-román-bolgár megegyezés, ha irányításunk alatt létrejöhetne, tényleges és nagyobb értékű gátat alkothatna, mert helyesebben volna csoportosítva és elhelyezkedése jobb volna, mint azé a gáté, amit a békeszerződések szemre megkonstruáltak és aminek a legkisebb hibája, hogy szétszórt pontokon épült és így nem nyújthat semmi előnyt olyan ellenséges tömbbel szemben, amely éppen úgy, mint 1914-ben, ama híres „belső közlekedővonalak” felett rendelkeznek.

És jól esik olvasnunk hazánkról és hazánkkal kapcsolatban a kiváló francia politikai gondolkodó remek könyvében e megragadóan igazságos, amellet egy *eljövendő jobb európai politika szempontjából* megszívlelésre méltó sorokat:

Mielőtt ragadozó-nemzetnek bélyegezték volna Magyarországot, hosszú ideig úgy ismerték, mint mártír-nemzetet. Csak 1913 óta kapott új értelmet a „bolgár szörnyettek” kifejezés és a régi üldözöttek az üldözők szerepét kapták. Ne hevenyésszünk soha többé politikát az ilyen ítéltenségekre!

Iszonyú verdikt ez a bainvillei bíráló és mérleg - 1920-ban két egész következő évtized európai politikájáról!

Keynes, a kiváló angol gazdasági szakértő, világhírré és világtekintélyre tett szert -, holott az események túlnyomórészt ellene bizonyítottak. Bainville, a politikai gondolkodás igazi halhatatlanja, a francia politikai racionalizmus világtekintélyének szinte megmentője, aki statisztikai számoszlopok nélkül, szinte matematikai pontossággal számította ki az elkövetkezendőket, még mindig a szegény, nyomorgatott magyar nemzet egy jelentéktelen fiának népszerűsítésére szorul, hogy otthon Franciaországban - túl az akadémiai megbecsülésen - mint nagy politikust is fölismerjék és elismerjék.

Ugron Gábor sorsa Magyarországon, Bainville Jacques sorsa Franciaországban: sok mindent megmagyaráz a két nemzet és ország legújabbkori történetéből...

Intermezzó.

A Benes-Bainville párhuzam után egy betétet illeszttek a közelmúlt és jövő közé. Egy régi cikkemet, mellyel talán kissé fanyar, de azóta százszázalékosan beigazolódott bírálóiban részesítettem volt Moravec prágai vezérkari ezredesnek előbb említett kis írását, Csehszlovákia hadászati jelentőségéről Nyugateurópa szempontjából.²

Moravec Emánuel prágai vezérkari ezredes nem is cseh, hanem benesi nyelven Franciaország, Olaszország és az angol világbirodalom, velük Európa és az emberi művelődés legfőbb védőjévé kendőzte az azóta megsemmisült Csehországot. Talán jellemző nemcsak a korra, hanem erre a cseh ügynöki módszerre is, ha idézek a következőkben az én akkori bíráló írásomból. A „Szabadság” 1936. évi október 25-iki számában többek között ezeket írtam „A cseh békeőrség” című cikkemben:

Pár évvel ezelőtt Flandin, későbbi francia miniszterelnök és kultuszminiszter, nagy cikkben fejtette ki a *párizsi Journal* hasábjain, milyen kár volt szétdarabolni a kettős monarchiát. *Ezt a nézetét aztán mint miniszterelnök is megismételte.*

Nos, tegyük fel, hogy Clemenceau egykori francia miniszterelnöknek a római magyar követségen keresztül Andrássy Gyula gróf osztrák-magyar külügyminiszterhez juttatott üzenete 1918. október végén egy öntudatos, a helyzet parancsolta új feladatokat felismerő s azokkal megbirkózni kész magyar nemzeti közvéleményt talál vala itt s a magyar nemzet minden erejét megfeszítve, összezárkózik Ausztriával, sarokba szorítja a belsőleg, főleg katonailag még készületlen Csehországot és segítvén leadni a lengyel és olasz területeket, először proklamálja, azután meg is védi az ezeréves magyar állameszmét, mely egyetlen épkezláb, történelmileg is kipróbált fogalmazása, és rendszerbe foglalása a középdunai terület és az itt élő népek önállóságának, a német és orosz impériumok között: vajjon megírhatta volna-e most Moravec Emánuel ezredes ezt a könyvet?

Hiszen Benes Eduárd még mindig csehszlovák külügyminiszter, 1934-ben Ungvárott azt fejtegette: Ruszinszónak Oroszországhoz való csatolása azért nem kerülhetett szóba a háború után, mert „valamennyi nyugateurópai szövetséges Amerikával együtt a háború kezdetétől fogva ellene volt annak, hogy Ausztria-Magyarország felosztásánál Oroszország a Kárpátokat átlépje s így a magyar Alföldön középeurópai állam szerepében jelentkezék”. *Tehát nemcsak a németeket, az oroszokat is távol akarták tartani a győztes nagyhatalmak a Dunavölgyétől.* Ez annyit jelent: ha sikerül a lengyel és olasz területek leadásával idejében megmenteni a monarchiát, a nagypolitikai helyzet juttatta volna Magyarországot és a magyarság kezébe vissza az ősi szerepet: újjászervezni és védelmezni a dunai önállóságot. S mi jutott volna Csehországnak akkor? Jelentékeny, de szerény *segítőszerep.* Európának pedig béke, egyensúly és nyugalom, Középeurópának virágzás és fejlődés.

Moravec ezredes pedig nem írta volna meg könyvét Csehszlovákia stratégiai jelentőségéről.

Cseh hadidicsőség.

Sajnos, nem így történt, s ebben nekünk, magyaroknak oroszlánrészünk van. Nincs tehát sem okunk, sem jogunk olcsó gúnyolódásra Moravec uram vaskos túlzásain és tévedésein. Csehországnak mindenképpen fontos szerepe van Középeurópában, csak nem annyira irányadó

² „La Valeur stratégique de la Tchécoslovaquie pour l’Europe occidentale, par le colonel Emmanuel Moravec professeur à l’Ecole supérieure de guerre, 1936, Prague.”

és döntő, mint ahogy Moravec állítja s amilyené *jórészt a mi hibánkból* fúvódott ez az európai cseh szerep.

Moravec ezredes kétségtelenül ügyesen, mondhatnám szellemesen sajátítja ki a magyar hivatást.

Mindenekelőtt megrajzolja a nagy eurázsiai transzverzális világutat Hamburg és Basra, az északi tenger és a perzsa Golf között. És kifejti, hogy ez a világrészeket összekötő szárazföldi út a háború előtt és alatt háromnyolcadrészben német birodalmi és osztrák-magyar, tehát valójában német birtokban volt, a román szakasz is német befolyás alatt s az ázsiai török szakasz szintén német ellenőrzés alatt. Leírja azután, milyen érdemeket szereztek a nem-német és a nem-magyar dunai népek azzal, hogy megakadályozták az 54 milliós kettős monarchia teljes katonai erejének kibontakozását. Az ő érdemük - írja, - hogy Ausztria-Magyarország csak 80 divízióval vehetett részt a világháborúban 120 divízió helyett. További érdemük, hogy a frontokon megadták magukat s hogy mint foglyok - csekély részben - az antanthatalmak szolgálatába állottak. Mi, magyarok, ne csorbítsuk ezt a „hadi-dicsőséget”.

Mi mindenesetre másként harcoltunk Bocskai, Bethlen Gábor, a Rákócziak és Kossuth alatt a „német imperializmus” ellen, mint kitűnő cseh szomszédaink, akik olyan nagyon csendesek voltak, mikor nyílt fölkelésre és fegyverfogásra lett volna szükség a nagynémet hódító erők ellen. Feltűnően és mai nagy szerepükből, dicsőségükből és igényeikből visszafelé következtetve, egyenesen érthetetlenül csendesek voltak a fehérhegyi csata óta, ami bizony elég régen volt (1618).

Nos, ha igaz, hogy Csehországnak olyan minden más dunai nép fölött kimagasló politikai és stratégiai szerepe van a német imperializmus keleti rohamainak megállítása körül, miért nem jelentkeztek e szerepben egyetlenegyszer sem háromszáz esztendő alatt? Miért nem bizonyították ezt a jelentőségüket, akár csak egy rosszul sikerült fölkeléssel is, mint amilyen a Zrinyi Péterké volt, legalább egyszer, e három évszázad alatt? És miért csak akkor bukkannak föl ezzel a roppant európai küldetéssel, mikor a nyugati hatalmak módot adtak nekik a könnyű érvényesüléshez, a francia, angol, olasz, amerikai fegyverek győzelme révén? Miért csak akkor, amikor mások erőfeszítése, mások véráldozatai letéperték a német óriást? Sőt csak akkor, amikor egy világraszóló csalás s a magyarság szörnyü testi és lelki összeroppanása szabaddá tette számukra a teret s úgy állíthattak be minket, a világháborús epizód egyetlen kivételét ragadva ki az ezeréves magyar históriából, hogy a magyarságot kell mindenekelőtt megsemmisíteni, ha a német keleti hódítás útját véglegesen el akarják vágni?

Fejétől a farkáig 480 kilométer.

Azután leírja Moravec ezredes a nagy eurázsiai transzverzális út mai állapotát. Megállapítja - helyesen, - hogy Németország ma az egész óriási vonalból csupán 470 kilométert tart birtokában, kevesebbet, mint Csehszlovákia (480 kilométer) és mint Románia (600 kilométer) s az ázsiai szakaszok is kívül esnek ma a német hatalmi szférán. „Adott esetben” legfeljebb ha a 200 kilométeres magyar szakaszra számíthatna a Harmadik Birodalom - Moravec szerint.

Azt hiszem, minden különösebb túlzás nélkül meg lehet állapítani: ennek a kétségtelenül világtörténelmi jelentőségű transzverzális útnak illetően beosztása 470 kilométeres német, 480 kilométeres csehszlovák, 200 kilométeres magyar és 600 kilométeres román európai szakaszokra, kissé önkényes dolog s nem fejezi ki, megközelítőleg sem, az igazi viszonyokat a világút mentén. *Különben is talán az egyetlen alkalom ez az eurázsiai út, amelynek révén egyáltalán dicsekedni lehet azzal, hogy a krokodilus formájú Csehszlovákia fejétől a farkáig 480 kilométer, míg Németország csak 470.* Valószínű, hogy Moravec ezredes bajtársai között

vannak szép számmal olyanok, akik jobban szeretnék, ha Csehszlovákia valamivel kisebb részét foglalná el e sorsdöntő transzverzálisnak...

Hasonlóan erőltetettnek és papirosízűnek érezzük azokat a stratégiai vonalakat, amelyeket Moravec egyfelől Hamburg és Velence, másfelől Prága és Genova között húz meg az ártatlan térképen. Az előbbi vonallal szemben Csehszlovákiának Moravec szerint oldalazó jelentősége van és gátként szerepelhet az összecsapó Németország és Olaszország között. Nos, *Moravec ezredes igazán nagy szemfülességgel találta meg - persze, csak papiroson - ezt az egyetlen hadihelyzetet, amikor Csehország oldalaz egy fontos európai stratégiai vonalat. Arról azonban láthatólag megfélekedzik, hogy minden más esetben - Csehországot oldalazzák. Mivel pedig Németország Csehországot sokkal kiadósabban és reálisabban „oldalozza” három felől is, mint Csehország a Hamburg-Velence képzeletbeli vonalat, egyenesen túlfűtött képzelet kellene hozzá, hogy beleéljük magunkat Moravec Emánuel roppant önérzetébe, amely Csehországot gátnak szánta Németország és Olaszország közé.*

A másik stratégiai vonalat azért rajzolta Moravec Prága és Genova közé, hogy úgy a Balkán-blokkot, mint Olaszországot megmentse *ezzel a rajzolattal* az egymással szemben való hadászati elszigetelődéstől. Valószínű, hogy Olaszország és a Balkán-államok megnyugvással és hálával fogják elkönyvelni *ezt a konkrét és hatékony hadisegítséget.*

Moravec ezredesnek azonban azért is kell ez a Prágát és Genovát összekötő képzeletbeli stratégiai vonal, hogy meghosszabbíthassa Varsó felé. *Tartani lehet azonban tőle, hogy „adott esetben” szinte pillanatok alatt törne meg ez a vonal és pedig nem Genova, sem Varsó felől.*

Az angol világbirodalom Csehország vállán.

A prágai hadiiskolának bizonytalansággal jeles tanára megmagyarázza, hogy Csehszlovákia középső tagja azoknak az országoknak, amelyek a Fekete-tengerhez való szárazföldi kijáratokat fedezik és oldalozzák Európában a Hamburg-Basra menetirányt. Ezek a többi országok: Lengyelország, Oroszország ukrain tartománya, Románia és az európai Törökország. Oldalozzák a közvetlen utat is a Duna vonalában és az ukrain kaukázusi kerülőutat is. Mondanom sem kell, hogy Németország támadó szándékaival szemben.

Az kétségtelen, s ebben igaza is van a cseh ezredesnek, hogy mind Franciaország, mind Anglia és Olaszország szempontjából végzetes dolog volna, ha ez a transzverzális s annak kerülője a Németbirodalom birtokába jutnának, hacsak olyan módon is és olyan mértékig, ahogyan az a háború előtt történt. Igaza lehet abban is, hogy ez esetben Franciaország elvesztené egész keleti befolyását, bár vaskos túlzás az az elképzelése, hogy ez esetben Franciaország egy második Spanyolország félreeső jelentéktelenségébe süllyedne. Igaza lehet abban is, hogy a transzverzális elvesztésével Németország közvetlen közelébe jutna a romániai nyersanyagoknak és petroléumforrásoknak s erősen megközelítené a mossuli olajforrásokat. *Csak abban nincs igaza, mikor szinte már úgy tünteti fel a dolgot, mintha a franciák európai befolyása s az angol világbirodalom léte, nyugalma, jövője egyenesen a robusztus cseh vállakon nyugodnék.*

Holott egy kis jótékony önbírálattal jóval szerényebben s *egyben Csehország jövőjére sokkal szerencsésebben is* lehetne fogalmazni ezt az egész transzverzális kérdést. Ehhez azonban az kellene, hogy a cseh államférfiak és katonák végrevalahára rászánják magukat a magas paripáról való leszállásra. Csehország olyan, mint az a vasárnapi lovas, aki nagykeservesen felül egy gebére s az első ijedség után, örömeiben és túlbuzgó önbizalmában, hogy a paripa lám, nem vetette le, *azt képzelettel: ez a vidám és dicső vasárnap sohasem múlik el és szerény hét-köznapok többé sohasem lesznek.* Nos, itt volna az idő a cseh szomszédok számára, hogy - ha

kissé kesernyés szájjal is - ráébredjenek a hétfői munkanap szerény tennivalóira. Annál inkább, mert vasárnapjukat és annak minden ajándékát, örömét és ígérését bizony nem önmagukból merítették, hanem máshonnan kapták.

Most is, immár megrögzötté vált szokásuk szerint, idegen tollakkal ékeskednek, kihasználják a kedvező helyzetet s az abban adódó csalóka látszatokat, kihasználják a nagy eurázsiai transzverzális mai biztonságát, meg a szegény magyar szomszéd lelki, testi ütődöttségét s azt hiszik és el akarják hitetni az egész világgal, hogy körülöttük forog a földgolyó. Holott az igazság az, *hegy e nagy világút biztonságának pontosan a legesleggyöngébb szakasza az, amely az ő kezükben van. Marad is ilyen bizonytalanságban mindaddig, míg a csehek erősitést nem kapnak a Dunavölgyének közepéből, a gyűlölt és üldözött, de valójában náluk sokkal erősebb és sokkal jelentékenyebb geopolitikai helyzetben levő magyaroktól.*

Mire való ez a nagyzolás?

Moravec ezredes valósággal kifelejtí a számításból Magyarországot. Csak úgy melleleg jegyzi meg, hogy a transzverzális 200 kilométeres magyar szakasza ma is Németországhoz számítandó. *Kitessékel minket a Duna völgyéből a kitűnő haditudós.* Pedig mi nem megyünk. Mi lassacskán ráébredtünk *a magunk dunavölgyi benszülöttségére és ezeréves hivatásunkra, amelyet nemcsak hogy nem lehet kicsavarni a kezünkéből, de amelynek részünkről való betöltése nélkül Csehország élete brünni fonálon lóg a levegőben.*

Ha van ország a világon, amely elveszett a szomszédai segítsége nélkül, akkor az elsősorban Csehország. Lengyelország és Magyarország jóakarata nélkül előbb-utóbb megfullad a cseh krokodilus. Már pedig ma sem a magyarok, sem a lengyelek jóakarataira nem számíthat. Magyarország jóakarataira nem is akarnak számítani, különben nem üldöznék olyan kíméletlenül elszakított testvéreinket s Moravec Emánuel sem csapta volna Magyarországot olyan szuverénül Németországhoz. Emellett Csehországnak politikai, gazdasági és katonai szempontból egyaránt csak résztvevő és pedig periferikus, nem középponti szerepe lehet egy valóban önálló és valóban időtálló új dunavölgyi rendszerben. Mire való hát ez a nagyzolás?

Persze, ma még ott érzi a háta mögött Szovjetországot és minduntalan új bátorságot szippant az orosz közelségből s abból az átmeneti tényből, hogy Csehország és a Felvidék politikai és katonai repülőbázisa ennek a szorongatott, de imperialista álmait földni húzódozó Szovjetországnak. *De meddig?*

Cseh szomszédaink nem jól teszik...

Vajjon a cseh államférfiak és katonák, akiktől a szellemi elevenséget és képzettséget igazán nehéz volna elvitatni, *ne látnák ezeket az egyre gyűlő viharfelhőket Csehszlovákia 480 km hosszú, de jóval keskenyebb egén?* Azt képzelik, hogy a Moravec-féle szellemi erőlködések hevenyészett kulisszái mögé nem lát oda az európai gondolkodás és lelkiismeret vizsgáló és vizsgálztató szeme? *Azt hiszik, hogy sokáig titkolni lehet még, mennyire csak a cseh imperializmus lebontásával s annak romjain, egy épkézláb és józan, magyar részről is elfogadható dunai kompromisszum útján lehet valóban biztosítani a Fekete-tengerhez való szárazföldi kijáratokat a német imperializmus rohamával szemben?* Moravec ezredes tudós számadatai, a száz és ezer kilométerek, mesterkélten kiagyalt stratégiai álvonalak csakúgy röpködnek a könyvében. Ez a nagy egzaktuság azonban papirosszellemet takar és papirosszagú álmokat. Papirosszellemet, amelyet - hál' Istennek - a cseheknek sikerült átmenteniük az osztrák-magyar ármádia vezérkari asztalairól, kár, hogy a harmonika-nadrágot és a toronysapkát is

nem tartották meg egészen maguknak ebből az örökségből... Álmaikra pedig csak az a megjegyzésünk, hogy bizony, sajnos, *mi is álmodozásra hajló nemzet vagyunk, magyarok. De mi legalább, ha álmodozunk, felhőinkbe nem visszük magunkkal a collstokot. A collstokos álmodozás gyönyörűségét meghagyjuk cseh szomszédainknak. Legyenek boldogok vele...*

Egyszer azonban talán a magyar álmodozásnak is vége szakad. Ugy érzem, nem nagyon messze az idő, amikor a magyarság hozzáül az ősi leckéhez: *reális tervet kovácsolni a Dunavölgyének újjárendezésére a magyar történelmi állameszme szellemében és útmutatásai szerint.*

Cseh szomszédainknak, haragosainknak és üldözőinknek pedig azt üzenjük: *nem jól teszik, ha csak 1918-tól számítják a történelmet. A Fehérhegyen egyszer már összeomlott Csehország, többek között azért, mert Bethlen Gábor lekéselt a segítséggel...*

A dünrkruti csatából viszont - nem késtünk le, Kún László és Csák Máté ugyancsak ott voltak. *Egy és más mindig mulott a magyarokon a Dunavölgyében 896 óta. Vagy azon, hogy ott voltak, vagy azon, hogy nem voltak ott valamely döntő esemény színhelyén.*

Nemrégiben olvastam, hogy Moravec ezredes azóta frontot változtatott: miután egész elgondolásából, mely szerint Csehszlovákia a legfőbb, nélkülözhetetlen középeurópai bástyája Anglia, Franciaország és a nyugati művelődés létének, semmi sem igazolódott be, Moravec ezredes a nyugati hatalmak ellen fordult rettentő haraggal. Miután a képzeletünk egére felfestett nagy csehszlovák hadászati jelentőség és katonai erő Franciaországot, Angliát és Olaszországot és az európai művelődést a Csatornától a Kaspi-tengerig elmulasztotta megvédeni, ehelyett önmaga omlott össze, mi más válasz következhet cseh vezérkari oldalról, mint - Hacha? Mert Csehország nem védte meg Franciaországot és Angliát, sőt a brit világbirodalom azt a tapintatlanságot követte el, hogy még ezek után is merészel tovább élni, sőt háborúskodni is - a Prágából kiinduló és ott összefutó hadászati vonalak megzavarodása után is - s ekként elég vakmerőek ezek a nyugati népek, hogy inkább a reménytelen önállóságot választják, mintsem a közben megsemmisült Csehszlovákia védelmére bíznák magukat: alig érdemelhetnek jobb sorsot, mint hogy Moravec ezredes és a győzhetetlen cseh hadsereg átáll a másik oldalra.

Rugalmas magyar ésszel még ezt is meg tudnánk érteni, különösen, ha számba vesszük a hagyományos cseh egyéniséget, amely a fehérhegyi csata után beállott a többi habsburgi keretekbe szorult népek legkíméletlenebb börtönőrének, adóvégrehajtójának, pribékjének. Csak a nyilvánvaló egyetértést nem értjük: Hacha, Moravec és Benes között. A németszolga, az angolszolga, az örökszolga magatartása ez. Pontosan az ellenkezője a magyar - akár kuruc, akár labanc - magatartásnak: egy büszke és szabad nép halálos irtózásának *mindenfajta* szolgaságtól...

III.
DUNAI KIBONTAKOZÁS FELÉ.

...Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budát híressé.

(Berzsenyi: A magyarokhoz)

Bécs vagy Buda?

Bizonytal lesznek szigorú bírálói ez írásomért idehaza, talán a külföldön is. De azzal aligha kell számolnom, hogy majd rám sütik a magyar önbírálat elhanyagolását. A bátor, sokszor kíméletlen nemzeti önbírálat: büszke magyarságunk és magyar büszkeségünk vonása. Erős nép és erős nemzet vagyunk: elbírnuk a bírálatot, a magunkét legkönnyebben, de a másokét is. Bátran szólhatok Zrínyi szavával: „Noha az mi magunk népét, az mint mostan vagyon, jól leábrázoltam”... hát igen, a nagy magyarok önismeretet és önbírálatot sürgető és tevő magatartását nem tagadhatják meg a kisebb magyarok sem. A Báthori Istvánét, a Zrínyi Miklósét, a Rákóczi Ferencét és Bercsényi Miklósét, a Széchényi Istvánét, az Ugron Gáborét, az ifj. Andrássy Gyuláét és az Ady Endréét. És nem térhetnek ki a történelmi magyar magatartás önbíráló és önjobbító feladatai elől, melyeket nagy nemzedékeink iszonyú erőfeszítéssel igyekeztek teljesíteni, - a kisebb nemzedékek sem, melyeknek egyikébe tartozunk kétes szerencsénk...

De folytatni kívánom az imént félbeszakított mondatát Zrínyinek s ebben a szellemben sorakoztatom a magam további gondolatait is: „...ugyan mindazonáltal, ha kérjed: kit kívánok, mitsoda nemzetet akarok oltalmamra, azt mondom: a magyart kívánom. Miért? Azért, mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb és, ha akarja, legvitézesebb nemzetség... Kétszáz esztendeje leszen immár, hogy a magyar törökkel harcol; hányszor a török császárok személyek szerint sok százezer emberekkel jöttek országunkban, csak az egy szultán Szulimánnak is, ki legvitézesebb császár vala az ottomán nemzetben, őt expedíciója volt, de mégis Isten nem hagyott mindnyájunkat elveszni; az mi veszett is, többire békesség alatt s frigynek színe alatt vesz, hogysen hadakozásban. Azért magyart kívánok oltalmamra, nem indust, nem garamantát, sem olaszt, sem németet, sem spanyort. Csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére és méltóságára militarem disciplinam: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók...”

Nos, az én bírálatomban közelmúltunkról épp így nincsen szikrányi kishitűség sem. Én is magyart kívánok oltalmamra, nem spanyort, nem németet, nem garamantát. S vallom Zrínyivel, hogy a magyar a legerősebb, leggyorsabb és ha akarja, legvitézesebb nemzetség... Csak jobbítsuk meg magunkat, egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.

A virtuális magyar erők fölmutatása: egyik főcélja ennek a nyugtalan időben, nyugtalan, aggodalmas lélekkel rótt írásnak. A virtuális erő pedig nem az, ami éppen kéznél van, ami pillanatnyilag érvényben és munkában van, hanem a „titkos tartalék”, mindaz az erő, érték, ami a magyar lélek mélyén szunnyad, a magyar államalkotás gondolatában, tényében, szinte a Dunavölgye külön nehézkedési erejeként vártozhatatlanul benne van és érvényesülésre vár. A virtuális erő nem az, ami pillanatnyilag van, hanem ami lehetne és aminek lennie kellene...

Az igazi magyar politika mindig is ez volt: a virtuális magyar erők mozgósítása. Ezt tette Széchényi nagyszabású agitációs könyveiben. Köztük az elsőben, a Hitelben, arról ír, mi minden telnék ki a magyar földből s mivé fejlődhetne a magyar gazda modern hitelszervezet segítségével révén. Kossuth is a virtuális Magyarországra építette föl szabadságharcának óriási művét. Görgei is csak a virtuális magyarságból teremthette meg nagyszerű honvéd hadseregét. Ugron is a virtuális Magyarország külpolitikáját hirdette és sürgette. Ady is a virtuális Magyarországra kapaszkodva mondta és mondhatta „egy szerencsétlen igaz Isten fájdalmas megpróbált remekének, nap fiának” a magyart.

Ki vethetne hát rám jogosan követ azért, ha e nagyok nyomdokain, hozzájuk képest törpe erő birtokában is a „jól leábrázolt” közelmulttal multunk gyönyörű egészét állítom szembe s a napi Magyarországgal a virtuális örök Magyarországot? Csak fajankók állíthatják, hogy a napi Magyarország az igazi, csak az a realitás...

A jövő feladatainak, közelebbről a magyar évezredes küldetés újjáéledésének, a dunavölgyi magyar történelmi szerep megújításának s vele a remélhető dunai kibontakozásnak fölvezetésénél is csak ebből az örök Magyarországból indulhatunk ki és csak arra építhetünk.

Nem légvárat akarunk rá építeni. Ezért a mostani sűrű ködű világválság bizonytalan óráiban az a legfontosabb és mindennél előbbrevaló, hogy legalább tisztuljanak föl a nézetek - idejében. Alakuljon ki egységes közvélemény idehaza, a többi dunai országban és egész Európában afelől: miben „jobbítsuk meg magunkat”, miben „szabjunk más rendet dolgainknak” - mi magyarok, és velünk Európa...

Mielőtt azonban ezekre keresném a lehető konkrét választ, egy másik - a továbbiakra nézve alapvető - kérdésre szeretnék felelni. Lehetséges volt-e és ha igen, hogyan lehetett volna, megmenteni az osztrák-magyar monarchiát, vagy belőle legalább is a történelmi Magyarországot?

Többek között azért is kell választ keresni erre a kérdésre, mert a nyugati közvéleményt még a legutóbbi években is többet foglalkoztatta Bécs, mint Budapest. Minduntalan Bécs közép-európai hivatása került éles - legtöbbször hamis - megvilágításba s közben Buda jelentősége legtöbbször homályban maradt.

Mondanom sem kell talán, hogy nem a mai Bécsről, a harmadik birodalom Ostmark tartományának a fővárosáról lesz itt szó. Hanem egyrészt az elmúlt kettős monarchia tulajdonképpen fővárosáról, másrészt a sokat kísértő és rengeteget idézett virtuális Bécsről, - Bécsről, mint történelmi eszméről. Szeretném megmutatni, hogy a 67-es Bécs valójában Buda történelmi szerepét sajátította ki és erőltette, tökéletlenül és gyarló eredménnyel. Ugyanakkor pedig mindenáron elnyomni igyekezett magát a gondolatot termő és hordozó Budát, az osztrák-magyar ellipszis másik gyújtópontját.

Az osztrák-magyar ellipszis ugyan a maga kettős gyújtópontjával: tulságosan is geometriai kép és ezért nem lehet egészen találó. A monarchia legfőbb szervi baja éppen az volt, hogy egy szervesen fejlett történelmi államalakulatot - Magyarországot - összekötött egy csupán dinasztikus kapcsolatokkal összerótt országgal - Ausztriával. Az egyiknek szerves létét a másik mechanikus létével összeegyeztetni vajmi nehezen sikerülhetett. Adva volt a veszedelem, hogy Bécs és Ausztria számbeli, hatalmi, dinasztikus túlsúlya mellett a mechanikus elv kerekedik fölül s előli a szerves elvet. A mentség pedig - az egész monarchiára, vagy legalább túlnyomó részére s magára a benne megtestesülő történelmi gondolatra és szükségességre - csak a szerves magyar elv fölülkerekedése lehetett volna s a bécsi mechanizmus alkalmazkodása Budához, a természetes, az igazi középponthoz.

Szebben hangzanék talán, ha azt mondhatnánk: ime itt következik az eszmei Bécs és az eszmei Buda mérközése a kiegyezés félszázada alatt. De meghamisítanánk e tulságos leegyszerűsítéssel a történelmet. Mert éppen a virtuális Magyarország céljainak és öntudatának elhalványulása segítette - természetellenesen - nyeregbe újból, új formák között a bécsi centralizmust a dualizmus korszakában. És Bécs, meg a bécsi eszme mesterkéltsége vitte aztán az egész monarchiát, Magyarországot is, az általános elszervetlenedés, az elmechaniizálódás, az ellélektelenedés, a közös pusztulás felé...

Bécs legyűrte a századforduló körül - minden külsőséges ellenkező látszat ellenére - Budát. Az osztrák Bécs ebbe bukott bele. Buda nem tudta igazi formáját kifutni: ezért nem menthette meg a Lajtán túl azt sem, amit ereje teljében valószínűleg megmenthetett volna.

Ausztria ügye bukott ügy volt már, amikor a kiegyezés után nem volt hajlandó, vagy nem volt képes megérteni, hogy a monarchia magja csak a történelmi Magyarország lehet.

Ennek az ellentmondásokkal teli tragikus folyamatnak oknyomozását kívánom a következőkben fölvezetni. További eszmei alapvetésül egy jobb dunavölgyi rendnek.

A szentistváni állameszme eredetisége és ereje.

Kétségtelen, hogy a magyar államot Árpád és Szent István hatalmas erőkre építették: földrajzi, világpolitikai adottságokra, a magyarság politikai és katonai tehetségére s az itt élő egyéb népek természetes szükségleteire. Nincs meggyőzőbb koronatanúja a magyar állam hatalmas belső, vonzó és önvédő erejének, mint legádázabb és sokáig legszerencsésebb ellensége, Benes Eduárd, aki a lélek belső reszketését eláruló mondatokban írja le a világháborúban legyőzöttnek nyilvánított s egyelőre valóban összeomlott Magyarország utolsó vergődéseit, amelyek azonban - mint a halódó oroszán végső csapkodásai maga körül - még így is olyan félelmeteseknek tűnhettek föl, hogy valóságos halálverejtéket vontak a „győzedelmes” Csehszlovákia vezetőinek homlokára. Micsoda politikai őserő kell éljen a magyar népben és a magyar állameszmeiben, hogy összeomlásának s belső gyalázatának legkeservebb perceiben is, még egy Károlyi Mihály és egy Kun Béla kormányzata alatt is, megtépve, megalázva, porig tiportan, bármely pillanatban torkon ragadhatta és meg is fojthatta volna legádázabb ellenségét, ha a szellemi vita és a testi viaskodás csupán kettőjük között folyt volna! Micsoda égbekiáltó vád mindaz, ami a Dunavölgyében 1918 ősztől 1919 ősziig történt, nem is annyira a silány Károlyi-féle és a bolsevista kormányzat, mint inkább a maga deáki sarkaiból kifordult és Deákot Kossuthtal együtt megtagadó 67-es korszak második felének gyászos hanyatlása ellen, eszmeszegénysége, bátortalansága, kicsinyes opportunizmusa ellen! Ez a nemzedék egy évezredes gondolatot, egy nagy európai küldetést s egy kipróbált s azóta is pótolhatatlannak bizonyult valóságot hagyott cserben: Magyarország dunavölgyi elsőségét és önállóságát. A 67-es kiegyezés keretei között már vágyálmaiban sem mer fölemelkedni a kossuthi - és deáki - eszményekig. Beletörődött abba, hogy a magyar nemzet és a magyar állam sorsa a hatalmasabbakhoz való mind olcsóbb alkalmazkodássá alacsonyodjék.

Csak országunk, államunk belső legyöngülése és főleg e rettentő magyar öntudatvesztés és önbizalomhiány s a vele adódó súlyos politikai hibák és balfogások segíthettek nagyraemvelni azt a történetpolitikai agyrémmagzatot, mely a Masaryk és Benes agitációja nyomán végül, ha csupán húsz esztendőre is, diadalát ülte a csehszlovák állam megteremtésében és két évtizedes vezető szereplésében a dunai tájon.

Egyik oldalon az értelmetlen és megokolatlan kishitűség, másik oldalon a belsőleg hazug és végeredményben reménytelen nagyzási hóbort! Nem lehet azonban tagadni, hogy a benesi hóbort gyökere jórészt a magyar belső bajokban keresendő, a nagyzás cseh hóbortjának gyökere a magyar kishitűségben. A kossuthi és deáki, lényegében közös eszmény külpolitikai, szociális, művelődési, kisebbségi és közjogi magyar megtagadása kellett alapvetésül, hogy Benes elhithesse a művelt emberiség nagyobbik felével: rá kell bízni s az ő népére, a Dunavölgye önállóságának s a nyugati művelődés közép- és keleteurópai védelmezésének szerepét.

A világtörténelemben különös esemény volt a trianoni békeszerződés. Benne a természetnek, a természetes erőknek, ez erők természetes együtthatásának, összhangjának, az emberi észszerűségnek, a magasabb európai érdekek és kipróbált európai tapasztalatnak rosszul képviselt és gyöngén védelmezett rendszere - a 67-es magyar - elbukott a történelmi hazugság, a

propagandába burkolódzó eredendő gyöngeség, a természetellenes, kiáltóan mesterkél, mechanikus közepdunai megoldás kitünően igazgatott és propagált - csehszlovák - rendszerével szemben. A módszer győzött a gondolaton, a vásári látszat a történelmileg igazolt, de átmenetileg, a mi segítségünkkel elhomályosított, eleven valóságon és mélységes igazságon. Egy évezred politikai tehetségtelenjeinek ügyeskedése egy más nép évezredes politikai zsenijének átmeneti lehangolásával szemben!...

Megmutattam aztán könyvem II. részében, hogy ezzel a hanyatló magyar politikai szellemmel és nemzedéssel hogyan találkozott a világháborúban és főleg a világháború után egy hanyatló nyugati politikai szellem és nemzedék. Nem is a magam, hanem egy kiváló francia történetpolitikai gondolkodó ítékezésének a tükrében mutattam meg a másik döntő tényező részvételét és vétkességét Európa mai új válságában. A keleti és délkeleti Európa mai mérhetetlen zűrzavarának hátterével szörnyű az a korkép, melyet Bainville Jacques festett a világháború és főleg a világháború után közvetlenül következő évek politikai tehetetlenségéről a nyugaton.

A prágai új gölem, a csehszlovák agyrém, sohasem győzhetett volna egy erős magyar nemzedéssel szemben, melyben él Kossuth, Deák, Ugron Gábor és Ady Endre szelleme és egy olyan Nyugateurópával szemben, melyben angol részről él Gladstone, francia részről IV. Henrik, Richelieu, Talleyrand s a Bainville költögette Thiers szelleme, szemlélete, európa-rendező hagyománya...

Ha mindezt így őszintén elmondjuk magunknak és másoknak, barát és ellenfél elénk dobhatja a nagy vizsgáztató kérdést: hát valóban volt rá mód, hogy megmentődjék a kettős monarchia, össze ne töressék a szentistváni magyar állam?

Bainville-el közös az a meggyőződésem, hogy korántsem végzetes és elháríthatatlan világerők alakították ki az 1914-18-as világháború után való új Európát, hanem nagyon is véges emberi szellemek és akaratok. S ha Bainvillenak a béke politikai következményeiről írott műve megjelentekor kétséges volt is, vajjon ítéletei és számításai helyesek-e, ma már - a bainvillei jóslatok megdöböntő méretű beigazolásának, egészen új történelmi személyek megjelenésének és tevékenységének világánál - csak még tisztábban láthatjuk, milyen rendkívül gyöngye alapokra épült a párisi környéki békék rendszere. S mennyire igaza volt Bainville Jacquesnak, mikor azt írta, hogy ennek a háború utáni megoldásnak és térképrajzolásnak még egész sor más variációja is elképzelhető és lehetséges volt, száz más is, a megvalósult helyett... Köztük bizonyára jó néhány sokkal jobb is.

A mai általános európai lelkiállapotban talán fogékonyabb is az emberi lélek a komoly elmélyedésre, mikor látnia kell - például a benesi - külsőséges sikerek és olcsó, lelkiismeretlen megoldások szörnyű összeroppanását...

Ha helyesen akarjuk megítélni - magyarok, vagy nem magyarok, de mindenesetre jószándéku európaiak - az osztrák-magyar monarchia sorsát s bele akarunk tekinteni tragikumának titkaiba, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az alapvető igazságot, hogy ez a konstrukció csupán egy zseniális kompromisszum és átmenet volt, amelyet a magyar politikai szellem hívott életre, de nem azért, hogy a világ végéig Sion hegyeként álljon. Deák Ferenc - idéztem egyik beszédét - maga is számolt a konstrukció összeomlásával, bizonyos körülmények között. Ez az egész osztrák-magyar monarchia csupán tökéletlen: és igazi lényéből kiforgatott megvalósulása volt a szentistváni birodalomnak.

Mi volt és mi marad világ végéig a magyar állameszme páratlan eredetisége és ereje? Az a talán nagyobb részében inkább ösztönös, korai - X. századbéli - magyar fölismerés, hogy a középső Dunavölgye a Kárpátok övezetében nemcsak csodálatos földrajzi egység, nagyszerű erődrendszer, hanem egy részeiben szorosan és szervesen együvé tartozó, környezetétől

különálló és ezért politikailag, gazdaságilag és katonailag önállóságra teremt létalapja - biztos „élettere” - az itt élő népeknek.

Könnyű volt már a nagyszellemű francia történetírónak, Michelet-nek egy hatalmas földrajzi és történeti művelődés birtokában megállapítania a történelmi Magyarország ritka földrajzi egységét. Bár előtte is, utána is vajmi kevesen látták ennek az egységnek történetpolitikai jelentőségét olyan tisztán, mint ő, Európa legjelesebb történetírói között is. És könnyű Teleki Pál grófnak, a kitűnő földrajztudósnak és földtörténésznek, a mai tudomány magaslatán és annak biztos eszközeivel megállapítania, hogy a magyarországi növény- és állatvilág milyen éles vonalakkal körülhatárolt külön természetrajzi glóbusz és hogy a magyarok nyilván azért telepedtek meg ezen a területen, holott szabadon mehettek volna máshova is, mert ez a föld a legjobban megfelelt népi természetüknek, faji egyéniségüknek, keleti pusztai műveltségüknek és nagyszabású pásztorkodó, állattenyésztő gazdálkodásuknak. És könnyű volt Kuún Géza grófnak megállapítania, hogy a magyarok az altáji őshazából kiindulva évszázados lovas-harcos vándorlásaik során mindvégig megmaradtak ugyanama délkörök között, új dunatiszátáji hazájukban is. Mindezt ma könnyű megállapítani, vagy legalább is valószínűsíteni. De milyen csodálatosan biztos ösztön és a maga csiszolatlanságában is eredendően finom politikai és katonai értelem kellett lakozzék a X. század lovas-nomád magyar vezetőiben, hogy amit Kuún, Teleki és Michelet s általában a tegnapi és a legmaibb európai tudomány megállapít és levezet: mindazt Árpád olyan csodálatos pontossággal tudta, vagy megérezte, vagy eltalálta. Az ég- és földnyi különbség nemzetünk dunavölgyi szereplése és a korábban századokon keresztül - a hun, avar és magyar hódítás időközeiben - itt tolongott kelta, szarmata, germán, szláv népek magatartása és politikai, katonai tevékenysége között elsősorban ott jelentkezik, hogy mindez árja népek között egyetlen egy sem fedezte és ismerte föl a kárpáti Dunavölgyének világtörténelmi jelentőségét, földrajzi, természetrajzi, politikai, katonai együvértartozóságát befelé, különállóságát kifelé. Kvádoknak, markomannoknak, heruloknak, gepidáknak, longobardoknak, gótoknak, dákoknak, frankoknak, bajoroknak, morváknak és még egész sereg más népnek bőségesen volt idejük és módjuk, - hiszen egész évszázadokon át itt éltek, hadakoztak, marakodtak, átmenetileg uralkodtak is -, hogy megépítsék a maguk államát, kitágítsák azt akár birodalommá is, mint tették politikai elődeink és örökhagyóink, Attila húnjai és Baján avarjai. De csodálatos módon egyiknek sem sikerült. Egyikük sem érte föl ésszel és államszervező tehetséggel ennek a földnek önálló birodalomalkotásra való nagyszerű természeti adottságait.

Nyugatot védtük vagy Szent István birodalmát?

Amit nálunk és másutt is, hol őszinte jószándékkal, hol nagyon is kiélezett irányzatossággal össze-vissza beszélnek a magyarság amaz állítólagos történelmi szerepéről, hogy védelmezze a nyugatot, a nyugati művelődést, a keleti barbárságnak támadásaival szemben: az vagy egyszerűen féligazság, vagy szándékos elkenése a teljes történelmi igazságnak. A magyarságnak semmi szüksége arra, hogy beleélje magát egy mindenáron nyugatot védő egyoldalú és kihegyezetten segédi szerepbe. Egy félévszázad rengeteg tudományos és politikai mellébeszélése helyett többet ér akár nálunk, akár a külföldön a történelem tényeihez való visszatérés és a hozzájuk való szigorú ragaszkodás. A történelmi valóság pedig az, hogy igaz, a X. században a rokon besenyő nemzet keleti nagyhatalmával, a XIII. században Dzsingisz kán valóban minden idők legnagyobb szabású katonai világbirodalmával, a XIV. század derekától a XVII. század végéig a lángeszű politikai és katonai vezetés alatt állott ozmán-török világbirodalommal szemben, védelmeztük Európát, az európai gondolatot, az európai művelődést, a kereszténységet és a nyugatot. De korántsem, mint fogadott csatlósok, akik fejükbe vették, hogy meghalnak ezért a nyugatért. Hanem *tisztán és világosan azért, hogy Szent István*

birodalmát s a benne fölépített nagyszerű európai gondolatot, valójában a magunk őseredeti hivatását, elsősorban a magunk és nem mások kereszténységét, védelmezzük.

Mátyás király élete és műve perdöntő lehet ebben a kérdésben. E hatalmas reneszánsz-királyunk világosan látta, képviselte és fényes diplomáciai tevékenysége során vitatta azt az egyedül helyes magyar birodalmi álláspontot, - a római pápákkal való levelezése tanuskodik róla -, hogy vállalja ugyan atyjának, Hunyadi Jánosnak nagyszabású kereszténységvédő elgondolását, de azt csak akkor töltheti be, ha országától nyugatra és északra nem ellenséges népek gáncsolják el a magyarság törökverő szerepét, hanem barátok és szövetségesek segítik, a magyar erőket meghaladó világtörténelmi mohamedán - keresztény mérkőzésben. Mátyás király vállalta a vezetőserepet, úgyis, mint hadvezér, úgyis, mint a magyar nemzet első államférfia, úgyis mint a legjobban megszervezett és leghatalmasabb európai keresztény hadsereg parancsnoka, a török ellen, de nyugalmat követelt birodalma északi és nyugati határain és segédcsapatokat. Nem akarta másra tolni a felelősség nagyobb súlyát, katonában is kevesebbet követelt, mint amennyit maga állított ki hadjárataiban birodalmának önerejéből, csupán némi nyugati segítséget igényelt, nem is tulságosan nagyot. Mert az volt a fölfogása, hogy a török ellen való háború nemcsak magyar, hanem általános európai keresztény ügy. És mivel nemcsak nem kapta meg ezt a segítséget, hanem élete végéig a leggonoszabb és legkörmönfontabb ellenséges koalíciókkal kellett megküzdenie, a diplomáciai intrikák valóságos sisera-hadával, melyeknek irányítói III. Frigyes német-római császár és Podjebrád György cseh király voltak, e két fő ellensége valósággal belehajszolta az Ausztria és Csehország elleni hadjárataiba. Mátyás király birodalmának elháríthatatlan önvédelme során foglalta el Ausztriát, Délcsehországot, Morvaországot és Sziléziát, - Bécset, Olmützt és Boroszlót - s tartotta ez országokat élete végéig a Szent Korona hatósága alatt.

Nem kétséges, hogy Mátyás király élete főfeladatának atyja, János kormányzó törökellenes műve folytatását és betetőzését tekintette. De elsősorban nem romantikus és kissé szolgai nyugatvédelemből, hanem egyszerű és természetes önvédelemből. S mint szellemi és hivatásbeli elődjai, a nagy Árpádok és Anjouk, ő is a magyar birodalom bensőséges keresztény világának önvédelmén keresztül, közvetve, védelmezte a nyugati kereszténységet. De árpádi és anjoui elődeihez híven, sőt a legszigorubbán Szent István útmutatásai szerint, épp olyan elszántsággal védelmezte birodalmát nyugat felé is, ha onnan fenyegette veszedelem. S bár nyilván szívesebben fordította volna nagyobb erővel inkább délkelet felé éles szablyáját, mint nyugat felé, ez is azért volt, mert egyfelől aránytalanul nagyobb veszedelemnek tudta a hatalma teljében lévő ozmán világbirodalmat, mint a tehetségtelen III. Frigyes kicsinyes intrikái irányította akkori rozoga német-római birodalmat, másfelől korához s magyar egyéniségéhez híven mélyen átélte a Balkán felől hömpölygő keresztényellenes világveszedelmet. *Mátyás élete és műve világosan példázza az évezredes magyar állam törvényszerű magatartását: csak önmagán, a maga töretlen erején és integritásán, mindenkori bátor és haláltmegvető önvédelmén, a szentistváni birodalom függetlenségének bármi áldozatok árán való csorbíthatlan fönntartásán keresztül szolgálni - közvetve -, de annál hathatósabban és annál diadalmasabban az európai művelődést. Soha nagy magyar államférfiú Árpádtól és Szent Istvántól Kossuth Lajosig, Deák Ferencig és Ugron Gáborig, nem volt kapható arra, hogy bármi más célt a magyar birodalom önvédelme fölé emeljen.* Ez volt éppen a nagyszerű s Európa szempontjából is a leghasznosabb magatartás: töretlen elszántsággal és erővel való biztosítása Magyarországnak, a birodalom határai között a pax hungaricanak, a jogi egységnek és jogi biztonságának, a magyar Corpus Iuris minél szélesebb körű érvényességének és szabad mozgásának. Valamint biztosítása a szentistváni mellérendelő és nem alárendelő elv érvényének, az itt élő népek együttélésében, mely a nagy külpolitikai s jogi egység kereteiben, a pusztai szabad szellemben engedélyezte és rendezte be a Magyarországhoz csatolt társországok és különféle bánóságok szabad önkormányzatát a középkorban.

A horvát nép történelmi emlékezésében ma is él az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak nagylelkű és nagyvonalu politikája, melynek alapelve a népi önkormányzat volt. 1241-ben, a mohi csata után senki sem tudhatta, nem végleges-e, vagy legalább is századokra szóló, a mongol hódítás. Wells H. G. világtörténetében írja, hogy a XIII. és XIV. században nagy, legnagyobb kérdése volt az emberiségnek: nem mongol-török vezetés alá kerül-e Ázsia és Európa. Mégis mikor a mohi csatavesztés után IV. Béla királyunk Horvátországba menekült, a horvát nép megható szeretettel és hódolattal fogadta az országnélküli uralkodót s átmentette a tatár-üldözés elől, szinte kézről-kézre adva, Trogir várába. És IV. Bélától egészen a költő Zrinyi Miklósig töretlen ez a magyar-horvát testvériség, sőt Zrinyin túl még jó darabig, bizonyosságul a magyar állameszme és a szentistváni birodalom népfölötti hatalmas sugalló és összetartó erejének. Az egész XVII. században, sőt a XVIII. században is tart még ez a magyar-horvát lelki együvértartozás és politikai együttműködés: magyarnak és horvátnak lenni emberi magatartás, szabadságszeretet, katonai virtus, bensőséges kereszténység, állameszme, birodalomvédelem szempontjából: szinte egyet jelentett. A magyarok magyarul beszéltek otthon, a horvátok horvátul, egymás között magyarul és horvátul, az országgyűlésben pedig latinul, és átítatta életüket, életstílusukat a halhatatlan szentistváni sugallat, mely bár magyar politikai ösztön és értelem világtörténelmi jelentkezése volt elsősorban, akkor egész Európában páratlan tisztasággal képviselte a faj fölötti - szinte az ókori Rómára és a modern brit impériumra emlékeztető - birodalmi eszményt. Aki ezt a birodalmat fenyegette, vagy támadta, azzal a magyarság és magyar vezetés alatt a szentistváni birodalomban együttélő népek ösztönösen s egyértelműen szálltak szembe, ha nyugatról, ha keletről jött a vész. Az ifjabb Andrassy Gyula gróf, az osztrák-magyar dualizmus kora egyetlen nagy hatalomra jutott külpolitikusanak, a monarchia első külügyminiszterének fia, - aki csak fényes történetpolitikai írásművekben lehetett örököse atyjának, nem államférfiúi cselekvésben -, csodálatos párhuzamban mutatja ki, milyen eleven, szerves, valóságos, minden fantasztikumtól írtózó, milyen hagyományos réalpolitikai érzékkel megáldott gyönyörű birodalom volt Magyarország főleg az Árpádok, szerinte valamivel kevésbé az Anjouk és Hunyadiak alatt. Mindaddig, amíg birtokában volt a maga területi és államhatalmi teljességének, - szemben a német-római birodalom középkori csetléseivel és botlásaival, fantasztikus vállalkozásaival, nagy császárai világhatalmi terveivel és e tervek sorozatos összeomlásával, a szinte wagneri motívumként minduntalan visszatérő bizonytalan tántorgással világhatalmi vágyálmok képzelgéseit és nyomoruságos Kleinstaaterei sivár valósága között. Az ifjabb Andrassy a maga diplomatikusabb nyelvén ugyanezt a német kettősséget így fejezi ki egyik háborús tanulmányában: „A partikularizmus, amely a német vér sajátja, könnyen győzedelmeskedik az imperialisztikus eszméken s meggyöngyül az az alap, melyen a császárság gigantikus eszméit megvalósítani törekedett.”

Bécs, - Buda örökében és szerepében.

Semmi sem bizonyítja jobban e német-római szent birodalom szörnyű belső ellentmondásait és gyöngeségét, mint Ausztriának különleges és kimagasló szerepe attól az időtől kezdve, hogy a habsburgi főhercegi ház adta a birodalom császárait. A habsburgi császárok igazi hatalmi bázisa Ausztria volt, majd Ausztria és Csehország, mint örökös tartományok, amelyeket a főhercegi ház birtokolt és örökölt. Ezek trónja nem volt választásnak alávetve, mint esetleges magyar királyságuk, vagy német-római császárságuk. Ausztria jelentősége hosszú századokon keresztül főleg ebben a családi dominium-szerű jellegében volt, a „klein, aber mein” elve alapján. A bécsi császárok Ausztria e biztos birtokában nyújtózkodhattak ki kelet és nyugat és dél felé, hol inkább a német birodalomra, hol inkább Magyarországra, hol mindkettőre támaszkodva. A kis Ausztria azért jelentett többet a habsburgi császároknak

legtöbbször, mint az egész német-római birodalom, mert amazzal rendelkeztek, emezzel nem, amott abszolút uralkodók voltak, emitt választás alapján elnyert, magas rangnak hordozói csupán...

Meghamisítja a középeurópai történelmet az, aki számításon kívül hagyja, hogy a habsburgi császárokat császári méltóságuk örökös bizonytalansága és hatalmi szempontból legtöbbször csupán szimbólikus volta terelte elsősorban kelet felé, a magyar trón elnyerésére, hogy kiszélesítsék a maguk családi osztrák hatalmát a nagyobb magyar erővel. Csakhogy mindaddig, amíg a magyar állam és birodalom a maga töretlen teljességében állott, a habsburgi házból választott magyar király önkéntelenül elsősorban magyar királlyá kellett, hogy váljék. Mint ahogy Luxenbourgi Zsigmond császár is szeretett parádézni nyugaton a maga magyar királyságának jelvényeivel és katonáival s annyira elsősorban magyar király maradt mindvégig, hogy Nagyváradon is temettette el magát. Míg a magyar állam területi épségében állott, addig a habsburgi házból választott magyar királyoknak alkalmazkodniuk kellett a magyar törvényekhez. Bizony sem Albert király, sem V. László nem vállalkozhatott a magyar birodalom önállóságát és szuverenitását érintő tervek megvalósítására. A magyar birodalom hatalmas ereje, mint a mágnes rántotta magához Ausztriát és sohasem lehetett kétséges, hogy valójában Ausztria tartozik ezekben az időkben inkább Magyarországhoz, nem Magyarország Ausztriához.

Ahhoz, hogy az osztrák örökös tartományok urai, a Habsburg főhercegek s közülök később a mindenkori német-római császárok, mint magyar királyok, a mohácsi vész után a magyar birodalmi önállósággal, közjogi és külpolitikai különállással szemben Bécs túlsúlyát éreztethessék, ahhoz Magyarország integritásának másfél évszázados megtöretése kellett. Sohasem választotta volna meg Magyarország rendjeinek kisebbik része -, mert hiszen a többség a nemzeti királyt, Zápolyai Jánost választotta s követte - még a közismert kétes erkölcsiségű és jogi érvényű eszközökkel sem, I. Ferdinándot, V. Károly császár öccsét, magyar királlyá, ha nincsen Mohács és Mohács révén úrrá nem válik a magyar lelkeken a romboló kishitűség és önbizalomhiány. *Előbb csonkává kellett torzulnia a több mint 600 éves gyönyörű magyar birodalomnak, hogy csak némi valószínűséget is kaphasson a habsburgi uralmi igény.*

Az bizonyos mértékig természetes, hogy Magyarország háromfelé daraboltatásával - magyar királyság, török hódoltság, erdélyi fejedelemség - meggyöngült az a sugalló erő, amely csak a természetes és szerves fölépítésű, töretlen erejű birodalmi alkotásokból árad, és így meggyöngült habsburgi királyainkra való hatása is. Egyelőre örült Bécs a magyar hatalom és a magyar vonzás e legyöngülésének, mert hiszen csak így tudta örökletessé érlelni *későbbre a Habsburgok magyar trónját*. De annál kevésbé természetes, hogy mikor már biztosan ültek a magyar nyeregben habsburgi királyaink, sőt sikerült megvalósítani Mátyás király álmát s egy nagy európai keresztény összefogás nemzetközi sereget toborozott és állított Buda ostromához 1686-ban s a százados magyar-török harcokban felőrölt és belsőleg is meggyöngült török hatalmat végre sikerült visszaszorítani a Balkánra, így ismét helyreállott legalább a szoros értelemben vett történelmi Magyarország területi egysége: a mi Bécsben székelő királyainkat még akkor sem fogta meg a szentistváni gondolat varázsa. Holott a francia származású lángeszű hadvezér, Savoyai Jenő herceg, kinek olyan nagy személyes része volt Magyarország fölszabadításában, idegen létére, idegen világból idecsöppenne, hamarosan megérezte és megértette: *Buda a természetesebb dunavölgyi középpont, nem Bécs*. Savoyai Jenő herceg nem is volt valami nagy barátja a magyarságnak, aligha ismerte pontosabban nemzetünk igazi nagy katonai teljesítményeit, utolsóul az első Zrinyi Miklóstól a második Zrinyi Miklósig valókat s még kevésbé valószínű, hogy jól ismerte volna az egész magyar történelmet. De még jóval előbb IV. Henriknek, a valóban nagy francia királynak is nagyvonalú terve voltak a régi árpádi magyar birodalom visszaállítására.

Az igazság az, hogy a habsburgi német-római császárok és magyar királyok Budavár visszavétele után sem értettek meg egyetlen betűt sem a szentistváni gondolatból és oly természetes adottságu és alkatu szentistváni birodalmiságból. Igaz, nem került közöttük egyetlen nagy államférfiu, egyetlen nagy katona sem. Még II. József is, kinek fenkölt emberi szellemét értékelnünk kell, valójában utánzója volt Nagy Frigyesnek, csakhogy ugyanakkor a nagyfrigyesi rugalmasság és talpraesettségs riasztó - doktriner - ellentéte is. Gyötrelmes tudat, hogy a habsburgi magyar királyok között egyetlen egy sem akadt, aki legalább a csizmája sarkantyujáig fölért volna Szent Istvánnak, a hatalmas keleti kánnak, kit a költő és diplomata Claudel Paul a középkor legnagyobb diplomatájának vall... Igaz másfelől, hogy a budai székhely és a magyar királyság dunai vezetőszerépe - esetleg - hamarabb megérlelte volna a Habsburgok kiválását a német birodalomból, vagy legalább is még imagináriusabbá tehetné volna „római” császárságukat. Holott hiszen Magyarországot is csak pótléku és egyben hatalmi eszközül tekintették németbirodalmi törekvéseik számára. Ámbár sem Savoyai Jenő herceg, I. Lipót nagy hadvezére, sem Gentz Frigyes báró, Metternich herceg kancellár jobbkeze két bécsi kongresszus rendezésében is, bizonynyal nem azzal a szándékkal ajánlották Budát a habsburgi országok székhelyéül, hogy ezzel kitessekeljék a Habsburgokat a német birodalomból. Ellenkezőleg, így gondolták megerősíthetőnek hatalmi helyzetüket. No mind-egy. Mindenesetre addig, amíg fennállott a német-római szent birodalom, bárminő rozogán, ha csak inkább névleg is, mint valóságosan, lehet legalább félig-meddig értelmes okát találnunk: miért hanyagolták el a Habsburgok Magyarországot, miért nyomorgatták inkább, semhogy kifejleszteni segítették volna a benne rejlő erőket. Azért, mert „római” császárságuk sugallata alatt, legtöbbször annak bódulatában éltek. Valaminő egyetemes nagy német birodalmat tekintettek végső céljuknak s minden egyebet csak eszköznek. Sohasem tudtak bátran és bölcsen leszámolni német-birodalmi uralmu illuzióival a reálisabb hatalom kedvéért, amit a budai székhely jelentett volna számukra. Ám még az is érthető némileg és magyarázható észokokkal, hogy 1808 után, római szent birodalmuk végső összeomlása s az ausztriai császári cím fölvétele után, sem költöztek Budára, hanem tovább kergették a nagynémet álmokat. Világos után valóban úgy látszott, mintha egészen közel állnának egy olyan nagynémet birodalom megvalósításához, amelyben a leigázott Magyarország is helyet foglal. *A végső értetlenség és államférfiúi értelmetlenség valójában ott kezdődött igazán, hogy még Königgrätz után, sőt az új porosz vezetésű német császárság 1871-es megalakulása után, az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés dualista kereteiben, mikor már végkép és visszavonhatatlanul kiszorultak a német birodalomból: még akkor sem közeledtek szándékban és koncepcióban egyetlen mentsvárú, a szentistváni gondolat felé.*

Bécs e valóban hallatlan és végső értetlenségét a magyar dolgokban és érzéktelenségét a szentistváni eszme és európai hivatás iránt s ezzel bűnösségét is a monarchia összeomlásában, bátran mérhetjük ama Polzer-Hoditz Arthur gróf tanúságtételén, aki mint IV. Károly királynak kabinetirodai főnöke bizonyos korszerűsködő, de valójában összmonarchista elvet képviselt Magyarországgal szemben s egyik legelfogultabb ellenfele volt az állítólagos „tulzó magyar igények”-nek. Ezeket írja „Károly császár” című művében többek között:

Folyton visszatérő hibája volt a bécsi politikának, hogy mindig csak Ausztria szempontjait nézte, nem egyuttal a Magyarországit is. Mennyit vétkeztek, - hogy csak egy különösen nyers példát ragadjak ki az eltévelyedések tömegéből - a Bach-korszakban az osztrák és cseh hivatalnokok bevonásával, régi előjogok és hagyományos berendezkedések körül való izgató hatású értelmetlen ugrabugrálással!... Magyarország mindenkor királya az országon kívül tartotta udvarát, nem beszélt a nép nyelvét, közvetlen környezete, tanácsosai idegen néptörzsekből valók voltak. Lehet-e csodálkozni rajta, hogy a magyar ember királya udvarában idegenül érezte magát és úgy vélte, hogy ott nem találja meg a helyes megértést a maga politikai és jogérzéke, az ő sajátságai és

sajátságos érdekei számára? És valójában sok tekintetben nem is találta meg. Ebben a történelmi fejlődés okozta középponton kívül való politikai helyzetében Magyarországnak Ausztriával szemben, együtt a magyar nemzetben élő büszkeséggel, mely a félreállítást nem bírja elviselni, rejlik a kulcs amaz érzelmek lélektani értékeléséhez, melyek a magyar népet az ő uralkodóházával szembefordították...

Lehet mélyen fájlalni, de azért érthető, ha a magyarok állandóan arra törekedtek, hogy minél tágabb önállóságot biztosítsanak, illetőleg szerezzenek vissza maguknak, Ausztriával szemben. Ezek a törekvések mindenesetre gyakran szedtek magukra olyan formákat, a forró népi vérmérséklet révén, amelyek igen kérdéses színben tüntették föl a nemzet lojalitását és világosan a gyűlölt Ausztriától való elszakadás vágyára mutattak. Ausztriának Magyarországhoz való viszonya majdnem megszakítatlan láncolata többé vagy kevésbé támadó szellemű elszakadási törekvéseknek. Viszont gazdag is olyan epizódokban, amelyekben a magyarok büszke nemzeti érzése ellentétbe kerül előkelő lényükből eredő lojalitásukkal... Az érzések, amelyeket a magyarok az ő uralkodó házukkal szemben nyilvánítottak, bizony elég változók voltak. Mégis, ha az ember közelebről nézi a dolgot, rátalál arra, hogy a magyarok alapjában semmi mást nem akartak, mint olyan viszonyt a koronával, amelyben szívük lojális érzéseit az uralkodóházhoz izzó és büszke hazaszeretetükkel összeegyeztetni tudnák. Ha megfelelő megértés mutatkozott volna az iránt, amit a magyaroknak az ezeréves hagyomány szentelte alkotmány, a király, Szent István koronájának hordozója, jelent s mindenekelőtt szorosabbá vált volna a dinasztia kapcsolata Magyarországgal, a büszke budai királyi vár nem maradt volna állandóan lakatlan és még egy és más történet volna a magyar néplélek helyes kezelése körül, nem történet volna, hogy a magyarok nemzeti hazafiságukat dinasztikus hűségüknek elibe helyezték.

Savoyai Jenő, később Gentz, majd Bismarck jókorán megérezték és átlátták, hogy az igazi nagy szerves erő a habsburgi keretben Magyarország és nem Ausztria. S ha a kettő közül valamelyik járulékos természetű, mesterséges, átmeneti tákolmány, akkor az semmiesetre sem Magyarország. A Habsburgok tisztánlátását a magyar és osztrák dolgokban azonban örökre megzavarta az a makacs és soha, századokon keresztül egyetlen percre meg nem tagadott és meg nem szakadt törekvésük, hogy Magyarország erejével kiszélesítvén a családi hatalom alapját, azt elsősorban nyugat felé „római” császári uralmuknak előbb biztosítására és öregbítésére, később, 1808 után valaminő formában való visszaszerzésére, használják föl. Sőt még akkor sem voltak hajlandók nagy célnak, elsorangu európai föladatnak tekinteni a magyar királyságot, hanem Ausztria keleti megnagyobbodásának és mindenkori eszköznek - nyugat felé, mikor a nagy német világ végkép elveszett már számukra.

„Osztrák küldetés”?

Az az „osztrák küldetés”, amelyet olyan előszeretettel emlegettek és cifráztak ki nyugaton a legutóbbi húsz év alatt azok, akik mindenáron fenn akarták ugyan tartani a független Ausztriát, de elfelejtették, hogy ez a független Ausztria csak járuléka lehet egy nagyszabású és szerves dunai kontsrukciónak és együttműködésnek: valójában halva született gondolat. Azért beszéltek annyit Ausztria állítólagos küldetéséről, hogy közben hallgatni lehessen Magyarország valóságos küldetéséről.

Mindaz, amit húsz év alatt összehordtak a független Ausztria különleges népfölötti szervező és összetartó középeurópai szerepéről - főleg Franciaországban -, valójában *csupán Bécsbe való átköltöztetése és osztrákká való átköltése a 900 éves szentistváni gondolatnak*. S eszmeileg csupán annak a néhány évtizednek, vagy mondjunk sokat, félszázadnak hiányos

történetpolitikai ismeretéből táplálkozott - és táplálkozik máig -, amelyet az osztrák-magyar dualizmus korának mond a történelem s amely egészben véve önmaga is magyar politikai és jogászai alkotás volt. Az igazság az, hogy *Ausztria csak a königgrätzi porosz győzelem s a német birodalomból való kizáratása után kezdett elhajolni a hagyományos bécsi gépies összpontosító és németesítő módszerektől s tért át, főleg a Deák Ferenc alkotta 1867-es kiegyezés közvetlen és közvetett hatásaként, egy szabadabb, a monarchiában élő népek önkormányzatát jobban tisztelő rendszerre. És a monarchia Lajtán túl fekvő osztrák felében élő népei is főleg a magyar parlamentarizmus virágzásának és - sajnos inkább látszólagos - eredményeinek sugallata alatt kezdték nagyobb erővel követelni a maguk teljesebb önkormányzatát, köztük a csehek is. Bécs csak lépésről-lépésre, kedvetlenül és fogcsikorgatva engedett megrögzött összbirodalmi centralizmusából. Kétségtelen azonban, hogy az első döntő törést ezen a centralizmuson a magyar-osztrák kiegyezés dualista - magyar eredetű - konstrukciója s a magyar alkotmányosság diadala okozta.*

Mindamellet ez a dualista rendszer is csupán *visszfénye* volt eszmeileg a szentistváni gondolatnak és csak nagyon gyarló, tökéletlen megvalósítása mindvégig a szentistváni birodalom-szervező elveknek. Nem elégítette - nem is elégíthette - ki a magyar nemzetet, ugyanakkor nem elégítette ki a lajtántúli népeket és országokat sem. A bécsi udvar mindvégig a magyar nemzet és Magyarország politikai és gazdasági gyöngítésén dolgozott s miközben nem akarta vállalni a Magyarországgal való perszonálisunió *természetes* államszövetségét, alkalmas pillanatokban mindig előrántotta a föderációs gondolatot a bécsi Birodalmi Tanácsban képviselt országokban, hogy azzal elsősorban a magyar állam belső kötelekeit lazítsa. *Bécs egész birodalmi szemléletében, beidegzett módszereiben mindvégig a merőben mechanikus megoldások híve és képviselője maradt, a természetes és szerves, történelmi alapon álló magyar szemlélettel szemben.*

Ennek a Bécsnek valójában nagy érdeke fűződött volna ahhoz, hogy a Szent Korona országainak két legerősebb katonanemzete, a magyar és a horvát, végre igazán megértse egymást és félretegye az amúgy sem régi, nem is egy évszázados, perpatvart. Mert a monarchia csak ezen az úton fejlődhetett volna szervezettebb és szilárdabb alapozású, igazi nagyhatalommá. Ehelyett éppúgy, mint előbb, 1848-ban, kihasználta a 67-es magyar kormányok egy és más politikai ballépését s minden erejével a két nép ellentéteinek kimélyítésén dolgozott. Éreznie kellett, hogy a magyar nemzetet és a szentistváni államot, szentistváni sugallóerőt lehet csak sikerrel szerepeltetni a monarchia keleti és déli szomszédságában. Ehelyett, mint ahogy Ugron Gábor panasolta a magyar képviselőházban és az osztrák-magyar delegációs bizottságban, mindig Magyarországot, a magyar nemzetet állította oda bűnbakul a monarchiának Romániával és Szerbiával való nézeteltérései körül. *Mindvégig a dinasztikus elv hangsúlyozásával és érvényesítésével igyekezett pótolni és áthidalni a kettős monarchia belső szerkezetében jelentkező hiányosságokat s a szervi bajokra mindig szervesen - mechanikus - gyógyszereket keresett. A természetes erők történelmileg igazolt összhangja és egyensúlya helyett - ami a szentistváni szellem és birodalom sajátja volt - a divide et impera elvének kezdetleges alkalmazását erőszakolta... Talán ez a szervesen és mechanikus bécsi módszer tette a háború után Nyugateurópa kedvencévé Ausztriát. *Annak a Nyugateurópának kedvencévé, amely oly példátlan rövidlátással egy még szerveslenebb és még mechanikusabb és még reménytelenebb konstrukcióba élte bele magát a békeszerződésekben és későbbi politikájában, a csehszlovák államiság gondolatába és a prágai vezetés alatt álló kisantant szövetségi rendszerébe.**

Más osztrák, más magyar politika kellett volna.

E talán kissé hosszadalmas, de szükségesnek érzett történelmi kitérő után visszakanyarodom a fölvetett kérdéshez: lehetett volna-e és hogyan megmenteni a kettős monarchiát?

Válaszomban nem kívánom felsorolni azokat a háborús lehetőségeket, amelyek akár katonai, akár pedig főleg diplomáciai eszközökkel az utolsó pillanatban még megmenthették volna a monarchiát. Kapcsoljuk ki Benes démoni szerepét és elképesztő diplomáciai, propagandista sikereit a világháború folyamából, már is adódik valaminő *menekülés* a monarchia számára a végpusztulásból. De most nem véletlenül, vagy csodákon múló „menekülés” lehetőségeit vizsgálom, hanem a *véletlenektől függetlenebb, természetesebb, egyetemesebb európai szükségletekből, nemzetközi erőkből, állandóan ható törvényszerűségekből adódó megmaradhatóságát a monarchiának*. S ha így nézem, bizonyos szélesebb történelmi távlatba állítva a monarchia s benne a történelmi Magyarország sorsát, azt kell mondjam: *a monarchiát természetesen, vitathatatlan és állandó európai szükségletként és érvénnyel csak akkor lehetett volna igazán megmenteni és bizonytalan, örökké veszélyeztetett, belülről és kívülről folyton ható bomlasztó törekvések kivédésével újból mélyen belegyökereztetni az egyetemes Európa érdekének talajába, ha maga a monarchia vissza tudott volna térni ősi változhatatlan európai rendeltetésének szentistváni alapjára*. Ehhez az eredményhez azonban három tényező szerencsés találkozása és jó együttműködése kellett volna: *egy más osztrák politika, egy más magyar politika s a rajtuk kívül álló Európa több megértése*.

Ennek az értelmesebb, jobb bécsi politikának itt-ott megvillantak a lehetőségei. Néha ott is, ahonnan legkevésbé várhattuk. Polzer-Hoditz gróf például semmiesetre sem tartozott a magyarbarát államférfiak közé, éppen ellenkezőleg, mégis odamenekült, merőben osztrák hazafiúi és dinasztiamentő töprengései során, a szentistváni eszme kikötőjébe. Még a háború első felében, olyan időben, amikor még sok mindent jóra lehetett volna fordítani. Emlékiratában írja:

Utközben Teschen felé (1915 március 6-án) történt, hogy Károly főherceg a magyar állapotokról kezdett beszélni. Megjegyezte, hogy a magyar kérdést, mivel kitört a világháború, lényegesen másképp kell megítélni és kezelni, mint ahogy az békében lehetséges és eredményt ígérő volna. Kivettem ebből a megjegyzésből, hogy a trónörökös nagybátyjának, Ferenc Ferdinánd főhercegnek eszméit a háború alatt - legalább részben - keresztülvihetetlennek tartotta. Arra utaltam, hogy *a magyar kérdés kezelése, különböző irányokban, régi idő óta teljesen elhibázott volt és hogy e téves politika káros hatásait sohasem lehet kiegyensúlyozni olyan intézkedésekkel, amelyek a magyarok törekvéseivel diametrálisan ellentétesek*. Hanem igenis lehetségesnek tartottam, hogy *a magyarokat meg lehet mozdítani a nemzeti önkormányzat berendezésére, ha Magyarország az összmonarchiában vezető hatalmi állást kapna, ha a nagyosztrák helyett egy nagy-magyar birodalmi gondolat kerülne. Csak ezúton lehetne Magyarország politikai erejét az összbirodalom érdekei számára megnyerni*. Röviddel ezután átnyújtottam a trónörökösnek egy emlékiratot, amelyet már régebb idő óta megfogalmaztam és több barátomnak odaadtam, *ebben Magyarország hatalmi elsőbbségének és a súlypont Budapestre való áthelyezésének előnyeit fejtegettem és konkrétan olyan szövetséges állam berendezéséért szállottam síkra, melyben az elnöki jogok pragmatikusan Magyarország koronáját illették volna. Egy ilyen államjogi felépítés legnagyobb előnyét abban láttam, hogy a magyarok egyetlen népe az osztrák-magyar monarchiának, amely semmiféle külföldi államban nincs képviselve s ezért valamennyi törekvései és erői a birodalom belsejére összpontosulnának*. Én a birodalom föderalizálását és az egyes országokban nemzeti önkormányzat biztosítását föltétlen követelménynek tartottam, amelyet a háború és különösen az a körülmény erősített meg, hogy ellenségeink a „kis

nemzetek felszabadítását” írták zászlójukra. Ha ezt a célt nem lehetett elérni Magyarország akarata ellen, talán lehetséges volna Magyarországnak juttatandó engedmények révén. Az emlékiratnak a trónörökös számára való átadásával semmi más szándékom nem volt, mint hogy megmutassam az utat, amelyet *mértékadó személyiségeknél való esetleges tapogatózások révén* járhatóvá lehetne tenni. *A későbbi miniszter, dr. Zsolger Iván, meggyőződéses délszláv, kinek az emlékirat egy példányát odaadtam, azt mondta nekem, hogy ez a javaslat rendkívül okos dolog és azzal a délszlávok is megbarátkoznának...*

Nem is kell mondani, hogy e derék tervezgetésekből semmi sem vált valóra.

Miért csodálkozunk hát azon, hogy Ausztria e fölrévülő jobb lelkiismeretének elhallgattatásával Európa jobb lelkiismerete sem törekedett békében és háborúban egyébre a dunai térségen, mint jó és szolgálatra kész vazallusok toborzására. *S eszükbe sem jutott a nyugati politika vezetőembereinek, hogy ilyen vagy olyan protektorátus teremtése helyett a német és orosz birodalmak közé szorult közép- és keleteurópai világban - természetes és szerves megoldásokra kellene törekedni. Arra kellene dolgozni, hogy ezek a népek és országok s bennük rengeteg friss művelődési, politikai, katonai érték, a maguk valódi léttörvényei szerint rendezkedjenek el, a maguk lábára álljanak s önmagukat tudják megszervezni, kormányozni, védelmezni...*

De beszéljünk e kérdés felvetésénél is - mint egyébként végig e szerény íráson - őszintén főleg a magunk dolgáról. Az előttünk járt nemzedékeknek mindenek fölött: nem lett volna szabad szemük és lelkiismeretük elől téveszteniök a kossuthi tanítást, 1848-nak egyszer már kivívott és törvénybe iktatott őszintén népképviselői alkotmányosságát, államhatalmi teljességét, a vele járó külpolitikai önállóságot, a magyar külpolitika változhatatlanul dunavölgyi érdekkörét, az Ausztriával való együttélés egyetlen helyes perszónáluniós formáját, az 1848-49-es szabadságharc s az azt megelőző reformkorszak rendkívül magasrendű szociális szemléletét, mely a paraszti és proletár tömegek számottevő nyomása híján is megoldotta a jobbágyfölszabadítást s a jobbágytelkek megváltását. Ugyanakkor a kiegyezés halhatatlan kincséből nem lett volna szabad, hogy feláldozzuk silány látszatoknak és káprázatoknak Deák és Eötvös nagyszerű nemzetiségi törvényét, mely oly mélyen gyökeredzett a szentistváni hagyományban. És nem lett volna szabad csak félig végrehajtaniok a leglángeszűbb deáki gondolatot, a horvátoknak nyújtott fehér lap programját...

Mindennek az ellenkezőjét kellett volna tenni a kiegyezés utáni fél évszázados dualista korszakban Magyarországon. *Mindenre, még fegyveres felkelésre is kész elszántsággal kellett volna törekedni a perszónálisunió felé.* Ebben a kérdésben el kellett volna menni - Tisza István szavaival - akár a golyóig és az akasztófaig is. Folytatni kellett volna és pedig fokozódóan kiélezett magyar szellemben az idősebb Andrassy Gyula gróf önálló magyar külpolitikáját. Konkrétebben, semmi szín alatt nem engedni, hogy a hármasszövetség elkanyarodjék az Andrassy-féle 1879-es osztrák-magyar-német szövetség eredeti elgondolásától, amely szigorúan meghatározott esetekre szóló *védelmi szövetség* volt csupán és nem állította Magyarországot és a monarchiát ellenségesen szembe Franciaországgal, s a nyugattal. *Minden magyar erőt sorompóba szólítva szembe kellett volna szállni a hármasszövetség védő- és dacszövetséggé való átalakulásával.* Nagyvonalú módon kellett volna folytatni a 48-as szociális kezdeményezést és jobbágyfelszabadítást egy hatalmas, 10-12 millió holdra terjedő földreformmal, amely hihetetlen módon erősítette volna meg az országban a magyar fajtát s a magyarság belső megerősödése bizonyítékul fölöslegessé és egyben lehetetlenné tette volna a századforduló körül divatba és uralomra került Bánffy Dezső-féle, kissé olcsó sovinizmust, mesterkéltséggel magyarosítási buzgalmat s a kicsinyes presztizskeresés módszereit és megoldásait, aminő például az értelmetlen horvátországi vasúti szabályzat volt. Ha a szigorúan és elszántan

magyar külpolitikai szemlélet és vezetés, szoros és szerves párhuzamban egy kossuthi szellemű, őszintébb és demokratikusabb parlamentárizmussal és egy kossuthibb szellemű szociális politikával, elsősorban egy nagyszabású földreformmal, mely a magyarság millióit tette volna mezei proletárból szabad kisbirtokossá s ugyanakkor sok százezer holdat juttatott volna a sokkal kisebb arányban proletár nemzetiségek földtelen vagy törpebirtokos rétegeinek is: a törzsökös magyar népnek nagyobb arányú politikai és gazdasági érvényre juttatásával egyben a nagyvonalú és nagylelkű ősi magyar politikai gondolkodás ösztöni és értelmi elemeit is újból megszilárdította volna s ez óriási mértékben megerősödött magyar nép megtisztult országépítő és birodalomalkotó készségeit állíthatta volna *a magyar külpolitika, a dunai népek megbékélése szolgálatába*. Egy ekként testében, lelkében megifjodott, mélyebben magyarrá vált magyar nemzet, mely aránytalanul több friss tehetséget, ösztönt, energiát szállított volna a magyar parasztság termő medencéjéből a középosztályba, bizonyosan hamarabb megértette volna a deáki horvát fehér lap jelentőségét is.

A monarchia elhibázott gazdasági politikája.

Mielőtt a horvát nemzetnek az osztrák-magyar kiegyezéskor átnyujtott fehér lap kérdését és jelentőségét tovább fűzném s kiszélesíteném azt e rövid vázlat során egyetemes magyar-délszláv ügyé, itt, *az önálló magyar dunai jellegű külpolitika, a magyar nép belső megerősítése és egy magyar-délszláv kiegyezés* hármasságának, együttes szükségességének gondolati találkozó pontjában, hadd vessem fel röviden újból a bécsi szellemű és indítású, de sajnos, a dualizmus korának magyar kormányai részéről is elfogadott, sőt a 48-as ellenzékkel szemben nagy szakértő fölényességgel védelmezett, valójában gyökerében elhibázott osztrák-magyar - közös vámterület - birodalmi gazdaságpolitika kérdését.

Fájdalom, a kiegyezés után való magyar politikai nemzedékek - a magyar birodalmi eszmény és az önálló magyar külpolitika lassu elorsodásával -, főleg nagybirtokos érdekek és befolyások sugallatára és a mindenkori gazdasági szakértők kicsinyes érveinek erőszakos csoportosítása nyomán, nem érzékelték és nem értették át, hogy a közös vámterület tulajdonképpen a régi bécsi összbirodalmi politika visszasurranása a hátsó - gazdaságpolitikai - ajtón. Ugyanakkor semmit sem vettek észre a bismarcki német birodalmi kereskedelempolitika bekerítő mozdulataiból s céltudatos, *a monarchiát megkerülő és megkárosító* módon történt rohamos terjeszkedéséből, - vagy ha észrevették, hallgattak róla. A magyar nagyagráriusok védelmezték a közös vámterületet, azért, hogy könnyűszerrel és mindenkor biztosított piacon adhassák el növényi és állati termelvényeiket, teljes egyetértésben és kölcsönösségben az ausztriai német és cseh nagyiparral; ez viszont a biztosított magyar piacra pályázott. A közös vámterület valójában nem a magyar mezőgazdaság érdeke volt, hiszen a kis- és törpebirtok elsősorban magának és tőkeszegénységében főleg a belső magyar piacoknak termelt. Viszont a hatalmas, Bécsből és Prágából irányított osztrák és cseh gyáripár árúinak vámmentes beözönlése lehetetlenné tette egy természetes alapozású, fejlődésű magyar gyáripár és általában nagyszabású ipari termelés kibontakozását. Románia és a Balkán tulajdonképpen a magyar ipar természetes felvevő piaca lett volna s ezek a közeli - és távolabbi, - de évezredes gazdasági utak és piacok fejleszthették volna igazán nagygyá a magyar ipart. A magyar nagyagráriusok és az ausztriai nagytőkések kicsinyes és stílustalan, amellet a monarchia, elsősorban Magyarország érdekeivel ellentétes összefogása és közös gazdaságpolitikája elérte ugyan, hogy a magyar ipart mesterséges eszközökkel és módszerekkel kellett utóbb megindítani, de nem tudta megakadályozni, hogy az ekként favorizált ausztriai gyáripár orra elől a politikailag és gazdaságilag hatalmasabb Németország el ne halássa a Balkán piacait. Nyilvánvaló, hogy a német ipar és a nagyvonalú bismarcki kereskedelempolitika túlsúlyával és fölényes módszereivel csak egy önálló és erős magyar ipar tudhatott volna versenyezni a

Balkánon, a közvetlen szomszédság révén, illetőleg, egy becsületes osztrák-magyar ipari összefogás. Az is csak akkor, ha a magyar nagybirtok kedvéért a Balkán felé fölállított rendkívül magas agrárius vámok el nem zárják a szerb mezőgazdaság elől a monarchia piacait s nem rontják meg alaposan s a legegyszerűbb népi érdekekbe vágóan, a szerb-magyar viszonyt. De hiszen a magyar agrárius elzárkózás dél felé egyenes és közvetlen következménye volt annak az együgyű és kicsinyes bécsi gazdaságpolitikának, mely nyugat felé való védekezés helyett Magyarországot nyomta s minél egyoldalúbb mezőgazdasági termelésre szorította. Okok és okozatok bonyolult láncolata ez, de ma már egészen tisztán kivehetők az elkövetett szörnyű ballépések és következményeik körvonalai. Itt is a bécsi centralista beidegzettségek s a magyar dolgok iránt való hagyományos érzéketlenség, a nagyvonalú szentistváni koncepció csökönös semmibevétele jelentkezik végső okként. És csak ehhez társul a magyar belső politikának gazdasági kisvonalúsága, bizonyos rétegek konok önzése s mindennek tetejében egy olyan külpolitika, amely először tehetségtelen osztrák külügyminiszterek szűk látókörébe süllyesztette el az évezredek magyar külpolitikai célokat és szempontokat, azután az egész monarchia külpolitikai önállóságát könnyűszerrel föladata Berlinnel szemben...

Egyetlen percig sem lehet kétséges: a monarchiának és különösen Magyarországnak Románia és Szerbia és általában a Balkán felé való diplomáciai viszonyát rendkívül kedvezőtlenül befolyásolta ez az osztrák nagyipari és magyar nagybirtokosi vezetés alatt álló bécsi és budapesti gazdaságpolitika. Másfelől pedig csak a szentistváni birodalmi elgondolás természetes és ősi gazdasági kapcsolatainak fölelevenülése, további kiépülése, elsősorban a magyar és délszláv gazdasági kölcsönös egymásrautaltság újból való öntudatosulása és érvényesülése adhatott volna nagyobb belső erőt és kifelé nagyobb hatóképességet a monarchia gazdaságpolitikájának, de önálló külpolitikájának is. Csakhogy itt is a régi osztrák centralista, mechanikus módszerek érvényesültek megint. Elhomályosították azt a felsőbbrendű gazdaságpolitikai gondolatot, hogy hiszen a balkáni mezőgazdaság nemcsak konkurrens, hanem partnere is lehet a magyar mezőgazdaságnak egy szélesebb délkelet-európai agrárius összefogás alakjában, mely nagyobb és szervezesebb mezőgazdasági erőt állíthatott volna szembe - a magyar ipar gazdagabb életlehetőségeitől is támogatva - a nyugati és elsősorban a német ipari nagytőke gazdaságpolitikai diktatúrájával... Mít jelenthetett volna egy ilyen magyarabb szellemű, tágabb, nagyobb vonalú s egyben európaibb osztrák-magyar gazdaságpolitika, mind a magyar erő teljesebb kibontakozása, mind a monarchia európai szükségességének megmaradása és tökéletesebb, szervezesebb középeurópai elhelyezkedése szempontjából!

Deák, Kossuth, Andrássy kezdeményezései a délszláv-magyar kiegyezés irányában elakadnak.

Egy ekként szociális belső egyensúlyában megszilárduló, gazdasági erejében kibontakozó, önbizalmában újból ősi magára találó magyar nemzet bizonyos hamarabb ráébredt volna arra az elemi igazságra is, hogy a magyar közjog és a szentistváni állameszme nem jelenthet merev és változhatatlan formákat, csupán szilárd alapokat és kereteket, amelyek fölött és amelyeken belül a szükségletek szerint nagyon lényeges átalakulás, átcsoportosítás is elképzelhető. Egy nagyobbvonalú magyar nemzedék, amely érzi magában a magyar nép belső, művelődési, gazdasági megerősödésével és politikai szárnyrakapásával s átéli magában, tisztábban és elevenebben, az évezredek magyar dunai hivatást, kétségtelenül hamarabb ébredett volna arra a fölismerésre, *hogy tágítani kell és változtatni a magyar birodalmi alkotmány formáin, elsősorban Horvátország irányában.* Ahogy az angol világbirodalom félévszázadonként, sokszor évtizedenként, mind szabadabb szárnyra engedte a maga népeit, - anélkül, hogy a gyarmatból dominiummá való átalakulás magát az Empire belső politikai és erkölcsi kötelékeit meggyöngyítene, akként *semmi veszedelem nem származott volna nemzetünkre,*

államunkra és a magyar birodalmi gondolatra, ha idejében ráébredünk: a velünk együtt élő népekből elsősorban a mindig önálló életet élt s magát kormányozni tudó s velünk minden nagy létharcunkat bátran és hősiesen megosztó horvát nemzetel testvériesen kell megosztanunk Szent István örökségét. A közjogi alapvetés is meg volt hozzá, a 67-es osztrák-magyar kiegyezésbe illesztett magyar-horvát kiegyezésben, csak továbbfejleszteni kellett volna a deáki fehér lap politikáját.

Semmit sem veszett volna sem a magyar nemzet, sem az ősi magyar közjog örök értékeiből, ellenkezőleg, egy új évezred biztos reménységét nyertük volna meg, ha paritásos alapon, józan és mindkét fél által szabadon elfogadott reálisunió, vagy akár perszonálisunió formájában, rendeztük volna a magyar-horvát együttélést, sőt épen a magyarság állt volna Dalmáciának és Bosznia horvát részének Horvátországhoz való csatolásával a természetes és jogos horvát igények álláspontjára. Ugyanakkor nem kellett volna - nem is lett volna szabad - valamiféle szerbellenes politika holtvágányára tolódnunk, bőségesen volt módunk rá - Andrassy Gyula gróf annak idején nem engedte Bosznia annexióját, hiába erőszakolták azt elvakult nagy-osztrák körök -, hogy Szerbia is érezze az őszinte magyar barátságot és jószándékot, az ugroni szellemben, módunk lett volna Bosznia szerb jellegű felét Szerbiának átengednünk vagy legalább is nagy elszántsággal arra törekednünk, egy szoros barátság és együttműködés, egy becsületes szövetség fejében.

Mindez talán *utólagos* - olcsó - bölcseségnek tűnhet föl a mai nemzedék szemében. De legfeljebb csak addig, míg föl nem mutatjuk, hogy *lényeg szerint ebben a szellemben* tárgyalt Kossuth Lajos a hazai szerbséggel a szabadságharc első őszén s ebben az irányban indította el Andrassy Gyula gróf is, előbb mint magyar miniszterelnök, később osztrák-magyar külügy-miniszterként az új magyar külpolitikát a kiegyezés kereteiben.

Nemrégiben egy jeles délszláv politikus, Popovics L. Milán, volt szenátor, Budapesten, a Magyar-Jugoszláv Társaságban tartott előadása során fölelevenítette Kossuth Lajos szerb-magyar tárgyalásait.

A 48-iki forradalom november havában Kossuth Klapka őrnagyot Rajacsics pátriárkához azzal a megbízatással küldi, hogy a szerbekkel egyetértést hozzon létre. A békeföltételek 4. pontja alapján Kossuth elismeri a szerbeknek azt a jogát, hogy az állami hivatalokhoz intézett összes beadványaikat szerb nyelven terjeszthetik be és hogy a központi állami hivatal határozatait ugyanazon nyelven fogja kiadni. Az 5. pont alapján Kossuth teljes egyházi és iskolai önkormányzatot, a patriarcha szabad választását ígéri, aki egyszersmind az országgyűlésen mindjárt az esztergomi primás mellett foglalna helyet. A 6. pont alapján a szerb nép magának vajdát választhat és az utolsó pont a katonai határőrségre vonatkozik és a szerbeknek teljesen akaratukra bízva, hogy a határvidéket megszüntessék vagy sem. A föltételek tényleg igen kedvezőek voltak. Sajnos, nem idejekorán adattak át, mert a szerbek közben a horvátokkal együtt Bécs felé orientálódtak. Így aztán összecsapásra került a dolog. De amidőn 1849-ben a magyar szabadságharc Világosnál letörtetett és a magyar szabadsághősök mint vértanúk fejezték be életüket, vagy emigrációba mentek, a Pesti Hírlap 1850 januárjában a lap élén cirill betűkkel szerb szövegű vezércikket közölt „Blagorodne Srpske Novine” címmel, amely az együttműködés szükségességét és minden szemrehányás és sértegetés mellőzését hangsúlyozza. Erre a cikkekre a „Srpske Novine” szintén a lap élén magyar szövegű cikkben méltóságteljesen és kedvezően reagál. Ez volt a délszláv-magyar barátság első beharangozója a negyvennyolcas összeütközések után. Azután egymást követik a közeledési kísérletek.

Kossuth Lajos és Obrenovics Mihály.

Kossuth e tárgyalásairól bizonyos joggal lehetne azt mondani, hogy magukon viselik az akkori idők és az induló magyar szabadságharc sokfelől, elsősorban délről szorongatott helyzetének bélyegét. Mégis figyelemreméltók Popovics L. Milánnak következő megjegyzései:

Hogy Kossuth reálsan kívánta az egyesség létrehozását a magyarok és a délszlávok között, azt leginkább Kossuth Obrenovics Mihály szerb fejedelemmel folytatott tárgyalása igazolja... Lerögzíthetjük itt Kossuthnak jellemző tudatszerű előrelátását, hogy: Magyarország osztrák uralom alóli felszabadulása Szerbia jövő függetlenségére és szabadságára nézve nélkülözhetetlen előzménynek tekinthető. A két nemzet közötti szorosabb összetartozásnak ez a politikai momentum valóban kiinduló pontul szolgál. Közös politikai érdek követelte az ilyen elgondolás gyakorlati kialakulását és kétségtelen, hogy az ilyen délszláv-magyar irányzat érvényesülése hasznos eredményeket tudott volna biztosítani mind Magyarország függetlenségének, mind a délszlávok egysülésének megvalósulásához. A szerb fejedelemmel folytatott ily irányú megbeszélés, amelyet Napoleon császár óhajára Londonban, 1859 májusában Kossuth Lajos bizalmasan, éjjel, Ludvigh János lakásán részletesen folytatott, kétségtelenül biztos alapot nyújt erre a délszláv-magyar összefüggésre. Mind a két államférfiú magáévá tette ezt a politikai elgondolást, amely egy dunai konföderáció koncepciójában, mind a magyar felszabadulási, mind a délszláv egysülési törekvéseknek legjobban megfelelt volna.

Mihály fejedelem a magyar felszabadulási törekvésekről így nyilatkozott Kossuth előtt:

Mi szerbek, bár a századokon át tartott török járom miatt polgárosodásban elmaradott, nyers, de fiatal, pezsgő erejének öntudatával bíró nép vagyunk, mely meg nem elégszik azzal a félfüggetlenséggel, melyet apám vezérlete alatt kivívott s a drinápolyi egyezmény 1829-ben megerősített. Mi teljesen független állam akarunk lenni, miként őseink voltak. A tributárius helyzet a Porta iránt, az investitura, melyet Konstantinápolyban kell kikölnünk, sérti nemzeti önérzetünket, s az a török pasa ott ül a belgrádi várban, a török váráguk, melyek fővárosunkra tátognak, a török katonák, kik utcáinkon hetvenkednek, minden percben léleklázítólag emlékeztetnek, hogy szolganép vagyunk. Független állam akarunk lenni és bízunk magunkban. A mi bajunk csak az, hogy az osztrák hatalom itt van tőszomszédságunkban, erről tudja az egész világ, hogy terjeszkedni vágyik kelet felé. Nincs kétség benne, hogyha mi kitűznők a függetlenség zászlaját, a bécsi udvar okvetlenül interveniál, kivéve, ha orosz pártfogás alatt fogunk fegyvert. Ily esetben a bécsi udvar nem fogja Szerbiát megszállani, mert az oroszától fél. *Nekiünk tehát érdekünkben van, hogy az osztrák hatalom szomszédságunkból eltávolíttassék és ez csak Magyarország függetlensége által eszközölhető. Nekiünk érdekünkben van Magyarország függetlensége, mert tudjuk, hogy a független Magyarország irányunkban nagyravágyási szándékokat nem táplál. A másik találkozási pont az, melyet ön a mult keleti háború alatt itt Angliában tartott beszédeiben több ízben hangsúlyozott, t. i. hogy a kisebb nemzetek csak úgy képesek független nemzeti létüket... megóvni, ha... szövetekeznek. E nézetben tökéletesen osztozunk. Mi tudjuk, hogyha ki is vívjuk függetlenségünket, azt így szövetség nélkül nehéz volna fenntartani. Nem tudom, miként gondolkozik ön a török birodalom jövendője felől. Én azt hiszem, hogy annak fölbomlása csak idő kérdése. Afelől azonban bizonyos vagyok, miként önöknek, ép úgy nekiünk, azt kell kívánniok, hogyha fölbomlik, ne az oroszoknak, osztráknak essék zsákmányul. A fölbomlás esetén a török birodalom azon része, melyet szlávok laknak, több apró államocskára dekomponálódnak, ezek okvetlenül orosz befolyás alá kerülnének. Ez ismét olyan dolog, ami az önök érdekeivel ellenkezik, de ellenkezik a mienkkel is, mert nem*

szeretnénk orosz hatalmi túlsúly által körítettetni. Ezt csak úgy lehet kikerülni, ha a déli szlávok olyan kompakt tömeggé tömörülnek, mely állami létüket önálló vitalitással ruházza föl.

Kossuth válaszában megköszönte a szerb fejedelem ilyen beható fölfogását és meggyőzni kívánta a fejedelmet: *Mi magyarok Szerbia függetlenségének szívvel, lélekkel barátai vagyunk, nem csupán mostani helyzetünk szükségei által, hanem hazánk legfőbb érdekeinek fölfogása alapján.*

Kossuth részletesen fejtegeti emlékirataiban ezekre a kérdésekre vonatkozó nézeteit és többek között - szintén történelmi előrelátással - a következőket mondja:

Én meg vagyok győződve, hogy a független Magyar- s Horvátország, Szerbia és a dunai fejedelemségek kültámadás elleni védőszövetsége Európa nyugalmanak és függetlenségének minden hatalmi túlterjeszkedés ellen a mostaninál biztosabb védőgátját képezné. Én csak afelől kívánom a herceget biztosítani, hogy én a török birodalom fölbomlása esetére a déli szlávoknak, ha nekik úgy tetszenék, egy államba tömörülését... nem tartanám Magyarországra veszélyesnek... sőt mint szabadságbarát is, mint magyar is, lelkem hő óhajának vallom. Reánk nézve a lényeges az, hogy a délszlávok, ha a török birodalom felbomlik, sem osztrák, sem orosz vontató kötéltre ne kerüljenek, hanem szabadok és függetlenek legyenek úgy, amint jónak látják.

Hol találnánk manapság - kiált fel lelkesen Popovics - akár magyar, akár délszláv politikust és államférfiút, aki ennél találóbban, világosabban és logikusabban fejezné ki a délszláv-magyar egymásrataltságnak és együttműködésnek szükségyszerűségét, mint ahogy ezt annak idején: a mi részünkről Mihály fejedelem, a magyarok részéről pedig Kossuth Lajos fejtette ki!

Andrássy és a magyar-szerb szövetség gondolata.

Popovics L. Milán már-már mindkét oldalon feledésbe ment történelmi adatokra épített értékes tanulmányában az idősebb Andrássy Gyula gróf külpolitikáját is - helyesen - ebbe a kossuthi gondolatkörbe kapcsolja, mondván:

A Magyarország és Szerbia közötti együttműködés megerősítésével Andrássy Gyula gróf magyar miniszterelnök is foglalkozott. A bécsi levéltár és a magyar miniszterelnökségi irattár okmányai igazolják, hogy a bécsi katonai körök Bosznia-Hercegovina megszerzését Ausztria számára akarták előkészíteni, míg Andrássy Gyula gróf magyar kormánya Szerbia megerősítését kívánta eszközölni. Ennek az új balkán-politikának keresztülvitelével Kállay Benjámin, Andrássy bizalmasa, az újonnan kinevezett belgrádi főkonzul bizatott meg. *Kállaynak a bécsi kamarilla annektálási terveivel szemben az volt a megbízatása - idézi Popovics Horváth Jenő Történelmi tanulmányok című munkáját -, hogy Szerbia oly benső jóviszonyba kerüljön a monarchiával, melyben egy szerb szövetségnek Bosznia-Hercegovinával való honorálása politikailag a legjobb megoldás lesz.*

De mennyire változatlan jóindulattal viseltetett az akkori magyar kormány Szerbia iránt - mondta Popovics, - azt legjobban bizonyítja Andrássy Gyula gróf Bosznia és Hercegovina tartományoknak Szerbia részére való átengedésével kapcsolatban tett nyilatkozata. Andrássy Gyula gróf Kállaynak a következőket írja:

„Egy Milossal való megbeszélés során, Magyarországon való tartózkodása alkalmával arra térünk át, mennyire kívánatos volna a jó egyetértés szerbek és magyarok között. E pillanattól fogva földadatomnak tekintetem, hogy a fejedelemnek minden kívánságát, nem véve ki közülük a Boszniára és Hercegovinára vonatkozókat sem, lehetőleg támogassam.”

Andrássy e levelét idézvén így sóhajt fel Popovics L. Milán:

A délszláv-magyar politikai érintkezések folytatódnak ugyan tovább is, *de már hiányzik belőlük az éltetőerő. Nem tudnak megvalósulni és a realitás világába beilleszkedni.* Mindaz, ami *azután* következik, inkább csak szentimentális kilengés, melyeknek reális alapjuk hiányzik.

Majd így folytatja:

Megemlítésre méltó még... két politikai momentum, amely igen jellemző a mi közös viszonyaink fejlődésére. Kállay Benjámint de Nagykálló 1865. augusztus 9-én egy 300 forintból álló ösztöndíjat alapít a szentendrei szerb felekezeti iskola számára, azzal a céllal, hogy annak kamataiból megjutalmaztassék minden évben az a tanuló, aki a szerb nyelvből és szerb katekizmusból legjobb osztályzatot érdemel. Egy alkalommal Kállay személyes látogatást tett Szentendrén a szerb iskolánál és szerb nyelven hangsúlyozta a kölcsönös magyar-szerb együttműködés szükségességét. „Engem is”, mondja Kállay, „ennek az ösztöndíjammal megalapításánál az a gondolat vezetett, mert már régen érzek rokonszenvet az összes szlávok iránt, de különösen a hősi és nemes szerb nép iránt.” Kállay 1865. július 23-án egy „Hang Magyarországból a nemzetiségi kérdésben” című cikket közöl egy pesti lapban, amelyben újból a magyar-szerb szeretetről, bizalomról, testvériségről és kölcsönös egyetértésről nyilatkozik.

Felemlítem még szerbiai államférfiak hasonló irányú elgondolását, amely szintén bizonyítékát adja a délszláv-magyar együttműködés szükségességének. Szerbia miniszterelnöke, Nikolajevics Szvetomir, 1894-ben kíséri a fiatal királyt hivatalos látogatásra Budapestre, ahol magyar körökben előadást tart a délszláv-magyar együttműködésről, barátságról és ily irányú külpolitikai átorientálódásról. *Nikolajevics miniszterelnök francia nyelven olyan politikai beszédet mondott Kossuth Lajosról, amely Pesten óriási szenzációt keltett...* Obranovics Sándor királyt nagy ünnepekkel fogadták Budapesten. A legjelesebb szerb színészek vendégszerepelnek Pesten. Amikor Brankovics Györgyöt, az újonnan megválasztott szerb pátriárkát a magyar kormány vonakodott legfelsőbb megerősítésre ajánlani, Nikolajevics magyar összekötetései révén kieszközölte Brankovics pátriárka választásának helybenhagyását. *Nikolajevics külpolitikája kifejezetten magyar irányzatú volt. Bécs kifogásolta ezt a külpolitikai orientációt és csak Bécs befolyásának köszönhető, hogy Nikolajevics röviddel hazaérkezése után megbukott. A politikai akció ezután szünetel...*

Ime, mennyi egészséges kezdeményezés, mennyi őszinte és reális erőfeszítés s az erőfeszítéseknek minő folytonossága *Kossuthtól Andrássyig és Kállay Béniig*, egy jobb magyar-délszláv megértés és összefogás érdekében! És milyen fokozatos hanyatlás, ellaposodás, elszervetlenedés - utánuk. Jól mondja Popovics, hogy ekkor már hiányzott a közeledési törekvésekből az éltető erő, és pedig mindkét oldalon. Lassan kiesett a monarchia külpolitikájából az Andrássy és Kállay képviselte külön magyar szellem és érdek, e nagyok terveit nem lehetett már megvalósítani. Ugyan mit értettek a magyar és a magyar-délszláv ügyből Andrássy utódai az osztrák-magyar külügyminiszteri székben, és mit törődtek vele a Goruchovskiak, Ehrenthalok és Berchtoldok?

Most mégis - hosszú szünet és sok kölcsönös tévelygés után - az a jóleső érzésük támadhat a délszlávoknak is, a magyaroknak is, különösen az új barátsági szerződés mindkét felől lelkes megkötése nyomán, hogy *mai külpolitikánk a Kossuth és Obrenovics Sándor, Deák, Andrassy, Kállay és Milos fejedelem, Ugron Gábor és Nikolajevics miniszterelnök szellemébe és akciójába kapcsolódik.* És biztatóan is, megnyugtatóan is hathat szerbre, horvátra, szlovénre és magyarra egyaránt, hogy *az összetartozásnak ezt a gondolatát, tervét, komoly törekvését s az erre építendő jobb, szervezettebb és tartósabb új rendszert a Dunavölgyében nem kell kitalálnunk, a politikai alchimia görebjeiben kifőzünk, hanem csak a történelem és legnagyobb politikai szellemeink útmutatásait kell komolyabban venniünk, valamint népeink természetes ösztöneinek kell nagyobb jelentőséget tulajdonítanunk politikánkban, mint a közelmúltban tettük.*

A monarchiát csak szentistváni alapon lehetett volna megmenteni - talán.

Az osztrák és magyar hivatalos politika azonban régi bécsi recept szerint hol Bécsből játszotta ki a horvátokat ellenünk, hol Budapestről - nem egyszer - a szerbeket a horvátok ellen. Holott *a természetes dolog és az igazán magyar szellemű s a fölfokozott magyar erővel Ausztriára rákényszerítendő helyes külpolitika az lett volna, amely egyszerre vonja paritásos alapon Szent István palástja alá a horvát nemzetet - nagyvonalú eszmei kiegyenlítődségekben a tomiszlávi horvát hagyományokkal - s köt a régi árpádi idők és hagyományok szellemében és a szentistváni, II. és IV. bélai, mátyáskirályi útmutatás szerint szoros és őszinte szövetséget a vitéz szerb szomszédal.* Ezek a gondolatok bujkálnak Ugron Gábor képviselőházi és delegációs beszédeiben, fényes ujságcikkeiben, ha nem is mutatkozhatnak meg ilyen éles formában, hiszen az ő szerepe akkor még csak a szálláscsinálás lehetett egy igazibb és nagyobbvonalú magyar politika számára. Mi azonban ma már történelmi távlatból láthatjuk az elkövetett hibákat és mulasztásokat... *Kétségtelen, hogy a kettős monarchia sorsa valójában elsősorban a belső magyar dolgokon, másodsorban a magyar-horvát és a magyar-szerb viszonyon fordult meg.*

Egy olyan Magyarország, amely korszerű formában, de a lényegből mit sem engedve, ekként rendezte volna ügyeit a délszláv népekkel s azon a területen, amely mindig sorsa volt a magyar birodalomnak, népei hosszú-hosszú századokon keresztül éltek szorosabb vagy tágabb közjogi vagy nemzetközi kapcsolatban nemzetünkkel és államunkkal, főleg pedig évszázados zavartalan vagy majdnem zavartalan barátságban: *legfőbb irányát és gerincét adta volna meg a kettős monarchia politikájának s lényegében visszavezette volna azt a szentistváni alapokra.* Mert egy ilyen, részben közjogi, részben nemzetközi eszközökkel megvalósított magyar-délszláv együttes, amely egyszerre segítette volna kibontakozáshoz, egymás mellett és egymással ha nem is közös államban, de szoros kapcsolatban a szerb és horvát - esetleg szlovén - nagy és fejlődésképes erőket: máris biztos létalapot és egyben függetlenséget jelentett volna a magyar külpolitika és a szentistváni birodalomnak modern formában való kiteljesülése számára, melynek *vonzó ereje elmaradhatatlanul érvényesült volna a lajtántúli országokkal szemben is.* Persze e „nagy magyar” elgondolás önkéntelenül hozta volna magával egyfelől az Ausztriával való perszonális uniót, másfelől az önkéntelen és természeti törvényszerűséggel érvényesülő „kisosztrák” irányzatot. A történelmileg is igazolt szentistváni birodalom e megújodása kétségtelenül fölszabadította volna Ausztriában a föderációs megoldást, észak felé előkészítette volna, lelkileg és politikailag, a lengyel állam föltámadását s Galiciának a lengyel egységben való fölolvastását, ép úgy, mint az olasz jellegű részeknek Olaszországba való visszahullását. Ausztria és Csehország számára még mindig igen jelentékeny és előkelő szerep maradt volna, mintegy a mátyáskirályi keretekben, de természetesen

minden magyar uralmi igény nélkül. Hiszen csupán perszonális unióban fűződtek volna ezek az országok Magyarországhoz, bár annál szerveesebb politikai és gazdasági kapcsolatban a középső Dunavölgyéhez.

Itt kell rámutatnom az olasz-magyar viszony kevéssé szerencsés alakulására a hármasszövetség kereteiben, amely szintén a szentistváni önálló birodalmiság befelé és kifelé szülő elhalványodásával van a legszorosabb oksági kapcsolatban. Minél inkább megrögzödtek, vagy újra kísértettek az elpusztíthatatlan bécsi nagysztrák centralista tervek, akár a monarchia belső alkata, akár külpolitikája, akár - főleg - az osztrák-magyaroknak mondott konokul összbirodalmi szellemű vezérkar tevékenysége révén, nyilvánvalóan annál jobban mélyült és szélesbült a szakadék a hármasszövetség kereteiben is a monarchia és Olaszország között, És olasz-magyar vonatkozásban ugyanaz a lelki és politikai elhidegülés következett be, mint magyar-lengyel vonatkozásban ez időtájt. Minél jobban azonosították magukat a magyar 67-es kormányok az osztrák célokkal és minél kevésbé tudták politikai magatartásukban különválasztani Magyarországot Ausztriától, más szavakkal, minél kevésbé érvényesültek a dualizmus korában a külön magyar állami és birodalmi szempontok, minél inkább elmosódtak és romantikus ócskaságok vitrinjébe kerültek a magyar-olasz és magyar-lengyel barátság valójában elpusztíthatatlan és szinte örökérvényű realitásai: annál kisebb körre zsugorodott annak lehetősége, hogy alkalmas időpontban ezek az ősi és történelmileg igazolt kapcsolatok aktuális politikai erőként jelentkezzenek és hathassanak közre a monarchia, főleg pedig Magyarország megmentésére. Siratnivaló dolog, hogy még a magyar függetlenségi ellenzék is engedte elsvadni a maga különben nagyjelentőségű és messzeható pártpolitikai tevékenységének körében ezeket a halhatatlan olasz-magyar és lengyel-magyar kapcsolatokat, még a maga részéről is cserbenhagyván az igazi kossuthi politika legalapvetőbb szempontjait és igazságait. A Kis-Ausztria és Nagymagyarország eredendően magyar, szentistváni ihletű politikájának legalább a magyar ellenzéken való ébrentartása és ápolása nyilván döntő súllyal eshetett volna a monarchia és Magyarország problémájának latjába mind a világháborúban, mind a békekötésnél, mind pedig a háború után. Hiszen a délszláv-olasz évszázados ellentétnek még mindig vajudó kiegyenlítése körül felbecsülhetetlen szolgálatokat tehetett volna az a Magyarország, vagy legalább a hivatalos 67-es kormánypolitika mögött egy erős és nagyvonalú ellenzék, amely egyszerre ápolta volna a magyar-délszláv és a magyar-olasz barátságot. Alig lehet kétséges, hogy *egy Budára összpontosított s erősebb Magyarországon s kisebb igényű, a nagysztrák álmokat múzeumba helyező Ausztrián épülő kettős monarchia egészen más olasz magatartással találta volna magát...*

Nyilván kb. ezt eredményezte volna - vagy legalább is ezt *jelenthette volna* - a szentistváni gondolat korszerű érvényesülése a magyar államban és a habsburgi császár és király kettős birodalmának új belső elrendeződésében *egy új, keletibb súlypont, illetőleg tengely körül. Egy magyar-délszláv teljes kiegyezés járulékos kérdéssé tette volna Magyarországnak, illetőleg a monarchiának Romániához való viszonyát is s az erdélyi belső kérdés megoldását, valamint a felvidéki szlovák és rutén népi önkormányzat kérdését.*

De ami ennél is fontosabb: *a szentistváni birodalomnak magyar-horvát paritásos alapon való továbbépülése és egy szerb-magyar-horvát szövetséggel való kiegészülése, egyben minden időkre függetlenítette volna Magyarország létét Ausztria sorsától.* Egy olyan konstrukció, amelyben őszintén és hátsó gondolat nélkül egymás mellett, szabadon, de mégis magasabb politikai együttműködésben, együtt élnek s egymást együtt védik, magyarok, horvátok, szlovénok, szerbek, szlovákok, rutének - talán románok és bolgárok is - észak felé szoros együttműködésben az ősi és új Lengyelországgal, nyilván hamar megtalálhatta volna a maga nagypolitikai kapcsolódását a történelmi magyar-olasz barátság érvényesülésével az új Olaszországgal is. *Olyan erőcsoportulás ez, amely megdönthetetlen a világ bármely égtája felől fenyegető vagy akár különböző égtájak felől egyszerre fenyegető veszedelmekkel szem-*

ben is. Akkor is, ha Ausztria keveselni találta volna Bécs új szerepét egy ilyen kelet felé tolódott súlypontú monarchiában s akkor is, ha Csehország kedvet kapott volna arra, hogy százados példák nyomán tovább szolgáljon magánál sokkal hatalmasabb urakat.

Mindazoknak, akiknek érdekük, hogy ez a német- és oroszközi „Zwischeneurópa” ne lehessen egyik vagy másik nagyhatalmi túlsúly prédája, ezt a magyar szentistváni szellemű megoldást kellett volna elősegíteniök, amelynek vázlatos alapvonalait olyan biztos kézzel rajzolta meg már 1920-ban a szegény félreállított és majdnem elfelejtett Bainville Jacques.

Mindent összefoglalva azt mondhatnánk: a monarchiát csak úgy lehetett volna megmenteni, tartósan és távolabbi jövőnek is szólóan, ha nemcsak Buda válhat a habsburgi országok igazi erőközpontjává, hanem Magyarország minél inkább függetleníteni is tudja magát a lajtántúli országok egyes részeinek bizonytalan sorsától. Vagyis, ha Deák Ferenc szellemében úgy rendezkedik be a monarchia, hogy ha meg is szünnék Ausztria önállósága s összetörnék a dualista konstrukció is, legalább a történelmi Magyarország maradjon meg minden körülmények között a maga közben megszilárdult belső szerves újjáépülésében s a maga széleskörű délkeleti barátsági és szövetségi kapcsolatai révén. *Magyarország és a külön magyar birodalmiság újjáépülése, belső-külső megszilárdulása a kettős monarchia kereteiben könnyen átvehette volna a lajtántúli részeknek megcsonkulása, összezsugorodása, vagy akár teljes leválása esetén is az egész osztrák-magyar dualizmus szerepét. Hiszen az valójában amúgy is mindig magyar szerep volt.* Viszont megfordítva: egy ilyen minden belső és külső erejében kibontakozó szentistváni birodalom - különösen a magyar-horvát közjogi paritás és egy magyar-horvát-szerb szövetség koncepciójában - nyilván hatalmas vonzóerőt gyakorolt volna mind Csehországra, mind Ausztriára, sőt Romániára és Bulgáriára is. És csak ez a szentistváni megújhódó koncepció menthette volna meg, vagy állíthatta volna teljesen biztos nemzetközi alapokra Lengyelország keletről és nyugatról szorongatott létét. Ugyanakkor ez adhatott volna igazi nagyhatalmi távlatot az új olasz birodalmi politikának is, anélkül, hogy veszélyeztette volna a dunai és balkáni népek független létét és önállóságát.

Magunk kötelességei.

Mindez jórészt már a múlté. Egész más Európában éltünk aztán húsz évig, 1919-1939-ig és megint egészen más Európába csöppentünk bele 1939 márciusa óta. Józanul és reálisan nem forgathatjuk vissza az európai történelmet és ha százszor nekünk van igazunk s bármennyire is Bainville jóslatai igazolódtak be, szemben Clemenceauéknak elvakultságával, Wilson áporodott dogmáival, Benes hazugságaival, propagandizmusával és valójában gyermeteg kártyavárépítésével: a magyar politika ma már épúgy, mint az általános európai, csak a kialakult vagy a kialakulófélben lévő új helyzetből indulhat ki. Nincs módunk például arra, hogy nagyhorvát álláspontra helyezkedjünk magyar részről, amit megtehettünk volna a dualizmus korában. Ami akkor az előbbi magyar-horvát-szerb kibontakozási vázlat szerint nagylelkű és nyilván óriási hatású magyar ajánlat lett volna, az most határozottan intrikaként hatna s a délszláv erők megbontásának gyanuja révén csak eltávolítana bennünket egy jobb magyar-délszláv megértéstől és egy tartós dunai kibontakozástól.

Mindamellett, ami a történelemben századokon keresztül állandóan ható erőnek bizonyult, az különösen ma, a néprajzi statisztikák húsz esztendő szomorú hagyományának s még gyászosabb sorozatos kudarcának, Európa mai teljes belső szellemi, politikai megrendülésének és megzavarodásának idején: nyilván csak nyer jelentőségében. Csak a kellő tárgyilagosság, a felsőbbrendű államférfíúi alkotókészség és stílus korszerű módszereit és eszközeit kell megtalálnunk, hogy a kibontakozás Ariadne-fonalán valamiképen elindulhassunk.

A magyar kiegyenlítő és kiegyensúlyozó küldetés.

A magyarság sorsán tünődve, nemzetünk jövőjének kérdéseiben gyötrődve, a rohanó világese-mények sodrában, mintha fokról-fokra közelebb jutnánk nemzeti és állami létünk, fennmaradásunk, további fejlődésünk legbensőbb értelméhez és szilárd reménységéhez.

A minap egy kitűnő fiatal közíró, Szabó Zoltán, mesteri ujságcikkben bizonyos párhuzamot vont a magyar nemzet és a svájci nép helyzete és európai kiegyenlítő hivatása között. Milyen más volt ez a párhuzam, mennyivel természetesebb, elevenebb, mint az egykori jászista példálódzgatások „keleti Svájc”-ról. Szabó Zoltán megérezte külföldi bolyongásai és svájciakkal, külföldön élő magyarokkal folytatott eszmecseréi során, hogy ez a svájci-magyar párhuzam csak *távoli hasonlóságot* jelenthet hivatásban, nem azonosságot és nem a módszerek másolásának szükségét vagy lehetőségét magyar részről. Sőt a svájci-magyar párhuzam éppen arra is jó, hogy a különbözőségek vonalait élezze ki a magyar és a svájci hivatás között. Jászai keleti Svájca merőben másolás és a magyar történelem tényeinek, tanulságainak tagadása révén adódó utópia. Szabó Zoltán finom magyar ösztönösséggel megérzi, hogy a svájci-magyar párhuzam szinte kimerül ebben a megállapításban: *„több nagy erő találkozó-pontja néha oly nyugodt hely, hogy erős várat lehetne rajta építeni, csak éppen érteni kell hozzá.”*

Magyar-svájci párhuzam.

Svájcban a francia, a német és az olasz nép találkozik és itt élő töredékeiben egyesül svájci nemzetté. E három nagy nép összeütődését a svájci gondolat és állameszme föloldja és átnemesíti egy különleges szintézissé. Svájcban franciák, németek és olaszok közelebb kerülnek egymáshoz nemcsak érdekekben, de lélekben is, mint a többi franciákhoz, a többi néme-

tekhez és a többi olaszokhoz. Szabó Zoltán erre azt mondja, hogy a történelem nem mindig logikus. Holott ebben a svájci együttesben rendkívül mély földrajzi és politikai logika nyilvánul meg, szinte a fizika törvényeinek merev képében: az egymás ellen feszülő francia, német, olasz, faji, nemzeti, állami erők egyensúlyt, békét teremtenek éppen az összeütközések legviharosabb zugában.

Gyermeteg kísérlet volt a Jászié: eldobni a magyar és szélesebb értelemben vett dunai történetet és lemásolni a svájci példát. De az bizonyos, hogy Magyarország létének világ-végéig egyik legfontosabb összetevője, segítője az marad, hogy itt találkoznak és ütdnek össze nem ugyan az olasz, francia, német nemzetek, mint Svájcban, hanem bizonyos nagy-latin, nagygermán, nagyszláv birodalmi igények és törekvések. A másik különbség, hogy Magyarország a történelem folyamán mindig egy önálló birodalmi eszmét is képviselt, Svájc csak az ütköző államét. Ebből adódik a harmadik különbség: Svájc külpolitikai semlegessége, szemben Magyarország mindenkori, rengeteg kezdeményezési készséget és cselekvékenységet kívánó külpolitikai helyzetével. A negyedik különbség az, hogy Magyarország a kontinens legerősebb, legtermészetesebb földrajzi egysége önmagában véve is, míg Svájcról nem lehet ugyanezt elmondani. Az ötödik különbség, hogy Magyarországon testileg, népi erővel csak germánok és szlávok jelentkeznek a nagy európai árja népcsaládok közül, a latinok inkább csak eszmeileg, olaszok is, franciák is egyaránt. Mert hiszen a románokat csak erős fenntartásokkal lehet a latin népcsaládhoz sorolni. A hatodik különbség az, hogy Magyarországon a magyarság, egy se nem germán, se nem szláv, se nem latin nép, játssza a vezetőszerpet s tölti be a békítés és kiegyenlítés föladatait, nem germánok, latinok és szlávok egymás között, mint Svájcban a németek, franciák és olaszok. A hetedik különbség, hogy Svájcban három, egyaránt nyugati és mondhatni egyenlő szellemi rangú nagy nép találkozik, nyugat népei egymás között s közülök a német is *nyugati* német. E svájci németek szellemi arculatán ott a római művelődés bélyege, ha nem is vették át frankok, keleti és nyugati gótok, longobardok módjára a latin nyelvet. Ez a svájci találkozás a római *limesen* belül történt. Míg Magyarországon és a szélesebb történelmi magyar birodalomban a limes - állandóbban - csak a Dunántúlt határolta, de attól keletre - Dáciában - már nem volt a római birodalomnak marandóbb hatása. Egyenlőtlen képességű, politikai öntudatú és egyenlőtlen politikai és általános műveltségű népek találkoztak itt. Emellett kelet a nyugattal, észak a délrel, nemcsak éghajlati és földrajzi, hanem politikai és művelődési értelemben is. Az ellentétek óriásiak. A magyarság itt majdnem ezer évvel előzte meg önálló államiság dolgában a románságot. Ugyanakkor a román nép nem Rómát, hanem Bizáncot hordozza vallásában, emlékezetében, intézményeiben és idegeiben. A magyarság szomszédságában egy nyelvet beszélő szerbek és horvátok közül az előbbieket Bizáncot, az utóbbiak Rómát vallják keresztény művelődésükben legelső mesterüknek. Szerbek és horvátok ezeréves államalkotó nemzetek mégis, míg a tótok történelmi államisága bizony csak a nemrégén költött mese szálaival kapcsolódik Szvatopluk bizonytalan hitelű személyiségébe. Tovább bonyolítja a párhuzamot az az alapvető - kilencedik - különbség, hogy Svájcban világosan három vezető európai nagyhatalom államnépének töredékei találkoznak, míg a történelmi Magyarországon inkább csak nagyhatalmi érdekszférák, közvetlenül pedig nem részei, hanem közelebbi-távolabbi fajrokonai e nagyhatalmak nemzeteinek: délszlávok, csehek az oroszoknak, románok egyszerre az oroszoknak és olaszoknak. Ugyanakkor azonban a csehek szellemisége, beidegződött lélekformája sokkal inkább német, mint orosz, a románoké sokkal kevésbé latin, mint a magyaroké, a horvátoké és szlovéneké pedig a mienkhez hasonló erősen latin hatások vonásait viseli. A tizedik döntő jelentőségű különbség abban jelentkezik, hogy Magyarország határainak csak aránytalanul kisebbik része érintkezik közvetlenül - Lengyelország és Szlovénia sorsa még nem dőlt el véglegesen - az orosz és német nagyhatalommal, míg Svájcot minden oldalról a három nagy anyanép állama fogja körül.

Ezért egyenesen együgyű dolog volna svájci példákat, intézményeket, életformákat erőszakolni a teljesen más összetételű, multú, hivatású, nemzetközi helyzetű Magyarországra. És csak mint idéetlen kísérlet emléke kísérthet a Jászi-féle kanton-rendszerű terv.

Csak egy bizonyos, az, hogy Magyarország csodálatos földrajzi, glóbuszszerű különállása, együvé tartozása és Európa három nagy árja népcsaládjának, e népcsaládok szellemi, hatalmi igényeinek és érdekeinek itten való földrajzi találkozása s e világerők sok évszázados huzavonája: *együtt* különleges szabad mozgást biztosít a magyar nemzetnek és különleges hivatást ró a magyar államra.

Miből ered és táplálkozik a békeszerző magyar küldetés?

A magyarság erre a kibékítő, kiegyenlítő feladatra alkalmasabb, mint ha germán, szláv, latin fajtájú volna, több okból is. Először azért, mert eredeténél s azzal adódó egyéniségénél, egész, lényegében változhatatlan szellemiségénél fogva *érdektelenebb* amazok vitáiban. Könnyebben tud úgy lenni németbarát, hogy egyben ne legyen elfogult, vagy ellenséges a szláv, latinság felé, - mintha germán volna. És könnyebben tud akként rokonszenvezni, barátkozni, együttműködni, együttélni horvát, szerb, tóttal, akár egy államban, akár külön államban, hogy együtt ne engedje magát fölhasználni a némettel szemben, - minthogyha szláv volna. Még a románok bizonytalan latinságának értékelésére is fogékonyabb a magyar, mint ha germán vagy szláv volna. A délszlávoknak vagy osztrákoknak az olaszokkal szemben való elfogultságai helyett meg éppen eleven és mély gyökerű rokonszenv él bennünk Itália iránt. Sőt még Oroszországgal szemben sem tudott az időnként jelentkező politikai ellentét, akár az 1849-es, vagy a világháborús keserűség is, gyűlöletgé mélyülni. Egyikőjükhöz sem tartozunk fajilag, eredet és máig megőrzött ősi egyéniségünk révén, ugyanakkor, ha sokkal kisebb arányban is, de szinte valamennyihez későbbi vérkeveredés révén. S mindez bizonyos eredendő tárgyilagosságra és megértésre, *főlényességre* tesz bennünket hajlamossá, más népekkel szemben. Ez a származás adta elfogulatlanság és tárgyilagosság önmagában is alkalmassá teszi a magyarságot ezen az örökös viharoknak kitett területen a békítésre, kiegyenlítésre, összehangolásra.

De ez az alkalmasság nem merül ki a magyar nép eredetének, vérségének, egyéniségének ama negativumában, hogy se nem latin, se nem germán, se nem szláv. Eredete, vérsége, történelmi egyénisége pozitív irányban is őt hívja el erre a kiegyensúlyozó szerepre s teszi arra legalkalmasabbá a keleti Középeurópában. A nagy hun-török, ázsiai és keleteurópai birodalmakban a magyarság többi fajbeli testvéreivel egyetemben évezredek során nevelődött bizonyos *fajfölötti* tárgyilagosságra és főlényességre. Attilának sikerült először egy birodalomban összemarkolni a mindig marakodó germán törzseket, nagyobb felét az akkori germán világnak. Ilyen faj fölötti birodalom volt a történelmi Magyarország területén a Baján kagáné is, ahol például a gepidák és más germán népek békés otthont nyertek. Ilyen volt a kazár birodalom, melyből a nyolc magyar törzs kiszakadt a X. század végén. Ilyen volt az Árpád alapította magyar birodalom is. Az idegen népekkel való bánni tudás a pusztai étellel, a nomád legeltető, állattenyésztő, örökös mozgásban és harcban élő berendezkedéssel idegződött még a történelem előtti időkből a honfoglaló magyarságba. És a honfoglalás után még majdnem száz évig folytatta a magyar nemzet a maga főleg állattartó, legeltető gazdálkodását, idegen népekkel szüntelenül szövetkező és harcoló, zsákmányoló életmódját, mely minden volt, csak nem elzárkózás, egyhelyben megülés, egy népnek önmagába való begubózása. Nemzetünk európai történetének utolsó pogány és első keresztény - X-ik és XI-ik - századaiban már szinte minden akkor számottevő, szereplő népet a kontinensnek szövetségesként is, ellenségként is kipróbálta. Diplomáciai, katonai műveletei egész Európát átfogták. Széles látókört és idegekbe edződött készségeket gyűjtöttek még itt az új hazában is a későbbi

szűkebb szerep betöltésére. A magyarság ősi neveltetéséből, életmódjából, beidegzettségéből máig megőrizte azt a kettős tulajdonságát, hogy se *túlságosan tisztelni, se túlságosan gyűlölni nem tud más népeket*. Ez a tulajdonság valósággal nélkülözhetetlen egy olyan végtelen nehéz történelmi szerep betöltéséhez, aminő a magyar nemzetre nehezedik immár több mint egy évezrede.

Döntően fokozták a magyarság történelmi készségét dunavölgyi nagy kiegyenlítő szerepének vállalására és betöltésére fajtánk erős politikai, jogászai, katonai veleszületett és az új hazában tovább fejlődött tehetségei is. Társadalom, állam berendezéséhez és fenntartásához ezek a legfontosabb kellékek. A politika ősi szenvedélye a magyarnak, csak ilyen erős szenvedély sugárzásában érhet a politika igazi művészetté. Elmondhatjuk, hogy nemzetünk legősibb és legigazibb művészete a politika. De hogy művészetté, nemzeti művészetté fejlődhetett, ahhoz tárgyilagosság, fölényesség, széles látókör, *mély emberség* is kellett. Kirostálása az építőanyagból minden fölösleges elfogultságnak, merev dogmatizmusnak, emberirtó gyűlölségnek. Kellott hozzá egy kis mosolygó derű és könnyűvérűség is, nehézségek, ellentétek áthidalásához, kudarcok elviseléséhez és a folytonos újrakezdésre. Különösen olyan példátlanul nehéz terepen, amelyen a mi történelmi szereplésünk lejátszódik.

De kellett és kell az ilyen szerephez a magyarság nagy jogászai ihlete és képessége is. Különösen kell a *bírói lelkiület: az igazságosztás ösztöne, tehetsége, szenvedélye és mértéke*. A magyar köztudatban sem él eléggé, hogy a pogány magyar közjogban a fejedelem után következő két legmagasabb méltóság: a gyuláé és a karháné *bírói* feladatok betöltésére teremtődött. Bulcsú vezér *hivatalánál fogva* elsősorban bíró volt és csak különös tehetsége révén vált a pogány korszak első hadvezérévé. E legmagasabb bírók helyébe a keresztény korszakban a nádorispán lépett, a legelső közjogi méltóság a király után. „Jog, törvény és igazság” még a mult századforduló hanyatló korszakában is tudott hatékony és lelkesítő pártpolitikai jelszóvá gyakorlatiasodni nálunk. Népünk máig minden szenvedést könnyebben vállal és visel, mint az igazságtalanságot. Elmondhatjuk, kevés európai népnek van az övéhez hasonló finom és eleven érzéke a maga, de *más népek igazának* is megértéséhez.

A katonai tehetség pedig: végső szankciója minden politikai állásfoglalásnak, szerepnek, hivatásnak, cselekvésnek. Népünk elemi erejű katonai tehetsége nélkül minden egyéb politikai, jogászai és szellemi jelentékenységünk már egy évezred előtt beleomlott volna a személyiségüket vesztett népek százainak tömegsírjába.

Népünk e vázlatosan felsorolt vonásaiban részben már bennük vannak a következő továbbiak: szellemünk éles kirajzoltsága, zártsága, eredetisége, hajlama az egyetemességre és végül, vonzó, varázsló ereje.

Szellemünk éles jellemző vonalait és zártságát, összecszerélhetetlen eredetiségét talán nyelvünk őrzi legigazibban, a maga minden más nyelvtől, még a rokonyelvektől is teljesen különálló, egyedülálló voltában. Valamint népzenénk elvéthetetlen eredetisége, mely még a romlott cigányzenében is azonnal megismerszik. A magyar szellem zártsága és ugyanakkor egyetemessége némi rokonságot tart a francia szellemmel. E zártság és egyetemesség nélkül nem mutatkozhatnék meg és nem bontakozhatnék ki az a magyar vonzóerő és varázs, mely elsősorban a magyar egyéniség *művészi* megnyilatkozásaiból árad.

A magyarság azért tud a történelem igazi nagy népei módjára *számához és körülményeihez képest rendkívüli* vonzó erőt gyakorolni más népekre, mert egyéniségében a művészi készségek uralkodnak. Érti és mindig is értette a módját, hogy a *művészet rangjára emelje politikai, jogalkotó, katonai, egyéni és kollektív teljesítményeit*. Bulcsú vezér, Szent István, I. Béla, Szent László, Kálmán, Hunyadi János, Mátyás király, Báthori István és Görgei Arthur hadvezetése, az Arany Bulla, Werbőczy Hármaskönyve, benne a Szent Korona eszméje, Báthori István lengyel királysága, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége, Zrínyi Miklós Áfiuma,

Kossuthék 48-as alkotmánymódosító rögtönzése és szabadságharcos kiállása: egy töről fakadt Petőfi, Arany, Ady, Móricz, Bartók és Kodály költészetével. A magyar: a világtörténelem egyik legjellemzőbben művészi népe, szelleme azért is zárt, mert *művészileg egész és szuverén*. De ugyanezért egyetemes is: az *egész embert* hordozó. A maga nyelvén, a maga formáiban az egész emberiséghez szóló.

A magyar varázs, amit ellenfeleink, sőt részben még ellenségeink is elismernek, e sokféle forrásból, végeredményben népünk és nemzetünk szellemének ragyogásából és meleget árasztó tüzéből adódik. Az nem lehet véletlen, hogy nem is a mai baráti, hanem a tegnapi „*ellen-séges*” Belgrádban és Zágrádban a magyar zene nem a hangversenytermekben, hanem a nép ajkán második otthonára talált. Az sem, hogy a magyar életforma könnyed és valójában sohasem hivalkodó előkelősége, népünk sok kedves és vonzó tulajdonsága, még a politikai ellenségesség hamuja alatt is segített megőrizni az ősi együvé tartozás szent parancsát a lelkekben, - jobb időkre.

Ez a békítő, kiegyenlítő, áthidaló, összehangoló magyar szerep kétségtelenül sokkal bonyolultabb, többértű, nehezebb, kockázatosabb is, mint a svájci hármas együttesé. A mi viszonyainkban és kapcsolatainkban aránytalanul több az áthidalni való ellentét és ugyanakkor a sokféle finom árnyalat. Mindez előbb felsoroltakon túl még olyan egészen különleges testi-lelki alkat is kellett és kell a mi dunai szerepünk betöltéséhez, aminő egyes-egyedül csak a magyar Európában: a maga *egyszerre nyugati és keleti* egyéniségében. Csak olyan nép vállalhatja és viheti ezt a rendkívüli szerepet, amely elég zárt, elég erős, elég romolhatlan és lényegében elég változhatatlan ahhoz, hogy se keletbe, se nyugatba *szédülten* bele ne ömöljék. Csak olyan nép, amelyben nem politikai vagy szellemi büvészkedés, nem kozmetika, vagy valaminő szellemi elmosódottság, semlegesség, hermafroditaság ez a kettősség, hanem ellenkezőleg: egy nagy faji, népi, nemzeti, nemzetközi hivatásnak férfias magaaigenlése, bizonyos szuverén megállás kelet és nyugat határán, valahogy a halhatatlan Kölcsey-sorok értelmében:

*Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak,
Nyúgoti ég forró kebelem nem tette hideggé.
Szép s nagy az, a mi hevít; szerelemmel tölti be lelkem
Honni szokás és föld, örököm kard s ősi dicsőség.*

Bizonyos az, hogy sem keleti, sem nyugati elfogultságokkal terhelten ezt a szerepet nem lehet betölteni. Derék horvát történelmi sorstársaink váltig vallják magukat nyugatiaknak, Róma szellemi fiainak, vitéz szerb egykorú harcostársaink ugyanilyen szilárdul keletieknek, Bizánc unokáinak. Mi magyarok sem keletet, sem nyugatot soha meg nem tagadtuk magunkban s el nem árultuk s nem is fogjuk megtagadni. Ezt a magatartást nem - a mai és tegnapi román politikai artisták módján - kéz- és lábujjunkon számítottuk ki, hanem úgy születünk, erre születünk, ezek vagyunk, másíthatatlanul. Feladatunk és hivatásunk is más, nehezebb, sokkal több mozgékonyt követelő, mint a svájci népé. Ha Svájc életeleme a lehető tökéletes külpolitikai semlegesség, akkor a mi életelemünk a minél teljesebb külpolitikai cselekvékenység és dinamizmus -, hogy divatos szóval fejezzem ki magam. *Ezen a ponton nem semlegességgel kell szolgálni a békét, hanem bátor, sőt merész, kezdeményező szellemű, de egyben folyton résenálló, fölfokozott aktivitással.* Így kell tömör, nagyvonalú, szabad együttműködésen alapuló egységre, önállóságra, félelmet nem ismerő önvédelemre szervezni a dunai kisebb népeket. *A svájci stílusú külpolitikai semlegesség: itt nem békét és szabadságot, hanem szolgásgot és halált jelentene minden itt élő kisebb számú népre.* Ennek az önvédelemnek hivatott vezetői, legalább is előharcosai, csak mi magyarok lehetünk. Helyzetünk, faji különállásunk, történelmi beidegzettségeink és különös képességeink, szellemünk alkata, államunk jellegzetességei révén. *A mi hivatásunk világ végéig: örködni, hogy egyik világerő se önthesse el, sem nyugatról kelet felé, sem keletről nyugat felé, a Dunavölgyét.* Ez a többi itt

élő - germán, szláv, latin-féle - kisebb népek számára kétségtelenül kompromisszum. Ezért nem lehetnek ők a zászlóhordozók. Számunkra azonban nem kompromisszum, mert nem vagyunk sem germánok, sem szlávok, sem latinok. Nekünk ez a magatartás, függetlenségünk és a többi sorsbeli társak függetlensége: az egyetlen életlehetőségünk... Hiszen nem mehetünk el, más velünk vagy mellettünk élő népek módjára, végső szorongattatások idején sem - pán-germánok, sem pánszlávok, sem pánlatinok... Zrinyi Miklós szavai jutnak eszembe: „Elfussunk? Nincs hová, sohun másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyheztesse belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohun nincs, hanem Pannoniában. Hic nobis vel vincendum vel moriendum est.”

Mindamellet az 1914-ben volt és az 1918-ban lett s az azután további húsz éven át egészen 1938-ig megrögződött európai és világhelyzet olyan óriási változásokon ment át a legutóbbi két év alatt, benne a mi csonka országunk is, mely 1939 november 2.-a óta területében megkétszereződött, hogy a lehető legnagyobb óvatossággal kell hozzányulnunk a jövő kérdéseihez. A gyökeresen megváltozott helyzet arra inti a gondolkozó jó magyarokat, de minden jó európaít is, hogy a távolabbi vagy közelebbi mult tévedéseiből és mulasztásaiból a mai Európa háborús bizonytalanságában *legalább fontos negatívumokat* vonjunk le tanulságul: *mi az, amit nem szabad folytatnunk, vagy megismételniünk. S aztán mi az, amit e negatívum nyomán viszont bátran, sőt merészen folytatnunk vagy újrakezdenünk kell.* És végül *mi az, amit Európa nem folytathat velünk - magyarokkal és az egész Dunavölgyével - szemben s mit várunk és várhatunk ettől az Európától.*

Visszakanyarodom hát előbb a magunk dolgához, a magunk tanulságaihoz.

„Hazánk állami függetlenségét s nemzeti önállóságát feladni... semmi nyomás miatt, semmi áron.”

Az osztrák-magyar dualizmus korának vizsgálata egy óriási jelentőségű tanulsággal viselős: csak egy vagy több kivételes lángelme és egy egészen kivételes tehetségű, erkölcsi, szellemi színvonalú nemzedék véletlen és ritka találkozása egyenlítheti ki legjobb esetben - ha ugyan egyáltalán bárki, vagy bármi kiegyenlítheti - az államhatalom befelé és kifelé való teljességének lényeges hiányát. Más szavakkal: Deák Ferenc mellett deáki színvonalú nemzedék, főleg pedig ilyen középosztály menthette volna meg csak a maga eredeti egészében, azaz *tehette volna fejlődőképessé*, a kiegyezést. Mivel pedig a véletleneket lehetőleg, a csodákat pedig mindenestre ki kell kapcsolni a politikai számvetésből, azt kell mondjuk: ha eszmeileg eldöntetlennek is vehető a Kossuth és Deák 67-es vitája, a *gyakorlatban* Kossuthot kísértetiesen igazolták az események. Mindúntalan eszünkbe vetődnek s valósággal ostromolják lelkiismeretünket Kossuth jóságai híres Cassandra-leveléből a „jogfeladások sikamlós meredélyéről”, az Ausztriával kötendő reálisunió előestéjén: „Magyarország mindazon magasabb attributumából kivetkőztették, amelyek egy országnak állami titulust adnak... S a legfontosabb ügyekben idegen avatkozásoktól menten önállólag nem intézkedhetve, idegen érdekek vontató kötelére kerül.” Valóban világtörténelmi hitelű és érvényű Cassandra-jóslat volt ez. S a történelmi mérleg végül is, bár a korszak első évtizedei Deák mellett látszanak bizonyítani, a mult század 80-as éveinek vége felétől lassan a nagy száműzött javára billent.

Ezen a ponton nincs helye titkolódzásnak és taktikának: barát és ellenfél és ádáz ellenség egyaránt tudja meg, hogy a magyar nemzet mostantól fogva utolsó csepp véreig védelmezi a maga csorbíthatatlan, tökéletes szabadságát, állami szuverenitását, külpolitikai függetlenségét - utóbb sokszor rossz helyen és vajmi gyakran használt kossuthi szóval - *öncélúságát*. Semmi értelme annak, hogy akár önmagunk előtt, akár barát, akár ellenség előtt merőben propagan-

disztikus, harmadrangú érdekből titkoljuk, vagy leplezzük a századforduló Magyarországnak súlyos külpolitikai érzéketlenségét s letévedését a szentistváni állameszme igazi útjáról, túl még az önállóság és függetlenség ama szerény mértékén is, amelyet a kiegyezés számunkra hagyott.

Szilágyi Dezsőnek az volt a főérve Ugron Gáborral szemben, hogy az efféle elgondolás nem egyeztethető össze a kettős monarchia és a hármasszövetség szerkezetével. De Ugron Gábor politikája sem osztrákellenes, sem németellenes a szó szoros értelmében nem volt. Csupán élesebb fogalmazása annak a már gyakorlatilag is kipróbált fényes külpolitikának, amelyet az idősebb Andrassy Gyula folytatott, először magyar miniszterelnökként, aztán osztrák-magyar külügyminiszterként. Ugron sokszor - legtöbbször - együtt védte a delegációban a magyar és osztrák érdekeket. És sohasem ragadtatta magát németellenes provokációkra, sohasem foglalt ellenséges állást a német birodalom jogos életérdekei ellen, hanem csak a magyar és a dunai önállóságot védelmezte.

Épúgy nem lehet a jövőben sem németellenesnek vagy oroszellenesnek bélyegezni azt a történelmi magyar magatartást, amely nem azért igyekszik kirekeszteni a Kárpátok gyűrűjéből és a középső Dunavölgyéből bármiféle, bármely égtáj felől gomolygó idegen nagyhatalmi uralmi szándékot és erőt, mintha maga kívánna úr lenni ezen a magyar néprajzi kereteken régesrég - Mátyás király óta - túlradó dunai térségen, hanem mert a maga létének, szabadságának, szabad szellemi és hatalmi kibontakozásának évezredek tanulságok szerint nem talál más utat, mint a *magáéval együtt a többi dunai népek létének, szabadságának, szabad fejlődésének biztosítását és bátor védelmét.*

Milyen szörnyű, gondolkodást torzító, életet bénító hatása van a közjogi kompromisszumnak, főleg pedig az államhatalmi csonkaság állandósulásának, azt Tisza István pályája, sorsa, tragikumja példázza talán legélesebben.

Senkisé tagadhatja, hogy Tisza István hatalmas magyar volt. Szinte Jókai-regénybe illő hős. Vakmerő, remek lovas, úgy ült a nyeregben, hogy a vén Bulcsú a világtörténelemnek talán legnagyobb lovasszerepe, akár vele intézhette volna nagy röpüléseit az Alpokon át. Még tévedéseiben, elfogultságaiban, sokféle rövidlátásában, egyoldalúságaiban is, ádáz konokságában is: fejedelmi magyar dalia. Polzer-Hoditz gróf IV. Károlyról írt emlékiratainak lapjairól Tisza képe - gondolom Benczur portréja nyomán - a maga zordon, mégis könnyed és fölényes, majdnem átszellemült férfiasságában mintha önkéntelenül is uralkodnék a Lajtán túlról való Strüghök, Spitzmüllerek, Clamm-Martinitzok sivár és szellemtelen, címmel, ranggal kiteremtettézt kispolgárságán...

Csak az ezeréves magyar politikai eszmeanyagon nem tudott uralkodni e hatalmas Tisza. Botladozott ebben a rengetegben. Siralmasan merev volt a dualizmus kérdésében. A dualizmus mechanikáját érinthetetlen szentségnek tekintette, talán attól való ösztönös féltében, hogy minden összeomlik, ha e szerkezeten valami változás történne. A lélektelen szerkezetben jobban bízott, mint a szentistváni állam fejleszthető, szerves életerejében. A formai paritás ígérete alatt s Magyarország formai majorizáltatásától félve nem látta az ország már régen megtörtént *valóságos és teljes gazdasági, külpolitikai, katonai majorizáltatását* a kettős monarchia és a hármasszövetség együttesében. A lengyel kérdésben is főleg azért utasította el a magyar-osztrák-lengyel dualizmus elgondolását, mert Magyarországot szláv majorizálás veszedelmétől féltette. Holott a lengyel állam és a lengyel közvetlen szomszédság *bármely formai megoldás mellett* is csak Magyarország külső erejét gyarapította volna az évszázados közös érdek alapján s a természetes együttműködés révén.

Egyenesen kísérteties a rendszernek ez a lélekidomító hatása még olyan erős és önálló egyéniségekre is, mint amilyen Tisza István volt. A kettős unió mechanizmusa fölfogásban, életszemléletben is hozzáidomította a magyar vezető államférfiakat Bécshez. Ahogyan Bécs

mindig félt a teljes magyar erő kibontakozásától az „összmonarchia” chimérája kedvéért, akként óvta Tisza a dualizmus bálványát. S nem vette észre, hogy ennek az életre-halálra való egybekötöttségnek végleges beidegződése, megrögződése lehetlenné tehet minden szükséges változtatást is a magyar állam számára, még inkább az esetleges életmentés-számba menő elszakadást a másik féltől.

Deák már 1867-ben vetette föl valaminő új magyar tájékozódás parancsoló szükségét Ausztria katasztrófája esetére. Úgy látta és úgy mondotta, hogy akkor megszűnnek a közös intézmények természetesen, de a nemzetnek mindjárt új nemzetközi megoldásokat is kell keresnie. Deák még világosan el tudta választani a reálisunió *mechanizmusát* a magyar nemzet és a magyar állam eleven *szervezetétől*. Tisza és majdnem minden korabeli magyar államférfiú szemléletében már a dualista *szerkezet* és a magyar *szervezet* végképen eggyé olvadt. S az összeomlás pillanatában Tisza István erős lelke is összeomlott, mert *a rendszer romjai alatt nem látta már elég tisztán az eleven magyar életerőt és benne a lehetőséget és reményt a Deák említette új tájékozódásra*. Holott egy önállóbb szellemű, belső szervezetében is több önállóságot megtartott s főleg nagyobb önbizalmú Magyarország még a megkisebbedett Ausztriát is magával menthette volna.

De azt a másik nagy tanulságot sem felejtheti a mai magyar nemzedék, hogy a csonka államiság volt egyik fő oka alkotmányosságunk furcsa, csonka fejlődésének. A magyar nép ellen, a magyar parasztság függetlenségi ösztönei, Kossuth-hívó politikai meggyőződése, pártállása ellen kellett az ország politikáját vinniök a 67-es kormányoknak. Ezért a legértékesebb magyar politikai hajlamok, beidegzettségek, hagyományok, önvédő reflexek s az ősi magyar politikai önállóság, bátorság, szókimondás, jellemesség üldözésére, irtására rendezkedtek be. Parlamentarizmusunk beteg fejlődése, az álparlamentarizmus jelenségeinek szaporodása, az igazságtalan s főleg a magyar népet sújtó kerületi beosztás, az Európában immár példátlaná vált reakciós, nyiltszavazásos választói jog, a szörnyű kortesapparátus kormányzati eszközül való kifejlesztése: mind sokkal inkább a magyarság éles kiegyezésellenes ellenzékiességének letörésére irányult, mint a nagy tömegekben könnyebben kezelhető, kisebb politikai érdeklődésű egyéb nemzetiségek ellen. A dualizmus csonka államisága hozta magával, hogy *olyan kormányzat honosodhatott és állandósulhatott meg az országban, amellyel szemben egyszerre voltak éles ellenzékben mind a nemzetiségek, mind a magyarság*. Így kormányozták Magyarországot évtizedeken át, mindig a tömegek ellen. Hogyan fejlődhetett volna ki ilyen légkörben valóságos nemzeti önkormányzat, igazi parlamentarizmus?

Nos, ezek a tapasztalatok és megfontolások kell, hogy megérleljék nemzetünkben *a hajthatatlan és másíthatatlan elhatározást, hogy soha, semmi körülmények között le nem mondunk többé a magunk belső államhatalmi teljességéről és külső függetlenségéről*. Még olyan aránylag kedvező körülmények és elfogadhatónak tetsző formák között sem, mint ahogy jó ezerestendő alatt egyetlen egyszer, 1867-ben történt. S ha egyszer a magyar nemzet is XII táblás törvényt állítana római módra minden jövő magyar nemzedékek szeme és lelkiismerete elé, bátran rávésethetné mindjárt az első táblára Kossuth e szavait: „*Hazánk állami függetlenségét s nemzeti önállóságát feladni, vagy annak megcsonkításába beleegyezni nemcsak nem kell, de nem is szabad, semmi körülmények közt, semmi nyomás miatt, semmi áron.*”

Vissza Deák és Eötvös nemzetiségi törvényéhez!

De nem folytathatjuk a dualizmus korának azt a teljesen elhibázott, nem magyar szellemű, sőt a magyar históriával élesen ellentétes 67-es hivatalos politikai magatartását sem, amely a magyarság belső erőinek egy nagyarányú földreform útján való szabad kibontakozását el-

gáncsolta s az így adódott hatalmi mirtuszt kicsinyesen a Deák-Eötvös-féle 1868-as nagyszerű nemzetiségi törvény maradéktalan végrehajtásával igyekezett valamiképpen - tévesen és károsan - a nemzet javára kiegyensúlyozni. Gyorsforralón főzött műmagyarok tízezeivel próbálta pótolni a kivándorolt valóságos magyarok százezzeit. A kicsinyes és önző nagybirtok és nagytőke érdekét mentő földpolitika és a hasonlóan kicsinyes és elhibázott csonkán-alkotmányos s a végtelenül kezdetleges és szűkkeblű szociális-, főleg munkáspolitikai: mind főleg azért kellett, mert a kivándoroltatott milliányi, meg sem született félmilliányi, az idő előtt elpusztult másik félmilliányi és a proletár sorsra kényszerített jó négy milliányi magyar létérdekeinek félreállítására mellett csak kicsinyes nemzetiségi politikával lehetett *nem ugyan ellensúlyozni, de legalább kendőzni* a tősgyökeres magyar népnek új tatár-török-német vésszel fölérő mérhetetlen pusztulását és gazdasági, szociális legyengülését. Hát ez az, amit nem folytathatunk.

A velünk most és a jövőben egy államban együtt élő nagyobb számú nem magyar népeknek - románnak, németnek, ruténak, tótnak, zsidónak - a régi árpádi és szentistváni hagyományok és államvezetési formák és alaptörvények szellemében és betűi szerint őszinte népi, művelődési önkormányzatot kell adnunk, természetesen a *magyar állam magasabb szellemi, szervezeti és szerkezeti egységének kereti között*. Nem kell félnünk az önkormányzatok kitágításától sem ott, ahol erre jogos, népileg és történelmileg megalapozott kívánság merülne föl, például a Kárpátalján.

Megfordítva, az eddigi, főleg a századforduló beteg irányvételétől számítandó, kettős szűkkeblűséget - a magyarság felé politikai és szociális, a nemzetiségek felé népi vonatkozásban - nagylelkű bőkezűségre kell átfordítanunk. Valójában az ősi árpádi és mátyási szellem, hagyomány vonalára. A kisemberek s a mindenféle „nincstelének” védelme és erősítése, tömeges önállósítása amúgy is a legtisztább magyar fajvédelmet jelenti a mi országunk különös szociális és népi tagoltsága révén. Ugyanakkor *az így megizmosodó magyarság elsőségének és továbbfejlődésének biztosításával párhuzamosan többet engedhetünk és nyújthatunk a velünk élő nem magyar népeknek is. Sőt nagylelkű módon tudatosan elmoshatnánk e kisebb népek kényelmetlen kisebbségi érzéseit, magyar emberséggel magunkhoz emelvén őket - a legteljesebb szabadság, a tudatalatti kölcsönhatás és a tudatos testvériség és egymás mellé rendeltség életformáinak kifejtésével*. Mindez talán kissé elméletien vagy politikai líraként hangzik a mai nemzedék fülében. De a régi magyar nemzedékek ezt szinte öntudatlanul, a magyarság politikai géniuszának tudat alatt ható varázslata és irányítása nyomán: *így cselekedték*. A magyarság szelleméből és uralmából a nem magyar, de a szentistváni Magyarországon élő népek e szabad fejlődésének biztosítása olyan természetesen adódik, mint az eső a felhőből. Ezt a magatartást, az idegen vérű és műveltségű emberekkel, népekkel való bánásmódnak ezt a szentistváni és mátyási formáját, a magyarok senkitől sem tanulták, sem a rómaiaktól, sem a franciáktól, sem az angoloktól. Ez velük született, úgy hozták idegeikben a középpázsiai és keleteurópai pusztákról, az altáji és uráli hegységek tövéből. A pásztorember és a lovasember ősi fölénye jelentkezik ebben, a szemebogarába rögződött, évezredek során napkeltétől napnyugtáig szüntelenül érzékelt *szabad és széles látóhatár fölénye*, a földtúró szomszédos germán vagy szláv ősparaszt és a főleg német város lakó mesterségesen megszükkült horizontjával szemben. Bizonyos közömbösség is belevegyül alkatelemként e politikaivá mélyülő pásztori és lovas fölényességbe, a természeti őserők szüntelen érzéklésének hatása, ami ellensúlyozza a kicsi dolgok és kicsinyességek iránt való fogékonyságot, nem kedvez a rövidlátásnak, a cvikkernek és a kispolgári ösztönöknek...

Messze vezetne, ha igazán belemélyednénk a magyarság különös, minden idegenre, szinte kivétel nélkül, még az ellenségre is, vonzó tulajdonságainak elemzésébe. De bizonyos, hogy *mély, eredeti és hódító szellemiség bujkál* - sajnos, még mindig bujdokol a maga hazájának

terein is - az egyszerű magyar nép lelkében, amely mint ős kovász benne kellett legyen a nagy Árpádok birodalmának más népek számára is sült kenyérében...

A közöny, a tárgyilagosság, az idegen emberekkel való bánni tudás, az emberség és a nagylelkűség: valaminő szinonimái a magyarság politikai szellemvilágának, kormányzó géniuszának. Az egész úgynevezett magyarosítási korszak a századforduló körül már a zsidó-árja középosztálybeli előnyomulás idejére esik és egészben véve éles ellentétben van az ősi magyar történelmi magatartással, formákkal. Deák Ferenc és Eötvös József zseniális nemzetiségi törvényét maradék nélkül kellett volna végrehajtani és a modern Magyarország nem is tehet egyebet, mint hogy visszatér ehhez az egész évezredes történelmünkben gyökeredző halhatatlan törvényalkotáshoz. Mesebeszéd, hogy legalább 3 millió hold földhöz juttatandó színmagyar népnek félnivalója volna a velünk egy államban élő némettől, tóttól, ruténtől, romántól, zsidótól. *Az elhibázott és kicsinyeskedő nemzetiségi politika a századforduló körül csupán visszája, kifordított színe volt a kivándorlás és a földreform elmaradása miatt a magyar népi erő aránylagos hanyatlásának...*

Aggodalmaskodás nélkül térhetünk hát vissza az eredeti magyar formákra ezen a téren is, vissza a deáki, eötvösi szellem természetes nagyvonalúságához.

Új, észszerűbb, szervesebb, történelmibb rendet a közepső Dunavölgyébe!

Nem folytathatjuk dunavölgyi szomszédainkkal és sorstársainkkal szemben sem a dualizmus korának érdektelenségi és elzárkózó politikáját. De még a Trianon után következett, Trianon óta ellenünk irányuló és a kisantant szövetsége révén megrögződött szomszédi érdektelenségekből, elzárkózásokból és sötét ellenségességből támadt nagyon is megokolt trianoni haragtartásunk politikáját sem. *Nekiünk igenis vannak nagyon határozott revíziós igényeink még ma is, vegye tudomásul barát és ellenség.* De viszont tudatában vagyunk erős - legerősebb - pozíciónknak is a Dunavölgyében, középponti elhelyezkedésünk és évezredes katonai, politikai képességeink, gyakorlatunk révén. Éppen ezért nem merülhet ki politikánk csupán visszaszerzési igényekben, hanem ki kell teljesülnie - éppen erőnk és erős helyzetünk tudatában - *az őszinte együttműködés megajánlásával* is dunavölgyi sorstársaink felé.

Világosan, a kiegyezés korszakának egészségtelen illúziói és beteg gátlásai nélkül kell látnunk helyzetünket a Dunavölgyében. Igaz, a minőség közbeszólása vajmi gyakran zavarja össze a mennyiség számításait. Nem is annyira magunkra, mint inkább elsősorban finn testvéreinkre kell itt gondolnunk, a minőség és a mennyiség törvényének összevetésénél. Alig kétséges, hogy százmilliónyi finn sokkal több joggal és reménnyel dobhatná a többi népek elé esetleges világhatalmi igényének kesztyűjét, mint egy és más valóban százmillió népe. Csak az a kérdés, hogy egy százmilliónyi finn nézetben kifejlődtek volna-e azok a csodálatos békés és harcos készségek, erények, amelyek *mintha nemcsak a nagyszerű fajtának, hanem a nehéz sorssal való évezredes keserves birkózásnak eredményei is volnának?*... Wells H. G. írja Világtörténetében hogy a hún-török katonanépeknél valóságos nagy nemzeti intézmény volt a vadászat. Attila, Dzsingisz kán és az Árpádok nagyszabású vadászatai egyenesen a modern idők nagy hadgyakorlatait pótolták. Mátyás király is megcsinálta azt a tréfát, hogy egyik nyugatmagyarországi vadászatának társaságát hirtelen csatarendbe állította és átrepült velük Ausztriába és csúfosan Bécsig futamította ezzel a látszólag rögtönzött sereggel legfőbb ellenfelének, III. Frigyes császárnak egy Markstein ostromára indult szászországi segítőcsapatát. Ilyenféle, de sokkal hatásosabb és tökéletesebb, mert mindenkire kiterjedő és nemzedékekre öröklődő tulajdonságokat nevelő hadi intézmény lehet a mi emberséges finn vértestvéreink életében a sport. De vajjon ez a sport vált volna-e azzá a tényezővé a finn nemzet egyéni-

ségének végső kiformalása körül, amivé valóban fejlődött, ha nem kimondhatatlanul nehéz emberi és nemzeti sors jutott volna a Kalevala nagyszerű népének osztályrészül? Mintha a különlegesen és végsőkig kifejlesztett kvalitás csak arra való volna, hogy *kiegyensúlyozza a hazai föld és éghajlat mostohaságát és a csekély lélekszámmal adódó örökös bizonytalanságot egy óriási számú nép terjeszkedésének útjában...*

Mondom, igaz, éppen a nagy számokkal való dobálódzásnak és a nagy számok előjogairól szóló vadonatúj nemzet- és állampolitikai elméleteknek divatja idején a szegény finn testvérek alapos leckét adtak a világnak a kvalitás változatlan jelentőségéről. S mi magyarok is, bár mai belső bajainkban, egy és más elmaradottságunkban, korábbi nagy készségeink újabban gyakorta jelentkező hanyatlásának korában nem állíthatjuk magunkat oly biztos öntudattal finn rokonaink mellé, mint tehette volna a mult század harmincas és negyvenes éveinek nagyszerű magyar nemzedéke: mégis a minőség fajtája és nemzete vagyunk mi is. Még mindig! S lehetnénk és a jövőben lehetünk még sokkal inkább. Elsősorban azért, mert az erkölcsi ellankadás, a magyar készségek, sajátságok elhalványulása csupán a középső és felsőbb rétegekben jelentkezik nálunk. De új szárnyalásra készen, annál elevebben szunnyadnak a magyar parasztság hatalmas, zárt egyéniségében, a nemzet e változhatatlan és megronthatatlan zömében. Mégis - józanul - nem volna bölcs dolog önmagunk előtt is titkolnunk két alapvető, idáig mindenféle illúziók és gátlások miatt szemünk előtt elmosódott tény a Dunavölgyében.

A szentistváni állameszme megváltozott erőviszonyok között.

Az egyik: az élet valójában és végeredményben rendszerint kompromisszumra szorítja a minőséget a mennyiséggel és megfordítva is. Tehát *ha valóban reális politikát akarunk csinálni, anélkül, hogy föladnánk a szentistváni állameszmet, nem zárkozhatunk el annak föl ismerésétől és e föl ismerés leszámítolásától, hogy Mátyás király óta rendkívül megromlott a magyarság arányszáma a Dunavölgyében s ugyanakkor rendkívül megjavult román és délszláv szomszédainké.* A másik alapvető tény pedig: A korábban nemzeti öntudatukban gyöngébb, felsőbbrendű önkormányzatra vagy éppen teljesebb és önállóbb állami életre, nagyobb külpolitikai föladatokra, magasabb politikai hivatás betöltésére nálunk sokkal kevésbé fölkészült szláv és román dunavölgyi népek, kiknek fejlődését a teljesebb és hosszabb ideig tartó török hódoltság is jobban visszavetette: a legutóbbi száz év alatt friss erővel bontották ki önkormányzó, művelődéstermő, sőt egyesek közülük jelentékeny államszervező és fenntartó készségeiket.

Más szavakkal: számot kell vetnünk egyfelől azzal, hogy sem a szorosabb értelemben vett történelmi Magyarország, még kevésbé a nagy Árpádok, Anjouk és Hunyadiak szélesebb birodalmainak keretét, nem tudjuk olyan mértékben kitölteni tisztán magyar népi erővel, mint tudtuk a XV. század végéig. Viszont számot kell vetnünk azzal a másik ténnyel, hogy a mi számbeli hanyatlásunkkal párhuzamosan a többi velünk együtt élő vagy szomszédos népek - miközben mi szinte elvéreztünk, értük is viaskodván s akkor is viaskodván, mikor ők bizony elég könnyen és igen hosszú időre meghódoltak a török világhatalom előtt, holott mi ezalatt nemcsak a törökkel, hanem még a másik, a nyugati, a német túlsúllyal is örökös hadban állottunk - *mind számban, mind nemzeti öntudatban, erőben, sőt részben politikai és katonai készségben is fölnöttek mellettünk, mondhatnánk így is: mellénknöttek.* Ilyen józan és illúziómentes belső elszámolás mellett pedig csak két eshetőség adódhat a magyarság számára: *vagy elejtjük, hiú látszatok kedvéért, magát a magyar dunai állameszmet, mely sohasem mondhat le a középső Dunavölgye politikai és hatalmi önállóságáról; vagy a többi dunai népekkel való józan kiegyezés s velük való, a reális erők egyensúlyán alapuló együttműködés útján valósítjuk meg nemzetiünk államának és birodalmának ősi eszméjét, elévülhetetlen értelmét s töltjük be európai küldetését.*

Ez a gondolat az, amely világító és melengető lánggal csap ki Ugron Gábor beszédeiből s ott bujkál, néha pedig a lángész villámainak éles fényében mutatkozik meg Ady Endre költői művében. De Kossuth dunakonföderációs terve is - minden rögtönzött és sok tekintetben eltorzult volta mellett is - sokkal több kétségbeesett sakkhúzásnál a Habsburgok ellen: a szentistváni gondolat korszerű megújítása és a megváltozott erőviszonyokhoz való alkalmazkodásának építő gondolata és szándéka vajudik benne. És csodálatos dolog: minél többet lapozunk visszafelé a magyar történelmében Kossuthról II. Rákóczi Ferencig, aztán Bethlen Gáborig, Bocskaiig s rajtuk keresztül a lengyel király Báthori Istvánig, ez idegen, de baráti trónra jutott új Mátyás királyig, majd az igazi Mátyásig és tovább vissza a nagy Anjoukon át a még nagyobb Árpádokig: mindaz, amit a magyar állam és a legnagyobb magyar államférfiak vagy megvalósítottak, vagy megvalósítani igyekeztek, mélységes rokonságot tart azzal a gondolattal, hogy *nekünk magyaroknak kell kezdeményeznünk és egyesült erővel fölépítenünk - a dunai népek ősi gyökerű, de új alapozású testvérisége és együttműködése útján, - a nagy magyar ősök szellemében és útmutatásai szerint, egy hatalmas dunavölgyi s végeredményben azon is túlterjedő egészséges konstrukciót.*

Az árpádi elődök bámulatos államférfiúi, birodalomszervező emberismerettel és népismerettel nagyon hamar megértették, mit jelent a szent korona számára a horvát nép és Horvátország, nemcsak a tenger révén, hanem e nép már akkor is jelentékeny szellemi önállósága, önkormányzói készségei, vitézsége révén is. Széles önkormányzatot biztosítottak Horvátországnak, sőt a horvátok azt állítják - némi túlzással - hogy már akkor paritásos alapon rendezkedtek be, Kálmán óta, az Árpádok, mint választott magyar és horvát királyok. A lényeg mégis az, hogy az Árpádok már a XII. századtól értékelni tudták nemcsak a horvát erőt, hanem a horvát politikai önállóságot is. *És csupán ezt a magyar-horvát párhuzamosságot és egymás mellé rendeltséget kell gondolatban és történelmi formákban tovább építenünk és kiszélesítenünk, hogy nem a logika mechanikus, hanem a történelem szerves törvényszerűségével eljussunk a szentistváni gondolat valaminő korszerű átértékeléséhez és megvalósításához.* Megelőzően azonban a lelki gátlásokat kellene kölcsönösen elhárítanunk az útból.

Népek és lelkek békéje a Dunavögyében.

Az osztrák-magyar dualizmus kora, miközben megrokkantotta egész magyar nemzedékek gondolkodását és gerincét, fájdalom, kitermelt valami - a magyar történelmi magatartás számára idegen - szellemi sznobságot, bizonyos kisebbségi alázatoskodást nyugat, főleg a német nyugat felé és ugyanakkor némi, többnyire igazságtalan, megokolatlan, tapintatlan főnnhéjazást kelet és dél felé. Viszont a mi népünket, történelmünket a háború után alakult vagy kiegészült szomszéd államok legtöbbször gyűlölködő hamisítással emlegetik, leszedik a keresztvizet is róla, publicisztikájukban, történetírásukban, tankönyveikben. Ázsiába küldöztetik, de arról megfelelnek, hogy ennek az ázsiai népnek vezetői nyomtatták ki az első román bibliát s hogy a magyar művelődésnek és a magyar nagylelkűségnek, jóindulatnak és emberségnek bizony vannak érdemei a korai délszláv kultúra körül is. Mi magyarok a fentebb vázolt kisebb-nagyobb elcsuszamlások és eltévelyedések során sem botlottunk ennyire és nem tévelyedtünk le ilyen nagyon a tárgyilagosság s a keresztény emberség útjáról... A mi tankönyveinkben sohasem olvashatott senki gyalázkodást, alpári és igaztalan lekicsinylést akár cseh, akár délszláv, akár román szomszédainkról. Jókai egy nagyon is betegesen sovíniszta szellemű korszakban írott regényében, a Szegény gazdagok-ban olyan őszinte tárgyilagossággal és meleg magyar emberszeretettel ír a román népről, hogy az még az irányunkban végképen elvakult román közvéleményt is meghatotta nem rég és a regény lefordítására készítette. Hibázhattunk, talán sokat is, de még hanyatló korszakainkban is tartottuk magunkat az ősi Corpus Iuris igazságot kereső és tevő, jogrendező, emberséges, egyetemes és európai

szelleméhez, legalább az alapvető dolgokban. Ám a kicsiben és részleteiben való elkanyarodást is ettől a szentistváni szellemtől és magatartástól: most jó, ha górcső alá rakjuk és inkább megnagyobbítjuk, mintsem lekicsinyítsük magunk előtt.

Igen, valóban urrá vált a századforduló körül élt magyar nemzedékben valaminő, ürességeit illúziók rózsaszínű ködébe titkoló szellem, túlzott és fölösleges meghajtással a nyugati szomszédság felé és igazságtalan lekicsinyléssel a magyar birodalom ősi délkeleti érdekszférái felé. Igaz, a magyarságban kétségtelenül él valamiféle veleszületett fölényérzet más népekkel szemben. Csakhogy éppenséggel nem e századfordulós értékelés szerint. A magyar nép mondásai, jellemző, ízes értékítéletei általában minden nem magyart egy kis enyhe, inkább barátságos, mint ellenséges elnézéssel kezelnek, valahogy a debreceni anekdota szellemében, hogy „utóvégre nem lehet mindenki magyar!” S annyit mindenesetre jó lélekkel el lehet mondani, hogy a magyar nép szemléletében az újabb idők bizonyos magyar köreinek túlzott és egyoldalú közel-nyugat-imádata sehol és semmiképpen sem mutatkozik, de még kevésbé komoly lenézés akár a délszláv, akár a román szomszédokról tett megjegyzéseiben és értékítéleteiben. Ellenkezőleg: megbecsülés és rokonszenv sugárzik a mi népünk önkéntelenül és nem bántóan fölényeskedő megjegyzéseiben mind e népek felé. Merem mondani, hogy például a maga katonai felülmulhatatlanságára oly rendkívül sokat tartó magyar parasztság mindig csak a legnagyobb tisztelet és elismerés hangján nyilatkozott és nyilatkozik, háborúban és békében egyaránt, vitéz és nagyszerű szerb szomszédainkról. Egy tiszta román nyelvű község határában és közvetlen közelségében töltvén el ifjuságom legszebb - nyári - hónapjait, hosszú éveken át, édesapám birtokán, magam csak szeretetet és megbecsülést tudtam mindig érezni a derék, rokonszenves, páratlanul jószívű és sokféle szellemi képességgel is megáldott román nép iránt. S ami ennél fontosabb, sohasem tapasztaltam bármi ellenszenvet, vagy éppen gyűlölködést Marciháza tiszta román népe és a szomszédos Geszt, Kötegyán, Nagyszalonta, Mezőgyán remek színmagyar népe között. Szellemi életünk igazi képviselői pedig, valóban nagy államférfiaink, költőink, íróink, képzőművészeink, mind azt a jóindulatú, tárgyilagos és emberséges, mélyen európai magatartást tanusították a velünk együtt, egy államban, vagy szomszédságunkban élő más délkelet-európai népek iránt, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán, akik fölényes hozzáértéssel és tárgyilagossággal vizsgálták és állapították meg a magyar népi zenének és a többi dunai népek dalkincsének értékeit, jellegzetességeit s termékenyítő kölcsönhatásait.

A magyar politikai, irodalmi, zenei, képzőművészeti és tudományos szellem örökéletű képviselői valóban sohasem vettek részt sem a nyugat felé való idétlen hajlongásban, sem a kelet felé való hasonlóan idétlen pöffeszkedésben. De a magyar politika mégis úgy alakult - gyöngébb nemzedékek megnyilatkozásaiból mindig túlságosan kisüvítenek a hangos és törtető középszerűségek, mint gyöngye cigánybanda muzsikájából a klarinét -, hogy a Bécshez való alkalmazkodás adta meg az alaphangot s ez kelet és délkelet felé, mint a magunk fölényeskedése rezgett tovább...

Pedig még újabb történetírásunkban is csak a legutóbbi évtizedek beteg reakciós rezgелődései, neobarok és labanc divatok és hivatásos idegentisztelők „átértékelő” túlbuzgalma törték meg a hagyományos magyar szemlélet belső egységét és szellemi méltóságát. Fájdalom, sekélyes korszakokban elszaporodnak a törtető és mindenféle ügyeskedők s bizony „a korcsoknak és cifrálnakodóknak, féligélőknek, habzósájúaknak, magyarkodóknak, ködevőknek” vajmi kevés érzékük volt Ady e másik versének soraihoz s bennük a magyar szellem legtisztább megnyilatkozásához.

*Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.*

A németek és oroszok közé szorult népek helyzete.

A magyar dunai küldetés azonban ezalatt lényegileg mitsem változott, nem is változhatott. Alig tagadható, hogy a mai európai háború és a mérhetetlen eszmei, külpolitikai zürzavar egyik legmélyebb forrása: a Dunavölgyének húsz éves siralmas rendezetlensége. S egyetlen percig sem lehet kétséges, hogy amint évezredek óta tartó érvénnyel csak úgy lehetett rendet teremteni egész Közép- és Kelet Európában, hogy a közép-dunai terület önálló birodalommal szerveződött s egy-egy nagy politikai és katonai tehetségű nép - hún, avar, magyar - vezetése alatt ez a birodalom nem engedte a maga gyönyörű istenadta egységét más birodalomnak alkatrészeivé szétszaggatni: akként a szentistváni magyar birodalmi eszme valaminő átmentése és új formába öntése teremthet csak újból a mai anarchia helyébe szerves és biztosított rendet, szabad életet valamennyi itt élő nép számára. Mind e népek részéről valóságos politikai öngyilkosság volna elkallódni hagyniok azt a nagy elvet, feladatot, lehetőséget, hogy a középső Dunavölgyében és a körülötte megint önálló, független, a maga külön törvényei szerint mozgó élet, szabad népek valaminő szabad együttese alakuljon.

Bizonyos mértékig előny talán, hogy egy ilyen együttesnek legádázabb, legrövidlátóbb és legkicsinyesebb ellensége a dunai népek között, Csehország, elesett - egyelőre, vagy véglegesen - a mi nagy dunavölgyi problémáink mosti megvitatásában és közeli megvalósításában való közreműködéstől. Prága volt a főinrikus s a gondolat egyik legfőbb ellenlábas a húsz esztendőn keresztül. Viszont a cseh nép és Csehország képviselte a német tengerbe való beleékeltsége révén a legkisebb önálló erőt is a dunai népek között, még Ausztriánál is kisebbet. Csehország mindenképpen csak segédi és kiegészítő szerepre lett volna alkalmas - s éppen ez az, úgy tetszik, ami ellen lázadott Benes a maga elvakult nagyvási tébolyában. A jövőben legjobb esetben is csak ilyen alkotórészként kapcsolódhatnék vissza a Dunavölgyébe. Erre az eshetőségre azonban nem lehet komoly terveket készíteni. Amúgy is, *a régi árpádi hagyományok szellemében úgy kellene megkonstruálni a dunavölgyi önállóság nemzeti és állampolitikai alapját, hogy az Csehország és Ausztria nélkül is megállhasson a maga lábán. S ennek - újból és újból visszatérek rá - egyetlen igazi főfeltétele és alapvetése: a magyar-délszláv kiegyezés, megértés, összhangzatos együttműködés.*

Ez a legfontosabb lecke. Ez az a gerinc, amely köré újból szerves módon csatlakozniok kellene a többi német- és oroszközi dunai népeknek.

Nem osztom Bainville ama húsz év előtti véleményét, hogy egy magyar-román-bolgár szövetség lehetne a dunai újjárendezés magja. A szentistváni koncepció és a 600 évig változatlan erőben élt magyar vezetésű dunai birodalom népi gerince mindig a magyar és délszláv összefogás volt. Bizonytal nem véletlenül. S alig kérdéses, hogy a török hódítás nélkül meg is maradt volna ez az alapvetés. A rokon bolgár nemzettel sokkal több harcunk volt az árpádi időkben, mint Szerbiával s mindig lazábban kapcsolódott külpolitikailag is a magyar birodalomhoz. Nem is szólva Romániáról, amellyel, míg a szintén rokon besenyők és kúnok birodalmainak alkatrésze volt, többnyire kemény harcban, vagy külpolitikai feszültségben éltünk, később pedig e birodalmak feloszlásával a két lassan romanizálódó - moldvai és havaseltvi - vajdaság, bár a törökhódítás előtt legtöbbször a Szent Korona fennhatósága alá tartozott, ritkán volt megbízható szövetségesünk, vagy különösebb értékű társországunk.

Bainville elgondolása az első pillanatra tetszetős, valójában azonban ő is a magyarság és a délszlávok jelentőségét hangsúlyozza elsősorban, csupán kedvezőtlennek ítéli Jugoszlávia helyzetét az évszázados olasz-délszláv ellentét s a szomszédos Olaszország túlsúlya miatt. Ma azonban más a helyzet, mint volt húsz esztendővel ezelőtt: Olaszország éppúgy belátta, mint a délszlávok, hogy föl kell számolni ezt a százados ellenséges viszonyt, mert nagyobb értékek forognak kockán és sem a Balkán, sem a Dunavölgye önállóságát nem lehet megvédeni egy

magyarok és olaszok közé beékelődött Jugoszlávia közreműködése nélkül. Mint ahogy Olaszország sem töltheti be a maga rendkívül fontos szellemi és politikai szerepét s vele közép-európai nagyhatalmi hivatását ez ellentétek nagyvonalú áthidalása nélkül. Éppen Olaszország nyugat-balkáni pozíciója és közép-európai érdekelttsége egyfelől s a remélhetően állandó természetű és termékenynek bizonyuló pár év előtti olasz-délszláv kibékülés másfelől: ad élesebb hangsúlyt és világosabb jelentőséget a dunai újjárendeződés kérdésében a magyar-délszláv kiegyezésnek és együttesnek.

A nekünk nagyon kedves és rokonszenves, baráti, sőt vérbelien rokon bolgár nemzet most Déldobruzsával kiegészülve kétségtelenül le nem kicsinyelhető tényezője a Balkánnak és a Dunavölgyének is. Olyan nép, amelynek nagyszerű történelmi múltja eleven összhangban van mai friss, kihasználatlan politikai, katonai erőinek igen számottevő jelentőségével. De érdekelttségei inkább kelet felé vonzzák.

Míg Románia, hasonló helyzetben van Oroszországgal, mint Csehország a Németbirodalommal. Nem ura megközelítőleg sem olyan mértékig a maga sorsának, mint akár a magyarok, akár a délszlávok, annyira sem, mint Bulgária. Besszarábia ellenállás nélkül való átcsatlakozása Szovjetországhoz és a magyar és bolgár revízió békés részsikere eleget mond ez irányban. Hát még, ha a magyar és bolgár hadak megindulhattak volna történelmi igényeik teljes érvényesítésére...

Románia, a mindenkori Románia, szerepe épp úgy csak járulékos lehet egy nagyobbszabású közép- és délkeleteurópai újjárendeződés tervében és megvalósulásában, nem alapvető, mint Csehországé. Sőt még egy lépéssel tovább kell mennünk e gondolatsoron.

Bármilyen nagyra értékeljük is a lengyel nemzet erejét, hősi múltjánál, az európai művelődés védelme körül való történelmi teljesítményeinél, de számánál, műveltségénél, egyéniségénél fogva általában és bármilyen forró rokonszenven, sőt valósággal a testvériség ösztöne és tudata köt bennünket össze ezzel a nemes néppel: az igazság mégis az, hogy rendkívül nehéz földrajzi és nemzetközi elhelyezkedése az orosz és német birodalom közvetlen szomszédságában, nagy mértékben lefokozza *önmagában* való politikai szabadmozgását s ezzel *önmagában* való politikai súlyát is Közép-európában. A magyarság is, a délszlávság is kétségtelenül szerencsésebb, több önállóságot biztosító földrajzi és nemzetközi helyzetben van a lengyeleknél. S ha ezt a relatív szabad mozgást, szerencsésebb geopolitikai elhelyezkedést tekintjük, megint csak a magyar-délszláv tengelyhez érkeünk. Ebben a vonatkozásban Bulgária helyzete is a mi kettőnkéhez hasonlít.

Egy szerves, tartósságra, erős önvédelmi lehetőségekre számító konstrukció alapvetésénél lehetetlen figyelmen kívül hagyni ezeket a szempontokat. Az igazság az, hogy magyarok és délszlávok együtt aránytalanul nagyobb természetességgel és nyomatékkal képviselhetnek egy önálló birodalmi eszményt, mint a lengyelek. A háború utáni lengyel politika egyik nagy hibája volt éppen, hogy ezt nem ismerte föl idejében, sem újjáépülésének első éveiben, amikor csehbarát vizeken evezett s túlságosan is önállótlánul szolgálta ki a párisi politika akkori szánalmas kurzusát, sem a lángeszű Pilsudski marsall vezetése alatt, amikor viszont túlságosan is beleélte magát a maga önálló birodalmiságába. S ha keresett is kapcsolatokat dél felé, nehéz és fenyegetett államközi helyzetének kiegyensúlyozására, a párisi recept szerint nemzetközi szerződésekben kereste főleg biztonságát s ott is többet adott a nyers számokra, mint a történelmi útmutatásra és a reális erőkre. Így építkezett inkább Romániára, mint Magyarországra. És csak a legutóbbi években kereste újból komolyabban a magyar nemzettel való reálpolitikai összefogást. Akkor, amikor már sokminden el volt rontva.

Valamikor magam is hajlottam ama gondolat felé, hogy egy jobb dunai rend kialakulásának első lépése a se nem szláv, se nem germán magyarság és románság kiegyezése és összefogása lehetne. De rájöttem, hogy nem szabad faji dogmák és sablonok vakvágányára csábíttatnunk

magunkat. A magyar politika sohasem volt sem germánellenes, sem szlávellenes, legkevésbé pedig latinellenes. Faji alapon semmiképpen sem lehetne megmagyarázni azt a sokszáz éven át eleven politikai és szellemi erőként ható valóságot, ami a magyar-horvát testvériség volt. Épp ily kevésbé lehetne megmagyarázni azt a magyar-lengyel testvériséget, mely a magyar és lengyel nép lelkébe, gondolkozásába, idegrendszerébe kiírthatatlanul beledzödött. De faji alapon a magyarság és a szepesi németség nyolc évszázados rokonszenvét és együttérzését is nehéz volna megfejteni. Nem szólván arról, hogy a románság, ha nyelvének szerkezetében és külső zengésében latinnak mondható is, maga a nép nem képviseli megfoghatóan a latin lelki és szellemi vonásokat, jegyeket. Amilyen gyökerében elhibázott elgondolás volt a századokon keresztül szolgaszerepre kárhoztatott és csupán különböző valószínűtlen ügyeskedésekkel és fantasztikus véletlenek folytán szélesebb közép-európai jelentőségre vergődött cseh népre alapozni a háború után való új dunai rendet, akként szintén gyökeres hiba lett volna, vagy lenne a jövőben, valaminő Budapest-Bukarest tengely köré tervezni a kétségtelenül esedékes dunai újjárendeződést. Románia majd jön, ha akar. És jönnie kell, ha nem akar cseh módra elveszni a szomszédos néptengerben.

Az ifjabb Andrassy Románia nemzetközi helyzetéről.

Egyébként: vajmi üdvös volna, ha román szomszédaink szellemi és politikai vezetői elővennék az ifjabb Andrassy Gyula grófnak a világháború problémáiról írott művében a róluk és nekik szóló fejezeteket. Nem hiszem, hogy multjuk történelmi kialakulásáról és sorsuk állandó természetű nemzetközi összetevőiről ennél jobb eligazítást bárkitől valaha is kaphatnának.

Andrassy a maga kifinomult elemző művészetével végig vezet Románia, helyesebben a két román vajdaság legutóbbi 200 esztendejének történetén, e nem tehetségtelen és nem értéktelen nép szinte groteszk bukácsolásain - egész a világháborúig. Bizony e 200 év során kevés a román siker, eredmény, dicsőség, annál több a megaláztatás, a nagyobb erők malomkövei között való tehetetlen örlődés, a különböző függőségeknek s e függőségek változó mértékének bonyolult ingadozása, játéka. Másfélszáz éven át labdázik az orosz és a török birodalom a szerencsétlen román néppel, osztozkodnak a rajta való uralmon. A török inkább névleg, hiszen a román vajdaságok egészen a berlini kongresszusig az ottomán birodalom fennhatósága alá tartoznak forma szerint. Az orosz inkább valóságosan. Hol vagyunk még Nagy Péter idejében, 1711 körül - Cantimir moldvai hoszpodár Oroszországnak szóló hűségesküje idején - a romániai török fennhatóság végleges megszűntétől és már akkor a cár rendelkezik valójában a vajdaságokban. II. Katalin cárnőnek 1769-ben hűségesküt tesz Jassy - a régi Jászvásár - lakossága és csak Nagy Frigyes és Kaunitz osztrák kancellár akadályozza meg, hogy a román fejedelemségeket 25 évre zálogba vegye a nagy cárnő.

Ugyanezen célok irányítják - írja Andrassy - később is az orosz kormányokat... Tilsitnél I. Napoleon Sándor cár keleti ambícióit használja föl arra, hogy szövetségét megnyerje. Arról van szó, hogy Oroszország a Dunáig, sőt a Balkánokig terjeszthesse ki határait s csak Konstantinápoly fölött nem tud a két uralkodó megegyezni, melyet a fiatal cár megakarna szerezni, Napoleon azonban nem hajlandó megígérni. Pár évre rá Erfurtban szerződéses megállapodás jön létre Napoleon és Sándor között, mely a Duna határát biztosítja ez utóbbinak, csak a franciákkal való szakítás akadályozta meg e terv végrehajtását... 1842-ben a cár egy orosz tábornokot küld a Porta megkérdezése nélkül az akkori fejedelem ellen beadott panaszok megvizsgálása céljából. Az orosz tábornok irányítja az egész vizsgálatot s annak alapján követeli a fejedelem elcsapását, ami meg is történik és azt kell a Portának kineveznie, akit a cár akar... A cár jogot szerez arra, hogy 7 évig a Portával együtt ellenőrizze és irányítsa a fejedelmek kormányzatát.

Miklós cár, ez a hatalmas autokrata annyira meg is van elégedve az elért eredménnyel, hogy a krími háború előtt az angol kormánnyal való tárgyalás alkalmával kijelenti, hogy nem akar hódítani a török birodalom megbukása esetében sem, hanem csak azt kívánja, hogy a két dunai fejedelemség független legyen az ő védelme alatt, amint eddig volt és ugyanezt a rendszert honosítsák meg Szerbiában és a megalakítandó Bulgáriában. Az orosz protektorátus így egész Konstantinápoly közeléig terjedt volna... Miklós cár e politikájával Katalin cárnő nagy ambícióit így kerülő úton már csaknem elérte: tőle függő, neki engedelmessé országok választották el a tengerszorosokat az ő határaitól. A Dunáig feltétlenül parancsolt. Csak a krími háborúban dőlt meg Oroszországnak ezen domináló állása, szüntek meg külön jogai s került Besszarábia az anyaországhoz. Az utolsó török-orosz háborúban II. Sándor cár kísérletet tesz régi uralkodó helyzetét a Balkánon visszaszerezni és újra a Dunáig tolja előre határát. Megalkotja a nagy Bulgáriát, mely Görögország és Szerbia rivalitásának kitéve, ezentúl is az orosz protekcióra szorult volna. Csak a berlini kongresszus akadályozza meg Ignatiev ezen politikájának megvalósulását, majd pedig a keleti államok öncélúsági vágya és létfenntartási ösztöne. Oroszország azonban nem nyugszik bele az új helyzetbe, teljes erővel azon van, hogy Bulgáriát saját akaratának vesse alá s ne engedje, hogy ez az új állam önálló céljának és saját nemzeti érdekeinek éljen. Azt hirdeti, hogy oroszok legyenek a kormányon, hogy a hadsereg orosz vezetés alatt álljon... *Kétszáz éves következetes törekvés nem lehet a véletlen szüleménye. Teljesen biztos, hogy a múlt ismétlődni fog a jövőben, mert nem szeszély, nem ötletek létesítették az orosz politika keleti ambícióit, hanem kényszerítő körülmények és e körülmények változatlanul fennállanak ma is.*

E történelmi visszapillantás Románia kevésbé ismert múltjára bizonyosan számunkra is jelent egynémely tanulságot. Andrásy következtetései és érvei pedig valósággal újjá elevenednek a mostani európai válság s *Nagyrománia 1940-es összeomlásának* kísérteties megvilágításában.

Andrásy Romániának a világháborúba való beavatkozása előestéjén szigorú mérleget csinált arról, mit nyerhetnek és mit veszhetnek a románok egy ilyen háborúban.

Megmagyarázta román szomszédainknak mindenekelőtt, hogy csak féligazság a régi mondás: „Pétervárról Bécsen keresztül vezet az út Konstantinápoly felé”, mert *rövidebb és közvetlenebb az út a Boszporus felé Bukaresten át.* És Bécs ebben a vonatkozásban csak annyit jelent, hogy Oroszország számára mindaddig nem biztos a bukaresti út, míg a monarchia ellenáll e tervnek.

Amint azonban a tőlünk várható ellenállás megtörtént, - írja Andrásy, - Oroszország túlsúlyát a bukaresti út megnyitására fogja felhasználni.

Románia csak azért nem orosz provincia, Bulgária csak azért ura sorsának és nem áll orosz generálisok parancsa alatt, mert Európa, főleg Auszria-Magyarország önvédelmének hátvédjét képezte.

Majd felveti a nagy román sorskérdések legnagyobbikát:

Helyes politika-e küzdelem nélkül eltűnni, sőt esetleg áldozatokkal előmozdítani, hogy egy ilyen Oroszország szerezzék meg a többé nem vitatott hegemoniát, az olyan Oroszország, amely *saját jól felfogott érdekében el sem tűrheti, hogy független, erőteljes nemzeti élet fejlődjen ki közte és a Boszporus között?* Nem öngyilkosság-e hatalmassá és nagyobbá tenni akarni azt a szomszédot, amelynek túlereje a legnagyobb veszélye a kisebb Balkán-államoknak felszabadításuk óta és amely *minden percben összetiporhatja az aránytalanul kisebb Romániát is, amint meggyöngyültek azok a tényezők, amelyek eddig túlhatalmát korlátozni képesek voltak.*

Erdély kérdését pedig így világítja meg és a feléje irányuló román igények mérlegét így állítja fel:

Erdély szép ország, kétségtelen az is, hogy néhány millió román egyesítése a királyságban élő nemzettel igen érthető vágy. *De aki ezen vágy által magát elvakíttatni hagyja, legyen azzal is tisztában, hogy célját csak azzal érheti el, hogy orosz hűbéressé válik, ha gazdaságilag és politikailag Oroszország rabszolgájává lesz. Erdélyért oda kellene adni cserébe állami függetlenségét s annak lehetőségét, hogy a román nemzet saját céljának éljen és saját politikáját folytassa.*

Andrássy fényes érveléseire, melyek részben a román sajtóban jelentek meg, román részről vajmi gyenge ellenérvek érkeztek. A Fekete-tenger szorosainak roppant jelentőségű kérdésében elismerték az Andrássy megmutatta orosz veszedelmet és csak azzal tudták menteni a magyar- és monarchia-ellenes román politikát, hogy Románia nem engedheti meg a Dardanellák német kézre jutását. Míg az erdélyi kérdésben egyszerűen a néprajzi elvre hivatkoztak, mindössze néhány évvel azután - mutat rá Andrássy, - hogy éppen Ionescu Take akkori román miniszterelnök a néprajzi elv flagrans megsértésével szerezte meg a bolgár többségű Dobrudzsát.

Barátságos intelem Románia felé.

Andrássy érveinek igazából semmit sem vonhat le a *történelmi véletlen* ama közbeszólása, hogy 1917 tavaszán eltörölte az orosz cárizmust, ugyanaz év őszén pedig kirobbantotta és győzelemre segítette Lenin bolsevista forradalmát. Ezzel egyelőre lekerült a napirendről minden korábbi orosz terjeszkedési politika s Románia meg is nyerte - egészen 1940 nyaráig - a maga háborús játszóját. Sőt még többet is annál, mert nemcsak Erdélyt szerezte volt meg jókora darab további magyar földdel, hanem Besszarábiát is, és Dobrudzsát is megtarthatta. Viszont orosz fennhatóság alá sem került, mert Oroszország nem foglalta el Konstantinápolyt, nem vette birtokába a Fekete-tenger szorosait. Mind e rengeteg zsákmányt Románia úgy nyerte el a *francia és angol államférfiak rövidlátásának jóvoltából*, hogy szerencsésen visszatornázta magát - a középponti hatalmakkal kötött különbékéjét Tardieu segítségével feledtetve - a nyugati hatalmak szövetségébe.

A csehszlovák fantasztikumnál is nagyobb fantasztikum volt ez a Nagyrománia, Oroszországtól, Magyarországtól, Bulgáriától elharácsol, komoly harc, főleg pedig minden győzelem nélkül összeszerzett új területeivel. Valamit ugyan behozhatott volna az elmulasztottakból, ha legalább utólag kiáll annak az Európa-rendezésnek és a nyugati hatalmak pozíciójának védelmére, melynek minden szerencséjét köszönhette. De nemcsak ezt az erkölcsi kötelességét tagadta meg, s tagadja azóta is szüntelen, hanem Lengyelországot, a vele való szövetséget is csúful cserben hagyta 1939 őszén. Holott vele is épúgy szövetséges volt, mint a monarchiával a világháború előtt. Sőt éppen a lengyel-román szövetség volt egyik főoka, a lengyel és magyar államférfiak rövidlátása mellett, hogy nem tudott idejében kialakulni a lengyel-magyar reálpolitikai együttműködés. De azóta cserbenhagyta Angliával való szövetségét is.

A világtörténelem alig ismer pókhálószerűbb szövédéket e Románia Mare-nál, amely egyszerre állott szemben az orosz, a bolgár, a magyar és a lengyel érdekekkel, talán a német birodalom keleti érdekeivel is...

Alig mult el 15 esztendő Andrássy figyelmeztetéseinek elhangzása óta s máris új szellemi fényben és reális politikai érvényben elevenednek meg Andrássy igazságai...

Magyar szempontból nagy szerencse, hogy ma már egyetlen európai nagyhatalom sem akarja orosz kézre adni Isztanbult és a feketetengeri szorosokat. Elképzelhetetlenül nagy előny, hogy

a világ nagyobbik fele - alighanem maga Szovjetország is - szívesebben veszi az új Törökország sorompót őrző szerepét és hatalmát, mint bármely más megoldását e kérdésnek. De ez a szerencse legkevésbé Romániának jelent biztonságot. Először azért, mert Oroszország egész Európa - benne a német birodalom és Olaszország - ellenzése folytán elesett ugyan egyelőre a Dardanellák és Isztambul évszázadok óta hajszott birtokától (amit pedig az 1914-18-as világháborúban megigérték neki szövetségesei, Törökország hadbaszállása után), de annál természetesebb és sürgetőbb érdeke volt, hogy némi kárpótlásul legalább Besszarábiát visszaszerezze, amelyet még a sanstefanoi békeszerződés orosz nyereségeit alaposan megtépező berlini kongresszus is meghagyott volt Oroszország birtokában. Másodszor pedig azért, mert a mai Románia az orosz nyomás mellé megkapta a magyar és bolgár nyomást is, aminek első eredményei már jelentkeztek 1940 őszén: Észak-Erdély és Észak-Dobrudzsa visszatérésében Magyarországhoz, illetőleg Bulgáriához.

Románia határozottan rossz üzletet csinált kissé olcsó „hódításaival”. Tragikum, hogy mind e népek - oroszok, magyarok, lengyelek és bolgárok - alighanem külön-külön is el tudnánk bánni a *még mindig természetellenesen nagy* mai Romániával, katonailag...

Az az érzése az embernek, hogy még mindig jobb és biztosabb sors csonkamagyaroknak lenni, mint nagyrománoknak!

Egyetlen percig sem lehet kétséges, hogy Románia soha meg nem alakulhatott volna, ha Ausztria-Magyarország valósággal a moszkovita imperializmus szájából ki nem rántja még idejében. Történelmi véletlennek köszönheti azt is, hogy orosz vazallusság helyett húsz évre Besszarábiát is elvehette az összeomlott cári Oroszországtól s az 1940. év derekáig megtarthatta. A szerencsés véletlenek gyermeke volt sokáig, akárcsak Csehszlovákia. Magyarországgal szemben az máig, hiszen nemcsak Erdély nagyobbik és gazdagabbik fele maradt a bécsi döntés után is birtokában, hanem Arad, Temesvár és a Bánság jókora darabja is. *De egy nép és ország, melynek megalakulása is véletlenek műve, megnagyobbodása még inkább, kell, hogy számoljon kedvezőtlenebb véletlenekkel is.* Kossuth szavainak egy kis eltorzításával elmondhatnánk Románia felé, hogy a *véletlenek sikamlós meredélyére érkezett...* Ideje volna, hogy erre a valóságra mielőbb ráébredne. És egy kicsit átgondolnák e derék és értékes nép mai vezetői valóban nem nagyon rózsás nemzetközi helyzetüket s keressék a megértés útjait a magyar szomszédal és természetes szövetségessel. Csehország sorsa intő példa lehetne...

A középső Dunavölgye sorsa magyarok és délszlávok kezében.

A csehek és az osztrákok immár a harmadik birodalomban. Lengyelország kettéosztottan, német és orosz tartomány, egyelőre. Románia a szovjet orosz birodalom torkában régi artista mutatványait, oroszok, németek és nyugatiak között, kétes eredménnyel zárta, hiszen mégis vissza kellett adja egész Besszarábiát, Észak-Erdélyt és Dél-Dobrudzsát. Maradtunk a Dunavölgyében hárman: magyarok, délszlávok és bolgárok, akik rendelkezünk még a magunk sorsával. Közülünk is: a magyaroknak, a baráti Németországra kell tekintettel lennie elsősorban, a délszlávnak Olaszországra, a bolgárnak Szovjetországra. Az önállósági lehetőségek még a mi számunkra is összeszűkültek, nem is szólván a háború előreláthatatlan eshetőségeiről. Itt az utolsó óra, hogy megértsük egymást és újból hangsúlyozom, elsősorban: magyarok és délszlávok!

Ez is csak akkor következhet el, ha magyar és délszláv oldalon egyaránt felérjük ésszel és jó szándékkal: *sem a szentistváni gondolatot a maga nagy világtörténelmi jelentőségében nem lehet megmenteni és új, további döntő közép- és kelet európai jelentőséghez juttatni délszláv együttműködés nélkül, a szerepeknek valaminő paritásos megosztása nélkül; sem a délszláv erők felmorzsolódását nem lehet megakadályozni nagyon erőteljes és aktív magyar támogatás*

nélkül. Csak a két nép szoros összefogása mentheti meg a Dunavölgyének és a Balkánnak külpolitikai, gazdasági, művelődési önállóságát s akadályozhatja meg, hogy nemcsak ezek, hanem a többi dunai és balkáni népek is, rajtuk és e területen kívül székelő uralmi gondolatok, szándékok, birodalmi koncepciók és erők szétszaggatott prédájává hulljanak.

Eme feladat körül is mienk a kezdeményezés kötelessége. Mienk a nagyobb felelősség is, nagy, birodalmi multunk révén. A nehézségeket és akadályokat - bethlenistváni szóval: „dunai elsőszülöttségünk” jogán - nekünk kell elsősorban elhárítanunk. Azért is, mert nagyobb és tágabb és önállóbb mult van mögöttünk, mint délszláv szomszédaink és sorsbeli társaink mögött. De azért is, mert, - mint ahogy Bainville észrevette, - kettőnk, *magyarok és délszlávok, közül mi vagyunk a kedvezőbb földrajzpolitikai és nemzetközi helyzetben.* Bainville azt ajánlja a francia államférfiaknak 1920-ban, hogy elsősorban Magyarország köré igyekezzenek kikristályosítani az új dunavölgyi rendet, mert a másik számba jöhető tényező, Jugoszlávia, belső nehézségei és súlyosabb külpolitikai helyzete folytán kevesebb önálló cselekvőerővel rendelkezik. Mi magyarok azonban, ha bizonyos mértékig el is ismerjük, sőt mi tagadás, jól esően ismerjük el Bainville érveinek igazát, mégis azt kell mondjuk: most megint rajtunk a sor, hogy hagyva a terméketlen versengést, *csupán arra az egyetlen nagy célra függesszük tekintetünket: hogyan menthetnénk meg a Középduna völgyének világpolitikai önállóságát és jelentőségét.* És ennek a nagy gondolatnak s ama felismerésnek sugallata alatt, hogy nem bírjuk többé a magunk vállán hordozni, mint tettük sok századon keresztül, a középső Dunavölgye külpolitikai függetlenségének rettentő terhét, a megnagyobodott ellentétes szándékokkal és erőkkel szemben: gondolkodás nélkül *a magyar-délszláv paritás* álláspontjára kellene helyezkednünk a jövőben. Nem gondolunk itt most konkrét államjogi vagy nemzetközi konstrukcióra. *A forma könnyen adódhat, mihelyt e nemzetek lelke megérett a nagy dolgok lényegének felismerésére és kellő értékelésére.*

Ezekben a nehéz időkben fel kell hogy révüljön a széles értelemben vett Dunavölgyének minden népe lelkében a mult minden tanulsága, kudarca, keserősége, de korábbi nagysága és dicsősége is. S a gondolat és remény is, hogy *a mult igazi értelméhez való visszatérés új nagyság és új dicsőség alapját vetheti meg.* Fel kell, hogy révüljön mindannyiunk előtt a nagy dilemma: *folytassuk-e tovább egymással való kicsinyes harcainkat, mikor valamennyiünket ugyanaz a sors fenyeget, a szabadság, az önállóság elvesztése, ami borzasztó gondolat minden magyarnak, minden délszlávnak és minden bolgárnak egyaránt. Vagy pedig próbáljuk összeegyeztetni a csupán kicsiben ellentétes érdekeinket a nagyban való évezredes közös érdek kedvéért és szolgálatára.* Fel kell, hogy révüljön előttünk a harmadik feladat is: *nem-magyar részről megértése annak, hogy a szentistváni gondolat - azaz egy törzsökösen dunai, a Duna középtájaira támaszkodó koncepció - nélkül nem lehet megoldani a Dunavölgyének önálló életberendezkedését; a magyarok részéről pedig felismerése és leszámítolása annak, hogy ezt az évezredes birodalmi eszménket nem bírjuk a magunk erejéből megvalósítani, hanem csak a dunai népek egyenrangúságára alapozott szoros együttműködésével...*

A szentistváni gondolat e töprengések és multba vissza és jövőbe előre való történelmi révedezések világánál mérhetetlen fenségben s szinte az örökkévalóság fényében magaslik elénk - hová törpül e látomás ígéretében az „ausztriai küldetés”? - és önkéntelenül, mint valami természeti erő tör fel a magyar lélekben a roppant feladatokhoz segítséget kérő kiáltás:

„Hol vagy István király?”

Kilencszázéves szövetségünk a szellemi Európával.

A szentistváni gondolat azonban nemcsak külpolitikánk önállósága, az államunkban élő nem magyar népek szabad fejlődése, valamint a többi dunai államnemzettel való viszonyunk tekintetében ír elő számunkra igen világos magatartást, hanem *Európával mint szellemi egységgel, mint virtuális valósággal, mint örök eszménnyel és felsőrendű szellemi, erkölcsi mértékkel szemben is.*

Szent István volt az első nagy magyar államférfiú, aki ennek a virtuális Európának szellemi szolgálatát beleépítette a maga lángeszű külső és belső politikájába. Ő volt amaz őse minden későbbi nagy magyar államférfiaknak, aki birodalomalkotó és birodalomvédő művében előírta utódjainak és nemzetének, hogy Európát *sohase tévesszék össze egyik vagy másik hatalmas és egyelőre a magyarnál haladottabb szomszédal, az igazi európaiságot mindig a legmagasabb szellemi, erkölcsi mértékben keressék, azt igyekezzenek beleépíteni a magyarság életébe.* És így belülről, *önmagunkon,* a magyar szellem és állam erején, önállóságán, színvonalán, tekintélyén, bensőséges kereszténységén keresztül szolgáljuk Európát. Nem pedig kívülről, mint valami rajtunk kívülálló idegen hatalmasságot és bálványt. Szent István géniuszát óriási szervező, hadvezető és diplomáciai képességein túl ama páratlan, korát megszegyenítő mély és finom intellektualizmusában csodálhatjuk leginkább, ahogyan elutasította magától azt a korszerű csábítást, hogy Európa keresztény *szellemi egységébe* beleértse a pápasággal párhuzamosan a német-római császárságot is. Ezt a gondolatot époly határozott, sőt kíméletlen erővel utasította el magától, mint kortársa, Hitvalló Edvárd Angliában. És hogy ennek a *formai* egységfogalom elutasításával egyidejűleg nemcsak hihetetlen gyorsan kiépítette, hanem tartani is tudta a szellemi Európa egyetemességével nemzete és birodalma kapcsolatait, semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy a róla fennmaradt külföldi följegyzések és hagyományok magyar összegyűjtője és legjobb ismerője, a kiváló történész, Gombos P. Albin, azt írja egyik nagyértékű tanulmányában: a már felnőtt korában megkeresztelkedett István király volt a maga kora Európájának legnépszerűbb, a szó szoros értelmében legendás hőse. Ő nyitotta meg az első biztosított szárazföldi utat a nyugatról özönlő zarándokok számára a Szentföld felé, Magyarországon keresztül. Udvara menhelye volt a különböző előkelő politikai menekülteknek. Fantasztikus legendák vették szárnyukra nevét európaszerte s mesebeli rokonainak, fiainak, testvéreinek, sógorainak egész légiójával népesítette be a legkülönbözőbb országok udvarait személyének varázsa s a róla szóló idegen népi emlékezés. Szent István, miközben hihetetlen erővel vert vissza és torolt meg irgalmatlanul minden diplomáciai és katonai támadást, amely bármely égtáj felől birodalma ellen zúdult, meg tudta szerezni maga és népe, birodalma számára az általános megbecsülést, sőt páratlan népszerűséget is *a szellemi Európa, Európa egésze* részéről - alig néhány évtizeddel a gyűlöletessé vált háromnegyed évszázados vad pogány-magyar lovasrohamok lezáródása után...

Nem lehet magyar embernek eleget tünődnie ennek az oly csodálatosan eredeti s a maga korszerűtlen intellektualizmusában s évszázadokra előre tekintő államférfiúi éleslátásában egyedülálló - legnagyobb államférfiúi alakján a magyar történetnek...

Hiszen más nemzetnek is voltak hasonló korai, legendák felhőibe emelt, nagy államszervező uralkodók és hőseik. De Nagy Károly birodalma már a fiaiban összeomlott. Hitvalló Edvárd nyomába Hódító Vilmos lépett és a normann foglalás Angliában. És ugyan meddig tartott a legendás Tomiszláv horvát király birodalma. Dusán cár Nagyszerbiája? Szent István halála után Magyarországon is megindult a belső bomlás és megtörtént az ilyenkor oly természetesen adódó külföldi lerohanás is. De a belső bomlás csak néhány évig tartott s már Szent István unokaöccsei, I. Endre, I. Béla s nyomukban Szent László és Kálmán királyaink páratlan erővel verik vissza a legnagyobb középkori német-római császárok, II. Konrád, III. Henrik, IV. Henrik támadásait és utódaik még további évszázadokra - a honfoglalástól számítva több

mint 600 évre - tudják biztosítani a magyar birodalom épségét, hatalmát, virágzását. Biztosítani tudják, mert változatlanul tartják magukat a szentistváni útmutatáshoz: *minden elképzelhető erővel védeni a birodalmat belső erejében és külső függetlenségében s ugyanakkor tartani a kapcsolatot a szellemi Európával.* E 600 esztendőnek csak néhány évre terjedő apró epizódjai vannak, amelyek szembekerültek e kettős szentistváni tanítással - a Péteré és a Salamoné - s oly óriási volt ez a szentistváni sugalló erő, hogy a francia származású Anjouk hihetetlen gyorsan kerültek hatása, szellemi hatalma alá s tudták a régi hagyományok szellemében tovább építeni, kormányozni és védelmezni a szentistváni birodalmat.

Bizonyos, hogy *a magyarság e sokszáz év által megszentelt s rengeteg magyar vérrel megpecsételt szövetsége nem hatalmas vagy túlhatalmas szomszédokkal, hanem a mindenkori szellemi Európával, Európával mint eszmével és szellemi, erkölcsi színvonallal, tovább kell hogy éljen bennünk s ha nemzedékünk politikai ösztöneiben és tudatában elhanyagolt volna, gondoljunk arra és vigasztalódjunk vele, hogy ez a kapcsolat a magyar szellemi élet legfelsőbb régióiban, a magyar művészi, irodalmi, zenei, politikai legnagyobb alkotók szellemében és műveiben mindvégig megszakítatlanul épen maradt.* Csak végig kell tekintenünk a magyar szellemi alkotás legnagyobb alakjain és egyéniségein és művein, hogy tisztán lássuk, mennyire *az örök Európával* tartotta a szövetséget a magyar szellemi világ Szent Istvántól mostanáig. S ha voltak korszakok, mint a legutóbbi századforduló előtt és után való évtizedekben, mikor a magyar *politika* beleszédült bizonyos szomszédosági sugallatok és hatások, nyomasztó szövetségi túlsúly alatt a megalkuvás langyos kényelmébe, *a magyar szellemi élet igazi megszemélyesítői és képviselői sohasem osztoztak ebben a szédületben.* Sőt, az Ugron Gábor magános *politikai* szabadságharca elakadása után az Ady Endre - utánuk Móricz Zsigmond, Szabó Dezső - diadalmas *költői és irodalmi* szabadságharca következett. Velük Bartók Béla és Kodály Zoltán *zenei* szabadságharca. Ez a gyönyörű éppen a magyar állam és a magyar szellem történetében s ez mutatja *legdiadalmasabban a magyarság örökkévalóságának kifogyhatatlan erőforrásait,* hogy amikor ez az őseredetien, *mélyen és változhatatlanul politikus nemzet* kifogy a politikai szuszból, akkor sorompóba lép a költészet és az irodalom, zene, a művészet s a tudomány, hogy átvegye az egyelőre elárvult politikai gondolat olimpiai fáklyáját is és üldöztetéssel mitsem törődve, kifulladásig rohanjon vele a nagy, magyar cél felé. A cél felé, amely *sohasem szakadt el a magyarság keleti bölcsőjétől és 900 év óta sohasem tagadta meg Európát.* Nem is ahhoz az Európához maradt hű, amely volt, vagy van időnként, hanem amelynek lennie kellene. Ahhoz az Európához, amelyben már a mi vértanúink és a mi évezredes teljesítményeink is benne vannak s nem utolsó sorban a magyarság ama különös előkelő lényé, melyet nemcsak Kayserling gróf látott meg, hanem legnagyobb ellenségeink is. Mélyen jellemzők és nagy bizonyító erejűek e tekintetben IV. Károly király kabinetirodai főnökének, Polzer-Hoditz grófnak, a magyar politika egyik legszenvedélyesebb és legelfogultabb bírálójának, egy és más megjegyzése rólunk, nagy emlékirati művében:

Nem átalom bevallani, hogy én a magyar népet az egykori monarchia egyik legjobb népelemének tartottam mindig. Mivel sokat éltem Magyarországon, sok magyart ismerek, egyeseket közülök személyes barátaim közé is számítok. Láttam a magyar parasztot munkában és láttam a házában, meg kell vallanom, hogy ritkán láttam népben annyi melegszívűséget, oly sok szeretetet a maga rögéhez és hazájához és *oly szerencsés keverékét az egészségesen vidám és komoly életfelfogásnak,* mint a magyarban. Akár magyar parasztházba megy az ember, akár vidéki nemes ember házába, örömet találja azon, hogy még vannak ilyen derűsen őszinte emberek a világon, akik az egészséges konzervatizmust oly szerencsésen tudják egyesíteni magukban a szabad szellemű életfelfogással. Előkelő és nyílt gondolkodásmódjuk, személyes bátorságuk, amiben mindig is kitűntek, de egész különösen a világháborúban, elsőrangúan nemes néppé bélyegzi őket...

Szép és nagyhitelű elismerés ez olyasvalakitől, akinek egész közéleti pályája, - emlékirataiban tett bevallása szerint is - Magyarország politikája és monarchiabeli pozíciója ellen való harcban telt el s könyvében is e bírálatot egy mondattal odébb így folytatja: „De a politika területét megfertőzte és átította a magyar hiúság mérge.”

Könyvében még egyszer megismétli s meg is toldja Poltzer-Hoditz a magyar egyéniségről vallott felfogását, írván:

Itt még egyszer különösen hangsúlyozni kívánom, mint már az előszóban tettem, hogy én a magyar népet, *a vérbeli és névbeli valóságos magyarokra való korlátozással*, mindig a Habsburg-monarchia egyik legjobb népelemének tartottam, a *legelőkelőbb* érzésű népnek és *bizonytalán éppen ezért gyakran lázadásra hajlamosnak*. A magyar mindig úr és nem szolga természet volt, nem úgy, mint bizonyos mások. A meggyőződés bátorsága, a fölkelés valóságos vagy vélt igazságtalanság ellen, önállóság az ítéletben: mindig előkelő érzület jele... Ha a magyar politikát végzetesnek is tekintem a habsburgi birodalomra, mégis a tárgyilagos bíráló álláspontjáról a magyar nemzetnek a legnagyobb tisztelet jár ki, mert - bár némi kivétellel - minden hiúsága és önhittsége, minden lázadó hajlama mellett is, ami gyakran felségárulásig fokozódik, *alacsony gondolkodásra képtelen...*

Az a túlzottan vélt önérzet és öntudat, melyet Poltzer-Hoditz gróf kárhoztat bennünk s a gondolkodásnak és érzésnek az az emelkedettsége és előkelősége, mely előtt fejet hajt: valójában olyan fajta és olyan nemzet magatartásának megnyilatkozása, amely *nem kíván sem mások tiszteletéből, sem mások szellemi másolásából, sem mások kizsárolt segítségéből megélni...* Ahogy a Széchenyi István részéről oly hevesen s oly kevés megértéssel és sok túlzással ostorozott „magyar glóbusz”-szemlélet csupán eltorzult kifejeződése volt a hajthatatlan és a mindennapi tényekkel is hol fogcsikorgatva, hol derüsen dacoló magyar szellemi és politikai önállóság ösztönének, tudatának, akként a Poltzer-Hoditz gróf által több-kevesebb túlzással kárhoztatott magyar kevélység is csupán a szerencsétlen viszonyok és körülmények prizmáján át megtört szentistváni fénynek egyik külön színként jelentkező alkateleme, *amely azonban bizonyítja egy nagy magyar szellemi fényforrás jelenlétét önmagában is...* Olyasmint ez - közösségi formában -, mint mikor a mélyen humanista s minden sovíniszta túlzást, elfogultságot szívből gyűlölő Ady Endre lelkéből így buggyan ki a megbántott, de tágítani nem akaró magyar önérzet:

*Magyar göggel fölrugom,
Hogyha bánt és nem ért meg:
A világot.*

Egyben Attila hangja is ez, melynek sugallatát lehetetlen végképpen kiirtani a magyar lélekből, - kár is volna. Ugy hatnak ezek a verssorok, mintha Széchenyi Istvánnak a Bach-rendszerrel írott szörnyű bírálóatából tovább futott perzselő szilánkok volnának, amelyek *a politikai világirodalom e legmegrendítőbb szellemi bosszuló torából* röpítik tovább a magyar oroszsláni haragot, sértődést és lakmározó kedvet. Csak Széchenyi „Blick”-jét kell újra elolvasnia az embernek, - magyarnak és idegennek -, hogy bárki lássa és belássa: nemcsak a magyar nemzet sérelmei és szenvedései találnak e csodálatos műben idegremegtető kifejeződést, hanem egyben a legemelkedettebb európai szellem és tisztult erkölcsi fölfogás szemlélete és fölháborodása is, a magyar szabadságharc leveretése után bekövetkezett alacsony bécsi bosszúhadjárattal, silány, logikátlan, lélektanellenes, értelmetlen és reménytelen centralista és germanizáló módszerekkel szemben.

Arra egyszerűen nincsen példa, hogy akár a magyarság szellemi nagyjai, akár maga a magyar nép a maga egészséges ösztöneiben, valaha is megtagadták volna ezt a felsőrendű, eszmei európaiságot, vagy ami ezzel egyet jelent, a magyar szellemet, vagy a magyar államot

valaminő mondvasinált „germán-keresztény kultúrközösség”-be, vagy valami hasonló regionális elgondolásba akarták volna beleilleszteni. A magyarság - enyhén szólva - ezer év óta nem sokat hederít arra, ki germán, ki nem s azzal sem lehet megvádolni, hogy valaha is különös és babonás tiszteletet érzett volna a számok iránt. Ha a számok törvényét elfogadta volna, nem küzdött volna sohasem lankadó, vagy legfeljebb csak lankadó, de mindig újból nekibuzduló erővel a csupán szellemi törvényszerűségek szerint igazolható gyönyörű magyar küldetésért, időnként annak mindenáron való visszaszerzéséért.

Mindig csak kettőt akartunk: magunkat és Európát. Sohasem átmeneti dolgokat, mint amilyen volt például a középkor hűbérisége, amelyet már Szent István olyan keményen elutasított magától alapelveiben. És sohasem fogadtunk el vicinális vagy regionális európai célokat sem. Olyan önállóknak, olyan erőseknek éreztük magunkat mindig szellemiekben és hatalmiakban, hogy mindig csak az egész Európával kerestük a szellemi kapcsolódást és fütültünk mindenféle ilyen vagy olyan szellemi és politikai divatra. Még a nagy francia forradalom egyetemes eszméit is úgy ültettük be a magunk politikai életébe és alkotmányába, hogy a 48-as parlamentáris átalakulás jóformán csak kitégítása az ősi nemesi alkotmányosságnak s e törvények - a miniszeri felelősségről és a népképviselétről szóló 1848. évi III. és V. törvény-cikkek - anyagába nem is annyira intézményeket vesz át a nyugattól, hanem inkább csak - frazeológiát. Pedig az 1789-es és az 1830-as, valamint az 1848-as francia forradalmak valóban az egyetemes emberiség mozgalmái is voltak.

Európa, mint szellemi és erkölcsi erők eredője tudott csak igazán hatni a magyar életre és a magyar egyéniségre, nem divatok, átmenetek, esetlegességek. Ezért tudta megtermékenyíteni a tisztult európaiság a magyar szellemet. És mert a magyar szellem - ezt is Szent Istvántól tanulva - maga válogatta meg a hatásokat, melyeket elfogadott és a bíráló szuverenitásából soha egy jöttát sem engedett: ezért maradtunk meg magyaroknak. Miközben kisebb vagy nagyobb mértékű nem árja, hanem török-ugor vérünkkel ereinkben - akár csak finn testvéreink - jobb európaiak maradtunk, mint sokan mások. S ha nem is vagyunk hajlandók faji dogmák babonáságaiba bonyolódni, annyit el merünk mondani: a magyar ember éppen - hún-török-ugor - vérével adódott beidegzettségai, hagyományai, örökölt készségei birtokában egy enyhe fokkal többnek érezheti és sokszor tudja is magát az átlagos európainál. Ugyanakkor egy enyhe fokkal jobb európainak is. Ugy vagyunk valahogy, miként a szabad és büszke, dolgos és harcias finn paraszt nézheti keleti és nyugati szomszédai - úgynevezett árja felsőbbtségét.

Mit várunk Európától?

Európától sem várunk - nem is várhatunk - egyebet, mint önmagunktól: *hátsó gondolat nélkül való mélyreható és szigorú bírálatát a közelmúltnak, kíméletlenül őszinte önbírálatot és az adódó tanulságok maradéktalan levonását.*

Amitadtunk és amit kaptunk.

Mit is kérhetnénk ennél többet? Hiszen Magyarországot nem a többi Európa kegye vagy segítsége teremtette, mentette meg időnként és tartotta mostanáig. Hanem nemzetünk tehetsége és ereje. A honfoglaláskor és a pogány magyar X. század nyugatot duló és sanyargató, katonailag oly csodálatos hadjáratai alatt bizony a többi Európa ellenére. Szent István óta - úgy érezzük - *Európa hallgatólagos jóváhagyásával, - de legfeljebb erkölcsi segítségével.* S ha rengeteget tanult is ez a magyarság a régebbi idők óta a keresztény és főleg a római művelődés folytonosságánál révén a nálunk sokkal haladottabb nyugati világtól, politikai stílust és alkotóképességet, főleg pedig katonai dolgokat - hasznos katonai dolgokat - nem tőle tanult. Azokat úgy hozta magával a keleti pusztákról. Sőt éppen a magyarság vált ama német és szláv világnak, melyhez csak töredékekben juthatott el az ókor görög-latin művelődése, *katonai nevelőjévé.* Utalok Wedding Georg német egyetemi tanárnak a merseburgi csata (933. Kr. u.) ezeréves évfordulójára írott kitűnő tanulmányára, melyben a magyarság sokáig érvényesült katonai elsőbbségét őszintén elismeri. „Ezzel a „gens belli asperrima”-val, - ezzel a „lovas háborúval” szemben a németek valóban majdnem védtelenek, „gyámoltalanok” voltak és a velük való nyílt csatához nem voltak szokva” - írja. Egy kitűnő francia történész pedig, Dussieux³ azt vitatja igen alapos és szellemes érveléssel a pogány magyaroknak különösen franciaországi beütéseiről szóló tanulmányában, hogy a nyugati és déli Európát háromnegyed évszázadon át szakadatlanul taposó és fosztogató pogány hadmenetek *döntő hatással* voltak a hűbéri rendszer kialakulására. A francia tudós szerint a nagykárolyi rendszer és birodalom szétohlása után a közhatalmi bizonytalanságba és katonai tehetetlenségbe sülyedt akkori Európa nem tudott másként segíteni magán, elsősorban a magyarok, másodsorban a normannok és a Hispániát elfoglalt arabok óriási katonai elsőbbségével és támadásaival szemben, mint hogy egy-egy bátrabb, tehetségesebb és tehetősebb vezető köré sereglett, annak megerősített várába húzódtott, felajánlván neki a biztonság fejében szolgálatait. A Dussieux-féle szemlélet szerint tehát az egész hűbériség „rendszere” semmi más nem volt, mint gyarló *szükségmegoldása egy politikailag, jogilag és katonailag felsőbbrendű közösségi elvek alapján való erőteljesebb államalkotásra képtelen korszaknak és ilyenre - egyelőre legalább - felkészületlen népeknek.*

Azt viszont az egész európai történetírás elismeri, hogy Németországban a nagyarányú várépítkezések s ezzel a hűbériség egyik leglényegesebb alapja, feltétele és értelme elsősorban a csaknem évente megismétlődő magyar portyázó hadjáratok kivédésére történtek. Annál nagyobb értelmetlenség hát ezt a nagyon gyarló s minden felsőbbrendű közösségi alkotószellemet nélkülözö hűbériséget magyar részről is úgy tüntetni fel, ahogyan tette néhány „új utakon” járó történésznk a háború utáni - szellemiekben meglehetősen tanácstalan - évtizedek alatt, mint valami nagyszerű új államszervezési rendszert, amely toronymagasságban állott volna a pogány magyarok kezdetleges fejedelmi, törzsi és nemzetségi állam- és

³ Essai historique sur les invasions des Hongrois en Europe et spécialement en France.

társadalomszervezete fölött s melynek átvétele volna Szent István egyik legnagyobb érdeme és magyarságmentő tette. Szerencsére Szent István nem ismerhette a szellemi öncsonkításnak és idegenmajmolásnak ezeket az „új útjait” s valószínűleg ezért egészen más utakat választott nemzete számára. Eltörölte a törzsi tagozódást, de annál inkább átmentette keresztény államába a nemzetségi tagozódást s nem a hűbéri szomszédságból, hanem a még közjogiasabb szellemű nagykárolyi hagyományból vett át keresztény formákat; az államhatalomnak területek szerint való lépcsőzetes hűbéri szétaprózódását pedig elvetette s újonnan szervezett várispánságai élére királyi ispánokat állított, kinevezett tisztviselőket, mondhatni főispánokat, akik nem a maguk joghatóságát gyakorolták, mint a nyugati grófok, örgrófok és hercegek, hanem egyes-egyedül a magyar királyét, tehát a magyar államét...

Mindezt főleg azért melegítem föl itt újból, hogy bizonyítsam: *az igazi nagy dolgokban, a politika, a hadszervezés és hadvezetés, az államszervezés* ügyeiben a magyar nemzet még kereszténysége legfrissebb idejében sem volt a többi Európa másolója. S ha később, szinte érthetetlen módon, éppen katonai téren hagyogatta el a régi magyar fegyverzet és hadakozás formáit, elmondhatjuk: csak katonai együgyűségeket, értelmetlen divatokat tanult a nyugattól, nehézkességet, otromba és kényelmetlen páncélt s az úgynevezett „lovagi” hadviselés egyéb száználmas kellékárát. Ma már egészen nyilvánvaló, hogy Mohinál Batu kán és vezérkari főnöke, az öreg Szubutáj az ősi magyar hadászati és harcászati formák és eszközök, szellem és fegyverzet óriási felsőbbbségével győzték le IV. Béla hősiezen küzdő, de nyugatiasan elnehezdedett seregét. És ugyanez történt a II. Lajos és Tomori érsek vezetése alatt küzdő magyar nemesi sereggel Mohácsnál, szemben a lángeszű Ibrahim basa friss, keleti mozgású hadaival. *Ennyire nem a többi keresztény Európának köszönhetjük mi a magyar állam felépítését, nem is szólván mindenkori önvédelmünkről.*

Ez utóbbi téren még nagyobb többlet mutatkozik a magyar európai mérlegben a mi javunkra. Mert *mi akkor is magunk védtük magunkat, amikor az egész keresztény Európát fenyegető világhatalmakkal kerültünk szembe.* Önvédelmünk tehát Európa védelme is volt. IV. Bélától Mátyás királyig, Mohitól Mohácsig terjedő majdnem 300 év alatt s azon túl még másfél évszázadig, a magyarországi török hódoltság idején. Tehát csaknem egy félévezreden keresztül védelmeztük a nyugati keresztény művelődést, miközben többnyire morzsákat kaptunk, s ha kaptunk is komolyabb, főleg anyagi támogatást, többnyire csak a római szentszéktől kaptunk. Talán sablonos dolog immár a nagy francia történetíróra, Micheletre hivatkoznom, de ki vehetné ezt rossz néven egy magyartól, akinek a világháború után is meg kellett érnie, hogy végképen kiveszett nemcsak a természetes hálaérzet Európa közvéleményéből a magyar nemzet iránt óriási teljesítményéért az európai biztonság és keresztény művelődés szolgálatában, hanem ezeknek a teljesítményeknek még ismerete és tudata is. Ám Micheletre sem azért hivatkozom, hogy vele együtt felvessem a költői kérdést: ugyan mikor fogja meghálálni a magyaroknak Európa halhatatlan szolgálataikat. Az idők prózaiak, amelyekben élünk s a költői kérdésre még versben sem szokás felelni... Hanem csak ezzel is több nyomatékot szeretnék adni ama felfogásomnak, mely bizonynyal összhangban van a *mindig egy úton haladó szellemi magyarság és magyar nép természetes történelmi magatartásával*, hogy amiként a magyarság az emberi élet igazán nagy dolgaiból többet hozott magával Keletről, mint amennyit nyugatról kapott, főleg többet adott ennek a Nyugatnak, mint amennyit tőle kapott s ami művelődési kincseket, termékenyítő sugallatot, mintát, példát kapott is, azért százszorosan megszolgált: *a jövőben sem a Nyugat segítségére szeretnénk alapozni a magunk nemzeti, állami, szellemi létét és életét.* És csupán egy kis tárgyilagosságot, a multénál több tárgyilagosságot, reálisabb, igazságosabb mértéket és ítélkezést kérünk a magunk s velünk a dunai Középeurópa, valamint az egyetemes szellemi Európa érdekében.

A néprajzi és a történelmi elv küzdelme.

Szeretnénk hinni például, hogy egyszer csak a franciák is felfedezik egy politikailag páratlanul tehetségtelen korszakukban a gall szellem világosságát és ragyogását csodálatosan kifejezésre juttató nagy politikai gondolkozójukat, Bainville Jacques-ot. S miután Bainville mindent előre megjósolt húsz esztendővel ezelőtt, ami most bekövetkezett, egyszer talán csak mégis hinni kezdenek majd neki - honfitársai is. És ami a legfontosabb: az ő tiszta és finom érvelésével szemben elejtik a nemcsak nekünk, de a franciáknak is idegenszerű, sivár és silány propagandizmust, mely főleg Benes személyében olyan hihetetlen és szinte teljességgel érthetetlen jelentőségre tudott szert tenni mind a francia, mind az angol s általában a nyugat-európai politikában. A franciák ne panaszkodjanak más népek és országok világnézeti elfogultságáról: a világnézeti elfogultságok történelmi sorozatát valójában ők indították el: Clemenceauék, - Lloyd Georgeékkal és a wilsoni dogmatizmussal és prédikátorsággal összefogva. Mert ugyan mi mással lehet megmagyarázni Benes szellemének győzelmét a Bainvilleé fölött, mint a francia baloldaliság és elavult jakobinizmus páratlanul rövidlátó kicsinyességével és elfogultságaival, a nagy „jobboldali” publicista iránt? Ezek a kicsinyes gátlások a mostani háború előtti francia politikában legalább is osztoznak a felelősségben a megoldatlan vagy rosszul megoldott, vagy elkent középeurópai kérdések mai következményeiért s egy egész világ szenvedéseiért.

Wilsonnak mind világnézeti dogmatizmusát, mind történelmi érzéktelenségét a háború utáni Európa új térképének megrajzolása körül, még csak inkább megérti az ember. Az elnök nem ismerte igazán Európát. Politikája még a világháború vége felé is tele van bizonytalansággal, ingadozással. S mintha úgy látszanék: ami az Egyesült-Államok határainak megszállásánál a kockákra osztó vonalzó volt, valahogy azt a szerepet szánta végül ez az erkölcsöt és igazságot prédikáló furcsa, Európára szabadított amerikai szektaalapító a néprajzi elvnek. Viszont igaz ugyan, hogy a jakobinus szellem is a történelemellenes és ósdian racionalista XVIII. században gyökeredzik, mégis egyenesen elképesztő dolog, ahogyan a háború után, a békeszerződések kialakulásakor és azóta is mind a francia, mind az angol hivatalos politika szemt tudott hunyni a történelmi gondolat és a történelmi tapasztalat legegységibb tanulságain a közép- és keleteurópai kérdésben.

Nos, azóta megbukott a szintén történelemellenes szemlélettel és gondolkodással fölépített népszövetségi mechanizmus csakúgy, mint az angol-francia történelemellenes keletközépeurópai szövetségi rendszer s annak legszörnyűségesebb megjelenési formája, a kisantant. Velük bukott a szerencsétlen néprajzi elv, legalább is a nyugat számára. Mert az új német nemzetiszocialista politika fürge ésszel hamarosan észrevette: ha olyan fontos a néprajz, sőt éppen a néprajz jelenti a legfőbb modern államszervezési elvet s a határok kijelölésének legfőbb ismervét, - hát akkor jöjjön a néprajz! Sem a világnézeti külpolitikát nem vethetik a németeknek, vagy az olaszoknak szemükre joggal a nyugatiak, hiszen ők kezdték a világnézeti külpolitikát, sem a „völkisch” gondolatért nem tehetnek szemrehányást a német nemzeti szocializmusnak és a Harmadik Birodalomnak, hiszen az csak világosabb és következetesebb továbbfejlesztése a wilsoni néprajzi gondolatnak, melyet Franciaország és Anglia vezető államférfiai oly könnyedén és könnyelműen a magukévá tettek. Sőt az összehasonlítás nyilvánvalóan ott is a németek javára üt ki, legalább Csehország esetében, hogy ahol eltértek a szigorú „völkisch” elvtől, ott legalább a történelmi mult sokszázéves ténybeli és jogi állapotrára hivatkoztak és arra az alapra tértek vissza. Hitlernek - a békeszerződések által kodifikált és szentesített néprajzi elv szerint - joga volt Ausztriához és a szudétanémetiséghez; ugyanakkor bizonyos jogosultsággal hivatkozhatott mind Ausztria, mind Csehország kérdésében a történelmi elvre is. Mig Beneséknek néprajzi alapon nem volt semmiféle joguk Szlovenszkóhoz és a Szudétaföldhöz, még kevésbé az elszakított magyarnyelvű területekhez, legkevésbé pedig történelmi alapon Szlovenszkóhoz és Kárpátaljához. Ekkora méretű

hazugságnak és ekkora méretű történelmi tévedésnek meg kellett, hogy érkezzék a böjtje. Meg is érkezett. Csak az a kérdés, ki mit tanult belőle... Mert fölírni a zászlóra a néprajzi elvet, mint új, döntő, legfőbb történelemformáló erőt, aztán a gyakorlatban még azt is megtagadni, miután sutba dobták egy ezeréves történelem már-már európai törvényé, szokássá vált nemzetpolitikai és állampolitikai tanulságait: nyilvánvalóan iszonyu vétség a természetes fejlődés és Európa felsőbbrendű emberi érdekei ellen.

Viszont, ha a nyugati - versaillesi, trianoni, saintgermaini - koncepcióval meg is bukott a történelemellenesen értelmezett s tökéletlenül megvalósított néprajzi elv a nyugati nagyhatalmak szempontjából, egyelőre diadalmas lendítőerőnek bizonyult a német világ és a német birodalom számára, amelyet pedig éppen ezzel a néprajzi elvvel akartak megállítani hatalmi terjeszkedésében. Talán mi magyarok - középen állva -, remélhetjük, hogy a nyugatiak épp úgy levonják ennek a kudarcnak elvi és gyakorlati következéseit a most dúló háború alatt s Európa új elrendezésénél, mint ahogy a német birodalom sem viszi végletekig ezt az elvet s főleg pedig nem merül bele a történelmi gondolat olyan hamis költészetébe, mint a „Süd-osträum”-mal, a „Lebensraum”-mal és a „Grossraum”-mal üzött bizonyos túlzások és fantazmagóriák.

Az igazság az, hogy a néprajznak is van kétségtelenül történelemformáló ereje. De azt csak felsőbbrendű történetpolitikai szemlélet, tapasztalat, európai koncepció kereteiben lehet helyesen és hasznosan érvényesíteni. A trianoni békeszerződésben mind a két elvet megcsúfolták, mégis nagyban és egészben a néprajzi elv elsőségét vitték keresztül. A legújabb német politika is eltúlozta a völkisch elv jelentőségét és ugyanakkor irrealitásokba tévedt a történelmi gondolat értelmezése körül. Azt kell tehát várnunk Európától és benne különösen mindkét háborús féltől, akár egyik győzne, akár másik, akkor is, ha kompromisszummal végződne ez a háború, akkor is, ha Délkelet-Európa és még istentudja hány nemzet és állam belesodródna, *bármiféle háborús győztestől és bármiféle békekonferenciától: hogy megtalálja a néprajzi elv és a történelmi elv helyes egyensúlyát. Mivel pedig az alapvető túlzások a páriszkörnyéki szerencsétlen békeszerződésekben éppen a néprajzi elv túlértékelésének nevében követték el s ezen a téren látszik túlzásba lendülni a harmadik birodalom politikája is: nyilvánvaló, hogy az új Európa kialakításánál elsősorban és mindenekfölött a meg nem hamisított s újjá nem költött történelmi gondolathoz s a történelmi tapasztalatok csaknem csalhatatlan irányítójához kellene jőzanul visszatérni.*

Lehetetlen, hogy végeredményben, akárminő győztes, vagy akármilyen békekonferencia újból elzárkózzék amaz évezredek történelmi élmény és valóság elől, amit a szélesebb értelemben vett Dunavölgye jelent a német és orosz óriásnépek közé ékelődött sokféle, kisebb-nagyobb népek s az így együtt vagy 100 milliónyi ember önálló élete és szabad fejlődése szempontjából.

Mi ennek az óriási területnek és a terület népességének legszembevetőbb hátránya a nyugati világ országaival szemben? Az, hogy a nyugaton - nyilvánvalóan a római szellem, hagyomány, sugallat egyensúlyozó és beolvasztó ereje révén - sokféle fajtából és népekből egységes nemzetek alakulhattak ki. A dunai és balkáni Közép- és Kelet-Európa fajlag aligha kevertebb valójában, mint Franciaország vagy Anglia, s legalább is nem sokkal kevertebb, mint Németország. A különbség csak az, hogy a római limestől keletre nehezebben alakultak ki vagy egyáltalán nem alakultak ki a különböző fajokból egységes nemzettömbök. Bár Franciaország belső népi fejlődése is alakulhatott volna másképen, ha a nagy francia királyok kemény centralizáló módszerekkel idejekorán össze nem olvasztják vala a vagy ötféle franciaországi népet, mindenesetre azonban a latin szellemű francia nyelv és a latin művelődés folytonossága segítségével. Angliában az elfranciásodott - ellatinosodott - normannok nagy

politikai szervező tehetsége állt össze szerencsés erő- és feladatmegoszlásban az angolszász zömmel, de bizonyára a régi kelta brit őslakosság és a római idők kiirthatatlan hagyományainak segítségével, hogy kialakulhasson a mai angol nemzet, bár hiszen a skótok *faji* különállása és öntudata ma is szembetűnő. És ha pontos leltárra vesszük a mai német birodalom szorosán német lakosságát, nagy kérdés, vajjon annak zömét és főleg irányadó törzseit nem azok adják-e, akik fajuk túlnyomó elemeiben szláv vérűek és valójában csak az utolsó félévezred különböző szakaiban, némely rétegek csak az utóbbi századokban németesedtek el.

Számomra és bizonyos velem együtt sok magyar ember számára nyugtalanító és megfejthetetlen rejtelem, mi az oka, hogy a magyarság, nyilvánvalóan legalább annyi hódító és vonzó tulajdonság birtokában, mint a németek, szépen kiegyensúlyozott, katonapolitikailag egységesnek mondható birodalma eszközeivel sem tudott nagyobb eredményt elérni más népek beolvasztása körül. Ezt a rejtelmet magam - nem pályázva csatározhatatlanságra, - így próbálom megfejteni:

Magyar normann párhuzam.

A magyarság a maga keleti faji, politikai, katonai ösztöneivel és életszemléletével kétség-telenül másként rendezkedett be új Duna-Tisza-táji országában és államában, mint más, hasonlóan harcias és hódító szellemű, erejű népek. A normannok, kik a germánság politikailag és katonailag legtehetségesebb törzseiből állottak, a hódítást sokkal inkább magánjogias, politikailag színtelenebb módon gyakorolták, mint a magyarok. A normannok megelégedtek azzal, hogy a gyámoltalan és szervetlen akkori Európa szebbnél szebb földdarabjait megkaparintsák maguknak s ott berendezkedjenek. Elég volt nekik, hogy ők az urak, az uralkodó réteg, ők jelentik az államot, a katonai erőt, a politikai vezetést, közülük kerül ki új államuknak uralkodója, arisztokráciája, nemessége. Egyszerűen beleültek a mások alkotta fészkekbe kakuk módjára, de valójában nem sokat törődtek azzal, hogy a fejlettebb művelődés és a nagyobb számú néperő, melybe beletelepültek, lassan beolvasztja, magába torzítja nyelvüket, feléli külön faji öntudatukat s végül csak annyi különbség marad normann hódítók és alávetett angolszászok, korábban pedig ellatinosodott gallok és hódító normannok között, hogy utóbbiak adják az új ország felsőbb rétegeit. A normannok először meghódították a franciaországi Normandiát, ott ellatinosodtak, elkeveredtek a gallokkal, és már a francia nyelv és művelődés birtokában szerezte meg Hódító Vilmos a maga harcias lovagjainak Angolországot, néhány évtizeddel Szent István halála után. A normann hódítók adták Anglia nemességét, elsősorban az államot igazgató és birtokló bárókat, de már az Arany Bulla és a Magna Charta idején lényegileg másodsorban is beleolvadtak egy idegen népbe és fajtába, az angolszász számbeli túlnyomóságba.

Ég és föld különbség, politikailag, katonailag és népileg egyaránt, e normann hódítások és a magyar honfoglalás között. Hiába igyekeznek újabban labanc szemléletű kisebb-nagyobb történetíróink túlzott nyugat-, konkrétan inkább germán-tisztelettel úgy állítani be a magyar foglalatást, mintha e fölényes pusztai lovaspásztoroknak egyéb gondjuk s nagyobb ambíciójuk sem lett volna, mint hogy letagadják és megtagadják keleti származásukat, atyafiságukat és alázatos tisztelettel jelentkezzenek Quedlinburgban Ottó német-római császárnál. Az igazság az, hogy mihelyt csak egy kicsit enyhült a honfoglalás utáni időkben a feszültség magyarok és a keleti számosabb, erősebb rokon és szomszéd, a bessenyők között, még a pogány idők magyar fejedelmei is szívesen látták bessenyő harcosok és kerekedők betelepülését a pusztai néperő és a pusztai életmód öregbítésére. És később is a nagy árpádi királyok igazán tömeges telepítést csak keletről fogadtak el, a rokonnépek nagy medencéjéből, bessenyőket vagy kunokat. IV. Béla pedig, a nagy kun-telepítő, a második őshazában maradt magyarokat akarta betelepíteni országába.

Határozott és világos fajkonzerváló szándék mutatkozik meg az árpádi évszázadok telepítési politikájában, az a messzenéző, szilárd akarat, hogy a magyarság őseredeti mivoltában megmaradjon. Katonai akcióikat is egészen más céllal és stílusban bonyolították le a magyarok, mint a normannok. A magyarok nem mozdultak az egyszer meghódított új hazából, politikai és gazdasági értelemben. *Nyugati és déli hadjárataik valójában inkább az önvédelemnek magyar módra támadó szellemű megnyilatkozásai voltak*, lehető széttiprása minden nagy birodalmi alakulásnak az árpádi birodalom közelségében. A magyar hadmenetek, ha politikai célból történtek, *mindig a nyugat-római vagy kelet-római birodalomalkotás, terjeszkedés, veszedelmes szövetségek tervét, szándékait, erőit kerestették*. Vagy pedig egyszerű zsákmányoló portyázások voltak, nyilván a megfélemlítés politikai melléköngéjével. Az is megtörtént néhányszor, hogy a magyar hadak hol a mai Franciaországban, hol a mai Németországban, hol Itáliában kiteleltek, hosszabb ideig ott ragadtak, lakmároztak, éltek vidáman és néha talán szövetségeseiknek is terhükre voltak. Az igazság mégis az, - szemben a sok újabb keletű, gyanus történelmi fecsegéssel, - hogy *csodálatos módon tartották szövetségeiket s békeszerződéseiket*. Becsületes szótartásuknak Merseburgnál meg is adták az árát 933-ban. De mind ez *a jellemzően politikus szellemű* magatartás, mind az a tény, hogy a magyar hadak következetesen visszatértek a tiszai, dunai szállásokra, sohasem maradtak a megalázott és kifosztott országokban: nyilvánvalóan bizonyítják, hogy nem új hódítás, hanem a már meghódított és berendezett birodalom *offenzív védelme, szövetségi politikájuk szolgálata, veszedelmes birodalomalkotások megakadályozása* volt a céljuk. Diplomáciai kötések becsületes betartása szintén e birodalomalkotásuk állandó jellegének, szilárd fenntartásának bizonyítéka. *Hadjárataikban nagyobb vonalúak a normannoknál, egyben politikusabbak is; politikájukban pedig összehasonlíthatlanul szilárdabbak. Nem akarnak többet, mint az árpádi hódítás megtartását s ezenkívül még a maguk faji különállását és pusztai életmódját védelmezik körömszakadtáig*. Ösztönösen irtóznak attól, hogy más népekbe beleolvadjanak, nyelvükhöz, szokásaikhoz szinte mesebeli szívóssággal ragaszkodnak, tudatuk alatt él a tiltakozás az ellen, hogy ez a nemes magyar vér más, nagyobb számú, idegen nép névtelen alkotóelemévé váljék. *Nemcsak nevüket, nemcsak vezető és irányadó pozíciójukat, birtokaikat akarják megtartani, mint a hódító normannok, hanem fajtájuk és nemzetük egyéniségét is. És mert nincsenek annyian, hogy könnyűszerrel beolvashatnának magukba nagyobb idegen néptömegeket, ösztönösen vigyáznak legalább arra, hogy ami beolvadás történik, az ne két nép között egy harmadik, vagy három nép között egy negyedik új néppéalakulás folyamata legyen. Ezért - vagy legalább ezért is - maradtak meg egyéniségben, jellemben, nyelvben magyaroknak. És csak annyi idegent vettek fel a maguk faji kötelékeibe, amennyit meg tudtak emészteni.*

Lehet, hogy amit itt a normann és a magyar példán fölvezettem, csupán egyik oka a sok közül a magyarság magyarként való megmaradásának és vele a szentistváni birodalomban nagyobb tömbben élő népek párhuzamos megmaradásának. Lehet, sőt valószínű, hogy e fejlődés másik oka - mint már említettem - a latin művelődés és hatás folytonosságának hiánya, vagy fogyatékossága is volt nálunk. Mig nyugaton éppen a latin szellem volt az átalakulás egyik leglényegesebb beolvasztó és rendező tényezője. Lehet az is, hogy a honfoglaló magyarság száma aránylag nagyobb volt, mint például Hódító Vilmos normannjaié a meghódított lakosság számához képest. De mégsem lehetett olyan túlnyomó többség, hogy könnyűszerrel olvaszthatott volna magába minden leigázott, vagy betelepített népelemet. Bizonyos csak az, hogy *a szentistváni birodalomban a különböző török elemekkel is megerősödött honfoglaló magyarság beolvasztott ugyan századok során rengeteg árja népelemet is, de soha egyetlen percre föl nem adta s fölvezetni nem engedte a maga magyarságát*. Ezt különben élesszemű külföldi megfigyelők, például Macartney Elemér tudós angol író is, észrevették.

Bízzák a maga belső erőire a középső Dunavölgyét!

A magyar egyéniség épen maradása nyilván párhuzamosan történt a szentistváni birodalom egyéb népi egyéniségeinek megmaradásával.

Kétségtelen azonban, hogy elsősorban a magyar birodalom e különös belső összetétele s a magyar fajta és nemzet különös szelleme, birodalomszervező ösztönös módszerei, voltak legfőbb döntő okai annak, hogy sem a szorosabb értelemben vett Magyarországon, még kevésbé a szélesebb szentistváni birodalom határai között nem történt meg a különböző fajták nagyobbarányú összeolvadása. Az is bizonyos, hogy ezt a fejlődést nagyban elősegítette a magyarság számának aránylagos összezsugorodása Mátyás király óta, későbbi mérhetetlen vérvesztései nyomán.

Valójában mindegy, milyen okok eredménye a Dunavölgyének s benne még a szorosabb értelemben vett történelmi Magyarországnak is, néprajzi tarkasága. Elég a tény maga, hogy a gondolkodó magyarok és nem magyarok lelkében fölvetődjék a kérdés: *miért jelentene okvetlenül egyben valaminő kisebb értékűséget is ez a tarkaság?* Hogyan - sorakozik a másik kérdés -, hát egy százmilliónyi, alapjában véve értékes, az emberiség és Európa számára már eddig is nagyjelentőségű és még sok szellemi eredeti teljesítménnyel adós, de csak kissé szerencsés körülmények között e tekintetben könnyen „fizetőképessé is váló” roppant tömeg, mely egy földrajzilag és történelmileg együvé tartozó területen együtt él egy évezred óta, arra volna kárhoztatva, hogy világ végéig kiszolgálója legyen más, kívülről jelentkező s esetleg valójában kisebb számú hatalmasságoknak? És nem vesztesége Európának és az emberiségnek, hogy e területnek nem is kicsi - 8, 10, 15, 25 milliós - értékes, törekvő, művelődésre fogékony, önmagukért és nagy eszméikért harcolni tudó és kész népei *nem tudják kifutni a maguk szellemi formáját és betölteni természetes politikai szerepüket a kontinens politikailag egyik legdöntőbb jelentőségű szép darabján csak azért, mert nem egy nyelvet beszélnek?* Nem a legelemibb észszerűség diktálja e körön belül élő dunai népeknek, hogy megpróbálják elrendezni vitáikat s megtalálni az együttélésnek olyan formáját - vagy formáit - amelyek biztosítani tudják mind e népek szabad fejlődését befelé és együttes önállóságát, függetlenségét, biztonságát kifelé? És nem ugyanilyen elemi észszerűség diktálja, hogy a körön kívül álló Európa *ne szolgálakat, vazallusokat, segédnépeket keressen magának a dunai tájon, hanem segítse e terület és e népek újból való önállósulását?*

A kisantant összeomlása, a csehszlovák pütkösdi királyság gyászos vége megértethették a dunai népekkel, hogy *egyik protektorátusból legkönnyebb a másik protektorátusba* beleesni. De ugyanez a sors megértethette a nyugati nagyhatalmakkal is, hogy semmit sem érnek az olyan konstrukciók és az olyan szövetségek, amelyek, éppen mert nincsen erőteljes alapozásuk és szilárd vázuk, ellentétesek a történelmi természetes fejlődés évszázados útmutatásaival: önmagukban nem tudnak megállni, a maguk lábán. S ezért egyesegyedül az idegen, *a külső segítség* ígéretében vagy reményében bírják létük biztosítékát.

Elmondhatjuk, hogy mi magyarok sokszor aránytalanul tisztábban láttuk a középeurópai dolgokat, mint a nyugati nagyhatalmak legbefolyásosabb diplomatái. Hányszor mondtunk és írtuk nevetségesnek a nyugati romantikus lelkesedést Bécs kelet-középeurópai szerepéért és a független Ausztriáért! Magyaráztuk szinte már kézzel-lábbal, hogy aki független Ausztriát akar, annak sürgősen szét kell előbb törnie a kisantantot és elemeit egy egészségesebb, természetesebb, észszerűbb és történelmibb szellemű szerkezetbe kell segítenie beolvasztani. Hiába beszélünk arról, mekkora együgyűség pontosan azt a nemzetet, a magyart, zárni ki a dunavölgyi önállóság és öncélúság újból való megépítéséből és védelméből, amely minden más dunai népek *előtt* egész állameszméjét, egész történelmi lényét ennek a dunai önállóságnak s öncélúságnak szolgálatára szentelte és áldozta egy évezreden át. Nem lett volna szabad francia és angol részről például a „botcsinálta” szövetséges, Csehszlovákia kényének kiszol-

gálatni nemcsak Magyarországot, hanem az egész Dunavölgyét. Vagy ha már kiszolgáltatták, legalább hagyták volna, hogy kényére-kedvére - *de a maga erejéből* bánjon el háborús „győzelme” és dicsősége tetőpontján a magába roskadt s a Károlyi-féle bábkormányval még külön is megátkozott, legyőzött Magyarországgal. Nem Magyarország megsegítését reklamálom én itt, hanem csupán a természetes józan ész nevében mondom: ha már Benes akarata és szemlélete kerekedett felül a békekonferenciát előkészítő kancelláriákban, hát bízták volna legalább Benes erejére is a vitát. Más szavakkal, *bízták volna a természetes erők, természetes játékára a dolgot.*

Az az érzése az embernek, hogy már hosszú évekkel ezelőtt a legszellemibb szárnya a nyugati politikai gondolkodásnak tisztán látta az elkövetett rendkívül súlyos hibákat. Magam 1936-ban Lémery volt francia miniszter előkelő diplomáciai folyóiratába, a „Revue des Ambassades”-ba cikket írtam a Dunavölgye újjárendezéséről, amelyet aztán más francia és svájci lapok is átvettek. Lémery szerkesztői megjegyzésében igen érdekesnek mondotta fejtegetéseimet, de bizonyos rezignációval tette hozzá, hogy hiába minden, *mikor Magyarország a háborúban vesztes oldalra került.* Vagyis: lehetett akármennyi igazunk, halomra dönthette minden érvelésünket és minden szent igazságunkat az az egyetlen körülmény, hogy háborús vesztesek vagyunk. Egy kiváló és tárgyilagosságra, igazságosságra törekvő francia politikusnak ez a megjegyzése mélyen bevilágít abba a kicsinyes szellemi műhelybe, ahol a békeszerződéseket gyártották. Igaz, hogy Csehország a világon semmit nem segített a nyugati nagyhatalmaknak a háborúban. És igaz, hogy Magyarországnak óriási történelmi érdemei vannak az európai művelődés védelme körül. Igaz az is, hogy vérforraló alávalóság volt eltorzítani Magyarország történelmi arcát a békekonferencián, mintha éppen mi volnánk az egyetlen dunai nemzet, amely odaadta magát a német nagyhatalmi gondolat keleti csatlósának és pribékjének. Mégis lehetetlen volt kikeveredni ebből a hazugságfertőből egyszerűen csak a józan ész és a politikai lelkiismeret eszközeivel...

Igy jött aztán a fordulat más oldalról, más szellemben és ugyancsak kevéssé a nyugati nagyhatalmak kedve szerint...

De mondom, ismétlem és hangsúlyozom, itt most nem magyar szemrehányásokat kívánok halmozni. Mindezt csupán azért hozom újból elő, hogy meggyőző érveket sorakoztassak föl egy józanabb, észszerűbb és történelmibb szellemű szemlélet számára, - *legalább a jövőt illetően. Éppenséggel nem csupán Magyarország, hanem legalább annyira a többi dunai nemzetek és országok és főleg Európa javára is.*

Igenis azt várjuk Európától, annak minden háborúskodó, vagy semleges, a jövőben győztes vagy legyőzött hatalmasságától, hogy többé ne tegyék háborús eshetőségek *egyetlen* függvényévé a Dunavölgye újjárendezésének kérdését. *Hagyják abba minden oldalról e területtel és népeivel szemben a protektorátus kimondott, vagy hallgatólagosan érvényesülő gondolatát és bármi rendszerét. Az itt élő népeket pedig ne a vazallusi hajlamaik, hanem a függetlenségi hajlamaik, ne a szolgai teljesítményeik, hanem a Dunavölgye önállóságáért vívott évszázados harcaik, érdemeik és főleg e cél szempontjából való legmaibb jelentőségük történelmi mértékével mérjék. Minden dunai népet aszerint, mennyi építő és védő erőt hoz egy a maga lábán megálló és a maga belső szabadságáról és külső függetlenségéről gondoskodni tudó új, önálló dunai rend megteremtéséhez.*

Egy régi térkép szava a dunai népekhez.

Egy régi térképet mutatok itt be, mely egy Nürnbergben készült húsz térképből álló világatlasz egyik lapja, számszerint a 15-ik. A régi atlasz kelte 1753, szerzője bizonyos Homan. A Magyarországról rajzolt térkép nyilvánvalóan jóval régiebb. Az atlasz térképei túlnyomórészt

latin, kisebb részben angol, francia és német fölíratúak. Magyarország térképe különösképpen francia fölírású, s míg a tárgymutatóban a 15. pont alatt mint „Hungária generalis” szerepel, magának a térképnek fölírása: „La Hongrie en général” s magában foglalja „La Hongrie en particulier”-t, Horvátországot, Dalmáciát, Boszniát, Szerbiát, Bulgáriát, Transzilvánia fejedelemséget és „les Despotats de Walachie, de Moldau”: *azaz a legszélesebb történelmi értelmében és megvalósulásában volt nagy magyar birodalmat. 1753-ban! Több mint egy félszázaddal a törökök kiverése után, amikor a tényállapot valóban nem nagyon respektálta Bécs felől a magyar birodalmiságot és önállóságot s amikor a Szent Korona egykori mellékországai még egytől-egyig török uralom alatt senyvedtek. De az európai tudományos és politikai közvéleménybe annyira beleégette a maga bélyegét a szentistváni birodalmiság, hogy a mult és a nyilvánvalóan természetesnek érzett jövő képe elmosta az átmeneti jelent és Nagymagyarországot tette annak a káosznak helyébe, mely akkor is ezen a területen volt. Hungaria generalis és la Hongrie en général: a józan gondolkodás és reális képzelet nem is tudta másképp elképzelni a Dunavölgyének politikai fölépítését, még a XVIII. század derekán sem...*

E térképet s aztán Európa térképét, látva ennek a Nagymagyarországnak beiktatásával, ahol Hungaria generalis az Adriától a Fekete tengerig terjed, a nagy - talán legnagyobb - francia király, IV. Henrik, jut az ember eszébe és az ő lángeszű elgondolása egy új magyar birodalomról, mely egyensúlyban tartaná kelet és nyugat, észak és dél erőit Európa szívében...

Ez a térkép világosan mutatja, hogy a XVIII. század derekán Európa közvéleményében elevenen élt az ottomán birodalomnak Középeurópából és a Balkán északi feléből való teljes kiszorításának gondolata és szüksége és még inkább, hogy *nem új koncepciót állított ez a politikai és tudományos közvélemény a török hódoltsági területek helyére, hanem a szentistváni birodalmat. Egyszerűen nem tudott mást elképzelni. A tények akkori átmeneti erejével szemben, a szentistváni birodalom mélyebb értelmét, szükségességét, átmeneti dolgok mögött rejlő virtuális életét érezte. S nem tudta más gondolattal és tervvel pótolni majdnem két évszázaddal a történelmi Magyarország tényleges széttörése után sem.*

Ezt a régi térképet korántsem azért mutatom itt be, mintha a régi „La Hongrie en générale” visszaállításáról álmodoznék. Hanem csak annak bizonyítására, hogy a XVIII. században *az átmenetinek érzett, de már több évszázados tényállapottal szemben is egy önálló és egységbe foglalt dunai koncepció élt Európa jobb lelkiismeretében. Magam világosan beláttam s kertelés és hátsó gondolat nélkül beismerem ez írásom menetében, hogy mi magyarok, egyedül nem bírjuk többé vállunkon tartani ennek az önálló Dunavölgyének egész felelősségét és súlyát. Meg kell azt osztanunk és készek is vagyunk megosztani, természetesen erőink arányában, többi dunai sorstársainkkal. Ez a megértés érik a különböző dunamelléki nemzetek szemléletében és lelkiismeretében. Ne hátráltassa senki, sem a háború alatt, sem a háború esetlegességeinek eldőlte után, ezt az érési folyamatot azzal, hogy újból hol egyik, hol másik népet és országot próbálja kivásárolni a készülő dunai együttesből, a maga nagyhatalmi érdekeinek szolgálatára.*

Az igazán nagyvonalú és lélektanilag, történetpolitikailag elmélyült államférfiúi gondolkodás és stílus mindenesetre számbaveszi - mint ahogy nem vette számba a háború utáni általános európai hanyatlás a politikában -, hogy *vannak a nemzetek és államok életében elháríthatatlan kényszerek is. De egy bátor, nagyhivatású és küldetésének keserves megpróbáltatásait mindig vállaló nemzet sohasem sodródhat olyan kényszerhelyzetbe, ahol megfelelő eszközöket ne találna a maga küldetésének továbbviteléhez, megváltozott körülmények között is a maga lényének merész és önfeláldozó védelméhez.*

Ime egy bátor és nagyszerű magyar nemzedék, élén kiváló államférfiak, meg tudta oldani a rendkívül nehéz és kényes kérdést: védelmi szövetségbe állítani a kettős monarchiát Németországgal és Olaszországgal, de ugyanakkor nem engedni, hogy e szövetség Magyarországot

és a monarchiát is Franciaország ellen fordíthassa. S ez nem az olcsó opportunizmus jelentkezése volt magyar részről, a malomalatti viszontbiztosítás gondolata, hanem egyszerűen csak továbbvitele egy ősi, évezredek magyar politikának, amely sohasem adta oda magát egészen valaminő regionális egyoldalúságnak, hanem *a szövetségek esetlegességein és időlegességein túl mindig látta a szellemi Európa egységét és fényes ábrázatát is.*

Ez a magyar magatartás nem kíván külön érdem és kizárólagosság lenni. Hanem nyilván szeretne csupán példája lenni, mintája, egy szélesebb és általánosabb dunavölgyi politikai magatartásnak. De hogy ez a magyar, sokszor talán ebben vagy abban az irányban kényelmetlen magyar történelmi magatartás, mely valamikor elég volt ahhoz, hogy fönntartsa a Dunavölgyének önálló birodalmiságát, öncélú külpolitikáját: valóban mintegy mintájává és eszmei gerincévé válhassék a Dunavölgye észszerű és természetes újjárendeződésének, ahhoz múlhatatlanul szükséges az európai nagyhatalmak ama belátása, hogy minden erejükkal, *önmaguk érdekében is, azért, hogy megszűnjék a széttagolt dunavölgyi népek hol erre, hol arra való, hol egyik, hol másik nagyhatalmi táborhoz való sodródása,* minden erejükkal elősegítsék a Dunavölgyének újból való önállósulását és ez önállóság szellemében való újjászerveződését.

Ezt várjuk Európától és semmi mást!

Szerencsére e két döntő *belső kör*i tényezőnek, *magyarságnak és délszláváságnak,* egyöntetű és rokonszellemű irtózása minden vazallusi szereptől, de legutóbbi összefogásuk is a magyar-délszláv örök barátsági és tanácskozási szerződésben, megfelelő reálpolitikai alapot is nyújt a többi Európa számára, hogy értékeljék, megbecsüljék és segítsék a Dunavölgyének mai, egyelőre vértelen, szabadságharcát.

Utószó.

Miért volnánk pesszimisták mi magyarok?

Viharoknak kitett, de gyönyörű, fontos, uralkodó jelentőségű helyet választottak maguknak a honfoglalók 896-ban a Dunavölgyének közepén, a Kárpátok övében, Attila és Baján egykori sátrai táján. E földdel még vesződésesebb és gyönyörűbb küldetés. Melyik magyar nemzedék merné megtagadni ezt az örökséget?...

- De hol az erő e nagyszerű küldetéshez? - sápitózik a célszerűen kitenyészített kishitűség.

- A gépek, a technika, a nagy tömegek, a nagy népek és világbirodalmak, a vezető, önálló kultúrát teremtő és fenntartó nemzetóriások, a cselekvés korszerű ütemének kollektív hősei, korát éljük. Mit tud ebben a korban, környezetben önállóan tenni a szegény, elmaradt, passzív magyarság - így kuvikol tovább.

Nem nehéz rá megfelelni:

A középkorban mind a nyugatrómai és keletrómai császárok keletre, vagy nyugatra törő rohama, mind a mongol és török hódítás hulláma ezen a földön tört meg, magyar és a magyarokkal együtt harcoló népek ellenállásán.

A technika sok, de nem minden. Egyébként a magyar ember ötletessége, találmányossága, szellemi fürgesége, ezermesteri hajlamai révén sok más népnél fogékonyabb a technika iránt is. Csak adassék meg neki a gazdasági és szociális alap, hogy e képességeit kifejthesse.

Mesebeszéd, hogy mi ne volnánk magunk is önálló művelődést teremtő nép. Mi a nyugattól - túl a kereszténységen - elsősorban több ismeretet vettünk át, kevesebb kultúrát. Egy nép kultúrája mindenképp: nyelve, zenéje, irodalma, általában művészete, jogrendszere, politikája, hadakozási formái. Mindebben a magyarság sohasem hagyta végképpen eltömődni az ősi eredetiség szent forrásait. Ha időnként el is tömődtek, vizük mindig újból fölfakadt. A lovagi páncélos tökéletlenségből, mint gubóból a pillangó röppent ki újból a magyar könnyű lovas, már Mátyás király lángeszének érintésére. A magyar őseredeti népzene Bartók Béla és Kodály Zoltán valóban korszakalkotó - fölfedező, értékelő és rendező - munkássága nyomán megnyitotta az igazi magyar zeneművészet röptét. Petőfi és Arany a magyar népdalon át vezették vissza irodalmunkat a XIII. századból való Mária-ének forrásvízéhez. Ady Endrében, Móricz Zsigmondban, Szabó Dezsőben, Kodolányi Jánosban újkori Koppányok láznak egy újkori, meghamisított Szent István ellen. Az idősebb Ugron Gábor Kossuthhoz s az örök magyar negyvennyolchoz szerette volna visszavezetni nemzetét. A 48-as és 67-es törvények az ősi magyar jogalkotó génusz hagyományait viselik. Görgei Arthur hadműveleteiben Bulcsú vezér génuszának acélos sötét szárnyai repdesnek...

- De a magyarság passzív természete a mai fölfokozott aktivitásu korban! - nyöszörög a sunyi kishitűség.

- Vállalni kell gyarlóságunk és a helyzet következményeit - tanácsolja az első számú kishitű.

- Ki kell alakítani az új aktív magyar embertípust - mondja a másik.

Minő együgyűség egyik is, másik is!

Kitünő szemű és érdektelen külföldi megfigyelők azt állítják, hogy a magyarság egyénisége lényegében a rengeteg vérkeveredés mellett sem változott. Ezt a régi egyéniséget akarják fölületes és üres idegenmajmolók mássá alakítani?

Hogyan is állunk hát azzal a bizonyos magyar passzivitással?

Babits Mihály egy szép, okos, szellemes tanulmányában dicsérte a magyar passzív ellenállás ízt, erejét, jelentőségét. Ezért megtámadták. De nem azt mondták, hogy nincs igaza, hanem csak azt, hogy mire való dicsérni az ilyen faji és nemzeti „gyöngeséget”, ahelyett, hogy leküzdeni igyekeznénk.

Szerintem Babitsnak van igaza. A magyar ember tűró, kivárá, minden vészt túlélő rendíthetetlen idegrendszere: rettentő erő és kincs. Csak egyet nem szabad elfelejteni: a Bach-korszak „passzív rezisztenciáját” a világtörténelem egyik legragyogóbb, szellemiekben és katonai eredményekben egyaránt igazán aktív szabadságharca előzte meg. A passzív rezisztencia új, a lehetőségekkel számoló rendszer volt csupán. Megbukott - egyelőre - az aktív módszer, jöjjön hát kiegészítésképpen a passzív, visszhangzott akkor a magyar lelkiismeretben. Mi magyarok azonban lényeg szerint sokkal inkább a fölkelések, szabadságharcok, a folytonos akciók népe vagyunk, mint a passzív rezisztenciáé. A passzív rezisztencia számunkra csak az utolsó állás önvédelmünk szinte mesebeli kifogyhatatlansága során...

De „kialakítani”, vagy újjáalakítani a magyar egyéniséget?!

Nekem ugyan beszélhetnek tudálékosok, hivatásos idegentisztelők és politikai törtetők a magyar passzív természetéről, melyet meg kell változtatni.

Bölcs Leó bizánci császár a honfoglalás előtt való magyarokról írja: „A magyarok nem olyanok, mint más népek, melyek egy vereség után le vannak győzve.”

Bölcs Leó és Bíborbanszületett Konstantin császár bőségesen és nyilván hűségesen - inkább ellenségesen szigorú bírálat - ismerteti és értékeli a magyarság katonai egyéniségét, hadakozási formáit. A honfoglalás után következő háromnegyed évszázad magyar hadakozása a nyugati és déli Európában, főleg pedig Bulcsú világtörténelmileg is páratlan lovas hadmenetei: pecsétet ütnek Leó és Konstantin császár megállapításaira. Sem Attila, sem Dzsingisz kán, sem Timur Lenk nem érte utól Bulcsú szédítő lovasrohanásainak ütemét, száguldásait keresztül-kasul Európán, át és vissza az Alpokon, ahol Hannibal Livius színes leírása szerint oly mesebeli és hihetetlen nehézségeket leküzdve vergődött át - gyalogszerrel...

És mikor elhallgat a magyar hadtörténelem, mert átmenetileg a magyarok is - gyarló nyugati divatból - nehéz páncélba öltöztek és elhagyták őseik könnyed, rugalmas és fölényes harcmodorát: hát beszél a magyar nyelv. Olyan a magyar mondat, mint az ősi magyar lovas csatárlánc: szigorú egységbe fogva az ige mozgatja, a magyar szórend páratlan rugalmasságával, a gondolat kifejezésének egyéb eszközeit. Szilárdság, világosság, mozgalmasság, rugalmasság: ez a magyar szellemi és katonai kifejezőmód.

Nem mondhat mást a magyar egyéniségről népünk ősi gyökerű zenéje sem. Kodály Zoltán írja:

- Milyen zenei tulajdonságok jellemzik a magyar népzeneét? Általában inkább aktív, mint passzív. Inkább akarat, mint érzelm kifejezője. A céltalan búsongást, sírva vigadást nem ismeri. Még a székely „keserves”-ekből is elszánt energia sugárzik.

- Ritmusa éles, határozott, változatos. Dallama lendületes, szabad mozgású, nem előre elgondolt harmónikus alapból félénken kibontakozó. Formája: rövid, arányos, világos, átlátszó. Világos a forma, mikor mindig tudjuk, hol tartunk. Egy népdal leszakadt részéről is meg lehet állapítani, hogy eleje, közepe, vagy vége az egésznek. Mindezek a tulajdonságok kell, hogy meg legyenek a magyar műzenében, ha valóban a népzene szelleme élteti s annak folytatója akar lenni. Ami ritmusban szétfolyó, dallamban mesterkél, formájában ködös, vagy tulságosan bonyolult, nem igen fog kelleni a magyar ízlésnek. „Homér és Ossián” világa közül az előbbié rokon a magyarral. A görög-latin formaérzék közelebb áll a magyar lélekhez, mint észak köde...

Hadtörténetünk, politikai történetünk, nyelvünk, népzeneünk, ősi jogi művelődésünk mozgalmassága és eredetisége: mind a magyar egyéniség erős, sőt kimagaslóan cselekvő készségeit igazolja. Nyilvánvaló hát, hogy a mai magyarság sokat emlegetett passzivitása, ha nem helyzetadta tudatos vagy öntudatlan módszer, hanem állandóbbnak tetsző magatartás: csak későbbi fejlemény lehet. Semmiesetre sem természetese a magyarságnak. Hanem annál inkább szomorú menedék és konok elszántságú visszavonulás a számára kényelmetlen, elviselhetetlennek tetsző, de egyelőre lerázhatatlan idegen életformák kényszere elől.

Ezerféle ténnyel tudnám bizonyítani, hogy a magyar nép idegen, vagy idegenszerű szabályok kordájában, milyen kényelmetlenül feszeng és inkább lemond a cselekvésről, vagy azt a lehető legkisebb mértékre szorítja, mert igazán élni és cselekedni és alkotni csak a maga létformái között tud. Merem mondani: nincs Európában még egy nép, mely oly szuverénül tudna válogatni az emberiség szellemi kincseiben, mint a magyar s oly határtalan megátalkodottsággal vetné el magától a természetének nem tetsző dolgokat. A magyar passzivitás legtöbbször csak azt jelenti, hogy - voltairei szóval - a maga módján szeretne üdvözülni, földi életében. A magyar passzivitás csupán spanyolfala a robusztus cselekvőkészségnek, mely nem akar idegen isteneket imádni. A magyar passzivitás valójában csak dühös és türelmetlen követelés: adjátok meg a szabadságot és a lehetőséget, hogy végre a magam életét élhessem!

Akik azonban a magyarságot „aktívá” átnevelni, „kialakítani” szeretnék manapság: *pontosan a magyar aktivitás egyetlen lehetőségét torlaszolják el: a szabad magyar élet korszerű kiformalódását.*

Különös és elgondolkodásra készítő dolog, hogy a magyar nyelv dúsgazdag kincstárában nem akadt jó magyar szó a kívülről való, belső és erkölcsi indító okok híján való, erőszakos „kell”: a „muszáj” kifejezésére. A magyarság szellemi szuverenitásának nincs diadalmasabb jele ennél. Madách majdnem elfelejtett Civilizátora mondja:

- *Nem kell, de muszáj,
Lám mily hiányos nyelv az a magyar -
Hogy lenne képes kulturális nyelvnek,
Muszájja sincs, - kell - mintha kérdené,
Kell-e? ki kérdi, ha mondom: muszáj.
E szót: muszáj, jól meg kell ám tanulni...*

Annál nagyobb bizonyosság: *a magyar gondolatnak és akaratnak olyan szabadságharca s vele olyan új reformkorszak, olyan nagyszabású átalakulás esedékes, mely a kell és muszáj közül a kell-t segíti győzelemre.*